

R.E.U.
P. 2801

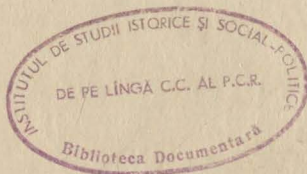
Unicat

ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA”
DIN IAȘI

—
SECȚIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XIII, ANUL 1967

P. 182.653

ANALELE ȘTIINȚIFICE

ALE

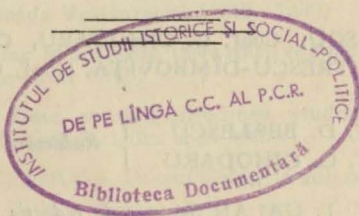
UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA” DIN IASI

— — —

SECȚIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XIII, ANUL 1967

COMITETUL DE REDACȚIE

Conf. D. BERLESCU, Conf. C. CIHODARU, Conf. A. LOGHIN, Prof.
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, Conf. GH. PLATON

Conf. D. BERLESCU }
Conf. C. CIHODARU } *Redactori responsabili*

T. GALAN *Secretar de redacție*
V. DUMISTRĂCEL *Tehnoredactor*

ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA” — IAȘI

TOMUL XIII, Secția III a

1967

S U M A R

	<u>Pag.</u>
STUDII	
CONSTANTIN CIHODARU — Satele din regiunea Hangu-Bicaz în sec. XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea	1
— Les villages de la région Hangu-Bicaz durant le XVIII-e siècle et la première moitié du XIX-e siècle.	47
GH. PLATON — Situația maselor populare din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848. II	49
— La situation des masses populaires en Moldavie à la veille et pendant l'année révolutionnaire 1848. II	79
A. LOGHIN A. CAREȚCHI și M. GH. MORĂRAȘU — Rolul comitetelor de fabrică în organizarea clasei muncitoare și în adincirea procesului revoluționar din țara noastră (1944—1945)	81
— Le rôle des comités de fabrique dans l'organisation de la classe ouvrière dans les conditions de l'approfondissement du processus révolutionnaire	102
NOTE ȘI COMUNICĂRI	
V. CRISTIAN — Critica monarhiei absolute în opera istoricilor romantici francezi din perioada Restaurației (1815—1830)	103
V. RUSSU — Frământări politice în perioada instaurării regimului burghez-moșieresc (martie-iunie 1866)	119
GEORGETA TUDORAN — Date privind atitudinea studenților din Iași față de răscoalele țărănești din anul 1907	131
C. MARINESCU și I. BREZEANU — Orașul Galați în anii primului război mondial	141
-D. BOȚESCU și C. BOTEZ — Din lupta sindicatelor și breslelor ieșene în perioada dictaturii regale	155
RECENZII	169

SATELE DIN REGIUNEA HANGU-BICAZ ÎN SEC. AL XVIII-LEA ȘI PRIMA JUMĂTATE A SEC. AL XIX-LEA

DE

C. CIHODARU

Perioada care se întinde de la jumătatea secolului al XVII-lea până la revoluția burghezo-democratică de la 1848, se caracterizează prin apariția unor noi fenomene în economia țărilor noastre. Dezvoltarea meșteșugurilor și manufacturilor, creșterea pieții interne, înmulțirea populației în orașe, lărgirea legăturilor în domeniul comerțului extern creează condițiile indispensabile nașterii și propășirii unei noi clase sociale, burghezia, care, la sfârșitul perioadei date, intră în luptă cu elementele vechii societăți feudale condamnată la pieire și revendică puterea politică. Procesul acesta, în condițiile dominației otomane și într-o vreme de numeroase intervenții ale oștilor străine, se desfășoară într-un ritm relativ lent și nu ajunge la maturizare decît la o dată desul de tirzie.

Atragerea domeniului feudal într-o măsură tot mai largă în producția de mărfuri provoacă, îndeosebi în ultima parte a acestei perioade, extinderea rezervei senioriale și accentuarea exploatarei țăranilor pe baza muncii de clacă adăugată la zeciuiiele tradiționale. Folosirea pe o scară din ce în ce mai largă a rentei în bani va duce la treptata diferențiere a țăranimii.

Regiunea Hangu-Bicaz nu a rămas cu totul izolată în cadrul unor astfel de transformări. Desigur, în acest mediu rural, industria casnică și meșteșugurile satești au continuat să satisfacă necesitățile populației. Prelucrînd lina, inul, pieile și lemnul în gospodăria sa, țăranul și-a confecționat, în continuare, obiectele necesare pentru îmbrăcăminte, încălțăminte și de uz casnic. Pe la jumătatea sec. al XIX-lea, în ținutul Neamț, cuprinzînd, pe lingă, altele, și satele de care se ocupă acest studiu, se lucrau anual pînă la 20.000 coți de suman, pe care sătenii îi

vindeau prin tirguri¹. Ei se foloseau de pivele și de stezele existente pentru finisarea postavurilor produse de dinșii. Aceste instalații continuau să stea sub regimul monopolului feudal. Țăranii nu le puteau construi decât cu învoirea proprietarilor cărora erau obligați să le dea o parte din veniturile realizate. Totuși, dacă mai înainte administrarea lor se făcea direct de către proprietari, de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea ele au început să se arendeze pe toată durata existenței lor țăranilor care le construiseră. Astfel, la 16 septembrie 1830, schitul Pionul făcea un asemenea contract, permițând unui locuitor din satul Schitu să construiască o piuă „unde va găsi vad” pe moșia sa. El era obligat să plătească, anual, cîte 5 lei și să bată pentru schit, pîmă în toamnă, cîte 500 coți sumane. După doi ani, urma să se învoiască din nou cu egumenul în privința plății embaticului. Nu avea voie să taie lemne verzi din pădure pentru foc². Astfel de țărani, posesori embaticari de întreprinderi, deveniseră în prima jumătate a sec. al XIX-lea destul de numeroși pe domeniile mănăstirilor Buhalnița și Pionu.

Pentru măcinarea cerealelor existau mori. Spre sfârșitul perioadei de care ne ocupăm, pe domeniul Hangu, cuprinzînd satele Izvorul Alb, Strimturile, Boboteni, Audia, Gura Hangului, Răpciunița, Schitul, Bistricioara, Grințieșul, Călugăreni, Roșienii, Gura Dreptului, Stejarul, Largul și Coroiul, existau 12 mori, unele cu o piatră, altele cu două. S-au mai construit și șapte pive³. În întreaga regiune, începînd de la Largu și pînă la Bicaz, se aflau, la 1852, în total 23 pietre de moară, 15 pive⁴.

Pe lângă meșterii de la aceste instalații existau în satele de pe valea Bistriței alții la care țăranii apelau pentru confecționarea hainelor, instrumentelor și obiectelor de uz casnic. În catagrafiile visteriei și în documentele vremii, onomastica înregistrată constituie o mărturie cu privire la existența acestor meșteșuguri.

Una din ocupațiile de căpetenie a locuitorilor din satele de pe valea Bistriței era plutăritul. Începuturile lui coincid cu începuturile exploatarei lemnului. Presupusa navigație pe cursul acestui rîu a sașilor din Bistrița face parte din domeniul legendelor. O dată cu dezvoltarea exploatarei lemnului, plutașii s-au organizat în cete conduse de dragomani. Erau „bardași” și „toporași” care duceau marfa legată cu funii, în „chituri”, pînă la Sulina⁵. Cei care locuiau mai sus de Piatra Neamț se numeau hangani, iar cei de pe valea Bistriței, mai jos de acest oraș, erau bistreni⁶.

¹ Arh. St. Buc., Ministerul de Interne, II, 1853, dos. 15.

² Arh. St., Iași, 400/72.

³ Ibidem, 400/94.

⁴ Arh. St. Buc., Ministerul de Interne, Moldova, II, 1853, dos. 15.

⁵ N. Iorga, *Istoria industriilor românești*, Buc., 1927, p. 27.

⁶ „Revista pădurilor”, XIX, 1898, p. 204.

Printre locuitorii care subscriu zapise sau mărturii privind litigiile de moșii, cum ar fi acela din 23 august 1809, al locuitorilor din satele Schitu și Răpciune, se pot culege nume ca Moraru, Pioaru, Berariu, Croitoru etc⁷. În pomelnicul bisericii din satul Hangului, din 1830 se menționează „neamul lui Grigore Lăcătușu” care „au lucrat hieru bisericii”.

Varul ars în cuptoarele de aici⁸, oalele și unele obiecte de lemn sau piele, dohotul extras din tulpina mestecenilor se puteau vinde la bilciurile din diferite orașe. Comerțul acesta era în floare încă din prima jumătate a secolului trecut. Un document din 9 mai 1729 arată că țărani din satele acestea de munte vindeau pe la tirguri: sucmani, cergi, briie, catrințe, chingi, brinză, lână, miei vii și cai⁹. În toate satele menționate mai sus, proprietarul avea cîte o circiumă. Lipsesc mărturiile documentare cu privire la vechimea vinzării băuturilor alcoolice în astfel de localuri în regiune. Pentru a-și mări veniturile de pe urma acestui comerț, proprietarul domeniului Hangu construisese în satul Răpciune o velniță pentru a cărui conducere adusesse, probabil de peste graniță un specialist, un „maistor”. În interiorul ei se afla și o moară „nemțească” cu două pietre puse în mișcare de forța hidraulică. Printre alte ustensile, exista și o „morișcă de fier pentru cartofi” precum și un „birtac de fier pentru fierț cartofii”. Deși avea inventarul complet sau aproape complet, se pare că ea nu mai funcționa pe la 1852. Se foloseau ca materie primă cartofii și probabil, cerealele¹⁰. O altă velniță exista la Boboteni¹¹. Începuturi de industrie capitalistă se schițau în același timp la marginile acestei regiuni. La Tarcău, inginerul Mihalic înființase o întreprindere pentru prepararea prafului de pușcă, iar pe proprietatea log. Conachi, la Negrișoara-Broșteni, pe seama acestuia, același inginer a încercat să extragă minereuri de fier¹². Pe la 1850, se bănuia că la Tarcău s-ar fi putut exploata cărbune de pămînt și pucioasă¹³.

În modul de viață al proprietarilor din aceste părți se produsese unele schimbări. Sturzeștii primiseră de la frații Cantacuzino, oameni crescuți în mediul nobilimii ruse, fii ai unui boier moldovean devenit după pacea de la Iași din 1792, general maior în armata rusă, o proprietate pe care se produsese în prima jumătate a sec. al XIX-lea importante transformări.

Dacă în satul Răpciune casa construită de cneazul Cantacuzino era de birne, ea totuși avea, în încăperile rezervate pentru boieri, sobe nemțești și cămări reci. Sub ele se afla un beci boltit din piatră. Același

⁷ Arh. St. Iași, 400/50.

⁸ În 1852, existau aici șase cuptoare pentru ars piatra de var. Arh. St. Buc., Ministerul de Interne, Moldova, II, 1853, dos. 15.

⁹ Acad. Republicii Socialiste România, Ms. 237, f. 533 (489).

¹⁰ Arh. St. Iași, 400/94.

¹¹ Gh. Ungureanu, *Mănăstirea Pionul sau Schitul Hangul*, p. 493.

¹² Arh. St. Iași, 400/94, 116.

¹³ Ibidem.

aspect îl avea și casa în care locuia arendașul, „posesorul”. Aici, pe lângă pivnița boltită, construită din piatră, existau hambare, grajduri pentru cai, coșere (din care unele lungi de câte 12 stinjeni) și șuri pentru vite ¹⁴.

După câștigarea procesului cu schitul Pionul, în 1844, cneazul Gheorghe Cantacuzino muta pe călugării care locuiau acolo la o mică biserică de lemn din apropiere numită Schitișor și în locul vechilor chilii dărăpănate a pus să i se construiască o locuință cu etaj, cu 24 camere, cu bucătărie, spălătorie, cu pivniță sub ea, cu alte pivnițe, hambare și grajduri în curte. În camere existau sobe „nemțești”. Ușile și ferestrele aveau peste 450 ochiuri de sticlă. În spatele curții ¹⁵ exista o întinsă livadă de 205 pruni. În munte se construiseră case de vinătoare. Case bune pentru „economii” și pentru vătafii moșiei fuseseră ridicate în satele de pe domeniu. Catagrafia întocmită cu ocazia vânzării acestuia în 1852, menționează biserici în toate satele. Un „rateș” exista în Răpciunița, la podul de peste Bistrița.

Toate aceste transformări s-au făcut în mare măsură prin munca țăranilor clăcași de pe domeniu, dar ele reflectă în același timp o mai largă folosire a meșterilor locali, precum și a unor specialiști de la orașe. Meșteri din regiune încercau să rezolve într-un mod puțin stingaci complicate probleme privind construirea unor bolți ca acelea de la biserica de zid din satul Coroi.

Numeroasele camere de la Palatul Cnejilor, construit în incinta schitului Pionul, nu erau destinate să rămână goale. Era necesar mobilier scump, stofe, blănuri, veselă, pinzeturi, care să satisfacă gusturile fiicelor lui Cantacuzino, devenite una contesă de Giers, iar alta soția scriitorului W. de Kotzebue care descria cu dispreț locuințele boierilor de la țară. Pentru toate acestea trebuiau să se adreseze furnizorilor din orașele noastre sau din străinătate.

Deși cnejii Cantacuzino scoteau din exploatarea singeroasă a țăranilor venituri însemnate, ei aveau nevoie de bani din ce în ce mai mulți. Pentru cumpărarea celor necesare amenajării palatului, pentru construirea caselor de la Bălțătești și pentru întreținerea altor case, cneazul Gheorghe Cantacuzino, fost în tinerețe colonel în armata rusă și supus rus, general aghiotant al lui Ipsilanti la 1821, transformat apoi în preajma revoluției de la 1848 în „mare patriot român” ¹⁶, putea scoate venituri mari din sudoarea țăranilor așezați pe domeniile sale, dar el nu uita originea greacă a familiei sale și, probabil, din aceleași sentimente „patriotice”, se străduia să-și achiziționeze moși cît mai întinse în Grecia curînd eliberată de sub jugul turcesc ¹⁷.

Avînd nevoie deci de cît mai mulți bani și pentru a-și mări veniturile, el încerca să înființeze în cuprinsul satului Răpciune un tirg,

¹⁴ Ibidem, 400/94, 116.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Arh. St. Buc., M-area Neamț, CIX/141.

¹⁷ Arh. St. Iași, 400.

cu iarmaroace obișnuite în zilele de duminică și cu alte patru la diferite sărbători în cursul anului. Motiva cererea adresată Departamentului finanțelor, punând înainte nevoile locuitorilor de produse orășenești, depărtarea lor de orașe, greutatea drumurilor, precum și posibilitatea de a atrage aici cumpărători din Transilvania. În onoarea fiicei sale Aspazia, soția lui W. de Kotzebue, fratele consulului rus din Iași, el dădea acestui tirg numele de Aspăzieni. Obținea la 1 iulie 1838 aprobarea, planurile sale însă au dat greș¹⁸.

Probabil că se făcuseră și mai înainte astfel de încercări cu concursul unor negustori armeni, care aveau turme de vite trimise la pășunat în munți. În apropiere de satul Hangu se mai păstrează amintirea unor astfel de târguri de ocazie în toponimicele „Tîrgul armenesc” și „Tîrgul lui Chisăliță”.

Datorită tranzacțiilor comerciale, circulația monetară devenise acum mai intensă. Felul monedelor descoperite în săpăturile arheologice efectuate aici indică spre ce piață erau dirijate produsele din munții Bistriței. Dacă în sec. XV—XVII, predominau cele polone și maghiare, în sec. al XVIII-lea s-au înmulțit cele turcești și austriece¹⁹.

Din plîngerile adresate de țărani de pe Valea Cracăului, dregătorilor ținutului, rezultă că proprietarii și arendașii de acolo expediau pe la 1839, prin pasul de la Tulgheș, în Transilvania, care încărcate, probabil, cu cereale²⁰. Pentru vămuirea unor astfel de mărfuri și mai ales a vitelor ce se treceau pe aici peste graniță, ca și pentru turmele de oi trimise de mocanii ardeleni la pășunat dincoace, luase ființă în prima jumătate a sec. al XVIII-lea vama de la Hangu. Veniturile ei erau la început destul de modeste. Dintr-un document din 3 ianuarie 1743 se poate constata că ea se arenda pe atunci unei slugi a marelui vistier cu 300 lei anual²¹. În sec. al XIX-lea, cancelaria vămii se instalase într-o casă din satul Bistricioara pusă la dispoziție de proprietarii domeniului Hangu²². Vameșii de aici, ca și slugile proprietarului care vămuiau la podul de peste Bistrița se purtau de multe ori abuziv²³.

Pînă în secolul al XVII-lea, în economia regiunii Hangu-Bicaz, predominase creșterea vitelor; vînatul și pescuitul se prezentau ca îndeletniciri secundare în viața locuitorilor din aceste părți. În secolul al XVII-lea agricultura pătrunde aici și se întinde treptat ocupînd terasele joase de pe malurile Bistriței. În unele curături, după scoaterea buștenilor, se fac „săpături”²⁴. Călugării de la Hangu-Buhalnița arau pe la 1717 în poiana Cîrnul și întrucît nu era proprietatea lor, ci a Biserica-

¹⁸ Arh. St. Iași, Transp. 1764, op. 2013, nr. 1015, f. 1—5 și 400/75.

¹⁹ Monedele descoperite au fost identificate de B. Mitrea.

²⁰ Artur Gorovei, *Comista de la Buhalnița*, în „Viața românească”, VII, 2, p. 206.

²¹ Acad. Republicii Socialiste România, Ms. 257, fila 949. N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 409.

²² Arh. St. Iași, 400/114.

²³ Ibidem, *Isprăvnicia Neamțului*, Dos. 437, f. 361.

²⁴ Ibidem, 400/15.

nilor, se obligau să dea zeciuială din produse²⁵. Toponimice ca *Mălăiștea*, *La Căurecherie*, *Topile*, indică natura culturilor obișnuite aici. Pe lângă gospodăriile lor țărani au grădini pentru zarzavaturi scutite de dijme către proprietari sau arendași. În secolul al XVIII-lea se extinsese aici cultura speciei timpurie de porumb, numit „hângănesc”, potrivită pentru regiunile muntoase cu veri scurte și răcoroase. Mai târziu se cerea de aici sămînță pentru a se încerca aclimatizarea lui în munții Pirinei din Franța.

„Boierescul” (munca de clacă) este menționat ca existent în aceste părți de pe la 1772. Oamenii șezători pe moșia schitului Pionul aveau obligația de boieresc față de proprietarul vecin Ioniță Cantacuzino, mare vistier²⁶. Desigur, astfel de obligații se executau mai mult la cositul finului decît în agricultură. Dezvoltarea acestei ramuri a economiei nu a avut aici aceleași urmări, în exploatarea țărănimii, ca în regiunile de cîmpie și podiș.

Proprietarii aveau pe lângă curțile lor hambare și coșare dar ele puteau să fie umplute, în parte, prin dijmuirea produselor obținute de țărani. Ei stăpîneau sate în regiunile de podiș și cîmpie și dijmele ridicate de la locuitorii lor ca și produsele obținute pe rezervele lor, erau greu de transportat în regiunile de munte. O podvoadă numai din valea Cracăului, peste Dealul Doamnei, pînă la Tulgheș dura 10—15 zile²⁷. Din această cauză călugării de la Mănăstirea Buhalnița se străduiau să facă agricultură în poienile din preajma lor și vindeau produsele obținute în satele îndepărtate.

Pe la 1852 renunțaseră să se mai ocupe cu cultivarea ogoarelor. Pe atunci, în întreaga regiune, proprietarii dispuneau doar de 27 fâlcii de arătură, din care 22 se însămînțau cu porumb, iar restul cu orz și ovăz. Țăranii cultivau 815 fâlcii. Proprietarii posedau 3 569 fâlcii de imas și finațuri pentru 840 vite mari și 1 200 oi, iar locuitorilor li se lăsa 1 882 fâlcii pentru 2 747 vite mari și 8 850 de oi. Suprafața terenurilor rezervate creșterii vitelor este aproape de 7 ori mai mare decît destinată agriculturii. Din analiza documentului care oferă aceste date se mai poate observa disproporția între numărul de vite posedat de țărani și terenurile ce li se pun la dispoziție pentru creșterea lor. Îngustînd mereu pămîntul de care aveau nevoie țărani, proprietarii îi sileau să contracteze învoieli înrobitoare. Desigur o mare parte din pășuni și finațuri erau arendate de proprietari mocanilor transilvăneni. Cea mai mare parte a regiunii, pe întindere de 20.200 fâlcii, era împădurită²⁸.

²⁵ Arh. St. Buc., M-reă Neamț, CXXXI/19.

²⁶ Arh. St. Iași, 400/94.

²⁷ Artur Gorovei, *art. cit.*, p. 206.

²⁸ Arh. St. Buc., Ministerul de Interne, Moldova, II, dos. 15.

Începînd din a doua jumătate a secolului, principala sursă de venituri pentru proprietarii din regiunea Bicăz o constituia exploatarea forestieră. Creșterea vitelor rămînea pentru dinșii, pe planul al doilea.

Exploatarea lemnului se practică în Moldova din timpuri mai vechi. Se pretinde chiar că înainte de formarea statului feudal moldovenesc, românii și sașii transilvăneni de la Rodna și Bistrița făceau transporturi cu plute pe cursul Bistriței, făcînd legătura între partea de sus a acestui rîu cu Siretul²⁹. Dimitrie Cantemir scria că lemnul moldovenesc era mult căutat de corăbieri întrucît era foarte bun și rezistent la putrezire³⁰.

Pe la 1599 se menționează aici primele ferăstraie³¹, dar exploatarea lemnului a căpătat un avînt mai puternic în a doua jumătate a sec. al XVII-lea. Păduri întinse erau tăiate acum în vederea extragerii potasiului care se exporta în Polonia³². Mulți negustori transilvăneni cumpărau lemn de aici pentru clădiri și pentru corăbii și îl transportau la Galați și chiar la Constantinopol în asociație cu negustorii turci³³. În a doua jumătate a secolului, aceștia veneau în Moldova spre a cumpăra lemn, aducînd corăbii la Galați spre a-l transporta mai departe³⁴.

Un negustor rus, care a cunoscut țările române în timpul războiului ruso-turc din 1736—1739, a lăsat o scurtă descriere despre ele, apreciînd îndeosebi viața economică. Referindu-se la ținutul Neamț, el nota că lemnul se găsea aici din belșug și se exploata, mai cu seamă pentru catarguri. Brazii erau porniți pe apa Bistriței la vale, ajungînd pînă la Galați și de acolo la Constantinopol. Pădurile din ținuturile muntoase aveau lemn bun pentru construcții de corăbii, lemn care era foarte căutat în Imperiul Otoman³⁵.

La 13 iunie 1798, viceconsulul francez la Iași, Parant, arăta într-un raport că dintre masivele păduroase din Moldova, cel mai bogat era cel de pe valea Bistriței, unde se exploatau pentru flota Imperiului Otoman lemnele de construcție necesare. Ele erau transportate cu ușurință pînă la Galați, pe cursul Bistriței și Siretului³⁶.

Guvernul francez din această vreme se interesa de posibilitățile de a importa lemn din Moldova și a obține de la Poartă învoierea necesară, întrucît exportul lemnului din Moldova era interzis prin dispozițiile date de sultan. În hattișeriful sultanului din 4 noiembrie 1774, se prevedea

²⁹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, Buc. 1913, II, p. 138.

³⁰ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, trad. de G. Adamescu, p. 62—63.

³¹ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, Buc., 1922, p. 178.

³² *Ibidem*, p. 290; Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 179—180.

³³ N. Iorga, *Istoria industriilor românești*, Buc. 1927, p. 29.

³⁴ *Idem*, *Istoria comerțului românesc*, ed. cit., p. 178.

³⁵ G. Bezviconii, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, Buc., 1947, p. 105, 260.

³⁶ Hurmuzaki, supl. I, vol. II, 186.

ca sumele privind tăiatul, lucrul și transportul cherestelei cerută de Poartă să fie scăzute din suma tributului anual plătit de Moldova³⁷.

Această plată se făcea întâi pentru transportul lemnului din regiunile muntoase la schelele din Piatra și apoi pentru transportul mai departe pînă la Galați³⁸.

Încă din sec. al XVII-lea se oprea tăiatul lemnului în părțile de sud ale țării unde pădurile deveniseră rare³⁹. Regimul de braniște acordat pădurilor stăpinite de mănăstiri pe valea Bistriței nu împiedica exploatarea lor. El constituia numai o măsură pentru a constrînge pe țărani să ceară încuviințare pentru tăiatul lemnului și să dea dijmă din el. Interesul proprietarilor pentru apărarea acestor surse de venituri se constată în documentele de la începutul sec. al XVII-lea. Egumenul de la Bistrița se plîngea domniei că ureadnicii de la Piatra își lăsau oamenii să le strice copacii din Braniște⁴⁰.

Pădurile din regiunea Hangu-Bicaz aveau o valoare deosebită mai cu seamă în legătură cu exportul, întrucît riul Bistrița și Siretul, pe cursul său inferior, constituiau căi lesnicioase pentru transportul lemnului. Pe măsura rării pădurilor în regiunile de podiș, orașele din țară, îndeosebi capitala, încep să-și procure lemnul necesar tot din această parte. Dulapi de la ferăstraiele din această regiune se transportau la Iași⁴¹.

Distrugerea pe scară largă a pădurilor în secolul al XVIII-lea și îndeosebi în a doua jumătate a sa a făcut necesară întocmirea unor legiuri cu scopul protejării și a exploatării lor sistematice. La 28 noiembrie 1792, Alexandru Moruzi a aprobat anafora divanului cu privire la păduri, rădiuri și dumbrăvi. Se constata cu această ocazie că se tăiau copacii pentru lemne de foc și nu se culegeau crengile și copacii căzuți. Pentru cheresteaua vîndută în tirguri sau transportată cu plutele la Galați pentru corăbii, se tăiau cîte 10—15 copaci pînă se găsea unul bun, după măsurile cerute. Ceilalți rămîneau jos și putrezeau. Locuitorii din preajma pădurilor nu-și adunau fin vara și iernau cirezi de vite în ele, stricîndu-le. Se mai făceau curături pentru arat și fin.

Se luau măsuri nu numai pentru protejarea pădurilor, ci și pentru apărarea intereselor proprietarilor. Numai fagul era permis să fie tăiat ca lemn pentru foc. Țăranii aveau voie să-și ia lemnul de construcție necesar gospodăriei lor. În cazul cînd tăiau haragi, pari, ciubuce, bețe

³⁷ I. Filipovici și C. Lăzărescu, *Probleme de economie forestieră*, Buc., 1956, p. 81—82.

³⁸ Acad. R. S. România, Ms. 4162, f. 54—54 v. N. Sutzo, *Notiții statistice asupra Moldovei*, p. 123—124.

³⁹ C. Cihodaru, *Braniștile și problema apariției rezervei senlorale*, în An. Univ. Iași (st. sociale), tom. III, 1957, f. 1—2, p. 43.

⁴⁰ DIRA, VII, 1, p. 20.

⁴¹ Arh. St. Iași, Isprăvnicia Neamț, Dos. 473, f. 269—270.

de cercuri sau cherestea, pentru negoț, ei trebuiau să obțină învoirea proprietarilor și să dea dijmă o bucată din zece⁴².

În prima jumătate a sec. al XIX-lea, s-a introdus exploatarea sistematică cu tăierea pădurii pe parchete și cu lăsarea de seminceri. S-au dat dispoziții, în 1847, să se instituie organe pentru paza pădurilor ca pristavi și pădurari⁴³. Mănăstirile din regiunea Hangu-Bicaz, ca și altele aveau pentru aceasta din vremuri vechi „branișteri”. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, pe lângă pădurari apar aici silvicultori salariați sub denumirea germană de „ferșteri”. Pentru ajutoarele lor se întrebuințează termenul turcesc „chihae”⁴⁴.

Situația arătată în expunerea de motive la ponturile pentru păduri din 1792, exista în largă măsură și în regiunea Hangu-Bicaz. Timp îndelungat, exploatarea lemnului s-a făcut aici pe baza vechilor relații feudale. Țăranii de pe moșie, fără a ține seama de necesitatea cruțării pădurii, tăiau lemnul destinat vânzării, îl transformau în cherestea și dădeau zeciuială. Opuneau rezistență la exploatarea proprietarilor și nu respectau ponturile. În anul 1805, egumenii minăstirilor Neamțul și Rîșca se plingeau domniei că țăranii din satele Stejarul, Fărcașa, Piriul Pintii, Galul, Crăpăturile și Largul, care tăiau din pădurile mănăstirilor lemne pentru „aleșveriş”, refuzau să dea dijma stabilită în ponturi. Intrau, „în puterea lor”, în păduri, însoțiți de negustori turci și tăiau cherestea, catarge și altele fără a da zeciuială⁴⁵.

Pe la jumătatea secolului al XIX-lea existau pe domeniul Hangu al Cantacuzinilor un mare număr de ferăstraie. Numai proprietarul avea 17. În întreaga regiune se aflau 53 de asemenea instalații⁴⁶. Unele din ele erau „moldovenești”, altele de tip nou, „nemțesc”⁴⁷. Existența acestor ferăstraie moldovenești constituie o dovadă privind vechimea exploatarei forestiere în această regiune.

Multe ferăstraie erau ale țăranilor. În vederea suportării cheltuielilor necesare pentru instalarea lor, ei se asociau între dinșii, urmînd ca apoi să împartă veniturile ce rămîneau după plata dijmelor cuvenite proprietarilor. Între 1827 și 1832, se vînd pe domeniul Hangu, de către țăranii asociați 9 ferăstraie sau părți de ferăstraie⁴⁸. Deși în documente se înregistrează cerere de cherestea din partea negustorilor de la Piatra, vânzarea lor în vremea arătată constituie un indiciu de scăderea prețului lemnului în perioada războiului ruso-turc din 1828—1829 și a menținerii armatelor ruse în țară pînă la 1834. Exportul de cherestea în Impe-

⁴² D. C. Sturza-Scheianu, *Acte și legiuri privitoare la chestiunea țărănească*, I, v. I, Buc. 1907, p. 43—46.

⁴³ V. Dinu, *Curs de drept și legislație silvică*, Buc., 1947, p. 35.

⁴⁴ Arh. St. Iași, 400/118.

⁴⁵ Arh. St. Buc., M-reă Rîșca, II/18, 21.

⁴⁶ Ibidem, Ministerul de Interne, Moldova, II—15.

⁴⁷ Arh. St. Iași, 400/94.

⁴⁸ Ibidem, 400/72.

riul Otoman se întrerupsese în această perioadă. El ia după 1834 un nou avînt care se reflectă în stăruința pe care o depun proprietarii de a cum-păra ferăstraiele țăranilor embaticari de pe domeniile lor. Astfel, în 1838. existau pe moșia schitului Hangu 17 ferăstraie, nouă erau mănăstirești, iar restul fuseseră instalate de țărani embaticari. Pînă la data de mai sus, mai mult de jumătate din numărul lor fusesse răscumpărat de mănăstire⁴⁹. Arendașii de pe moșiile vecine nu respectau drepturile acestor țărani și le luau ferăstraiele pentru a lucra numai pentru dinșii⁵⁰.

Țăranii deținători de ferăstraie erau puțini numeroși. Ei exploatau, ca și proprietarii, munca celorlalți țărani care tăiau și transportau lemnul la instalațiile lor. Cei care aveau ferăstraie puteau tăia la aceștia cherestea în schimbul dijmei sau se mulțumeau numai să fasoneze grinzi, trencheturi, taftalici, catarge și alte sortimente pentru care pinza fierș-trăului nu era necesară.

Încă de pe la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, proprietarii de păduri din regiunea Hangu-Bicaz au început să convertească în bani renta încasată pînă acum în natură. Țăranii care obțineau învoire pe la 1800 de a exploata lemnul în vederea comercializării se obligau să plătească în locul zeciuiei tradiționale anumite sume de bani. Astfel țărani din satele Fărcașa, Stejarul și Bușmeiul, șezători pe domeniul mănăstirii Neamțul, se obligau să plătească acestea pentru lemnul tăiat din pădurile ei „cite un leu pluta mare și cite o leiță de plută mică, după ponturi”⁵¹. Cei care aveau ferăstraie, mori și pive urmau să dea pe baza unei învoiei și a unui zăpis făcut cu mănăstirea cite opt lei de ferăstrău pe an. Aceeași sumă se încasa pentru o moară de frunte, în timp ce pentru una de mijloc se luau șase, iar pentru cele codașe patru lei. Pentru fiecare „găvan” de piuă se plătea cite doi lei și jumătate. Cei ce făceau negustorie cu lemne, catarguri și altele, urmau să dea dijma potrivit ponturilor pentru păduri⁵².

În caz de neachitare a datoriilor, aceste ferăstraie se confiscau de către proprietari. Astfel, de pildă, Toader Chelsoiu fusese dragoman al mănăstirii Hangu, însărcinat cu adunarea cherestelei. Rămăsese dator cu 1200 de scînduri. Pînă la moarte, el nu și-a putut achita datoria și mănăstirea i-a luat un picior de ferăstrău „fără fier”. Îl vindea apoi, pentru două plute de scînduri, lui Toma Crețul din Răpciune. După repunerea lui în stare de funcționare urma să dea dijmă⁵³.

Ciștigurile realizate de țărani de pe urma exploatării lemnului erau mici și nici nu le ajungeau să acopere plata exorbitantelor impozite la care erau impuși. Pe lângă proprietari, care le luau dijma în bani sau natură și îi obligau la zile de clacă pentru a le fasona birne de brad sau

⁴⁹ Ibidem, Mitropolia Moldovei, Achiziții, Dos. 256, f. 18.

⁵⁰ Artur Gorovei, *art. cit.*, „Viața românească”, VII, 1, p. 28.

⁵¹ Arh. St. Buc., M-rea Neamț, CXXXI/34.

⁵² Arh. St. Buc., M-rea Neamț, CXXXI/45.

⁵³ Arh. St. Iași, 400/72.

leațuri⁵⁴, erau apoi crud exploatați de negustorii de cherestea din Piatra. Aceștia, cu concursul autorităților, porniseră o aprigă prigoană, îndeosebi împotriva locuitorilor din satul Secu, sub pretext că, vinzînd cherestea la alții cu un preț mai bun, le pricinuiseră pagubă. Sătenii mai aveau de primit de la dîșii bani, însă erau scoși tot ei datori. În afară de aceasta, negustorii căutau să le ia cherestea cu prețul pe jumătate. La predare nu li se elibera nici o dovadă ca să se poate „răfui”. Cei săraci și mai ales datornicii erau constrinși să-și vîndă produsul muncii la prețuri foarte scăzute.

Țăranii aduceau la cunoștința judecătorilor locali abuzurile săvîșite de negustori. În loc de a le face dreptate, aceștia cereau isprăvnicii, fără a veni să facă cercetări, să-i bată și să-i aresteze.

Sub amenințarea bății, țăranii au dat zapis negustorilor obligîndu-se să le dea lemne și cherestea în condițiile impuse de dîșii. Cu toate acestea, asupririle și bățiile au continuat. Negustorii se foloseau de slujitori pentru a constrînge pe țărani. Panțirii le devastau casele, livezile, le luau găinile și vinul. Nu era cruțat nici vornicul satului. Cei care se duceau să taie lemne la ferăstraie erau bătuți cu biciul. Zapcii le stricau grădinile cu pășunatul cailor. Li se luau hainele și țealele cu care își înveleau caii.

Negustorii din Piatra le plăteau cherestea cu 60 lei suta în loc de 70 și obiectînd că între scînduri sînt și bracuri le făceau scăderi din preț pînă la 20%.

Erau batjocoriți și numiți „tălhari”, „dobitoci”, „hoți”. Dragomanul lor, cel mai cîstit și mai vrednic om din sat, fusese bătut și amenințat cu moartea de negustorul Iosif Marcu. Din această cauză, el fugise în alte părți. Ei însiși declarau că din cauza „tiraniei, cruzimii, păgînatății și vicleșugurilor de tot felul” sînt gata să „risipească” satul⁵⁵.

Negustorii care exportau lemnul din regiunea Hangu-Bicaz erau, în vremea mai veche, armeni. Amintirea lor s-a păstrat în toponimicele „Țirgul armenesc” la Hangu⁵⁶ și „Șghiabul armenilor” pe culmea Ceahlăului. Lor li s-au adăugat apoi greci și evrei și dintre localnici, care pentru a se bucura de un regim de excepție și a eluda fîscul deveneau supuși străini, „sudiți”, în virtutea capitulațiilor încheiate de Imperiul Otoman cu diferite state europene. Încă de la 1800 și poate și mai devreme, încep să apară la Piatra și în satele nemțene negustori de cherestea turci. Ei intrau „în puterea lor” împreună cu țăranii în pădurile mănăstirii Rîșca și Neamțul, tăind și luînd lemne fără a plăti dijma. Pe lîngă cherestea și lemne, ei mai cumpărau grîu și porumb⁵⁷. Stăbîlindu-se prin sate, ei exploatau cherestea și refuzau să plătească

⁵⁴ Ibidem, Isprăvnicia Neamt, dos. 965, f.1.

⁵⁵ Arh. St. Iași, 400/191.

⁵⁶ Vezi mai sus.

⁵⁷ Arh. St. Buc., Isprăvnicia Neamțului, dos. 166.

„adetiul” moșiei. Unii din ei își luaseră case și despărțiseră pe „bărbați de femei”. Divanul Cnejei Moldovei ordona la 1832 ca ei să fie scoși de prin sate și trimiși la urma lor⁵⁸.

Negustorii turci se asociau între ei în vederea exploatării lemnului din părțile Hangului. De asemenea asociau și unii arendași creștini, care nu dispuneau de suficiente fonduri bănești. Astfel, pe la 1830, „jupînul” Mustafa se asociase cu „jupîni” Toderică Sava și Iani. Cei din urmă primiseră bani de la turci pentru a cumpăra la munte catarge și altă chereștea, pe care urmau s-o expedieze pe Bistrița, la Piatra. Cîștigul realizat urma să se împartă pe jumătate între Mustafa și asociații săi⁵⁹. Pe de altă parte, Mustafa se asociase în vederea cumpărăturilor de chereștea cu un alt turc, Iaia⁶⁰. Un alt localnic, D. Brăescu, probabil arendaș, expedia prin 1849 lui Mehmed aga la Piatra o plută de taftalugi și 80 de dulapi și-i cerea să plătească 22 lei plutașilor⁶¹. Negustorii angajau scriitorii care întocmeau catastife de mărfurile primite și expediate precum și de banii plătiți. Ei îi ajutau și la „înhieratul” mărfii. Pentru a putea fi controlați de asociații lor localnici, turcii puneau să se întocmească asemenea liste în limba română⁶².

Lemnul căpătase acum pentru proprietari o valoare deosebită și de aceea țăranilor nu li se mai permitea să-și ia din păduri lemnul de construcție necesar gospodăriei lor. Vitele găsite în pădure se închideau, cei vinovați de a le fi lăsat slobode fiind supuși la plata unor amenzi⁶³.

Din cauza exploatării crunte la care erau supuși și a fiscalității excesive, țăranii ajungeau să se înglodeze în datorii care an de an creșteau, fără ca ei să le poată plăti. Astfel, pe la 1842, locuitorii din satul Galu și cătunurile lui se angajau să achite datorii mai vechi pe care le aveau de la foștii arendași Iorgu Hartulari și Iancu Vanghele. Drept garanție că vor executa obligațiile contractate, ei dădeau un zăpis lui Ianoș, vechilul logofătului Toader Sturza, arendașul moșiei⁶⁴. Peste un an și patru luni împrumutau din nou de la același vechil suma de 930 lei și se obligau să facă pentru ea 18 plute de trenchete, 11 de taftalici și 2 de catarge, transportate la schela Pietrii. Trebuiau să-i mai scoată apoi la malul Bistriței lemn pentru patru plute de catarge⁶⁵. Pentru fașonarea lemnului, pentru scoaterea lui din pădure și transportarea lui la Piatra, nu obțineau nici 30 lei.

⁵⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 10.

⁵⁹ Arh. St. Buc., Achiziții noi, H.C.M./25.

⁶⁰ Ibidem, H.C.M./52.

⁶¹ Ibidem, MCMXVIII/5.

⁶² Ibidem, MCM/20, 30, MCMXI/16, MCMXII/6. Primul e în grecește.

⁶³ Arh. St. Iași, Isprăvnicia Neamțului, Dos. 473, f. 269—270.

⁶⁴ Arh. St. Buc., M-reă Neamț, XL/1 b.

⁶⁵ Ibidem, XI/142.

Desigur că la sumele împrumutate li se calculau dobânzi excesive care nu se specificau în documente. Plăteau dobîndă proprietarilor și în cazul cînd nu le puteau achita dijele la timp. Cînd, la 9 septembrie 1800, vechilul mănăstirii Neamț s-a prezentat în satele Fărcașa, Stejarul și Bușmeiul să încaseze în bani dijma datorată de săteni pentru lemnul ce-l tăiaseră din pădurile mănăstirii, aceștia nu au fost în stare s-o achite. Cereau o scurtă aminare, de o săptămînă și se obligau să plătească mănăstirii datoria cu „mulțumită“ (dobîndă)⁶⁶.

Sătenii din Hangu au avut „multă piră“ cu comisul Ianachi Contă-vici, supus francez, arendașul moșiei, care pretindea de la ei o sumă de bani drept pagube și cheltuieli de judecată. El cîștigase procesul și a ajuns la o învoială cu sătenii care urmau să-i transporte la schelele din Piatra 1500 de plute conținînd dulapi, cite 150 fiecare, iar restul scînduri, cite 300 bucăți. Mai erau datori să-i dea de fiecare ferăstrău cite o plută de cherestea dijmă. Ceea ce vor mai lucra peste această cantitate vor putea vinde „fără nici o piedică“⁶⁷.

Pe la jumătatea sec. al XIX-lea, exploatarea lemnului în regiunea Hangu-Bicaz luase un mare avînt. Intr-un raport oficial din 1853 se spune că pe cursul Bistriței se transportau la schela Piatra anual 6000 plute de cherestea⁶⁸. Intensitatea și modul sălbatic în care au fost exploatate pădurile de aici sint arătate în 1855 de inginerul Mihalic de Hodocin. „Acum economia pădurilor din această parte a țării — scria el — se află în cea mai tristă stare. Prin necumpătata exportare a lemnului, prin numeroasele și peste analogie aflătoare ferăstraie toată valea cea mai mare a Bistriței, cu a ei lăturalnice văi, se vede stîrpită de lemne și provizioanele copacilor cîștigate prin vechime se mistuiesc prin un abuz vrednic de tînguire. Dar e și un alt rău... în înmulțirea împoporării pe fieștecăre an și cu sporirea vitelor, mai ales a caprelor, sporește și lipsa pășunilor și a nutrețului de iarnă pentru dinsele. Așa pe tot anul se taie și se doboară la pămînt părți întregi de pădure numai spre a hrăni turmele cu frunzele copacilor tăiați, a căror tulpini putrezesc apoi fără a se întrebuința. Spre a mai lăți locurile de pășunat pentru oi și vite albe se aprind înadins întregi păduri de mai multe sute de fâlci și așa în puține ceasuri se pierd cei mai frumoși copaci, rodul de sute de ani... Prin asemenea ardere a pădurilor între altele și scopul lățimii locului de pășunat numai vremelnic se împlinește pentru că pămîntul lipsit fiind de pădurile apărătoare mai ales de la poalele munților înalți, este supus revărsărilor de apă, se înămolește și în scurtă vreme nici nu poate produce iarbă“⁶⁹.

⁶⁶ Arh. St. Buc., M-rea Neamț, CXXXVI/80.

⁶⁷ N. Iorga, *Documentele familiei Calimachi*, I, Buc., 1902, p. 503—507.

⁶⁸ Arn. St. Buc., Ministerul de Interne, Moldova, 11, dos. 15.

⁶⁹ Mihalic de Hodocin, *Despre starea pădurilor din Valea Bistriței de Sus*, în „Foiletonul Zimbrului“ din anul 1840.

În prima jumătate a sec. al XVII-lea, boierii și mănăstirile se străduiseră să uzurpe suprafețe cât mai întinse din domeniul domnesc. După completa lichidare a acestuia, începe lupta între proprietari pentru a-și întinde cât mai mult hotarele, unii în dauna altora.

În 1791, vistiernicul Matei Cantacuzino a plecat în Rusia. Soția sa, Ralu Calimach Cantacuzino, a rămas în țară pentru a epitropisi moșiile fiilor săi plecați cu tatăl lor. Ea dădea domeniul Hangu vornicului Toader Balș primind în schimb satul Cadobestî⁷⁰. Această tranzacție a fost anulată în 1804 din cauze care ne rămân necunoscute⁷¹.

Matei Cantacuzino pe vremea când se mai afla în țară cotropise din proprietatea mănăstirii Neamț partea cuprinsă între obârșia Drep-tului și Muntele Bușmeiul⁷². Intervențiile făcute de călugări și procesele intentate de dînșii au rămas fără nici un rezultat. Atit Balș, cit și prin-țesa Ralu Calimach Cantacuzino, au reușit să le amine mereu sub dife-rite pretexte⁷³. Prințesa, îndeosebi, obiecta că nu este „pe deplin stă-pină” și cerea să se amine judecarea proceselor pînă la venirea fiilor săi din Rusia. În același timp, vechilii ei de la Hangu încălcau hotarele mănăstirilor Pionul și Buhalnița⁷⁴. La procesele intentate de aceștia, se adopta aceeași atitudine⁷⁵. Arendașii ei, Hagî Trifan și Hagî Paras-chiv, se purtau tot atît de abuziv și încălcau „mutările” mănăstirilor vecine⁷⁶.

În 1811, schitul Pionul a cîștigat procesul atît împotriva Cantacu-zinilor, cit și a mănăstirii Buhalnița⁷⁷. I se restituiau terenurile încălcate, iar arendașul Hagî Paraschiv era obligat să plătească cheltuielile de judecată⁷⁸.

În 1812, domnia Moldovei a fost obținută de Scarlat Alexandru Calimach. Intervalul de 7 ani, cit a durat, a fost o vreme de îmbogățire pentru toți membrii acestei familii. Ralu Calimach-Cantacuzino, sora domnului, nu s-a mai mulțumit de data aceasta cu o simplă rășluire a unor mutări de pe moșia mănăstirii Pionul. Ea a făurit planul s-o depo-sedeze în întregime. A redeschis procesul, revendicînd aproape întreaga proprietate a mănăstirii și a reușit să-l cîștige cu sprijinul fratelui său în 1817. Textul documentului dat cu această ocazie este redactat în formulări extrem de vagi, sub care se ascunde pîrtinirea făcută unei rubedenii⁷⁹. O mare parte din proprietatea schitului a intrat atunci în stăpînirea Cantacuzinilor.

⁷⁰ Arh. St. Buc., M-rea Neamț CXXX/48.

⁷¹ Arh. St. Iași, 405/379.

⁷² Arh. St. Buc., M-rea Neamț, CXXXI/29, 30, 31, CXXX/48. Condica 571, f. 21, 28.

⁷³ Ibidem, CXXXI/35, CXXX/72, 73.

⁷⁴ Arh. St. Iași, 400/47, 48, 49, 50.

⁷⁵ Ibidem, 400/52, 53.

⁷⁶ Ibidem, 400/43—44.

⁷⁷ Ibidem, 400/54, 55, 56, 57.

⁷⁸ Ibidem 400/58.

⁷⁹ Ibidem, 400/64, 66.

Aceleași rezultate obțineau în procesele lor și călugării de la Neamț⁸⁰.

La 1821, revenind în țară⁸¹, Gheorghe Cantacuzino, „șef de revoluționari” și „dărmător al altarelor”⁸² relua, ca și înaintașii săi, ofensiva împotriva domeniilor mănăstirești, vecine cu al său pe Valea Bistriței. O bună parte din proprietatea schitului Pionul și a mănăstirii Neamț au intrat prin silnicie sub stăpânirea sa. Procesul care i l-au intentat cele două mănăstiri a durat din 1838 pînă la 1844. El l-a cîștigat cu sprijinul consulului rus din Iași, K. Kotzebue, ruda sa⁸³. Jalba nemțenilor, adresată cancelarului rus, ajungea în 1840 la „departamentul treburile asiatice” și de aici, printr-o întîmplare fericită pentru lacomul cotropitor, în Moldova, în mîinile consulului amintit, care se prefăcea că nu are nici o cunoștință despre existența unui proces între cele două părți⁸⁴. Totuși, el intervine, cerînd guvernului să împiedice pe călugării de la Pionul să taie pădurea de pe terenurile pretinse de Gheorghe Cantacuzino⁸⁵.

În urma acestei noi rășluiri, schitul Pionul, proprietar altădată al unui destul de întins domeniu, rămînea numai cu un teren destul de redus pe care-l vindea la 29 septembrie 1855 cu 5000 de galbeni Smarandei Sturza, noua proprietară a domeniului Hangu⁸⁶. În zadar, mitropolitul Veniamin, spre a-l apăra mai bine împotriva hrăpăreților vecini îl făcuse în 1840 metoh mănăstirii Văratec⁸⁷. În 1836, călugării au fost mutați la o bisericuță de lemn din apropiere. În incinta Pionului, se ridica acum „Palatul Cnejilor”.

Gheorghe Cantacuzino și-a împărțit averea la 28 octombrie 1849 între fii săi. Moșia Hangu a revenit lui Gheorghe, Mihai și Neculai Cantacuzino și fiicelor sale Olga și Aspazia⁸⁸. După restaurarea „Palatului Cnejilor”, ei s-au stabilit aici, Mihail Cantacuzino rămînînd cu administrarea moșiei. Noii proprietari aveau mari datorii și neputîndu-le plăti, creditorii au scos în vânzare moșiile Bălțătești și Hangu. Însuși noul domn al Moldovei, Grigore Al. Ghica, a grăbit licitația intrucit încă din 1846, pe cînd era hatman, împrumutase și el pe cnejii cu 10.000 galbeni, primind în amanet moșia Hangu⁸⁹. Moșia Bălțătești a fost cum-

⁸⁰ Ah. St. Buc., M-rea Neamț, CXXX/74, 76.

⁸¹ C. Sion, *Arhondologia Moldovei*, p. 120.

⁸² Arh. St. Buc., M-rea Neamț CIX/41

⁸³ Arh. St. Iași, Divanul Domnesc, Tr. 880, dos. 59, f. 36, 43, 45, 92, 104, 105, 141, 151, 157, 180, 401. Arh. St. Buc., M-rea Neamț, CXXX/40, CIX/41.

⁸⁴ Hurmuzaki, Supliment 1—6, p. 269.

⁸⁵ Arh. St. Iași, Divanul Domnesc Tr. 880/59, f. 92.

⁸⁶ Arh. St. Buc., M-rea Văratec, IV/10.

⁸⁷ Arh. St. Iași, 400/80.

⁸⁸ Ibidem, 400/90.

⁸⁹ Arh. St. Iași, 400/92, 97, 99.

părată de Alexandru Calimach⁹⁰ la 6 noiembrie 1852, iar Hangul în același an de Smaranda Sturza, soția fostului domn și de fiul ei, beizadea Mihail Sturza, cu 142.000 galbeni austrieci și olandezi⁹¹.

Moșiile constituite în regiunea Bicaz-Hangu erau foarte întinse. Astfel mănăstirea Neamț avea moșia Munții, cu satele Galu, Crăpăturile, Fărcașe și altele, în suprafața de 22.100 fălci, adică 33.000 ha, mai mult pădure. Hangul, al Cantacuzinilor și apoi al Smarandei Sturza, cuprindea 29.655 fălci. Buhalnița, a mănăstirii cu același nume, avea de la Crăcăoani până în munți 11.500 fălci. Veniturile ei mergeau la Patriarhia din Alexandria. M-reă Pingarați, închinată la Sf. Mormînt, avea în jurul satelor Potoci și Pingărăciurul 2.822 fălci; Bicazul, al mănăstirii Bisericiani, cuprindea 10.529 fălci⁹². Mai jos de acestea, braniștea mănăstirii Bistrița, închinată, de asemenea „locurilor sfinte“, se întindea peste 51.260 fălci⁹³.

Proprietarii, împreună cu arendașii lor, storceau de la țăranii așezați pe aceste moșii venituri uriașe. Moșia Hangu se arenda, de pildă, la 1874, de Smaranda Sturza cu 118 000 galbeni aur, plătibili în 4 rate anuale. Baniii urmau să se trimită la Paris. Plata impozitelor, precum și salariul unui „ferșter“, două chihăi și 30 pădurari⁹⁴ privea pe arendaș. Prin urmare, într-un singur an, se obținea din exploatarea nemiloasă a țăranilor suma de bani pe care proprietara o plătitise la cumpărarea moșiei. Pe vremea cînd îl vizita Vaillant, schitul Pionul, după declarația egumenului Gavril, avea un venit anual de 60.000 de franci. Reparațiile necesare bisericii, zidurilor și chiliilor ar fi necesitat tot atît, dar ele erau lăsate să cadă în ruină⁹⁵. Mănăstirea Buhalnița, închinată Patriarhiei din Alexandria, avea în 1835 un venit anual de 80.000 lei, din care 70.600 erau destinate huzurului vîrfurilor clerului grec din Alexandria, iar 9400 serveau pentru construirea unor mizerabile îngrădături, reparării chiliilor și a catapetezmei⁹⁶. De fapt și aceștia mergeau în cea mai mare parte în buzunarul economului Anastase, care asuprea pe țăranii să-i procure și să-i transporte materialele necesare⁹⁷. Mitropolia pretindea că veniturile mănăstirii s-ar ridica în realitate la suma de 105.000 lei anual⁹⁸. În 1839, mănăstirea primea ca arendă pentru moșiile Buhalnița, Secu, Chișirig, Curechești de pe valea Bistriței, Ghindăoani și Crăcăoani pe valea Cracăului, de la boierul Lupu Balș, pe lingă 80.000 lei și o însemnată cantitate de orz, fasole, brînză, urdă, caș sărat, culbeci, păstrăvi și capre sălbatice vîinate.

⁹⁰ Ibidem, 400/91.

⁹¹ Ibidem, 400/93.

⁹² Scarlat Oswald, *Planul topografic al întregului ținut al Neamțului*, Acad. R. S. România, Ms. AL II/39 (1828—1852).

⁹³ Arh. St. Buc., M-reă Bistrița, dos, 25/100/1844, f. 32.

⁹⁴ Arh. St. Iași, 400/118.

⁹⁵ A. Vaillant, *op. cit.*, p. 412 și urm.

⁹⁶ Hurmuzaki, supl. 1—5, p. 305.

⁹⁷ Arh. St. Iași, *Isprăvnicia Neamțului*, Dos. 965, f. 1.

⁹⁸ Hurmuzaki, 1—5, p. 306.

După cîțiva ani de exploatare directă, Lupu Balș o subarenda lui D. Stan și Neculai Albu⁹⁹. Întrebuințind cele mai barbare procedee, proprietari, arendașii și subarendașii storceau de la țărani venituri colosale¹⁰⁰. În felul acesta, în 1840, mănăstirea ajungea să obțină de pe domeniile ei un venit de 327.620 piaștri anual¹⁰¹.

Mărimea rentei feudale nu este determinată de întinderea domeniului, ci de numărul țăranilor dependenți așezați pe el. Pentru valorificarea terenurilor, proprietarii aveau nevoie de numeroase brațe de muncă. Călugării de la mănăstirile arătate erau puțini la număr și nu de dorul muncii se refugiaseră în umbra chiliilor. În 1838, la schiturile Pionul, Chirbuc și Sofia de pe Răpciunița, trăiau 24 călugări, 29 călugărițe, doi „frați” și trei „surori”¹⁰². Nu aceștia, ci oamenii din satele Schitul, Răpciune și Sacalișești valorificau moșia de mii de fâlci a Pionului. În această vreme, pe domeniul Cantacuzinilor de la Hangu trăiau peste 500 de locuitori¹⁰³.

Creșterea numărului locuitorilor în regiunea Hangu-Bicaz se poate urmări prin cercetarea unor hărți și catagrafii.

Pe la începutul secolului al XVII-lea, existau puține sate în regiunea Hangu-Bicaz; numărul lor este în plină creștere în secolul al XVIII-lea. Acolo unde în documentele din secolul anterior se menționează numai niște poieni, în hărțile întocmite acum apar sate bine populate. Dacă pe harta Moldovei întocmită de D. Cantemir și tipărită la Amsterdam în 1737, sînt notate în această regiune numai cele două mănăstiri Hangu-Buhalnița și Schitul Hangu (Pionul)¹⁰⁴, nu înseamnă că satele lipseau în această regiune. Erau însă destul de rare. Încă din timpul războaielor ruso-austro-turce, ofițeri topografi ruși și austrieci au lucrat pe teren și au întocmit hărți mai exacte și cu mai multe amănunte decît cele anterioare. Astfel, în urma cercetărilor făcute pe teren de ofițerii din statul său major în anii 1768—1774, generalul rus F. G. Bauer (Bawr) a întocmit și a publicat apoi la Amsterdam în 1783 o hartă „spre a servi la istoria militară a războiului dintre ruși și turci”. În această hartă cu multe amănunte și localități, dar în același timp cu multe erori și deformări de nume, se notează în regiunea Hangu-Bicaz 13 sate¹⁰⁵. La 1790, a apărut harta topografică întocmită de ofițerul

⁹⁹ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 3.

¹⁰⁰ Vezi mai jos p. 29 și urm.

¹⁰¹ Hurmuzaki, XVII, p. 799.

¹⁰² Ibidem, Mitropolia Moldovei, cond. 23.

¹⁰³ Ibidem, Transp. 1764 op. 2013 nr. 1015, f. 3.

¹⁰⁴ G. Vilsan, *Harta Moldovei de D. Cantemir*, în Mem. Acad. Rom. Sec. Ist. 3, 7, VI (1927), p. 193—211.

¹⁰⁵ *Carte de la Moldavie pour servir à l'histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turcs, levée par l'Etat Major sous la direction de F.G. de Bawr, maréchal général des logis, lieutenant général des armées de S.M. Imp. de toutes les Russies*, Acad. Republicii Socialiste România, Secția cartografică, O, XXVII, 1, și H, III, 317.

austriac Hora von Oztellowitz, cuprinzind 108 planșe lucrate în anii războiului din 1788—1789. În această hartă sînt însemnate aici 17 localități, Cîrnul, Potoci și Dealul Bisericii, Secu, Boul, Izvorul Alb, Buhalnița, Strîmtura (actualul sat Fîrtigi), Grozăvești (dispărut), Hangu, Lețești și Răpciune. Mai sus, pe cursul Bistriței și a afluenților ei, apar satele Schitul (Hangului), Bistricioara, Călugăreni, Largul (îngă Piatra Teiului), Vîrstatul (alt sat dispărut din regiune), Galul, Crăpăturile (numit în prezent Popești), Fărcașa și altele mai spre nord. Deci, la această dată, cele mai multe din satele actuale existau. Acest autor a mai întocmit și o descriere a ținuturilor, înfățișate pe harta lui, cu interesante date asupra populației¹⁰⁶.

F.A. Schraembl, un contemporan al ofițerului amintit, a publicat de asemenea la Viena în 1789 o altă hartă în care notează mai multe localități ca Bicazul (Bekasch), Cîrnul (Kîrno), așezat greșit pe stînga Bistriței, Secul (Secuetul), Mănăstirea Buhalnița-Hangul, Schitul (Schitul Pionu), alt Hangul, Larg (Largul) Colibița etc.¹⁰⁷. Această hartă este cu mult mai redusă decît aceea a lui H. von Oztellowitz.

În cursul războiului ruso-turc încheiat cu pacea de la Adrianopol și în anii staționării armatelor ruse în Moldova și Țara Românească pînă la 1834, ofițeri topografi ruși au întocmit o hartă „asupra teatrului războiului din Europa în anii 1828—1829”, în care sînt cuprinse și Țările Române¹⁰⁸. Ea a fost tipărită în două ediții: una în 1835, pentru care s-a folosit recensămîntul populației din 1831 și alta în 1853. Autoarii acestor hărți, folosind cifrele statistice, au notat toate satele din regiunea de care ne ocupăm, indicînd numărul gospodăriilor din ele, dar numai la acelea care aveau mai mult de 20 locuitori. În ambele ediții se înfățișează împărțirea administrativă din acea vreme, căile de comunicație, drumurile atît mari, cît și mici, precum și potecile. Se dă întinderea poienilor și curăturilor. Sînt trecute cîrciumi izolate, tîrle, coșare, mori, pive, stîni, mănăstiri, schituri și chiar unele sate dispărute. Ediția din 1853 se prezintă cu unele modificări față de aceea din 1835, mai ales în ceea ce privește numărul gospodăriilor din sate.

În aceste hărți situația satelor din regiunea Bicaz-Hangu este următoarea:

În 1835, Gura Bicazului avea 43 gospodării, Fundul Bicazului 90, iar Chișirigul 41. În 1853, apare numai Bicazul cu 82 de gospodării și Chișirigul cu 76. Fundul Bicazului s-a contopit cu Chișirigul. Cîrnul împreună cu Potociul, avea 73 gospodării în 1835 și 105 în 1853. Secul apare în ambele ediții cu 55 de gospodării. Izvorul Alb număra 54 gos-

¹⁰⁶ Acad. Republicii Socialiste România, Secția cartografică.

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ Ibidem, H, III, 461.

podării în 1835 iar în 1853 numai 47, sub denumirea Cîrnul Bistriței. Buhalnița, în prima ediție, se prezintă cu 81 de gospodării, iar în a doua, arătînd o creștere masivă a populației, ajunge la 236. Urmează apoi o localitate numită „Foziteloi” (Făgețelul) care, după așezare, la gura pîrăului Firțigi, ar fi satul Firțigi. Nu are indicat numărul de gospodării, ceea ce înseamnă că avea mai puțin de 20 locuitori. Hangu are în ambele ediții 181 gospodării. În Răpciune, numărul acestora crește de la 68 la 170, Schitul Hangului se prezintă în 1835 cu 120 gospodării și în ultima ediție are numai 89. Diferența se explică prin înglobarea unei părți a satului la Răpciune. La Bistricioara numărul gospodăriilor crește de la 78 la 388. Această sporire masivă a numărului locuitorilor se explică și prin înglobarea satului Grințieșul care apare numai în 1835 cu 50 de gospodării. S-au putut, desigur, strecura și unele erori. Nu tot în aceeași măsură crește populația în celelalte sate care se întîlnesc mergînd în sus pe cursul Bistriței. Aici e domeniul mănăstirilor Secu și Neamț. În unele sate ale acestora se înregistrează scăderi simțitoare. Călugărenii au 25 de gospodării în ambele ediții. De asemenea, la Poiana Largului, numărul acestora rămîne neschimbat 25. În Largu populația descrește. Din 150 gospodării rămîn numai 74. Satul Roșenii apare fără nici o indicație. Avea sub 20 de gospodării. În aceeași situație se află și satul Dreptul. Rusenii au în ambele ediții 20 locuitori, pîriul Fagului 26 și Stejarul 30. Crăpăturile se notează cu 40 de gospodării, în 1835, și cu 34 în ediția a doua. În schimb, la Fărcașa, numărul crește de la 40 la 52. Cele mai multe sate au biserici. Pe lângă mănăstirile și schiturile cunoscute, mai apare, ca și în unele catagrafii, Schitul Șonori.

Pe această hartă, satele Grozăvești și Virstatul, existente la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și însemnate pe harta lui Hora von Otzelowitz, nu mai apar. Nici într-o parte, nici în alta, nu se notează satele Audia și Bobotenii.

Întreaga regiune avea în 1835 circa 1 300 de gospodării ceea ce ar face 4 420 de locuitori.

Ni s-au păstrat datele statistice care au servit la rectificarea hărții într-un voluminos dosar privind numai ținuturile Neamț și Roman. Operațiile de recenzare au început în anul 1849 și s-au terminat în 1850. Datele cuprinse în tablourile incluse în acest dosar corespund cu celea înregistrate în harta din 1853. În întreaga regiune de la Largu pînă la Bicaz, inclusiv Chișirigul, existau 1660 case cu 5513 locuitori din care 2607 bărbați și 2906 femei. Revin între 3 și 4 persoane de gospodărie. Acest indice a fost luat ca bază pentru stabilirea numărului locuitorilor în 1835. Se poate constata că în mai puțin de 20 de ani întreaga populație de aici înregistra un spor de 1000 de oameni. Aceasta înseamnă o creștere masivă a mijloacelor de existență în aceste părți.

Trebuie să se observe de asemenea că pe domeniul Cantacuzinilor se dublează numărul locuitorilor. O parte din ei au fost desigur atrasi

din satele mănăstirilor Secul și Neamțul unde numărul gospodăriilor scade. Pe moșiile mănăstirilor închinat Buhalnița și Bisericanii creșterea este normală.

Creșterea sau scăderea populației în regiunea Bicz-Hangu se poate constata de asemenea din cercetarea catagrafiilor întocmite de vistieria Moldovei. Prima lucrare de acest fel, cunoscută, este cea întocmită în anul 1776 și păstrată în prezent în arhiva principală de stat din Moscova. În regiunea Hangu-Bicz se înregistrează în acest recensământ sumar, întocmit în scopuri fiscale: 236 case cu 228 birnici și patru scutiți la Hangu, pe moșia vistiernicului Ioniță Cantacuzino; 96 case, din care 12 pustii, cu 800 birnici și patru scutiți la Buhalnița; 42 case cu 42 birnici la Galu și Largu; 120 case din care șapte pustii cu 92 birnici și 21 scutiți la Bicz și Tarcău. Printre birnicii de aici se aflau 89 plăieși având atribuții polițienești sau de pază la graniță. Alți 76 trăiau „la Buhalnița și în alte locuri din Hangu”¹⁰⁹.

Existența caselor pustii în aceste sate constituie o mărturie privind lupta de clasă dusă de țărănimea de aici împotriva exploatareii feudale.

Se mai observă, ca, de altfel și în catagrafiile ulterioare, numărul mai mare de locuitori și prin lipsa caselor pustii pe domeniul Cantacuzinilor de la Hangu. Situația aceasta se poate explica într-o oarecare măsură prin faptul că aproape toți proprietarii acestui domeniu, începând din vremea lui Vasile Lupu și până la sfârșitul sec. al XVII-lea, au deținut dreptăria de mari vistiernici ai Moldovei. Se poate presupune că oamenii de pe domeniile lor erau oarecum mai puțin expuși abuzurilor fiscale.

În condica liuzilor din 1803, satul Galu cu cătunele vecine aparținând mănăstirii Neamț avea 207 liude, adică oameni supuși la plata impozitelor, Hangu cu satele dependente de dînsul, pe atunci proprietatea vornicului Teodor Balș, număra 321 liude, din care opt erau scutiți. Schitul proprietatea Pionului avea 54 liude și opt breslași adică oameni întrebuințați de domnie în serviciul de milițieni sau de străjeri la graniță, șezători însă pe domenii particulare și obligați la plata dijmei. Buhalnița, a mănăstirii cu același nume, avea 80 liude și trei breslași, iar Cîrnul, al mănăstirii Bisericanii și al Bistriței, 53 liude¹¹⁰. Se mai adăugau cei 99 plăieși „de la Bicz”¹¹¹, adică din întreaga regiune. Avem deci în total 828 de capi de familie, unii supuși la plata impozitelor, alții scutiți.

Într-o catagrafie întocmită după încheierea păcii de la București, din 1812, numărul locuitorilor din regiunea Hangu-Bicz apare diminuat simțitor. Numărul birnicilor de aici se reduce față de anul 1803, la 555. Cauza acestei scăderi trebuie căutată în intensificarea exploatareii de către proprietari în timpul războiului ruso-turc din 1806—

¹⁰⁹ Arh. St. Iași, Microfilm.

¹¹⁰ *Uricarul*, VII, p. 257.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 276.

1812. Cu ocazia întocmirii unei catagrafii¹¹² în 1820, se înregistrează o ușoară creștere, numărul locuitorilor birnici sau scutiți ajungând acum la 662.

Catagrafiile întocmite în anii 1831 și 1832 sînt mai complete și cu mai multe detalii. Ele arată o creștere simțitoare a populației. Totuși, numărul capilor de familie variază de la un an la altul. Astfel, de pildă, totalul acestora în satele Galul, Bistricioara, Schitul, Hangul, Buhalnița și Cîrnul, cu toate cătunele dependente de ele era în 1831 de circa 1697. În anul următor, numărul acesta se reduce la 1435. Diferența aceasta se datorește instabilității „feciorilor de muncă” și a „căpătăerilor” ce slujeau „la unii și la alții cu hacu” (salar). La 1831, numărul acestora se ridica la 375 în cea mai mare parte fiind necăsătoriti. În 1832 rămîneau numai 113. Plecaseră deci mulți dintre ei pentru a găsi condiții de muncă mai ușoare în alte părți¹¹³. Din rîndurile lor, ca și din acelea ale populației satelor, vor fi pierit mulți în timpul holerei care în vara anului 1831 a decimat populația de aici și din alte părți ale țării¹¹⁴.

Catagrafiile din 1838 și 1839 dau pentru satele arătate 1699 capi de familie¹¹⁵, prin urmare, aceeași situație ca în 1831. În anii 1845—1846, totalul gospodăriilor țărănești de aici se menține în jurul aceluiași cifre. Se observă mici variații provocate de aceeași instabilitate a căpătăerilor. Unii rămîneau și erau trecuți în rîndul birnicilor, alții plecau în alte părți.

În statistica întocmită în anii 1858—1860, se înregistrează în aceleași sate 10.272 „suflete”¹¹⁶. Numărul locuitorilor din aceste părți este aproape dublu față de cel dat de harta rusă din 1853. În ultima parte a perioadei de descompunere a relațiilor feudale, creșterea populației din regiunea Hangu—Bicaz devine normală. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului următor, ea cunoaște însă mari salturi care se explică prin aflusul de căpătăeri veniți aici din alte părți ale țării precum și prin stabilirea în aceste părți a unor emigranți transilvăneni.

Există numeroase documente care dau informații cu privire la emigrarea în Moldova și Țara Românească a țăranilor transilvăneni supuși unei crincene exploatare feudale și unui regim fiscal extrem de apăsător. Problema aceasta a fost urmărită în lucrări de specialitate și nu este cazul să fie expusă aici. Un mare număr din acești emigrați se vor fi stabilit și în satele de pe cursul mijlociu al Bistriței. În seco-

¹¹² Arh. St. Iași, Catagrafia ținutului Ntamt, nr. 8, Tr. 116 op. 184.

¹¹³ Arh. St. Iași, Catagrafia ținutului Neamt, Ocolul Muntelui, din 1831 și 1832 Tr. 183. op. c. 1011, nr. 23 și 32.

¹¹⁴ Ibidem, Isprăvnicia Neamtului, Ds. 203, f. 245, 449, 449, 498, 499, 608, 616, 907—980.

¹¹⁵ Ibidem, Tr. 1316, Op. 1488, nr. 1192 și 1197.

¹¹⁶ *Populațiunea Moldovei pe 1859—1860*, cap. II. *Populațiunea*. Fără loc și dată.

lul al XVII-lea și prima parte a celui următor mănăstirile de aici au obținut numeroase privilegii pentru a aduce, în calitate de poslușnici, oameni străini din altă țară¹¹⁷.

Acordind pe un termen limitat anumite scutiri, mănăstirile reușeau să atragă pe domeniile lor, cu mai multă ușurință, țărani din regiunile mai apropiate ale Transilvaniei. Intensificarea exploatarei lemnului în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a atras desigur în aceste părți un însemnat număr de emigrați. Față de vechii locuitori ai regiunii, noii veniți aveau o situație mai grea și îngroșau rândurile sărăcimii sate-lor. Intr-o mărturie dată vechilului mănăstirii Neamț, unii locuitori din Galu, de pe domeniile acesteia, se plîngeau că sint exploatați de țărani bogati din sat și considerați cu mai puține drepturi la folosirea proprietății ca unii care erau „ungureni”¹¹⁸.

În procesul cu Ralu Calimach Cantacuzino, Schitul Pionul prezenta o mărturie din 28 august 1818 dată de „cinci bătrîni locuitori din satul Răpciune”, în care „cu sufletul lor... pre cît știu și au auzit și de la părinții lor, spuneau, între altele, că schitul cu judecată „au apucat a stăpîni atît de la schit în sus pînă în apa Bistriței, pe unde se găsea atuncea pădurea întreagă și 3 000 de oameni de peste hotar au început a tăia pădurea și s-au așezat din an în an, precum și astăzi se găsește stăpînirea schitului”¹¹⁹. Exagerau desigur bătrînii din satul Răpciune cînd afirmau că numai pe domeniile schitului Pionul s-ar fi așezat 300 de oameni străini. Totuși, imigranții transilvăneni s-au stabilit în satele de pe cursul mijlociu al Bistriței în sec. al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Mulți dintre căpătăerii menționați în catagrafii aveau o astfel de calitate. În aceleași lucrări de statistică, mai apar, de asemenea, și alte categorii ca acelea de „bejenari hrISOvoliti” sau „bejenari birnici” care pot fi de aceeași proveniență. Catagrafia din 1820 menționează că în satul Cîrnu erau locuitori, veniți în 1786, 1812 și 1816 din Transilvania¹²⁰. Ei se bucurau de unele scutiri în baza unor cărți domnești.

În onomastica prezentată de documentele privind regiunea, există, desigur, destul de rar, indicii cu privire la originea transilvăneană a unor locuitori de aici. Pe lingă mulți cu numele de Ungureanu, mai apar alții care se numesc Ciucan, Sălăgeanu, Olteanu. Cei cu numele de Dorneanu sau Vicovanu au venit, desigur, din Bucovina. În vorbirea unor locuitori din această regiune se observă unele fonetisme sau elemente lexicale

¹¹⁷ Arh. St. Iași, 400/14, 23, 34, 36, 41, 67, 71. Numai pentru schitul Pionul.

¹¹⁸ Arh. St. Buc., M-rea Neamț, CXXXXVI/8.

¹¹⁹ Gh. Ungureanu, *M-rea Pionul*, p. 19.

¹²⁰ Ibidem, Catagrafie din 1820 a Ținutului Neamț, Ocolul Muntelui.

care indică originea lor transilvăneană. Toponimia de origine maghiară din regiune nu a fost impusă de acești imigranți. Ea apare ca o moștenire de la valul mai vechi de oameni veniți de peste munte în sec. XIII-XIV.

Proprietarii latifundiilor de pe valea Bistriței s-au străduit să atragă pe domeniile lor locuitori din alte părți ale țării sau din Transilvania prin oarecare avantaje acordate pe termen limitat. Prin aceasta însă exploatarea țăranimii din regiune nu a slăbit. S-a arătat mai sus ce venituri uriașe storceau de aici prințesa Sturza și mănăstirea Buhalnița. Pentru a le realiza, toate formele rentei feudale erau folosite și ele variau în raport cu natura exploatării și cu necesitățile proprietarilor.

În perioada mai veche, aici, ca și în alte părți ale țării, tipul predominant al rentei a fost dijmuirea produselor obținute de țăran prin munca sa. Constituirea marilor domenii feudale în sec. al XVII-lea și extinderea creșterii vitelor pe terenurile rezervate proprietarilor au impus folosirea muncii de clacă pentru cosirea adunarea și transportarea finului necesar numeroaselor turme de oi ale mănăstirilor. În dezvoltarea relațiilor feudale, agricultura nu a jucat un rol de seamă în aceste regiuni de munte. Desigur modestele rezerve folosite de proprietari pentru cultura unor plante erau lucrate tot de țărani, impuși la efectuarea unui număr de zile de clacă. Boierescul este menționat pentru prima dată aici într-un document din 1772, când vistierul Ioniță Cantacuzino scria vătavului său să scutească opt oameni de asemenea obligație¹²¹. Oamenii aceștia ședeau pe moșia schitului Pionul. Acesta nu avea posibilitatea să le pună la dispoziție pământul de care aveau nevoie și din această cauză ei apelau la Cantacuzinii vecini care în schimbul terenurilor date îi obligau la muncă de clacă.

În prima jumătate a sec. al XVII-lea mărimea acestei obligații nu era fixată de nici o lege. Proprietarii puteau să ceară țăranilor zile de clacă după necesitățile lor. În această privință erau îngrădiți numai de modul în care cei exploatați răspundeau la asuprire.

În anul 1742, locuitorii din satul Bălțătești, de pe domeniul Cantacuzinilor, cereau domnului Constantin Mavrocordat să-i elibereze „din vecinătate”, jeluindu-se că erau asupriți „peste puțința lor, cât nici vreme de hrană lor nu le dă”. Proprietarul moșiei, vornicul Iordachi Cantacuzino tăgăduia cele ce i se imputau. Totuși, domnul a hotărât ca țăranii să muncească după rînduială, iar dacă vor fi supărați peste obicei, să-i aducă faptul acesta la cunoștință spre a lua măsuri de îndreptare¹²².

Dintr-o altă dispoziție a lui Constantin Mavrocordat se vede că vecinii aveau alte obligații decât oamenii liberi. Aceștia erau obligați la 12 zile de muncă pe an și la plata dijmei, iar vecinii erau „stăpîniți după obicei”. Dispoziția citată se referă la obligațiile oamenilor liberi de pe

¹²¹ Arh. St. Iași, 400/33.

¹²² N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 338.

moșiile mănăstirești. Ea prevedea „că tot omul casnic de pe moșia mănăstirească... orice breaslă ar fi, să aibă a sluji 12 zile într-un an mănăstirii ori cu clacă, cu boii de va sluji la ceva, sau cu sapa, sau la orice fel de lucru va fi orînduit de către egumeni. Acest nart să-l aibă de la oamenii care nu sînt vecinii, iar vecinii să-i stăpînească pe obicei”¹²³.

După desființarea veciniei, Constantin Mavrocordat a fixat munca de clacă a țăranilor la 24 zile pe an, pe lîngă dijma pe care trebuiau s-o predea proprietarului¹²⁴. Dintr-un act relativ la o cercetare întreprinsă de mitropolitul Iacov Putneanul în anul 1752, privind obligațiile țăranilor de pe domeniile mănăstirii Neamțul, se poate constata că această dispoziție nu s-a aplicat. Claca a fost fixată în continuare tot la 12 zile pe an¹²⁵.

În 1766, Grigore Ghica a redus claca la 12 zile pe an. În același timp, el a rînduit ca locuitorii din satele de la hotarul țării să lucreze numai șase zile pe an, în trei răs timpuri, bani să dea tot pe jumătate, adică 10 bani pe zi, numai dijma s-o dea „pe obicei”¹²⁶. În această situație intrau și locuitorii din regiunea Hangu-Bicaz.

Obligațiile țăranilor au fost agravate prin „ponturile” puse în aplicare în 1766, prin care se stabilea că fiecare clacăș să lucreze 12 zile pe an la orice lucru ar avea stăpînul moșiei, „din răsăritul soarelui și pînă la apus, cu odihna sa”. Acest așezămînt determina în același timp „nartul”, adică norma pe care un țăran trebuia s-o îndeplinească într-o zi la diferite munci. Cantitatea de muncă impusă pe zi unui țăran era excesiv de mare și se obținea astfel o majorare mascată a zilelor de clacă.

Ponturile din 1766 sînt interesante și pentru faptul că ele prevăd, posibilitatea de a converti renta în mîncă în rentă bănească. Se menține dispoziția ca oamenii din satele din apropierea graniței să lucreze numai șase zile pe an și să-și poată răscumpăra obligațiile plătind numai 10 bani pe zi în loc de 20, chiar dacă proprietarul nu ar fi dorit aceasta, ceea ce nu era cazul și pentru satele din restul țării.

Documentele privind regiunea Hangu-Bicaz ne arată că țăranii de aici s-au folosit de aceste dispoziții. De altfel, lipsa unor terenuri destinate agriculturii determina pe proprietari din aceste părți să accepte astfel de mijloace prin care țăranii să-și achite obligațiile lor feudale.

Introducerea pe scară tot mai largă a rentei în bani, pe lîngă celelalte forme de exploatare, a provocat schimbări profunde în structura societății din regiunea Hangu-Bicaz, ca și în alte părți și a determinat apariția unor noi categorii de exploatare.

K. Marx a arătat că o dată cu renta în bani, tradiționala relație de drept cutuminar dintre producătorii direcți care posedă și cultivă o parte

¹²³ Uricarul, V. p. 400—402. D. C. Sturza-Scheianu, *Acte și legiuri privitoare la chestiunea țărănească*, s. I, vol. I, p. 17—18.

¹²⁴ Sturza-Scheianu, *op. cit.*, p. 21—23.

¹²⁵ Idem, *op. cit.*, I, p. 25—28. Așezămîntul lui Gr. Calimach, tot aici p. 28—31.

¹²⁶ Arh. St. Buc., Mănăstirea Neamț, CXL/21.

a pământului și proprietarul funciar se transformă în mod necesar într-o relație contractuală pur bănească, stabilită de normele precise ale legii pozitive. Posesorul cultivator devine de fapt un simplu arendaș¹²⁷. Referindu-se la perioada rentei în produse, V. I. Lenin a subliniat că: „în condiția dominației economiei naturale, de îndată ce țăranii dependenți devin din ce în ce mai mult de sine stătători, apar germeii descompunerii lor. Dar acești germeni nu se pot dezvolta decât în condițiile următoare ale rentei, în condițiile rentei în bani, care este o simplă schimbare a rentei în natură”¹²⁸. Existența unor relații bănești între producătorul direct și proprietarul funciar, stabilite pe bază de înțelegere și determinate de norme precise, a provocat transformarea unei părți din țăranime fie în arendași, fie în proprietari, în timp ce alții au ajuns argați, care nu posedau nimic și se angajau la muncă pe bani. În dezvoltarea sa ulterioară, renta în bani a dus sau la transformarea proprietății moșierești în proprietate țărănească liberă sau la forma capitalistă a mijloacelor de producție, la renta plătită arendașilor capitaliști.

Condiția necesară pentru apariția și dezvoltarea rentei în bani a fost arătată de K. Marx. Acesta notează că „deși producătorul direct continuă ca și pînă acum să producă singur cel puțin cea mai mare parte din mijloacele sale de subzistență, o parte din produsul lui trebuie să fie transformat în marfă, să fie produs ca marfă”¹²⁹.

În paginile precedente s-a urmărit producția de mărfuri în cadrul gospodăriei țărănești din această regiune. Creșterea vitelor în scop comercial și vinderea produselor obținute de pe urma creșterii lor, prelucrarea meșteșugărească a lemnului, exploatarea pădurilor și plutăritul aduceau însemnate venituri cel puțin unei părți din țăranimea de aici. Faptul acesta a provocat o mai mare diferențiere în sinul ei. Catagrafiile prezentate mai sus împart pe țărani în trei categorii: „frunțași, mijlocași și codași”¹³⁰. Pe lângă aceștia se mai adaugă „feciorii de muncă” și „căpătăerii” care se angajează la lucru cu „hac”. E vorba deci de argați salariați.

Apariția unor țărani înstăriți în satele de pe cursul mijlociu al Bistriței se poate constata dintr-o mărturie pe care locuitorii din satul Galu o dădeau la 6 august 1798 vechilului mănăstirii Neamțul, proprietara lor¹³¹.

„Pînă a nu fi vechil în Galu” — spuneau ei — o parte din locuitori erau mai mult decât niște egumeni”. Țineau locurile cele mai multe și mai

¹²⁷ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, p. II-a, Buc., 1958, p. 751.

¹²⁸ V. I. Lenin, *Opere*, vol. III, ed. P.C.R. Buc. 1951, p. 154.

¹²⁹ K. Marx, *op. cit.*, p. 750.

¹³⁰ În legătură cu această problemă v. C. Istrati, *Despre diferențierea țăranimii clăcașe în regiunea de munte a Moldovei la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea*, în „Studii și cercetări științifice” (istorie), anul XII, 1961, fasc. 1, Iași, p. 117 și urm.

¹³¹ Arh. St. Buc., CXXXVI/8.

bune" pe care le-ar fi apucat de la moșii și strămoșii lor ca niște răzeși". Luau vite străine, armenești de le iernau și luau sute de lei", iar alții „făceau fin de negustorii". „Cel lipsit și sărac" era obligat ca să lucreze, căci altfel nu obțineau de la ei „loc de hrană măcar de o palmă". Ei se pretindeau „moșinași", iar pe ceilalți îi considerau „ungureni". La adet „plăteau în schimb cum săracul, cum bogatul". În urma măsurilor luate de vechil, țărani înstăriți s-au făcut ca „niște lei sălbateci", „mureau de ciudă" și „beau prin circiume", punind la cale tot felul de mărturii mincinoase împotriva administratorului trimis de mănăstire.

Dintr-un alt document se poate constata că din cei 67 capi de familie din Galu, numai șapte se ridicaseră în rindul țărănilor înstăriți ceilalți erau țărani mijlocași sau săraci și o parte din ei probabil argați la cei dintii. Mănăstirea intervenise încă din 1797 și întrucât „frunțași" se opuseseră, vechilul a trebuit să se adreseze Isprăvniceii Neamțului. El arată că unii aveau de la 12 pînă la 15 fălci de finaț și cîte două sau trei vite. Vechilul era împuternicit să ia de la aceștia nu numai cîte o falce, ci pînă la 5—6 fălci și să le împartă la cei care nu aveau nimic ¹³³.

Documentul citat mai sus ilustrează în mod elocvent tezele lui K. Marx cu privire la cauzele apariției și a consecințelor rentei în bani. O parte din țărani se îmbogăteau de pe urma vînzării unor produse și a legăturilor cu negustorii armeni. Legăturile cu piața și practicarea rentei în bani provocaseră diferențierea țărănimii și apariția în sinul ei a unor țărani înstăriți care exploatau munca celorlalți. Contradicțiile evidențiate mai sus provocau puternice tulburări în sinul țărănimii și făceau necesară intervenția proprietarilor și a dregătorilor ținutali.

Cei șapte țărani înstăriți, transformați în arendași ai proprietății mănăstirești de la Galu—documentul arată precis că „mai înainte ei cumpărau (arendau) venitul moșiei" — chemați în fața judecătorului de la isprăvnicia Neamțului au fost siliți să dea un zapis prin care declarau că sînt mulțumiți cu modul în care vechilul mănăstirii a distribuit pămîntul țărănilor prin „analogia (proporțional) cu numărul vitelor" și se obligau să plătească „adetiul" (chiria) caselor ¹³⁴.

Întrucît pămîntul era proprietatea mănăstirii, se vede că împărțirea țăranilor în „frunțași", „mijlocași", „codași", se făcea în raport cu numărul de vite posedat de dinșii, potrivit dispozițiilor din așezămintele domnilor fanarioți.

Conducerea mănăstirilor Neamțul și Secul intervenise în conflictul iscat între locuitorii din satul amintit nu fără gîndul de a trage unele foloase de pe urma încheierii unor noi învoieli cu țărani. În adevăr, aceștia îi dăduseră zapis prin care se obligau să dea dijmă după „hotărîrea ponturilor", să plătească „adetiul de casă și alte venituri ale moșiei", dar

¹³² Ibidem, CXXXVI/10.

¹³³ Ibidem, CXXXVI/84.

¹³⁴ Ibidem, CXXXVI/10.

intrucît observaseră că unele ponturi le sînt defavorabile, ei „stăteau cu împotrivire” aducînd „mănăstirilor mare pagubă”. Egumenul s-a jăluit domnului și Constantin Alexandru Ipsilante fixa printr-o dispoziție dată la 23 februarie 1800, obligațiile țăranilor din satele de la munte ale mănăstirii Neamțul: Crăpăturile (Popești), Fărcașa, Galu și Largu. Ei erau impuși să dea dijma din toate produsele, în afară de grădinile de zarzavat folosite numai pentru trebuința casei lor. Intrucît stăteau „la marginea țării” și „la loc greu de munte”, urmau să plătească „numai cîte un leu de tot gospodarul căsaș pe an” la fel ca țăranii din satele Dorna, Crucea, Bistrița și altele. Pentru finul necesar vitelor, trebuiau să dea dijmă, cîte 2 parale de fiecare stînjîn cosit. Țăranii care aveau oi puține, adică „50, 60 și pînă la 100 oi unul” și întovărășindu-se vor face stîni, să plătească „dijma locului”, cîte două parale de mînzare, sterpele fiind scutite. Cei care aveau oi mai multe urmau să se înțeleagă cu mănăstirea sau să-și caute loc de pășune în altă parte. Proprietarii nu erau obligați să dea acestora loc pentru a-și pășuna vitele lor în număr prea mare. Deținătorii de mori, ferăstraie și pive pentru sumane vor plăti „venitul mănăstirii” după „învoiala și zăpisiul ce au făcut”, adică opt lei de ferăstrău pe an, opt lei pentru o moară de „frunte”, șase lei pentru una „de mijloc” și patru lei și jumătate pentru una „codașă”, iar de fiecare „găvan” la pive, cîte doi lei și jumătate. Cei care vor face negoț cu lemne, catarge și altele vor da dijmă mănăstirii potrivit ponturilor pentru păduri¹³⁵.

Documentul acesta arată precis existența unor legături cu piața ale țăranilor din regiunea de care ne ocupăm, convertirea rentei în natură în rentă bănească și diferențierea din sinul țăranimii.

Totuși, mănăstirea avea interesul să mențină pe lingă rentă bănească și unele forme mai vechi de exploatare. Dispoziția din hotărîrea domnească, potrivit căreia cei care aveau vite mai multe trebuiau să-și caute loc de pășunat în alte părți, venea în avantajul ei și-i oferea mijloace pentru a-și lucra rezerva. În noua învoială încheiată cu mănăstirea, observînd că unele ponturi ale domniei sînt împotriva lor, țăranii se angajau să mai dea de fiecare gospodărie 1—2 „dimerlii” grăunțe de porumb, jumătate de oca de brînză de fiecare oaie cu lapte și să cosească finul de pe terenurile rezervate mănăstirii¹³⁶. Zăpisiul este dat numai de 13 capi de familie, adică de cei care aveau vite mai multe, pentru care mănăstirea nu era obligată să le dea loc pentru pășunat. Aceeași diferențiere și aceleași nemulțumiri se observă și în alte sate din regiunea Hangu-Bicaz. În 1835, sătenii din Buhalnița se

¹³⁵ Ibidem, CXXXVI/34. Domnul ordona isprăvniciilor de Neamț să constrîngă pe locuitorii din aceste sate să-și achite obligațiile către mănăstire și să-și plătească datoriile. Ibidem, CXXX/66.

¹³⁶ Ibidem, 400/43.

plingeau că unii din ei aveau finaț mai mult decît alții și că ar fi încărcăți la cislă de pašnicii satului¹³⁷.

Renta în bani era convenabilă chiar mănăstirilor care aveau moșii în regiunile de podiș și cîmpie. Ele nu dispuneau de oameni capabili care să se ocupe direct și să conducă administrarea rezervei lor. Țăranii însă se împotriveau și refuzau să-și achite obligațiile lor, rămînînd, peste termenele stabilite, datori mănăstirilor cu însemnate sume de bani. Împotrivirea pe care o manifestau țăranii înstăriți provoca multe încurcături egumenilor. Nu le rămînea acestora altceva de făcut decît să vîndă țăranilor moșia sau să recurgă la alte forme de exploatare.

S-a putut constata că unii dintre țăranii înstăriți se transformaseră în arendași. Un astfel de mijloc de îmbogățire nu a fost trecut cu vederea de unii negustori de prin tîrguri sau de boiernași. În felul acesta, a apărut o nouă categorie de exploatatori, intermediari între proprietari și producătorul direct. Apariția arendașilor pe moșiile din munți ale mănăstirii Neamț este semnalată de un document din anul 1807. Acum locuitorii din satele amintite încheiau o nouă învoială cu egumenul în privința dijmii și a muncilor ce urmau să facă în schimbul pămîntului folosit. Declarau că mai înainte, cînd moșia fusese administrată de vechili, ei se purtaseră rău cu aceștia și din această cauză mănăstirea recursese la arendași. Supuși la exploatarea acestora, ei „au fost ca robii” și „au pătimit în trei ani ca în zece”. Țăranii se învoiau ca mănăstirea să renunțe la arendași și să-și pună din nou vechilii, căci ei vor fi „supuși întru toate și cinstitori de stăpîni și silitori de păzirea tocmelii după ponturi”¹³⁸.

Condițiile în care se încheie această învoială sînt cu mult mai grele decît cele anterioare și nu au ușurat cu nimic situația țăranilor săraci din sat. În locul unui arendaș sau doi se substituiau 14 „frunțași” din cele patru sate. Adetiul de casă este sporit la 2 lei sau în muncă la „cite o falce de fin stog gata”. Pentru 7 „mutări” (terenuri pentru stîni) vor da 350 vedre de brînză „bună”, nu din aceea pe care o făceau ei pentru „negustorie”. Cei 14 țărani urmăreau cîștiguri și luau asupra lor orînda cîrciumilor din trei sate pentru suma de 300 lei.

Se obligau să cosească și să adune finul de pe rezerva mănăstirii, să cultive ogoarele făcute de arendași și să adune recolta la „metohul” (conacul) ei. Dintre cei săraci, desigur, ei se ofereau să dea în calitate de scutelnici, trei pescari, care să prindă pește pentru călugări, un rîndaș la grajdurile de la metoh și 40 de oameni care să facă două zile cu mîncarea lor la cositul finului de la mănăstire. Din lemnul tăiat pentru „negustorie” vor da zeciuială după ponturi.

¹³⁷ Ibidem, 400/60.

¹³⁸ Ibidem, CXXXV/8.

Invoiala aceasta s-a repetat și cu această ocazie, mănăstirea le-a scăzut 70 de vedre din cantitatea de brânză pe care urmau să i-o predea.

Țăranii înstăriți din sate au continuat să ia în arendă moșiile mănăstirilor și proprietarilor. Astfel, în 1822—1823, mănăstirea Bistrița arenda locuitorilor o parte din moșia Potoci cu suma de 3 500 lei. Bălăteștii se arendau țăranilor înstăriți de acolo cu 6 200 lei, Buhalnița cu o parte din Secul și Izvorul Muntelui, de asemenea, pentru 3 500 lei. În regiune apar și arendași individuali, ca Ion Melinte, care arenda de la mănăstirea Buhalnița satul Chișirig cu 1750 lei. Moșia Hangu se arenda însă după „tahmin” la suma de 20.000 lei¹³⁹.

Cu timpul, arendarea moșiilor la țăranii care ședea pe ele nu s-a mai practicat. Între proprietar și țăranul producător direct se interpune arendașul recrutat din rindurile boierilor, boiernașilor sau negustorilor. Logofătul Teodor Sturza, vornicul Vasile Ghica, boieri mari, apar ca arendași la Galu sau Buhalnița¹⁴⁰. Ei întrebuințează vechili care se îngrijesc de administrarea bunurilor arendate. Cei mai mulți dintre arendași sînt „ciocoi”, adică boiernași sau negustori cu mici ranguri de boierie cumpărate. Obișnuit, aceștia se întovărășeau cite doi sau trei.

Egumenii greci de la Buhalnița arendau moșiile de obicei unor rude ale lor, folosul trăgîndu-l mai mult ei personal decît mănăstirea care se ruina. În 1851, Grigore Alexandru Ghica a reușit să impună scoaterea la licitație a moșiilor ce urmau să se arendeze de către mănăstirile închinat. În urma licitației, moșiile mănăstirii Buhalnița, pentru care se obținea mai înainte numai 300 galbeni s-au arendat în acest an cu 65559 galbeni¹⁴¹.

Adeseori, egumenii se întovărășeau cu negustori pentru a exploata moșiile. Asociatul egumenului Gavriil de la Buhalnița era, de exemplu, Avram sîn Zeilic din Piatra¹⁴².

Pentru a scoate sumele de bani datorate proprietarilor ca arendă și pentru a se îmbogăți într-un timp cit mai scurt, arendașii supuneau pe țăranii la cea mai cruntă exploatare.

Nu se poate stabili cu precizie data apariției arendașilor pe domeniile boierești și mănăstirii din regiunea Hangu-Bicaz. Actele de pe la începutul sec. al XIX-lea lasă să se întrevadă existența lor, în aceste părți cu cîteva decenii mai înainte. Probabil că unii din cei care apar sub titlul de vătavi sau vechili erau în realitate tot arendași sau subarendași. De fapt, în timpul fanarioților, moșiile mănăstirilor

¹³⁹ *Uricarul*, XX, p. 347—349. Arh. St. Iași, Ispr. Neamț, Dos. 486, f. 55.

¹⁴⁰ *Uricarul*, XX, p. 348—349.

¹⁴¹ *Uricarul*, VI, p. 105.

¹⁴² Arh. St. Iași, Isprăvnicia Neamț, Transp. 634, op. 696, op. dos. 479, f. 107.

Închinat se dădeau ca emfiteoză egumenilor în schimbul unei sume care se ridica abia la o cincime din valoarea veniturilor. Ei deveneau astfel adevărați proprietari ai acestor moșii. Veneau în țară cu un personal redus și adesea se mulțumeau să le arendeze la rîndul lor, realizînd venituri uriașe. Așa proceda, de exemplu, egumenul Sevas-tian de la Buhalnița prin 1835. El arenda moșiile mănăstirii cu suma de 80 000 lei, din aceștia 14 200 reveneau Patriarhiei din Alexandria, 9 400 se cheltuiau pentru reparații la mănăstire, iar restul de 66 400 îi rămîneau lui¹⁴³. Pentru întreținerea călugărilor, foarte puțini la număr, (nici unul nu era grec¹⁴⁴), arendașii se obligau să furnizeze brînză, vînat, pește și culbeci, cereale și legume.

Pe domeniul mănăstirii Neamțului, arendașii apar pe la sfîrșitul sec. al XVIII-lea. Țărani din satele Largul, Galu, Crăpăturile și Făr-cașa, afirmau pe la 1804, că, în trecut, purtîndu-se rău cu vechiii puși de mănăstire, aceasta a trecut pămînturile „sub stăpînire de mină streină” și că trăiau pe atunci „mai rău decît robii”¹⁴⁵.

Pe la 1790, domeniul Cantacuzinilor de la Hangu a fost arendat lui Enache Contăvici, vtorî comis¹⁴⁶, care deținea și dregătoria de căpitan de plai în regiune. Contractul său a fost prelungit timp de 16 ani, fiind menținut și de noul proprietar, Teodor Balș¹⁴⁷. După anularea schimbului făcut cu acest boier, domnița Ralu Calimach-Cantacuzino a arendat din nou prin 1807 moșia în cauză lui Hagi Paraschiv din Roznov, care o administra prin fiul său Hagi Trifan¹⁴⁸. În același timp, moșia vecină a mănăstirii Buhalnița era arendată boierului Teodor Balș, care își avea acolo vătavii săi¹⁴⁹. Faptul acesta constituia o excepție, căci țărani în vîrstă înaintată din satul Răpciune declarau pe la 1809, că, întotdeauna, au apucat moșiile mănăstirii Buhalnița „vîndute” (adică arendate) la greci. Printre arendașii care pe la 1804 stăpîniseră zilnic unele „mutări” din munte ale schitului Hangu, este amintit Gheorghe Alcazi¹⁵⁰. De altfel unele „mutări” ale acestui schit fuseseră arendate unor țărani fruntași și unii din ei le deținuseră pînă la 17 ani¹⁵¹.

Prin 1811, de domeniul Cantacuzinilor se îngrijea vătavul Constan-tin¹⁵². El era, probabil, asociat sau în serviciul comisului Enache Contăvici, care arendase moșia. La data de 14 august 1813, acesta încheiase cu țărani din Hangu și din celelalte sate de pe domeniul amintit

¹⁴³ Ibidem, p. 305.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Arh. St. Buc., M-rea Neamț, CXXXVI/12.

¹⁴⁶ Arh. St. Iași, 400/38.

¹⁴⁷ Ibidem, 400/42.

¹⁴⁸ Ibidem, 400/43, 44, 57, 58.

¹⁴⁹ Ibidem, 400/45.

¹⁵⁰ Ibidem, 400/50, 51, 54, 56.

¹⁵¹ Ibidem, 400/43.

¹⁵² Ibidem, 400/60.

o înțelegere din care se constată că ei avuseseră pînă atunci „multă piră și judecată” cu dînsul. Se vede, de asemenea, că el îi exploatase crîncen și-i încărcase peste măsură cu datoriile, pe care nu le mai puteau plăti.

Datorită poziției sale sociale, Contăvici a cîștigat procesul și a silit pe țărani să încheie învoiala amintită în vederea reglementării modului de plată a datoriilor. I se recunoștea cu această ocazie dreptul de protimisii la luarea în arendă a moșiei pe o nouă perioadă de 5 ani în condițiile plătirii unui preț egal cu cel pe care l-ar fi oferit alți concurenți¹⁵³. Se stabileau în același timp și obligațiile feudale ale țăranilor.

Ei au fost nevoiți să accepte aranjamentul propus de arendaș în vederea achitării datoriilor, căci altfel acesta ar fi putut să-i execute în mod silit, luîndu-le vitele sau alte lucruri. Pentru stingerea datoriilor vechi, se obligau să-i lucreze în timp de cinci ani 1 500 plute de dulapi, 500 plute de scînduri. Fiecare trebuia să cuprindă 150 sau respectiv 300 bucăți de anumite dimensiuni. Predarea cotei anuale urma să se facă primăvara la Piatra.

Țăranii erau liberi să vîndă la alți negustori chereșteaua făcută de dînsii peste această cantitate în cazul cînd arendașul nu ar fi dorit s-o cumpere el pe bani peșin la prețul oferit pe piață. Ca dijmă, din chereșteaua tăiată, atît pentru arendaș, cît și pentru dînsii, erau obligați să-i dea cîte o plută de scînduri de fiecare ferăstrău.

După hotărîrile „ponturilor”, țăranii din regiunile de munte trebuiau să lucreze proprietarului șase zile de clacă. Arendașul avea pretenția că obligația lor este de 12 zile, dar admitea, ca o favoare acordată de dînsul, ca numărul lor să fie redus la jumătate.

El nu se putea amesteca la curăturile, finațurile și pămînturile lor de cultură, pe care le vor ține ca și pînă atunci, dînd dijmă a zecea parte din recoltă. Pentru fin, în loc de dijmă, vor plăti cîte 4 parale de fiecare stîngen din circumferința stogului. Bezemenul morilor, ce le aveau pe moșie, era fixat la 15 lei anual.

Actul semnat de 10 țărani în calitate de „vechili” ai celorlalți a fost întărit de vistierie și de consulul Franței la Iași, deoarece Enache Contăvici, pentru a se pune la adăpost de vexațiile fiscului și de amestecul autorităților în întreprinderile sale devenise între timp supus francez¹⁵⁴.

Nu se cunosc amănunte în legătură cu nedreptățile făcute de dînsul țăranilor din Hangu și mijloacele prin care a putut să-i încarce cu o datorie uriașă. De altfel, pentru perioada mai veche din istoria arendașiei, jalbele adresate de țărani autorităților cu privire la nedreptățile

¹⁵³ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Calimachi*, vol. I, Buc. 1902, p. 501—507.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 503 și urm.

suferite de ei de la diferite categorii de exploatare, în cea mai mare parte, s-au pierdut.

În urma unei dispoziții a Regulamentului Organic, autoritățile administrative și judiciare fiind obligate să-și constituie arhive, s-au acumulat în ele, începând de prin anul 1831, un mare număr de dosare, puțin cercetate până în prezent, conținând un enorm și dureros material de acest gen. În ele se descoperă numeroase pagini relative la suferințele țăranimii din regiunea Hangu-Bicaz.

După revenirea lor din Rusia, cnejii Cantacuzino, folosindu-se de vătavi, au luat pe seama lor exploatarea moșiilor. Pe domeniul lor de la Hangu nu mai apar arendași. În schimb, pe proprietățile vecine, gospodărirea acestora continuă și devine din an în an tot mai cumplită și mai pustietoare. S-a păstrat în această privință un bogat material documentar privind crîncena exploatare la care erau supuși țăranii din satele de pe domeniile mănăstirilor Buhalnița și Neamț.

Pe la 1831, moșiile mănăstirii Buhalnița erau arendate lui Alecu Hristea și Iordache Teodoru negustori din Piatra. Potrivit dispozițiilor legale, ei puteau să valorifice, ca și proprietarii, a treia parte din domeniu, ca rezervă, folosind munca de clacă a țăranilor. Preferau totuși s-o subarendeze ca suhat pentru întreținerea unor vite străine¹⁵⁵. Pe vremea aceea, mocanii transilvăneni foloseau în largă măsură pășunile din munții Moldovei. Numai în anul amintit, au trecut dincoace prin pasul Tulgheș 20 turme, numărînd în total 18.555 oi¹⁵⁶. În vederea unor astfel de afaceri, arendașii luau și pămînturile pe care erau obligați să le lase în folosința țăranilor și mai ales loturile pe care obștea le punea la dispoziția înșurăților¹⁵⁷.

Subarendînd parte din moșia rezervată lor, nu se puteau folosi de munca de clacă a țăranilor și cereau ca valoarea ei să le fie plătită în bani. Pretindeau de asemenea ca și dijmele să le fie achitate sub aceeași formă¹⁵⁸, fie că recolta era bună, fie că era proastă.

Sub diferite pretexte, arendașii Alecu Hristea și Iordache Teodoru luau finul și vitele locuitorilor, sărăcindu-i astfel cu totul. Erau urmăriti acei care din lipsă de fin sau de pășune își întrețineau vitele în „dărămaturi”¹⁵⁹.

O situație foarte grea aveau îndeosebi plăeșii slujbași volnici¹⁶⁰. Proprietarii cărora le erau atribuiți, prin dispozițiile legii, îi treceau

¹⁵⁵ Arh. St. Iași, Isprăvnicia Neamț, dos. 965, f. 1—25.

¹⁵⁶ Ibidem, dos. 473, f. 361.

¹⁵⁷ Ibidem, dos. 965, f. 2 r.

¹⁵⁸ Ibidem, f. 4.

¹⁵⁹ Ibidem, f. 5 r. În locuri puțin accesibile, unde pădurea nu se exploata, țăranii doborau copacii pentru a hrăni vitele cu frunza lor.

¹⁶⁰ Slujbași volnici erau țăranii scutiți de plata impozitelor (de aici și numele de scutelnici) puși la dispoziția proprietarilor pentru a le munci. Li se lăsa, ca și robilor, numai atît timp liber, cît era necesar pentru a-și asigura întreținerea. Proprietarilor, de fiecare scutelnic li se plătea din vestierie cîte un leu.

pe seama arendașilor pentru a le sluji în aceleași condiții ca și lor. Plingerile țăranilor din această regiune arătau că „slujbașii moșiei cu zeciuială trăiau mai rău decât robii, căci o singură zi dintr-un an nu erau lăsați la casele lor ca să-și muncească”¹⁶¹. Iordache Teodoru a luat unuia din ei o pereche de boi în valoare de 400 lei, pentru că, din cauza bolii, nu a putut să-și muncească timp de două săptămâni și i-a rămas astfel dator cu 8 lei. Primăvara, neavînd cu ce lucra, a fost trimis la Baia să-și facă plug cu boi din „jefuituri”¹⁶². O vacă era luată de asemenea pentru o datorie de 6 lei. Ordinele date de ispravniciei din Piatra în vederea curmării acestor samavolnicii nu erau luate în seamă¹⁶³.

Luîndu-se la întrecere în oprirea țăranilor de pe moșiile arendate de dinșii, cei doi exploataatori au ajuns să se certe între ei și să dezvăluie jafurile comise și de unul și de altul. Pe căi abuzive, ei reușiseră să încarce pe țărani cu datorii exorbitante și reclamau după expirarea contractului de arendă, prin 1836, achitarea lor. Reușiseră să trimită la Buhalnița un „zapciu” pentru încasarea lor silită, însă ispravnicia ținutului ordona să se suspende asemenea operații pînă cînd un asesor al judecătorei nu va stabili dacă pretențiile lor erau îndreptățite¹⁶⁴.

Ispravnicia dispunea în același timp și de plingerile slujitorilor bisericești cu privire la „nelegiuirile comise împotriva lor de către „posesorii” moșiei”¹⁶⁵. Ei erau scutiți de plata „adetiului”, dar arendașul Al. Hristu nu ținea seama de aceasta¹⁶⁶. Unui preot i-a luat un stog de fîn și i-a cerut 2 galbeni „adetiul”, altul, din satul Secul a fugit din cauza asupririlor¹⁶⁷.

În 1835, moșiile mănăstirii Buhalnița, cu satele Chișirig, Buhalnița, Secu, Ghindăoani, Curechești, și Cracăoani au fost arendate de către egumenul Atanasie Sevastian pe termen de trei ani logofătului Lupu Balș cu suma de 80.000 lei anual și o anumită cantitate de orz, fasole, mazăre, bob, cartofi, griu, popușoi, brînză, culbeci, păstrăvi și cinci capre vîinate. Prin contract, se stabilea că de la locuitori, arendașul își va trage boierescul și celelalte ale lor îndatoriri, după pravilele stăpînirii sau precum se va putea învoi cu dinșii”.

De la morile, ferăstraiele și pivele construite de țărani pe moșie, pe bază de embatic în regulă, își va lua „adetiul” după condițiile prevăzute în acte. Cele făcute cu rea credință vor fi socotite în rîndul întreprinderilor aparținînd proprietarului, iar arendașul va încasa venitul lor în întregime. Alte puncte privesc plata obligațiilor față de

¹⁶¹ Arh. St. Iași, Ispravnicia Neamț, dos. 965, f. 4.

¹⁶² Artur Gorovei, *op. cit.*, în „Viața românească”, VIII, p. 209.

¹⁶³ Arh. St. Iași, Ispravnicia Neamț, dos. 965, f. 1—2.

¹⁶⁴ Ibidem, dos. 831, f. 3.

¹⁶⁵ Ibidem, f. 4.

¹⁶⁶ Ibidem, f. 7.

stat, apărarea hotarelor moșiei și îndatorirea arendașului de a da „după ponturile stăpînirii” locuri de hrană, finaț și imasă oamenilor bisericii¹⁶⁷.

Noul arendaș făcea parte din categoria boierilor mari. Poziția sa socială și obligațiile sale de boier divanit nu-i permiteau să se ocupe în amănunt de practica unei exploatare care putea să-l pună într-o lumină urită. Administrarea prin vătavi a moșiei arendate, fără ca el să se poată ocupa îndeaproape de dînsa, nu putea să-i aducă venituri prea mari. Din aceste cauze, el a preferat s-o subarendeze și a trecut contractul pe seama lui Alecu Hriste, binecunoscut țăranilor de pe acest domeniu și meșter neîntrecut în stoarcerea și jefuirea lor. Probabil că în calitate de asociat al acestuia apare ca arendaș în satul Buhalnița, un călugăr, economistul Anastase. Acesta se angajase și față de egumen să acopere chiliile și să facă și alte reparații la mănăstire.

Cu toate că era „față bisericească”, economistul Anastase supunea pe țărani la asuprairi tot atît de grele ca și arendașii laici. Procedeele folosite de dînsul pentru a înăspri exploatarea țăranilor sînt asemănătoare cu acelea practicate de Alecu Hristea și Iordache Teodoru. În 1835, el a interzis țăranilor din Buhalnița să folosească pădurea și să-și are țărinile, pînă ce nu se vor învoi cu dînsul. În fața constringerii, locuitorii au acceptat să-i plătească, în schimbul obligațiilor lor în muncă și dijmă, de fiecare gospodărie cite 60 lei și să-i cosească de cap cite o falce de iarbă. Economistul a arendat însă rezerva mocanilor transilvăneni ca pășune și a cerut locuitorilor ca, în schimbul cositului, să-i plătească de fiecare falce cite 26 lei, să facă trei zile de clacă la alte lucrări și să-i care cite 10 birne de brad și 20 de leături cioplite de dînșii „în două muchii”, două merțe de nisip și doi butuci de foc. Mai trebuiau să-i are și să-i lucreze de fiecare falce cite 6 prăjini de pămînt și să-i dea cite 2 găini de gospodărie¹⁶⁸. Dacă luăm în considerație că pe atunci se plătea circa un leu pentru două zile de muncă, se poate constata că arendașul impunea pe fiecare cap de gospodărie să muncească în folosul său mai mult de jumătate din zilele unui an. Din această cauză, țăranii, neavînd cu ce plăti piinea lor și locul pentru hrană vitelor, au fost nevoiți să ia bani cu dobîndă de la diferiți negustori.

Neputînd găsi nicăieri dreptate, țăranii au început să se împotrivească și au refuzat să execute asemenea învoieli împovărătoare, fapt care a atras de data aceasta o reclamă din partea călugărului arendaș la isprăvnicie¹⁶⁹. Cu ocazia anchetei, țăranii se plîngeau dregătorilor din Piatra că nu au loc de finaț și arătură. Fiînd asuprați și nedreptățiți

¹⁶⁷ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 17—20.

¹⁶⁸ Arh. St. Iași, Isprăvnicia Neamț, dos. 965, f. 1 și 473 f. 381.

¹⁶⁹ Ibidem, f. 6.

de arendaș, ei nu mai reușeau să plătească „cislele” la care erau impuși de pașnicii satului ¹⁷⁰.

Plingeri de acest fel au fost repetate și în anii următori. În general, țăranii subliniau că nu au pământ de hrană și imas pentru vite, locul fiind de munte și pietros. Pentru pășunatul oilor arendașul le cerea 1 000 lei. Din cheresteaua făcută, acesta le cerea dijmă două părți din 10 și ceea ce le rămânea erau constrinși să i-o vîndă tot lui cu prețul pe jumătate decît ofereau alții ¹⁷¹. Ei se considerau ca niște adevărați osîndiți și cereau să li se micșoreze obligațiile.

După expirarea termenului, logofătul Lupu Balș a reînnoit contractul de arendă a moșilor mănăstirii Buhalnița pe alți trei ani, adică pînă la 23 aprilie 1841.

Și de data aceasta, boierul Lupu Balș a trecut contractul de arendă pe seama cămătarului Dimitrie Stan, fiul unui preot din satul Hangu, mort în timpul holerii din 1831. Acesta s-a asociat cu Apostol Zaharia și Neculai Albu, negustori din Piatra.

Noii arendași, întrebunțînd tortura, au impus pe țărani la dijme și munci foarte grele. Ținînd seama de plingerile locuitorilor și de teama ca prin fuga lor interesele mănăstirii să nu fie păgubite, arhimandritul Iosif Frumușanu, imputernicitul Patriarhiei din Alexandria ¹⁷², a făcut o jalbă către domn, expunînd toate nelegiuirile și samavolniciile la care se deda arendașul Dimitrie Stan, cu toate că acesta lăsa să se înțeleagă că operează sub ocrotirea logofătului Lupu Balș.

În plingerea înaintată domniei, arhimandritul amintit arăta că preoții erau puși la munci grele, diaconii umblau la plug, iar țăranii erau cumplit maltratați și „din pricina posesorului Dimitrie Stan, pentru schingiuirile, bătăile și alte asupriri necurmăte” ei fugeau de pe moșie.

Neculai Albu comitea **aceleași** nelegiuiri la Potoci, Secu, Poienari, Izvorul Alb și Buhalnița, bătînd și torturînd pe țărani, cărora le lua, după bunul său plac, boi, vaci, cai, oi și fin.

Numindu-se o comisie de anchetă, aceasta a constatat că, în adevăr, arendașii au comis toate samavolniciile și fără de legile de care erau acuzați. La stăruința lui D. Stan, comisia a fost înlocuită cu alta care, lucrînd cu părtinire, a provocat un nou val de plîngerii ale sătenilor, atît împotriva ei, cit și a arendașilor. Un călugăr, Ghenadie, și patru preoți din aceste sate au fost acuzați că ar instiga pe locuitori. Atunci plenipotentul Patriarhiei din Alexandria a cerut la 15 iunie 1839 domnului să îndepărteze pe arendași. În aceeași zi, opt țărani de pe aceste moșii s-au jeluît și domnului, descriînd muncile forțate, obijduirile, torturile și jafurile comise de arendași împotriva lor. „Fii îndură-

¹⁷⁰ Ibidem, f. 8—9.

¹⁷¹ Ibidem, dos. 473, f. 381.

¹⁷² Mănăstirea Buhalnița fusese închinată de Neculai Mavrocordat patriarhiei din Alexandria.

tor, milostive doamne părintele săracilor — scriau ei — și ascultă lăcră-mătoarea noastră pătimire, ce suferim de la posesorii acestor moșii, dumnealor Dimitrie Stan și un Neculai Albu, care nici în veacurile oamenilor celor mai barbari n-au putut fi de atita cruzime locuitorilor plugari". Într-o scrisoare adresată sfatului administrativ, un boier luind apărarea țăranilor afirma „că în toate letopisețele lumii nu se vor găsi atitea cruzimi, schingiuri și asupriri".

Printre metodele folosite de arendași împotriva țăranilor se înscriu „bătăi ca pe tălhari pină la pulpe, ținere în lanțuri de gît și fiare la picioare, înădușiri cu fum la închisori... ținere iarna în gîrla morilor". Vechilul moșiei călărea în spatele țăranilor, prinzîndu-i de mustați și făcîndu-i să meargă pe ulița satului în această situație.

La 29 iunie 1839, țăranii s-au adresat și consulului rusesc cu o plîngere, rugîndu-se să fie ocrotiți contra asupritorilor. Dar împotriva logofătului Lupu Balș, care era sprijinit și de cumnatul său, vistiernicul Iorgu Ghica, lupta țăranilor era grea. Hotărîrea domnului, „părintele săracilor", de a îndepărta pe acești arendași și de a-i trimite în judecată pentru purtarea lor neomenească nu s-a executat. O nouă comisie de anchetă a lucrat cu aceeași părtinire ca și precedenta. Țăranii au continuat să trimită jalbe, în timp ce călugărul Ghenadie cu cei patru preoți și cîțiva săteni au fost pedepsiți de stăpînire¹⁷³.

În contractul încheiat de logofătul Lupu Balș cu mănăstirea se prevedea ca arendașul „își va trage boierescul și celelalte... îndatoriri" ale țăranilor „după pravilele stăpînirii". Se vede însă că pravilele, deși erau extrem de împovărătoare pentru țărani, nu erau nici pe placul subarendașului Dimitrie Stan. Contractul prevedea însă posibilitatea încheierii unor învoieli cu țăranii. S-a păstrat aceea făcută de locuitorii din Craceiul Negru cu arendașul amintit și se poate presupune că la același regim au fost supuși și țăranii din celelalte sate de pe moșia mănăstirii Buhalnița.

În aparență, invoiala încheiată era favorabilă sătenilor. Dimitrie Stan le lăsa în folosință, scutit de dijmă, terenul necesar pentru cultură, imas și finături. Renunța să rețină pentru dînsul „locul cuvenit", a treia parte (rezerva), și-i scutea de munca de clacă (boieresc) adică de arat, semănat, prășit și secerat pe partea rezervată stăpînului. Le permitea să taie din păduri lemnul necesar pentru foc, precum și chereștea pentru negoț și draniță, cu obligația de a nu aduce pentru aceasta lucrători străini. Se prevedea însă dreptul de intîietate al arendașului la cumpărarea chereștelei făcută de dînșii cu prețul oferit de alți negustori. Numai în cazul cînd nu va avea trebuință de ea, o vor vinde cui vor găsi.

¹⁷³ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dos. 258 și 297. Artur Gorovei, *op. cit.*, în „Viața românească", VII, p. 21—29 și VIII, p. 202 și urm.; Gh. Ungureanu, *Mănăstirea Buhalnița*, p. 252—253, nota 2. Gh. Platon, *Despre exploatarea țăranilor în regiunea de munte a Moldovei în vremea Regulamentului Organic*, în „Revista arhivelor", III, (1960), p. 172.

În schimbul locului lăsat la dispoziția lor și a permisiunii de a tăia lemn din pădure, țăranii îi vor plăti anual suma de 20.000 lei, în două rate, „cislundu-se după starea și puterea lor”. Țăranii mai erau obligați să-i care 4 500 butuci la cele trei ferăstraie boieresti existente pe moșie și să-i dea o mie de culbeci, o mie păstrăvi și 50 de ierunci. Fiecare dintre ei trebuia să-i transporte la Piatra câte două „palme” (?) lemn de foc, să-i lucreze un calep de in, o ocă de lână sau o jumătate de cînepă și să-i dea câte o găină și un pui și de la 50 de mînzări, un miel.

Cu toți caii existenți în sat, erau datori să-i treiere grînele recoltate pe moșile arendate în alte părți. Pentru aceasta le va da ceea ce dădeau alți megieși ai acelor moșii. Țăranii erau obligați, de asemenea, să-i repare, natural, fără plată, acareturile, ferăstraiele de pe moșie și să sape gilele acestora.

Din fiecare zece locuitori, i se lăsa lui unul, scutit de bir, de „hava-
lele” și de adetiul moșiei, pentru a-i munci ¹⁷⁴.

Deși, în aparență, invoiala pare atît de favorabilă țăranilor, ea îi supunea la munci înrobitoare și de pe urma ei, arendașul scotea venituri colosale. Dacă luăm în considerație că cele 8 moșii din munți ale mănăstirii Buhalnița se arendaseră cu 800.000 lei, arenda pentru satul Cracăul Negru se ridica la circa 10.000 lei anual. Arendașul lua însă o sumă dublă de la țăranii. Pentru cele 8 moșii trebuia să dea mănăstirii 2 000 de păstrăvi, 2 000 de culbeci și altele. Arendașul lua numai dintr-un singur sat jumătate din cantitatea aceasta.

Potrivit Regulamentului Organic, țăranii erau obligați să dea proprietarului dijma, să-i muncească 12 zile de clacă, să-i facă, după numărul de vite posedat, transporturi (cel mult patru zile pe an) și să-i lucreze de asemenea patru zile la reparatul conacului și a întreprinderilor de pe moșie.

În mod aparent, invoiala prevedea multe scutiri pentru țăranii. În realitate, Dimitrie Stan nu i-a iertat de nici una din obligațiile prevăzute în Regulament. Dijma și boierescul le-a convertit în bani, iar transporturi, țăranii au făcut înzecit față de cele impuse de lege, fără a se mai socoti treieratul, torsul și produsele date de dinșii în natură. De munca necesară reparării acareturilor de pe moșie, de altfel, nici nu i-a scutit.

Dacă se ia în considerație că satul Buhalnița număra pe atunci 140 de țăranii birnici și dacă se calculează pe cei 126 rămași după scăderea celor 14 slujitori volnici, cuantumul muncii la care erau impuși, prin invoiala încheiată cu Dimitrie Stan, se ridica la aproape 80 de zile în locul celor 20 sau, dacă ținem seama de nart, cel mult 30 prevăzute de Regulament.

Lui Dimitrie Stan nu-i convenea Regulamentul nici în privința slujbașilor volnici. După lege, se lăsa la dispoziția proprietarului, pen-

¹⁷⁴ Artur Grovei, *op. cit.*, în „Viața românească”, VII, 1, p. 21—22.

tru a-i munci, din 25 de locuitori, unul. El s-a învoit cu țăranii, să i se dea unul din 10. În loc de șase slugi supuse la cea mai crincenă exploatare, arendașul a obținut astfel 14. Aceștia tăiau anual la ferăstraiele sale câte 45.000 scinduri. Prin asemenea învoieli reușeau arendașii să stoarcă venituri uriașe și să ruineze cu totul gospodăria țăărănească.

În 1841, contractul a fost prelungit din nou pe un alt termen, învociindu-se, probabil, necesitatea de a se asigura arendașilor posibilitatea de a-și scoate banii datorati de țărani. Egumenul Sevastian de la Buhalnița s-a văzut pus atunci într-o situație foarte dificilă. El încheiase încă din 1837 un contract dearendă în aceleași condiții, ca și cu boierul Balș, cu Fotache Miclescu. Luase atunci de la acesta un aconto de 1000 de galbeni, angajându-se să plătească dobîndă 12% pe an, suma aceasta împreună cu dobînda urmînd să se scadă din cîștigurile primilor doi ani. Contractul nu s-a putut pune în aplicare și mănăstirea a trebuit să restituie suma împrumutată de egumen¹⁷⁵.

Și în alte sate de pe domeniile feudale din valea Bistriței era aceeași situație. Astfel, locuitorii din Ghindăoani de pe moșia mănăstirii Buhalnița reclamau la 10 martie 1833 Ministerului de interne că, din cauza supărărilor și asupririlor pricinuite de arendașul moșiei, nu le-a rămas decît să plece în toată lumea. Moșia fusese împărțită în trei părți, din care două rămîneau locuitorilor. Din acestea, posesorul le-a luat 50 fâlci de finaț pe care l-a arendat tot lor cu 100 lei falcea. Ei ajunseră la sărăcie, fiind mereu încărcați la dijme și rămășițe. Cereau să înceteze toate asupririle și să li se facă dreptate¹⁷⁶.

Plîngerii de acest gen adresau autorităților ținutale locuitorii din Bălțătești la 1833. Acestora li se luau cite 12 lei de pereche de boi, o oca de brînză de fiecare oaie și de cincizeci de miei unul¹⁷⁷. La Crăcăoani, tot pe moșia mănăstirii Buhalnița, țăranii erau impuși la munci foarte grele: 42 prăjini de arat pentru o pereche de boi, 35 prăjini de prășit, 32 prăjini de secerat. Arendașul considera că un om putea să facă socorișul prevăzut aici în două zile. În realitate el nu se putea efectua decît în șase zile. În cadrul celor 12 zile trebuiau să facă una pentru a cosi cite o falce de finaț. Urmau să-i care dulapi lungi la Iași și să lucreze timp de patru zile pentru repararea diferitelor instalații de pe moșie. În schimb, arendașul le-a dat cel mai prost loc pentru cultură, imas nu le-a dat deloc și nici lemne pentru trebuința caselor. Pe unii i-a bătut tîlhărește și, deși ei au reclamat la Isprăvnicie, nu au obținut nici o îndreptare a situației¹⁷⁸.

¹⁷⁵ *Ibidem*, 403, 265.

¹⁷⁶ Arh. St. Iași, Isprăvnicia Neamț, dos. 473, f. 275.

¹⁷⁷ *Ibidem*, f. 220.

¹⁷⁸ Arh. St. Iași, Isprăvnicia Neamț, dos. 273, f. 269—270.

Pe domeniile din munți ale mănăstirii Neamț, brutalitatea exploatarei nu cunoștea, de asemenea, nici o limită. De altfel, întâlnim aici aceeași arendași ca și la Buhalnița.

Un contract încheiat în 1848, de egumenul mănăstirii cu banul Dumitrachi Stan pentru arendarea pe timp de cinci ani, cu 16.555 galbeni a moșiei Munții și plîngerile făcute de locuitori împotriva celui din urmă, dezvăluie pe deplin amploarea exploatarei la care ei erau supuși. Arendînd moșia, conducerea mănăstirii nu renunța să exploateze pe seama sa rezervele destinate creșterii vitelor. Arendașul, pe lângă bani, trebuia să mai dea și o cantitate de cinci vedre de brînză anual. Se obligă să pună la dispoziția mănăstirii 250 oameni pentru a-i cosi fiecare cite o falce de finaț, 100 de sânni pentru a transporta lemnul de foc la mănăstire și 12 capre sălbatice vîinate. I se mai impunea să dea ceară, untdelemn, cite o merță de făină de grîu, cinci vedre de vin și o oca tămîie la fiecare biserică din satele de pe moșie și două rînduri de veșminte la mănăstire. Era obligat să scutească de dijmă și de boieresc șase „slujbași volnici”, folosiți ca pădurari de către mănăstire. Văduvelor și bătrînilor, scutiți de boieresc, trebuia să le dea la fiecare cite 40 prăjini pentru cultură sau pășunat. Plata impozitelor privea pe arendaș.

Veniturile pe care urma să le ridice de aici arendașul constau în dijmă dată de locuitori din cereale și fin, în munca de clacă a țărănilor, dijmele de la mori și ferăstraie, în exploatarea a 30 fâlci de pădure anual și a terenului ce întrecea peste necesitățile locuitorilor. El își lua obligația de a nu asupra pe țărani. I se puneau la dispoziție metoacele, morile, ferăstraiele și circiumile proprietății din satele Galu și Pipirig¹⁷⁹.

Luînd drept pretext starea nenorocită a locuitorilor, jefuiți de arendașii din anii precedenți, lipsa lor de hrană și faptul că numai din exploatarea pădurilor ei ar putea scoate banii spre a achita datoriile către foștii lor exploatare, arendașul reușește să determine mănăstirea să-i adauge și alte parchete de pădure pentru a fi tăiate¹⁸⁰.

Cum a reușit așa Stan să plătească sumele mari de bani ca arenda mănăstirii și cum a putut să se îmbogățească, să-și construiască în orașe case încăpătoare și frumoase și să cumpere noi titluri de boierie, arată plîngerile locuitorilor. La 16 iunie 1849, un număr de 26 locuitori din Gura Largului împreună cu preotul, vornicul și pașnicii aduceau la cunoștință egumenului că, pe baza unei învoieli pe care

¹⁷⁹ Arh. St. Iași, Departamentul Dreptății, tr. 1786, op. I, 2035, nr. 7004, fila 69—72. În legătură cu exploatarea țăranilor de pe domeniile din munți ale m-rii Neamț v. Gh. Platon, o.c., p. 178 și urm. Pentru grelele învoieli impuse de egumenul Venedict pe la 1841 v. Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țăranii*, Buc., 1907, p. 121—122. Aici constatarea făcută de domnul M. Sturza că egumenul cerea țăranilor „bani pentru văzduh”. Cercetarea ordonată de guvern în satele mănăstirii a avut drept urmare votarea „legii muntelui” de către adunarea obștească.

¹⁸⁰ Ibidem, fila 73—74.

o încheiaseră cu arendașul, ei erau crunt exploatați și asupriți peste măsură. Pe cât le-au fost puterile, cu lucrurile lor mișcătoare și nemiscătoare și mai virtos cu silnica muncă la pădure, ei reușiseră să plătească banii ceruți de arendaș pînă la 1848. Din cauza unei molime, în anul 1848, nu au putut aduna banii la termen și s-au angajat să facă în contul datoriei chereștea adică trincheturi, raele, catarge și grinzi, urmînd ca fiecare gospodar să muncească pentru facerea ei de la 26 octombrie pînă în luna iunie împreună cu doi boi, primind pentru o astfel de muncă numai 26 lei. Munca pentru fasonarea catargelor, trincheturilor și raelelor o fac fără nici un cîștig căci ei sînt nevoiți să taie mai mult de zece copaci pînă să găsească unul bun în măsurile cerute. Arendașul aduce pe moșie un mare număr de oi care „în vremea primăverii, cînd odrăslește țarina”, pășteau finaturile locuitorilor pînă rămînea numai „pămîntul gol”. Din această cauză, ei au rămas fără fin și le-au pierit vitele. Cereau ca mănăstirea să renunțe la arendarea moșiei. Arătau că o parte din ei au fugit și amenințau că sînt gata „din ceas în ceas” să se risipească în toate părțile¹⁸¹.

După o lună, venea la mănăstire plingerea locuitorilor din Galul. Aceștia încheiaseră o înțelegere cu același aga D. Stan să-i facă de fiecare gospodărie din sat cîte patru plute de grinzi. Arendașul a cercetat „tăblița” satului și a constatat că erau trecuți acolo și un număr de „căpătăeri”, care plecaseră în altă parte. El a însărcinat pe cei rămași să mai facă un alt rind de grinzi pentru fiecare om înscris în tăbliță și apoi să-i transporte la ferăstraie și cîte 50 butuci fiecare. Din această cauză, 48 de locuitori au fugit din sat. Ca și cînd ar fi fugit din pricina lor, cei rămași au fost obligați să le îplinească datoriile și obligațiile.

Locuitorii satului Galu se mai învoiseră cu arendașul să-i facă o anumită cantitate de chereștea la ferăstrăul de pe pîrăul Dreptul, cu condiția ca el să le dea boii necesari și cu preț de 40 lei pluta dusă la Piatra. Vechilul arendașului, ca și cînd nu ar fi cunoscut condițiile învoielii, le-a luat cîte o plută de dulapi sau cîte 8 grinzi de fiecare pereche de boi. O parte din boi au pierit și țărani au fost impuși să-i plătească. Finațurile locuitorilor au fost păscute și aici de turmele arendașului. În timpul facerii finului, le-a lăsat numai șase zile de lucru pentru dinșii și, din cauza lipsei de fin, le-au pierit un mare număr de vite.

De pe urma plutăritului, fiecare om ar fi avut posibilitatea să cîștige cîte 10 lei pe săptămînă, însă, din cauză că tot timpul muncesc pentru arendaș, nu pot să-și plătească nici birul, nici „adetiul”. Fruntașii se învoiseră cu arendașul ca acei care au slugi sau feciori necăsătoriți să nu fie „supărați într-u nimic” pentru ei, dar cu toate

¹⁸¹ Ibidem, fila 67.

acestea au fost impuși să plătească 30 sau 24 lei de fiecare. Semnează și aici toți cei 60 locuitori ai satului împreună cu vornicul și cu pașnicii¹⁸².

Dintr-un alt document se poate constata că țărani, lipsiți de bani pentru plata impozitelor și de hrană, erau constrinși să se împrumute de la arendaș¹⁸³.

Acesta se plîngea la rîndul său că țărani „zmoniți de diferitele fețe, care prin feluri de ademeniri îi măgulesc ca să se poată folosi de munca lor”, refuză să lucreze și să-i plătească datoriile. În schimb, ei muncesc cu plată la alții și-i dau a înțelege că avînd vite, vor putea plăti cu ele datoriile lor. Mănăstirea însă grijulie că puterea de muncă a țăranilor să nu fie scăzută prin răpirea vitelor, prevăzuse în contract interdicția de a împlini datoriile locuitorilor pe o astfel de cale¹⁸⁴.

Pentru a se cerceta neînțelegerile dintre țărani, arendași și mănăstire, s-a instituit o comisie de către „Departamentul dreptății”. În fața acesteia, apărătorul intereselor mănăstirii Neamț, M. Kogălniceanu arată că arendașul a „brăcuit” pădurile mănăstirii și a tăiat lemne peste cantitatea prevăzută în contract. Numai din „lemnul tăiat în zădar” mănăstirea ar fi putut indetula pe următorii posesori (arendăș) pe vreme de 10 ani. Arendașul nu a făcut nici o reparație la „acareturile moșiei”. El era obligat să dea locuitorilor pămîntul necesar pentru hrană. Li se pusese însă la dispoziție numai „prundiș” și „pietris”, constrîngîndu-i astfel să recurgă la învoieli asupritoare și nelegiuite pentru terenul suplimentar cerut de ei. În felul acesta, arendașul a reușit să sporească peste măsură „boierescul” prevăzut de lege pentru regiunile de munte. Mănăstirea îl făcea răspunzător pentru locuitorii care fugiseră din cauza lui de pe moșie. Numărul acestora trecea de 50 oameni. Din cauza asupririlor și exploatării la care fuseseră supuși, locuitorii din Galu și Pipirig, odinioară fruntași, ajunseseră „cei mai scăpătați și mai îngenunchiați săteni din munți”.

Apărătorul, „în numele omenirii batjocorite”, atrăgea luarea aminte a comisiei asupra unui extras dintr-o jaloabă a țăranilor din satele Pipirig și Bobotești din 9 iulie 1849. Nenorociții se jăluiau că „cu mare silnicie au pus zapcii asupra lor pînă și cu picioarele i-au băgat în gîrla morii în vreme de iarnă și după ce i-au scos din gîrlă i-au pus de au mutat bolovanî din loc în loc și nici așa nu i-au lăsat și i-au băgat în zemnice și i-au închis și i-au dat lum de potloage, de abia de n-au murit și re putînd răbda au dat zapise că vor face butuci cu preț cum au voit (Subliniat în original)¹⁸⁵.

¹⁸² Ibidem, f. 63.

¹⁸³ Ibidem, f. 4.

¹⁸⁴ Ibidem.

¹⁸⁵ Ibidem, f. 61—62.

Alte plingeri ale țăranilor din satele arătate au fost înaintate comisiei. Din ele se vede uriașa cantitate de muncă stoarsă fără plată de la țăranii de către arendaș. Locuitorii din satul Largu fuseseră obligați să-i muncească în cei cinci ani peste 500 zile fără plată și peste învoială. Oamenii, care au încercat să plece din sat pentru a munci în alte părți spre a aduna banii necesari plății impozitelor, fuseseră prinși și bătuți ¹⁸⁶.

La patru locuitori din Gura Largului le luase 10 oi, 31 miei și 310 lei pentru a împlini astfel o pierdere ce i-o provocase un cioban al său ¹⁸⁷. Unii țăranii, deznădăjduți din cauza bătailor la care erau supuși, s-au aruncat în Bistrița și s-au înecat, alții au murit din cauza chinurilor la care au fost supuși ¹⁸⁸.

Arendașul a refuzat să trimită comisiei condicile de socoteli ale moșiei și nici el însuși nu s-a prezentat în fața acesteia ¹⁸⁹.

Din cercetările făcute de comisie, s-a constatat că toate plingerile locuitorilor erau îndreptățite. Împotriva lui au mărturisit însuși vechilul și vătavii folosii pentru asuprirea locuitorilor. În încheierile comisiei sînt scoase în evidență toate nelegiuirile săvîrșite de aga D. Stan. La maltratarea țăranilor de pe moșia arendată, el se folosea de calitatea sa de dregător al ținutului Neamț. Cu munca neplătită a țăranilor, el își construise frumoase case de piatră în oraș ¹⁹⁰.

Agă D. Stan se plingea că țăranii sînt ațîțați împotriva sa de oamenii mănăstirii și de avocatul acesteia, M. Kogălniceanu și cerea să se instituie o nouă comisie ¹⁹¹. M. Kogălniceanu ar fi urmărit să se răzbune împotriva sa din cauza măsurilor pe care el le luase împotriva lui în 1848 în calitate de dregător al ținutului ¹⁹². D. Stan încerca să recruteze pe toți membrii comisiei, prezentîndu-i ca dușmani ai săi ¹⁹³.

Raportul, înaintat de ea la Departamentul Dreptății, la 10 aprilie 1850, constituie cea mai neagră cronică a suferințelor țăranilor de pe cursul mijlociu al Bistriței, dar nu este singura. Plingerile adresate de țăranii din satele de aici organelor administrative și judecătorești din capitala ținutului dezvăluie crunta exploatare la care erau supuși și ororile săvîrșite de arendași.

Ei nu putea să găsească dreptate nicăieri, intrucît aceiași arendași erau și dregători și judecători. De altfel, purtarea multora dintre dregătorii ținutali este extrem de abuzivă. Un exemplu în această privință îl dă sameșul din Piatra, cumnat cu Dimitrie Stan și cu

¹⁸⁶ Ibidem, f. 96—97, 104.

¹⁸⁷ Ibidem, f. 101.

¹⁸⁸ Ibidem, f. 27—28.

¹⁸⁹ Ibidem, f. 75, 79, 27—28.

¹⁹⁰ Ibidem, f. 111—122.

¹⁹¹ Ibidem, f. 24—25.

¹⁹² Ibidem, f. 191.

¹⁹³ Ibidem, f. 262.

Neculai Albu. El a constrins pe locuitorii din Cracăul Negru, plătinându-le numai nouă parale de prăjină, să-i are moșiile Șerbești și Bozieni. În urma plingerii țăranilor, el a acceptat să le plătească 20 de parale de prăjină, însă banii necesari pentru aceasta i-a luat de la sătenii săraci care nu aveau vite ¹⁹⁴.

Încă din timpul ocupației Moldovei de armatele ruse, generalul Kisselef luase măsuri pentru deschiderea de drumuri în Carpați ¹⁹⁵. Toată greutatea construirii lor cădea, exclusiv, pe umerii țăranilor din regiune. În 1843, satele din Ocolul Muntelui, deci din regiunea Hangu-Bicaz, trebuiau să dea pentru lucrul drumurilor și pavarea principalelor străzi din Tg. Neamț și Piatra 30 de care și 68 de pâlmași, care să lucreze în total 14280 zile.

Exploatarea crîncenă la care erau supuși țăranii de către proprietari și arendași întetea din ce în ce mai mult lupta de clasă. Din documentele examinate mai sus, se poate constata că țăranii refuzau să plătească sumele de bani la care erau impuși de arendași, că nu executau lucrările care li se cereau și făceau dese intervenții la dregătorii ținutului spre a li se face dreptate. Cei mai mulți dintre ei fugeau în alte părți.

Se produceau, uneori, adevărate acte de răzvrătire. Astfel, locuitorii din Cracăul Negru, de pe moșia mănăstirii Buhalnița, se plîngeau în 1851 că sînt împovărați cu „boierescul” peste măsură. Ei nu aveau loc de hrană și nici lemne pentru foc și trebuințele gospodăriei. Arendașul Vasile Virgolici refuza să le dea și una și alta. Locuitorii s-au împotrivit și au năvălit cu forța în pădurile mănăstirii Buhalnița, pentru a-și lua lemnul necesar. Vătavii arendașului erau amenințați cu moartea ¹⁹⁶. Virgolici se plîngea autorităților de răzvrătirea țăranilor.

S-a instituit, ca de obicei, o comisie pentru a cerceta dacă în plîngerile lor țăranii spuneau adevărul ¹⁹⁷. Chiar dacă nu arătau părținare astfel de comisii își prelungeau cercetările ani de-a rîndul și cînd înclinau să dea dreptate țăranilor, arendașii știau să le înlocuiască prin altele mai puțin dispuse să relateze stăpînirii adevărul. Mulți dintre ei, pentru a împiedica organele de stat să ia măsuri împotriva lor, în cazul cînd se purtau abuziv, cereau și obțineau supușenia străină. Din această cauză, țăranii în dese rînduri au fost puși în situația de a se plînge consulatelor din Iași ¹⁹⁸.

Mai eficace era lupta de clasă a țăranilor. Fuga lor de pe moși producea îngrijorarea proprietarilor căci domeniile lor, lipsite de brațe de muncă, își pierdeau valoarea. Adesea, ei au intervenit pentru

¹⁹⁴ Artur Gorovei, *op. cit.*, în „Viața românească”, VII, 2, p. 209.

¹⁹⁵ Hurmuzachi, Supl. I, vol. V, p. 337.

¹⁹⁶ *Ibidem*, dos. 486, f. 35, 37, 38, 43, 44—47.

¹⁹⁷ *Ibidem*, 247/40—41.

¹⁹⁸ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 212.

a tempera excesele la care se dedau arendașii sau vechilii lor. În astfel de cazuri, interveneau și organele de stat. Se poate cita cazul unui întendent, care, din cauză că a reținut și a încarcerat pe un sătean, a fost pedepsit „exemplar” cu 15 lovituri de bici¹⁹⁹.

La 1851, țăranii din satul Hangu s-au plins cnejilor Cantacuzini împotriva vechilului Vasile Zaharia, care administrându-le moșia, le-a făcut multe nedreptăți și silnicii. Mihail Cantacuzino a înaintat reclamația Isprăvniceii de Neamț spre a face cercetări și a lua măsurile necesare în vederea potolirii nemulțumirii locuitorilor²⁰⁰. În 1852, moșia fiind vindută, vechilul abuziv a fost îndepărtat.

În 1863, a avut loc secularizarea averilor mănăstirești și în 1864 reforma agrară. Locurile de cultură, finăturile și imășurile de pe imensele domenii ale mănăstirilor Bisericiani, Buhalnița, Secu și Neamțul au fost date locuitorilor, iar pădurile au devenit proprietatea statului. Domeniul Hangului a continuat să rămână în cea mai mare parte în stăpânirea familiei Sturza.

O dată cu aceste reforme, exploatarea țăranilor din satele de pe cursul mijlociu al Bistriței începe să cunoască forme noi, care vor merita să fie cercetate și analizate în alte lucrări.

Marile evenimente politice, care au frământat Moldova în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, au avut, uneori, răsunet și în regiunea Hangu-Bicaz.

În timpul războiului ruso-turc din 1789—1792, vistierul Matei Cantacuzino, proprietarul domeniului Hangu, s-a situat în fruntea boierilor rusofili, a condus în Rusia o delegație care a dus tratative cu guvernul Ecaterinei a II-a în vederea stabilirii unui nou regim politic pentru Moldova. După încheierea păcii de la Iași, compromis în ochii turcilor, el a fost silit să se retragă în Rusia, de unde nu a mai revenit în țară.

Fiul său mai mare, cneazul Gh. Cantacuzino, polcovnic în armata rusă, a aderat la mișcarea eteristă și a intrat în Moldova o dată cu Alexandru Ipsilante, devenind, în calitate de general maior, aghiotantul acestuia. Cartierul general al eteriștilor, la Iași, s-a instalat în casele mamei sale Ralu Calimach-Cantacuzino²⁰¹.

Cînd, după dezavuarea de la Leibach, Ipsilante și-a dat seama că nu va putea face față forțelor armate turcești, a căror trecere peste Dunărea devenise iminentă, a trimis la 5 mai 1821 pe secundul său Cantacuzino, să organizeze rezistența în Moldova. Strecurindu-se pe sub munți, prin Vrancea și Bacău, el a ajuns la Iași unde a dat o

¹⁹⁹ Acad. Republicii Socialiste România, Mss. 89, f. 31.

²⁰⁰ Acad. Republicii Socialiste România, Mss. 89, f. 31.

²⁰¹ *Uricarul*, VII, p. 375.

proclamație, prin care îndemna mulțimea să se ridice împotriva turcilor și acuza pe boieri de lipsă de patriotism²⁰².

După înfringerea pandurilor și mavreforilor, în podgoriile de lângă Drăgășani, cete de eteriști au încercat să se salveze, retrăgându-se, urmărite de aproape de turci, în Moldova. Una din ele, sub conducerea căpitanului Iordache Olimpiotul și Farmachi, încercând să răzbată pe potecile munților, a fost înconjurată de turci la mănăstirea Secul. Iordache Olimpiotul, refuzând să se predea, a găsit aici împreună cu parte din oștenii săi o moarte eroică. Farmachi, împreună cu alții, încercând să se strecoare prin rindurile turcilor, a fost prins și expedit la Constantinopol. Cei care au reușit să scape au fost urmăriți de turci în regiunea Hangu. Amintirea măcelăririi unora din ei lângă satul Moligelu, pe stînga Bistriței, în apropiere de Poiana Largului, s-a mai păstrat în tradiție locală.

O altă ceată a fost nimicită după o scurtă rezistență în incinta mănăstirii Pionul. Cu această ocazie, turcii au ars biserica de aici de curînd restaurată²⁰³.

În rindurile voluntarilor s-au înrolat în 1821 și țărani din părțile Hangului. Se păstrează amintirea lui Cujbă, poslușnic pe domeniile mănăstirii Buhalnița, fost stegar în armata lui Ipsilante.

După înăbușirea răscoalei, cnejii Gheorghe și Dimitrie Cantacuzino au trebuit să se retragă în Rusia, de unde au revenit peste cîtva timp.

În vara anului 1848, atunci cînd revoluția din Țara Românească căpătase o deosebită amploare și cînd în Transilvania și Ungaria puterea trecuse în miinile fruntașilor revoluționari, Cantacuzineștii au încercat să răscoale țărănimea în vederea înlăturării lui Mihai Sturza de la domnie. La Borzești, ținutul Bacău, organiza cete armate Dimitrie Cantacuzino, cel care condusesese batalionul mavroforilor la 1821. Fratele său, Gheorghe Cantacuzino, împreună cu un alt frate Grigore și cu fii săi Gheorghe, Neculai, Mihail și Leon și ginerele său Wilhelm Kotzebue, făceau același lucru pe domeniile lor de la Bălțătești și Hangu. Ei au intrat în legătură cu emigrantul revoluționar polon I. Loga, comandantul legiunii revoluționare polone de sud și au început a ține, la hanul unui boiernaș din Tg. Neamț sau într-o casă a mănăstirii Neamț, închiriată în anii precedenți de Mihail Kogălniceanu, adunări tainice la care participau „musafiri necunoscuți”. Raportul, înaintat în luna octombrie 1848 de comisarul din Tirgu Neamț ispravnicului din Piatra, cu privire la aceste „mișcări îngrijorătoare”, arată că ei și-au procurat arme și dispuneau chiar de „tunuri care s-ar fi lucrat la acele moșii”. Loga, arătând ca una din

²⁰² Uricarul, V, p. 77 și urm.

²⁰³ Pomelnicul mănăstirii Pionul—Hangu la Acad. Republicii Socialiste România, Mss. 1530.

căpeteniile „complotului” din Polonia, trăia acum ca arendaș pe o moșie din ținutul Dorohoi. Se constituiseră cete de ostași înarmați, grupați în unități de cavalerie și pedestrași cuprinzând 1250 oameni, recrutați dintre țărani de pe moșie sau din rindul emigranților poloni și a străinilor care lucrau la construirea spitalului din Tg. Neamț.

Li se distribuiseră steaguri tricolore, ca ale revoluționarilor francezi.

Printre comandanți se număra și un oarecare medelnicer Pelin. Tot aici venise și Constantin Moruzi care organizase și alte centre de rezistență din țară.

Cantacuzineștii au îndemnat pe țărani să refuze plata impozitelor către vistierie. După ce a fost arestat, Constantin Moruzi a declarat că ei se ridicaseră cu scopul de a pune mâna pe putere și de a înfăptui reforme, mai ales spre a îmbunătăți soarta țăranilor și pentru a evita răscoala lor ²⁰⁵.

Ispravnicul de Neamț, Dimitrie Stan, singerosul arendaș de care s-a vorbit mai sus, se prefăcea că aderă la astfel de planuri revoluționare, dar, în același timp, trimitea rapoarte amănunțite ocirmuirii din Iași. Domnul Mihail Sturdza a cerut sprijinul unor unități militare țariste, care au înăbușit mișcarea din munții Neamțului, fără a întâmpina o cît de slabă rezistență. Răzvrătirea pusă la cale de Cantacuzini nu avea nici un sprijin din partea maselor țărănești și era de la început sortită eșecului ²⁰⁶.

Istoria societății din regiunea Hangu-Bicaz în orinduirea feudală este o parte desprinsă din istoria țării, ea ne arată munca productivă a țăranimii din această parte, lupta clasei dominante pentru acapărarea mijloacelor de producție, intensificarea exploatării feudale, mijloacele sălbatice de constrângere extraeconomică folosite de proprietari împotriva țăranimii și ca rezultat al ascuțirii contradicțiilor sociale, înăsprirea luptei maselor populare împotriva exploatărilor de tot felul. Toate aceste aspecte ale istoriei regionale trebuie cunoscute, căci culese de pretutindeni alcătuiesc istoria întregii țări.

²⁰⁵ Arh. St. Iași, Tr. 1764, dos. 4351, f. 71. Acad. Republicii Socialiste România, dos. 1030, f. 5—6. Hurmuzachi, Supliment 1—6 p. 582. Valerian Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, în „Studii și cercetări științifice”, Acad. Republicii Socialiste România, Fil. Iași, 1954, p. 460, 469-470.

²⁰⁶ Studiarea artei feudale și a monumentelor de cultură din această regiune a fost făcută de alți tovarăși care au cercetat regiunea Hangu-Bicaz.

LES VILLAGES DE LA RÉGION HANGU-BICAZ DURANT LE XVIII-E SIÈCLE ET LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XIX-E SIÈCLE

Résumé

Dans le précédent cahier de cette revue on a publié, une étude concernant les villages de la région Hangu-Bicaz disparus en vue de la construction de l'hydrocentrale „V. I. Lenin". On y fait l'historique de ces villages dès le XIV-e siècle jusqu'à la moitié du XVIII-e siècle. Dans le présent cahier l'auteur continue à analyser le développement de la société de cette région de la Roumanie pendant, la période de désagrégation du féodalisme et de l'ascension de la bourgeoisie.

On y présente l'industrie, les métiers, le commerce, l'agriculture et l'élevage du bétail de cette région, pour toute cette période. De riches matériaux se réfèrent à l'exploitation des forêts.

Puis on présente la lutte des boyards Cantacuzènes et des monastères pour agrandir leurs domaines de Hangu. Sont analysées aussi l'accroissement démographique, les obligations des paysans, les modifications survenues dans la structure de la société, le fermage et les méthodes utilisées par les fermiers pour un enrichissement plus rapide. On souligne aussi la misère des paysans et leur lutte contre l'exploitation des fermiers, des boyards et des monastères.

Enfin, on y examine quelques événements auxquels les habitants de Hangu ont participé.

SITUAȚIA MASELOR POPULARE DIN MOLDOVA ÎN PREAJMA ȘI ÎN TIMPUL ANULUI REVOLUȚIONAR 1848. II

DE

GH. PLATON

În prima parte a studiului nostru¹, luînd în discuție situația maselor populate din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848, am insistat asupra unor calamități naturale ca seceta, lăcustele, epizootia ș.a. care, alături de factorii obiectivi decurgînd din procesul de dezvoltare a capitalismului în agricultură, acționînd în cadrul sistemului feudal, care mai persista în Moldova acelor ani, au contribuit la înrăutățirea situației materiale a locuitorilor, conturînd mai clar anumite laturi ale situației revoluționare.

În cea de a doua parte a lucrării, relatînd efectele unei alte calamități, ale epidemiei de holeră, în speță, vom semna, în același timp, și alți factori ca: opresiunea fiscală, abuzurile aparatului de stat și o serie de îndatoriri speciale ale locuitorilor care, prin acțiunea lor, au contribuit în egală măsură la adîncirea stării de mizerie a maselor și, concurînd la crearea situației revoluționare, au demonstrat, fiecare în parte, inconsistența regimului feudal, neputința acestuia de a se acomoda stadiului dezvoltării istorice.

Holera. Epidemia de holeră care a cuprins întreaga Moldovă în vara anului 1848, adăugîndu-se la celelalte cauze — asupra cărora am stăruit în prima parte a studiului nostru² — a contribuit la înrăutățirea considerabilă a situației maselor. În afară de faptul că a provo-

¹ Gh. Platon, *Situația maselor populare din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848*, I „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași”, sect. a III-a, a) Istorie, tom. XII, anul 1966.

² *Ibidem*.

cat moartea unei însemnate părți a populației — și mai ales a aceleia concentrate în aglomerările orașenești — epidemia a paralizat complet, pentru o îndelungată perioadă de vreme, întreaga viață economică și administrativă a țării.

Măsuri — fără rezultate practice, de altfel — pentru prevenirea epidemiei, care izbucnise la Constantinopol în vara anului 1847³, fuseseră luate încă din cursul acestui an⁴. Se dădeau mai ales indicații asupra felului în care țăranii, cu mijloacele pe care le aveau la îndemână, să prevină sau să contracareze efectele bolii⁵.

Așa cum rezultă din informațiile cu caracter oficial, la Galați simptomele bolii au început să se manifeste încă de la 2 aprilie 1846⁶. O săptămână mai târziu se înregistrau primele victime. Între 10 aprilie și 3 mai, din cei 252 bolnavi, au murit 99 oameni⁷.

Pentru a preveni răspândirea epidemiei care, în cursul lunii aprilie, nu atinsese celelalte ținuturi ale Principatului⁸, la 25 aprilie, Sfatul ocîrmuitor, în ședința prezidată de domnitor, adoptă o serie de măsuri care urmau să fie aduse la cunoștința generală și puse neîntîrziat în aplicare⁹. De asemenea, locuitorii de la sate trebuiau să se conformeze instrucțiunilor profilactice ce fuseseră date publicității încă din 1847¹⁰.

La începutul lunii mai — în Galați — așa cum se aprecia, boala luase „o iuteală mai energică”¹¹. În orașul a cărei populație se ridica la 40.000 oameni, în majoritatea lor străini, era greu să se țină o evidență strictă a numărului celor morți¹².

³ H. Bassereau, *Mémoire sur l'épidémie de choléra qui a régné à Iassy (Moldavie) pendant les mois de juin et juillet 1848*, Paris, Ed. Thunot et co. 1848 (Extrait de la „Gazette Médicale” de Paris, 1848).

⁴ „Buletin foaie oficială”, an XVI, nr. 25, p. 101—104.

⁵ Asemenea povătuiri, publicate inițial la 17 octombrie 1847, sînt inserate din nou în „Adaos la Foaia satească”, nr. 39—40, din 9 și 16 mai 1848.

⁶ Arh. St. Iași, Tr. 1757, op. 2005, nr. 649, f. 14.

⁷ Ibidem, f. 70. Anaforaua din 6 mai 1848. În document se menționează că epidemia a început în ziua de 10 aprilie. Din unele rapoarte parțiale ale Comisiei sănătății din Galați rezultă că, pînă la 2 iunie 1848, dintr-un număr de 849 bolnavi au murit 266. Ibidem, f. 1, 91, 108, 390, 542.

⁸ Ibidem, f. 2.

⁹ Printre măsurile prevăzute menționăm: carantină severă pentru vasele ce veneau din Constantinopol, amenajarea în Galați a două spitale, dezinfectarea mărfurilor și a corespondenței și, în general, respectarea cu strictețe a măsurilor profilactice. De asemenea, pentru descongestionarea aglomerărilor urbane se prevedea evacuarea populației, și mai ales a aceleia evreiești, în afara orașelor. În afara Iasului, la Șorogari, „în socoteala obștiei evreiești”, trebuiau să se construiască 500 colibe. Ibidem, f. 10—11, 18.

¹⁰ Vezi supra, nota nr. 4.

¹¹ Arh. St. Iași, Tr. 1757, op. 2005, nr. 649, f. 91.

¹² Ibidem, f. 9. Consulul francez Duclos, care făcea aceleași aprecieri privind cifra populației, considera că, din cei 800 bolnavi cîți se aflau în luna mai, proporția morților a fost de un sfert sau o cincime. Cf. *Anul 1848 în Principatele Române*, tom I, p. 521.

Epidemia a provocat oprirea completă a navigației și stagnarea comerțului¹³. Panica ce a cuprins populația orașului este ilustrată de multe mărturii contemporane¹⁴.

Extinzându-se în ținuturi, în cursul lunii mai¹⁵, epidemia cuprinde întreaga Moldovă în luna iunie manifestându-se în forme deosebit de violente¹⁶.

Printr-o hotărîre a Sfatului ocirmuitor, sînt interzise iarmaroacele publice în întreaga țară precum și aglomerările de oameni în piețele orașenești¹⁷. De asemenea, în Iași, instanțele judecătorești, secția jalelor¹⁸ și birourile diferitelor servicii administrative sau întreprinderi particulare își încetează activitatea¹⁹.

În capitală, primul bolnav de holeră este semnalat la 15 mai²⁰. Pînă la 4 iunie nu a mai fost înregistrat nici un caz. De la această dată însă epidemia se propagă cu mare iuțeală. În prima jumătate a lunii iunie porțiunile flagelului sînt definite drept „însălmîntătoare”, iar ritmul dezvoltării acestuia drept „furios”. Numărul bolnavilor, a-aprecia Bassereau, medicul cvartalului al V-lea, „crește din minut în minut”²¹. Mai ales, între 15 și 24 iunie, potrivit statisticilor care erau alcătuite zilnic, numărul morților a fost deosebit de ridicat înregistrându-se pînă la — aproximativ — 200 pe zi²².

În primele zile, din cauza epidemiei, majoritatea locuitorilor au părăsit orașul refugiindu-se în împrejurimi, în colibe amenajate în

¹³ *Ibidem*, tom. II, p. 414—416.

¹⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 1177, f. 431—432 (Raportul „taxierului”, responsabil cu stringerea banilor datorăți fîscului de către evrei, din 10 iunie 1848).

¹⁵ *Ibidem*, Tr. 1757, op. 2005, nr. 649, f. 125 și passim.

¹⁶ „Albina românească”, an. XX, nr. 48, 17 iunie 1848, p. 193.

¹⁷ În mai 1848, consulatul rus se plînge Secretariatului de Stat că unii din negustorii supuși ruși, din cauza „închiderii pietelor”, nu-și pot vinde produsele. Comitetul sănătății explică rațiunea măsurii. Arh. St. Iași, Tr. 1754, op. 2005, nr. 650, f. 30—32 și passim.

¹⁸ „Buletin foaie oficială”, an. XVI, nr. 46, 10 iunie 1848, p. 185.

¹⁹ *Anul 1848 în Principatele Române*, t. I, p. 521, t. II, p. 414—416 (Duclos către Bastide).

²⁰ H. Bassereau, *op. cit.*, p. 4.

²¹ Arh. St. Iași, Tr. 1757, op. 2005, nr. 649, f. 90, 248 (Adresa comitetului sănătății către „Comisia doctoricească”, din 24 iunie 1848). Vezi și Duclos către Bastide, *op. cit.*, t. I, p. 521.

²² În acest interval, numărul morților, pe zile, a fost următorul: 139 181, 152, 172, 173, 164, 163, 110, 122, 134. În celelalte zile, în general, numărul morților nu s-a ridicat la 100. Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1434, op. 1634, nr. 231, f. 339—341, 378—382. Vezi și „Albina românească”, an. XX, nr. 48, 17 iunie 1848, p. 193. În ale sale *Suvenire contimpurane*, G. Sion relatează că holera bîntuie cu „o furie însălmîntătoare. În Iași mureau pînă la 300 persoane pe zi; prin orașele și satele din provincie, ravagiurile erau nu mai puțin furioase. Capitala ajunsese mai pustie; boierii și toți acei ce aveau vreun colț de proprietate pe afară se retrăseseră... Evreimea cea numeroasă și tot poporul de jos se tăbărise prin colibe pe la marginea Iașilor. Cu toate acestea, mortalitatea nu era mai puțin teribilă”, p. 346, 351.

prealabil sau în alte regiuni²³. Potrivit aprecierilor lui Duclos, din cei 75.000 locuitori cît număra Iașul, mai rămăseseră nouă sau zece mii care continuau să dea un mare tribut de victime²⁴. Majoritatea acestora aparțineau populației sărace a orașului.

Într-o informație din 17 iunie 1848 se nota că „nenorocirea bintuiește mai cu cumplită pe sărăcimea din cvartalele de pe șăsul Bahluiului și valea piriului Cacaina”²⁵. Doctorul Bassereau, la rîndul său, relatînd că epidemia a cuprins mai ales malul Bahluiului, țigănia domnească și strada Socola, „unde viața mizerabilă și lipsa de mijloace nu a putut opune epidemiei o forță de reacție suficientă”, adăuga că răspîndirea molimei a fost favorizată de căldurile mari înregistrate la Iași în timpul verii²⁶. De asemenea, C. Hurmuzachi, într-o scrisoare adresată părintelui său, menționa — printre altele — că „holera a făcut la Iași mare omor înăsa mai mult între prostime, între băieții săraci, între oamenii lipsiți de mijloace și de minte”²⁷.

Lipsa medicilor și a medicamentelor — la Iași erau doar șase medici, repartizați în cele șase cvartaluri, care aveau obligația să viziteze gratuit bolnavii²⁸ — la care se adăuga, din necunoașterea provenienței bolii și lipsa unui tratament corespunzător²⁹, au înlesnit extinderea epidemiei. Panica printre locuitori era accentuată de spectacolul celui oferea transportul morților spre cimitirele orașului³⁰.

²³ Arh. St. Iași, Tr. 1775, op. 2005, nr. 652, t. II, f. 160.

²⁴ Duclos către Bastide, op. cit., t. II, p. 414—416, H. Bassereau, op. cit., p. 14.

²⁵ „Albina românească”, an. XX, nr. 48, p. 193 și Anul 1848 . t. II p. 25, (Corespondența din Iași către „Le Siècle”, din 22 iunie 1848).

²⁶ Op. cit., p. 16. Vezi și observațiile d-ului Dreuttel, „Albina românească”, an. XX, nr. 64, 12 august 1848.

²⁷ T. Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina, în 1848*, Sibiu, 1944, p. 60—61, anexa 10. Situația era aceeași și în celelalte orașe și țirguri ale țării. La Bacău, de pildă, primele victime le-a dat „clasa norodului cea mai săracă și lipsită de tot soiul de îndeminare a vieții... slugi și salahori... „La Huși, de asemenea, cel mai mare număr de victime erau „din starea de gios” etc. Arh. St. Iași, Tr. 1757, op. 2005, nr. 649, f. 551, dos. nr. 652, t. II, p. 3, 4 verso și dos. nr. 653, f. 169 etc.

²⁸ H. Bassereau, op. cit., p. 19. La cercetarea făcută de „corposul doctorilor” din Iași, care arătau primejdiile la care se expun, domnitorul aprobă ca pe întreaga perioadă a epidemiei, leașa acestora să fie dublată și, în caz de deces, să se asigure urmașilor o pensie viageră egală cu salariul. Cf. „Buletin foaie oficială”, an. XVI, 17 iunie 1848, p. 190.

²⁹ Astfel, spre exemplu, Comisia sănătății din Galați aprecia că mortalitatea mai mare înregistrată după 28 martie ar fi fost provocată de „lăcomia și îmbulbarea clasei de gios în mîncare și băutură, în zilele... morșilor”. În general, bolnavilor li se aplica următorul tratament: „lăsarea de singe, lichitori, frecături cu spirturi” etc. Arh. St. Iași, Tr. 1757, op. 2005, nr. 649, f. 378, 542. Rapoartele medicilor reflectă evident slabele cunoștințe referitoare la proveniența bolii. Ibidem, dos. nr. 653, f. 701—702, 670—672, dos. nr. 650, f. 534, 734—746 etc.

³⁰ Morții, așa cum constata Comitetul sănătății, „se transportează la țințirim ziua mare, în cară descoperite și prin palma ce ele produc publicului se poate prileji îmbolnăvirea multor sănătoși”. Se iau măsurile corespunzătoare. Ibidem, dos. nr. 651, t. II, f. 1747.

Iașul, așa cum aprecia un martor ocular, părea un oraș mort³¹

În perioada în care a bîntuit, epidemia — care, practic, se stînese la sfîrșitul lunii iulie³² — așa cum se desprinde din suma statisticilor parțiale ale Comitetului sănătății, a făcut, aproximativ, un număr de 2581 victime³³, cifră care depășește pe cea din statistica oficială alcătuită de Vistierie³⁴. Ea pare mai probabilă decît aceea de 8 000 sau 9 000 pe care unii martori oculari, impresionați de spectacolul ce li se oferea zilnic, erau dispuși s-o considere ca reprezentînd numărul victimelor³⁵.

Înainte încă de a se sfîrși epidemia în capitală, o parte a acelor care părăsiseră orașul se reîntorc la căminurile lor. Mai mult, pentru a se pune la adăpost, mulți străini, din ținuturile contaminate, se adăpostesc în oraș. Pentru prevenirea consecințelor, se adoptă aspre măsuri de carantină³⁶.

În Botoșani, mai mult chiar decît la Iași — raportîndu-ne la populație — epidemia a provocat o mortalitate record. Încă de la 28 iunie, „fizicul” ținutului raporta că molima a început „a să lăți cu energhie”. Din lipsa unui spital și a personalului medical necesar, „sărăcimea moare fără de căutare”³⁷. Atît în oraș, cît și în ținut, comunica ispravnicul, la rîndul său, „epidemia merge din zi în zi mai cu sporire și bîntuie fără cruțare”³⁸.

În adevăr, numai între 5 și 15 iulie, din cei 2 718 bolnavi, au murit un număr de 1 232 oameni³⁹. După acest punct maximum — și aici — epidemia a început să scadă în intensitate. Doar între 15 și 19 iulie s-a mai înregistrat cifra de 216 morți. După 22 iulie — ultima dată cînd mai sînt semnalate 107 victime — numărul zilnic al morților începe să scadă treptat⁴⁰.

³² Ibidem, dos. nr. 650, f. 356 și Tr. 1434, op. 1634, nr. 231, f. 441 și urm.

³³ Ibidem, f. 339—345.

³⁴ Anexele nr. 1—2.

³⁵ Un martor contemporan, Gh. Dulcescu, aprecia la 8 000 numărul morților. (T. Bălan, *op. cit.*, p. 77—78, anexa, nr. 26), în timp ce d-rul Bassereau dădea cifra de 9000, pe care o aprecia drept „împăimîntătoare”. Bassereau adăuga că „în momentul cel mai puternic al epidemiei, confuzia era atît de mare, încît a fost cu neputință să se afle numărul exact al bolnavilor și al morților. Medicul se referea numai la cvartalul al V-lea în care lucra el. Cifra totală a victimelor era furnizată de rapoartele comisarului poliției. *Op. cit.*, p. 20.

³⁶ Arh. St. Iași, Tr. 1757, op. 2003, nr. 651, t. II, p. 883—884, 1095.

³⁷ Ibidem, dos. nr. 652, t. I, f. 369.

³⁸ Ibidem, dos. nr. 652, t. II, f. 15—16 (raportul din 1 iulie 1848). O săptămîină mai tîrziu, dregătorul aprecia că „boala merge în sporire și din cînd în cînd se întinde cu mai mare furie”. Ibidem, f. 160.

³⁹ Ibidem, f. 173, 174, 252, 328.

⁴⁰ Ibidem, f. 357 și urm. și passim.

Rapoartele oficiale sînt unanime în a aprecia că mortalitatea a fost mai mare acolo unde condițiile materiale de existență au fost nesatisfăcătoare ⁴¹.

Ținutul Botoșani a dat cel mai mare număr de victime. Din cei 8498 de morți, numai orașului îi reveneau 2268 ⁴².

Din datele oficiale furnizate de isprăvnicii — la sfîrșitul anului 1848 — rezultă că, din categoria dajnicilor, în urma epidemiei de holeră, au murit 16.165 oameni (12.085 birnici, bejenari hrisovoliți căpătări și dezrobiți și 4080 negustori, meșteri, calfe, evrei, mazili și rup-tași) ⁴³. Analiza acestor date dovedește, o dată mai mult, că cel mai mare tribut de victime l-au dat acele categorii ale populației care aveau o situație materială precară ⁴⁴.

În realitate însă, numărul victimelor a fost cu mult mai mare. Cifrele indicate mai sus — pe care Vistieria le-a considerat definitive ⁴⁵ — exprimă doar numărul de contribuabili în raport cu care s-a scăzut birul în cursul anului 1849 ⁴⁶. Calculul era pur fiscal. În intențiile Vistieriei n-a stat aflarea numărului total al celor morți de holeră. Din sumele totale sînt exceptate categoriile nedajnice și mai ales femeile, copiii și bătrînii, a căror număr a întrecut aproape de trei ori cifra oficială indicată mai sus.

Statisticile alcătuite de Comitetul sănătății, deși sînt incomplete anumite date variind uneori de la ținut la ținut, oglindesc totuși mai veridic realitatea. Pentru 11 din ținuturile Moldovei (în tabelul alcătuit de noi nu intră orașul Iași și ținuturile Covurlui și Putna) este dată cifra de 31.298 morți ⁴⁷.

Documentele dovedesc faptul că, în anumite cazuri, disproporția de victime între categoriile dajnice care intereseau Vistieria și cele care nu intrau în rîndul contribuabililor, era considerabilă. În afara datelor cuprinse în statistica generală ⁴⁸, informații importante — deși par-

⁴¹ Astfel, de pildă, d-rul Jianu, printre altele, făcea următoarele observații cu privire la epidemia de holeră din ținutul Botoșani: „medium cel mai favorisitor pentru lăptrea miasmei s-au dovedit a fi un aer umed gros, necurat... la locuri unde iacuiesc mulți în desime și necurătenie care împrejurări au contribuit a face dispoziția gheenerală mai extensivă. Aceste pricini favorisitoare epidemiei, de mult cunoscute s-au adevărit și acum avînd a suferi clasele acele de oameni lăcuiitori în acest fel de atmosferă”. Ibidem, dos. nr. 653, p. 779 verso.

⁴² Ibidem, f. 760—765.

⁴³ Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 1177, f. 828, 839, 826 și Anexa I—II.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ La 25 februarie 1849, Sfatul sollicita domnului aprobarea pentru scăderea sumei de 558.095 ce revenea asupra dajnicilor morți. Domnul recomanda reluarea cercețărilor care, însă, nu au dus la nici un rezultat concludent. Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. 2017, nr. 531, f. 2, 4, 15, passim.

⁴⁶ Ibidem, Tr. 1352, op. 1535, nr. 1177, f. 1.

⁴⁷ Ibidem, Tr. 1434, op. 1634, nr. 236, f. 23—30 și Tr. 1757, op. 2005, nr. 653 passim. Anexa III.

⁴⁸ Cf. Anexa III.

țiale — în această privință, ne oferă rapoartele „taxierilor” din diferite târguri, care luaseră în antrepriză darea ce trebuia s-o plătească fiscului populația evreiască⁴⁹.

Astfel, spre exemplu, „taxierul” din Tg. Ștefănești arată Vistieriei că din cei 111 capi de familie înscrși în catagrafie, în urma epidemiei au murit 40, „ce.. cu copii, cu femei să sue la 200 suflete”⁵⁰. La Moinești, din totalul de 182, sint indicați drept morți 32 oameni. În realitate, numărul victimelor, „cu mari cu mici”, se ridică la 93⁵¹. La Tg. Frumos, în cele două luni cît a ținut epidemia, printre alții au murit și 36 evrei. În total, cu al femeilor și copiilor, numărul celor răpuși de molimă s-a ridicat la 150⁵². În sfîrșit, pentru a ne mărgini doar la aceste exemple, deși în statistica oficială pentru târgul Dorohoi sint indicați 158 evrei morți, numărul total, așa cum se desprinde din cererea „taxierului”, din 27 august 1848⁵³, este de 374 oameni, dintre care 69 femei și 100 copii⁵⁴.

La Botoșani, unde, așa cum apreciază și „taxierul”, „au urmat ce mai mare mortalitate decît ori și la care alt loc al Prințipatului”, un sfert din întreaga populație evreiască a căzut victimă epidemiei (562 capi de familie din cei 2 232 ciți erau în oraș⁵⁴).

Mortalitatea mare din târguri, panica răspîndită printre supraviețuitori—care a cuprins, în egală măsură și pe reprezentanții aparatului de stat⁵⁵—la care s-au adăugat și măsurile administrative întreprinse de autorități, au paralizat aproape complet procesul de schimb pe piața internă și a provocat, cel puțin temporar, o masivă deplasare a populației spre sate și locuri izolate. În afară de capitală și de Galați, situația aceasta este proprie multor altor târguri ale Moldovei.

Astfel, de pildă, iarnarocul din Fălticeni, vestit prin varietatea și cvantumul schimbului, și-a încetat activitatea. De asemenea, așa cum am văzut că s-a procedat și în alte locuri — nici locuitorilor din sate nu li s-a îngăduit să se adune în zilele săptămînale de târg. Potrivit dispozițiilor Departamentului din lăuntru, populația evreiască, înghesuită, în majoritate, în locuințe insalubre, a fost dirijată în afara orașului și

⁴⁹ Cifrele incluse în rapoartele „taxierilor” dovedesc că nici informațiile de care dispunea Comitetul sănătății nu erau întotdeauna complete. Cf. Anexa IV.

⁵⁰ Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 1177, f. 57, 60 (cererea din 12 octombrie 1848).

⁵¹ Ibidem, f. 331—333 (cererea de scădere a „taxiei”, din 17 noiembrie 1848 și intervenția — în favoarea sa — a proprietarului, care apreciază consecințele epidemiei drept „o cumplită catastrofă”).

⁵² Ibidem, f. 684 (cererea din 25 august 1848).

⁵³ Ibidem, f. 1.

⁵⁴ Ibidem, f. 932, 934, 980 și urm. (cererea „taxierului” din 6 iulie 1849, raportul Vistieriei adresat Sfatului și listele nominale trimise de isprăvnicie). Aceeași proporție este și în Tg. Hîrlău. Ibidem, f. 934.

⁵⁵ Astfel, spre exemplu, pentru a nu semna decît un singur caz, în Tg. Sulițoia, cum s-a ivit boala, „încercîndu-și toată poijia, politmaistrul s-au făcut nevăzut lăsînd târgul în părăsire”. Arh. St. Iași, Tr. 1757, op. 2005, nr. 652, t. II, p. 397.

instalată în colibe, special amenajate în acest scop. În urma acestui fapt, raporta ispravnicul, la 18 octombrie 1848, „cei mai mulți s-au dus pe la sate, iară frunțașii toți au trecut în Bucovina urmînd lipsa lor din tîrg 50 zile”. „Taxierul”, la rîndul său, referindu-se la aceleași fapte, nota că, în urma acestui exod, tîrgul a rămas pustiu „vreme de două luni și mai bine”⁵⁶.

Aceeași situație o întîlnim și în tîrgurile Birlad, Negrești, Fluși și altele⁵⁷. La Tg. Neamț, unde epidemia s-a răspîndit mai tîrziu, în urma afluxului fugarilor din Iași sau din alte locuri, populația se întreise. După data de 14 iulie, cînd s-au semnalat primele cazuri și numărul victimelor a început să crească zilnic. „cea mai mare parte din lăcuiitori se strămutaseră în bordeie, printre munți, pînă la Brusturi”. Un mare număr dintre aceștia, „de toată starea”, și-au găsit adăpost la mănăstirea Neamțului⁵⁸.

Încetarea oricărei activități productive, stagnarea schimbului și ravagiile provocate de epidemia de holeră a înrăutățit considerabil situația maselor de orășeni. Nenumărate sînt cererile din care rezultă această stare de lucruri⁵⁹.

Epidemia a continuat să facă victime — în unele ținuturi — și la începutul lunii octombrie deși, practic, la această dată, în marea majoritate a Principatului, ea încetase⁶⁰. Consecințele sale însă — dintre care stagnarea vieții economice era una din cele mai importante — s-au resimțit încă multă vreme.

Așa cum se poate observa, atît din statisticile Vistieriei, cît și din cele ale Comitetului sănătății⁶¹, numărul cel mai mare de victime l-a dat populația satelor. În unele sate, mai ales din cuprinsul ținuturilor Botoșani și Dorohoi, mortalitatea a fost înspăimîntătoare⁶². Numeroase rapoarte ale autorităților din aceste ținuturi, relevînd extinderea molimei, exprimă această stare de lucruri⁶³. Ispravnicul de Botoșani comunica textual că „întinderea boalei pe la sate este cu o

⁵⁶ Ibidem, Tr. 1352, op. 1535, nr. 1177, f. 173, 175.

⁵⁷ Ibidem, passim.

⁵⁸ „Albina Românească”, an. XX, nr. 56, p. 225.

⁵⁹ Astfel, negustorii din Tg. Neamț arătînd că nu pot plăti și dările celor morți de holeră, subliniau în cererea lor din 28 decembrie 1848: „numai unul Dumnezeu știe cum ne găsim cu alijverșurile... cu o mare nevoie putem a plăti numai și chiar dările noastre”. Cereri asemănătoare fac și negustorii din Berești—Covurlui, Piatra Neamț și alte tîrguri. Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 1777, f. 199, 915, 198 etc. Locuitorii din Piatra, cel puțin, erau cu atît mai greu loviți, cu cît, în cursul anului 1847, un incendiu puternic distrusese o mare parte a orașului. Cf. Codrica către Guizot, 1 iunie 1847, în *Hurmuzaki*, vol. XVIII, doc. XVI, p. 20—21.

⁶⁰ Arh. St. Iași, Tr. 1757, op. 2005, nr. 653, p. 503, 533, passim.

⁶¹ Cf. Anexele I—IV.

⁶² Anexa IV. Astfel, de pildă, la 17 iulie 1848, cneazul P. Moruzi, proprietarul din Zvorîstea—Dorohoi, arăta că numai în cîteva zile, epidemia care s-a dezlănțuit „cu o furie mare”, a făcut peste 100 de victime, Arh. St. Iași, 1352, op. 1535, nr. 296.

⁶³ Ibidem, Tr. 1757, op. 2005, nr. 652, t. II, f. 422, 436, 499, 504 și passim.

propășire negîndită încît numai unul Dumnezeu poate a-i opri furia cu care sâceră". Din această cauză, continua dregătorul, „spaima este atît de grozavă, încît nu se poate tîlmăci”⁶⁴. În același sens, Comitetul sănătății era informat că, din cauza groazei de care sînt stăpîniți, locuitorii nici măcar nu îngroapă pe cei morți, fapt care, se considera pe drept cuvînt, putea să producă grave consecințe⁶⁵.

Spre deosebire de țiguri, unde mai existau totuși medici și — uneori — și spitale, la sate locuitorii erau reduși să prevină și să combată boala prin propriile lor mijloace. Numărul acelor care, o dată atîș de boală, scăpau cu viață era redus. Astfel, de pildă, în satul Golăești, din cuprinsul ținutului Iași, boala se manifesta în forme atît de violente „încît — așa cum se nota într-un document — pe care cum îl găsește... pe loc și moare și rar din ei să pribolesc”⁶⁶.

Cînd în majoritatea orașelor și țărilor epidemia se stînese, în sate încă mai continua să ceară un greu tribut de victime⁶⁷. De asemenea, mai mult decît în țiguri și orașe, oamenii mureau și ca urmare a diferitelor complicații ivite în urma holerii⁶⁸.

Mortalitatea ridicată din lumea satelor și din rîndul populației sărace a țărilor și orașelor s-a datorat în mare parte și faptului că boala a găsit aici un mediu favorabil. Zdrobită sub povara obligațiilor față de proprietari și stat, subalimentată și extenuată, ținută în întineric de un regim anacronic, sârăcimea țării, masele, nu au avut mijloacele și forța necesară pentru a se opune flagelului. Țăranii, ei înșiși, au sesizat interdependența dintre cauzele care au concurat la crearea situației lor tragice și care — lucrul devenise clar și pentru dîșii — aparțineau de esența însăși a regimului. De aceea, în cere-

⁶⁴ Ibidem, f. 333. Isprăvnicia ținutului raporta Departamentului din Iași, la 2 august 1848, că nu poate determina pe țărani să meargă spre a îndeplini obligația ce fusese pusă asupra satelor, de a asigura paza graniței dinspre Transilvania, deoarece, „îngrozii de boala holerii, s-au arătat cu tînguie că din cei ce să trimit... să îmboalnesc... și din necăutare unii pier... iar pe alții din ei îi lovește pe drum... locuitorii, înpămîntați, fug”. Cf. *Anul 1848 în Principatele Române*, t. III, p. 171. De asemenea, isprăvnicia de Botoșani raporta, la 19 august 1848, că nu a putut ridica oamenii pentru paza graniței deoarece „în toate satele urmînd cu mare cumplire boala holerii, însuși lăcuiitorii s-au tras pe acasă ca nu din împlinare să moară prin cîmpi: și unde le lipsește tot ajutorul”... Ibidem, p. 546—547. Privighetorul ocolului Șomuz—Suceava, raporta, la rîndul său, în aceeași chestiune, că „tocmai acum, lăcuiitorii din satele de pe graniță se află bolnavi de boala holerii, încît din ei abia ajung a să căuta unul pe altul pentru vindecare”. *Anul revoluționar 1848, I, Moldova*, p. 253, doc. 315. Cu toate aceste greutăți, Departamentul cere ca paza graniței să fie neapărat efectuată de locuitorii satelor. Ibidem, p. 262, doc. 337.

⁶⁵ Arh. St. Iași, Tr. 1757, op. 2005, nr. 652, t. II, f. 333.

⁶⁶ Ibidem, dos. nr. 653, f. 49.

⁶⁷ Ibidem, f. 171, 394 și passim.

⁶⁸ Astfel, de pildă, în ținuturile Roman, Putna și Suceava, chiar după terminarea epidemiei, locuitorii continuau să sufere și să moară de „lingoare, friguri cu treapă, vîrsat, la unia și cu nebuneală, trahomă... și alte cronice”. Ibidem, f. 274, 394 și BasserEAU, op. cit., p. 14.

rile lor epidemia de holeră nu figurează separat ci ca un element care, adăugat la toate celelalte, le făcuse viața de nesuportat.

Epidemia de holeră, ca și celelalte calamități, a demonstrat — și contemporanii au intuit aceasta —⁶⁹ neputința regimului feudal de a-și mai prelungi existența. În afară de aceasta, prin numărul mare de victime pe care l-a făcut în rîndul populației sărace din orașe și al țăranilor în special, prin greutatea de natură economică și financiară pe care le-au adăugat la toate celelalte, a înrăutățit și mai mult situația maselor, a accentuat contradicțiile de clasă și, prin consecințele sale generale, a conturat mai pregnant situația revoluționară existentă în Moldova în cursul anului 1848.

Cunoașterea consecințelor acestui flagel, care s-au adăugat la toate celelalte, de care ne-am ocupat în altă parte⁷⁰, permite o altă perspectivă asupra împrejurărilor revoluționare din Moldova din preajma și din timpul anului 1848.

Alte cauze care au contribuit la înrăutățirea situației maselor în perioada 1846—1849. Pentru a ne forma o imagine cît mai apropiată de realitate asupra situației maselor în perioada care stă în atenția noastră trebuie să ne mai oprim asupra altor aspecte caracteristice.

Factorii asupra cărora am stăruit pînă acum — calamitățile naturale, în speță — au acționat, în egală măsură, atît asupra populației din sate, cît și asupra celei orășenești, provocînd aceleași consecințe care, în ultimă instanță, au determinat decadența economică și adîncirea stării de mizerie. Însă, alături de factorii obiectivi, generați de condițiile de dezvoltare a capitalismului în lumea agrară și de cei întimplători reprezentați de calamitățile naturale care, acționînd în cadrul economiei dominant feudale, au avut consecințe tragice asupra maselor populare, un șir de alți factori, care țin de esența însăși a regimului feudal și care au acționat mai puternic în condițiile ulti-

⁶⁹ Ne îngăduim aici, spre exemplificare, să reproducem cîteva fragmente din raportul doctorului din Botoșani, deosebit de important în acest sens: „Săracii întru carii boala era mai lătită și cu mai mare furie — nota acesta — au urmat în cursul verii aceștia prin timpul rău prin săcîtă mare, lipsa de hrană și de cișlig (chiar și vînzarea și întrebuintarea verdețurilor din partea sănătății s-au fost oprite) au fost agiuns în ce mai mare nevoie. Mulți dintre aceștia nici măcar hrană nu au vut deajuns, cu atît mai puțin hrană bună și sănătoasă; încă apă de fîntînă, lipsă la mai multe locuri ori era ră. Este știut că grija, mîhniciunea și lipsa dau destulă pricină desore ivirea boalelor și aceste încă au sporit, cînd la ivirea epidemiei, fără nici un ajutor, au rămas săraci prin eșirea tuturor care mai nainte îi agiuta. Apoi măsurile cele mai trebuitoare la asămîne epidemie obștească nu s-au pregătît. Cu unele sau altele doctorii numai, fără convenita căutare și hrană, nu se poate folosi nici măcar la o boală mai ușoară decît aceasta. Drept aceea, unind toate aceste împrejurări nefavoritoare, nu este de mirat de multă jertfă ce au picat, mai virtos făcînd luare aminte că holera de acum, cu ce mai mare cruzime s-au arătat, trecîndu-se uneori în 24 ceasuri 100 pînă la 130 oameni și că după opinia gîos iscălitului, unde este plecare nu lipsește și boalele puterea molipsitoare”. Arh. St. Iași, Tr. 1757, op. 2005, nr. 653, f. 407.

⁷⁰ Vezi prima parte a studiului nostru, *loc. cit.*

mei faze de descompunere a vechiului regim, au agravat și mai mult situația populației. Vom stărui în special asupra opresiunii fiscale și a abuzurilor aparatului de stat, în general. Abuzurile reprezentanților aparatului de stat, deși au aceeași geneză și pot fi explicate în același fel ca și cele săvârșite de proprietari și arendași, au avut, totuși, forme de manifestare caracteristice și au provocat consecințe de natură independentă care pot fi luate în discuție separat, fără a pierde din vedere însă existența acelei corelații atât de necesare pentru înțelegerea ansamblului.

Tratarea separată este impusă de necesitatea de organizare a materialului. În realitate, între toți factorii pe care i-am enumerat mai sus există o strinsă legătură de geneză și acțiune. Consecințele produse de acțiunea fiecăruia sînt condiționate de acțiunea anterioară sau paralelă a celorlalți. Astfel, de pildă, opresiunea fiscală caracteristică regimului feudal și mai ales etapei de descompunere a acestuia, în perioada de care ne ocupăm a fost foarte mult accentuată de lipsurile provocate de secetă, lăcuste și epidemia de holeră care au paralizat, pentru o perioadă de vreme, activitatea economică⁷¹. La rîndul lor, consecințele provocate de calamitățile naturale au fost mult agravate de caracterul feudal al organizării economice și de relațiile dominant feudale din agricultură — cu toate implicațiile care decurgeau de aici.

Analiza parțială a acțiunii desfășurate de fiecare factor luat separat, ne va permite să realizăm un tablou cît mai veridic al situației economice și sociale a maselor.

I. Comisiile care au alcătuit catagrafia din vara anului 1845, în afară de alte nereguli provocate de superficialitatea cu care au lucrat, potrivit dispozițiilor Vistieriei, pentru a evita evaziunea fiscală, au înscris pe căpătăeri la bir împreună cu locuitorii satelor sau ai orașelor în care aceștia fuseseră găsiți în momentul efectuării operațiilor. Procedura aceasta, dacă asigura fiscoi încasarea constantă a impozitelor ce reveneau asupra acestei categorii, provoca serioase dificultăți celorlalți locuitori dajnici care erau făcuți răspunzători în mod solidar de plata sumelor impuse asupra căpătăierilor. În general, căpătăierii erau fără domiciliu fix. Se stabileau temporar în anumite sate sau țiguri, în calitate de slugi la boieri sau negustori, păzitori de vite sau vieri și — după expirarea contractului, pe care de obicei îl încheiau, părăseau localitatea respectivă și se așezau în alte locuri unde găseau de lucru. Ei suplineau, în parte, necesarul de muncitori salariați pe piața internă a Moldovei.

Din cauza instabilității, raporturile cu fiscoi se reglementau într-un fel deosebit de al celorlalte categorii dajnice. În general, ei plăteau

⁷¹ Opresiunea fiscală nu este determinată de multitudinea birurilor, caracteristică perioadei anterioare Regulamentului Organic, ci rezultă din modalitatea de impunere și de percepere a dărilor care, în esență, rămăseseră tot feudale.

individual aceeași dare fixată nominal de Regulamentul Organic, pe baza unor hîrtii speciale numite „peciuri”. Experiența dovedise însă — în perioada de șapte ani care trecuse de la catagrafia din 1838 — că sistemul acesta particular, care presupunea responsabilitatea individuală, aducea grave prejudicii fiscolei, deoarece, în rare cazuri, căpătăierii, al căror număr era destul de ridicat, se grăbeau să-și plătească dările.

Cu prilejul recensămîntului din 1845, avîndu-se în vedere aceste considerente, s-a dispus înscrierea căpătăierilor la un loc cu ceilalți locuitori ai satelor care, în felul acesta, răspundeau solidar de plata sumelor cuvenite fiscolei.

Măsura a stîrnit vii nemulțumiri, imediat după aplicarea ei. De asemenea, ea a oferit prilejul micilor boieri care se opuneau domniei abuzive a lui M. Sturza să-și manifeste deschis și public protestul în numele țărănimii, grav lezate în interesele sale materiale⁷³. Într-o cerere adresată Sfatului, la 28 decembrie 1845, redactată de T. Rășcanu și semnată de 30 boieri, mici proprietari din ținutul Vasluiului⁷⁴, subliniindu-se că măsura încalcă flagrant dispozițiile Regulamentului Organic, se notează că „nu numai nouă proprietarilor ni s-a pricinuieste o simțitoare sminteală în economia rurală, dar și satelor împovărare, căci aceștia, căpătăierii, fiind străini și nestatornici, neapărat urmează a pribegi” lăsînd ca sarcinile lor să apese asupra celorlalți locuitori⁷⁵.

Făcînd abstracție de mobilul și consecințele protestului, problema asupra căreia nu este locul să ne oprim aici, este cert că observațiile de mai sus corespundeau întru totul realității, ele putînd fi verificate de materialul pe care-l vom discuta în continuare.

După ce catagrafia a fost întocmită, în primele luni ale anului 1846, pentru a se întări măsurile cu privire la căpătăieri, se dau dispoziții ispravnicilor să forțeze satele pentru a da garanțiile corespunzătoare fiscolei.

Căpătăierii, potrivit unei practici feudale, urmau să fie luați pe cheazășie. Cei care garantau, urmau să fie făcuți răspunzători, pentru plata sumelor ce reveneau asupra căpătăierilor, pe întreaga perioadă de șapte ani, pînă la noua catagrafie⁷⁶.

⁷² În tabelele Vistieriei din 1845, la cele patru sferturi, numărul căpătăierilor variază de la 5019 la 6949. Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 1048.

⁷³ Gh. Ungureanu, *Frământări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 în Moldova*, „Studii”, 3/1958, p. 62.

⁷⁴ Printre semnatari, menționăm pe Ioniță, Constantin, Iordache și Teodor Sion, Petre și Teodor Romașcu, T. Durmuz, T. Rășcanu ș.a. Arh. St. Iași, Tr. 1764, op. 2013, nr. 4332, f. 77.

⁷⁵ În continuare se arată: „...dovadă slujește lucrarea din periodul trecuților șapte ani căci comisia înscriind atunce în roșul birnicilor pe mulți de asămînea, toți aceia s-au împărășit lăsînd satele împovărate cu al lor bir, încît știm că s-a întimplat pe la multe sate, la catagrafia de acum, să se afle în ființă abia în jumătate numărul acelor ce figurau în tăblița veche...”. Ibidem.

⁷⁶ Circulara din 30 mai 1846. Dispoziția este pusă în aplicare în întreaga țară. Căpătăierii sînt luați pe cheazășie fie de obștea satelor, fie de anumiți locuitori birnici. De asemenea, proprietarii, la rîndul lor, dădeau garanții pentru acei care se

Această dispoziție cu caracter oficial precum și numeroasele abuzuri și ilegalități săvârșite de comisii în înscrierea birnicilor, aveau să aducă grave prejudicii maselor de contribuabili și să mărească cu mult obligațiile fiscale pe care Regulamentul Organic le fixa doar teoretic la suma de 30 lei pe an.

Pentru a realiza o concordanță cu statisticile vechi și a acoperi superficialitatea cu care au efectuat operațiile, comisiile au trecut în rîndul birnicilor, adeseori, copii, nevolnici, văduve lipsite de orice situație materială, au înscris același individ în mai multe locuri, au trecut chiar nume fictive, încărcînd, în felul acesta, cislele satelor și ale ținuturilor. Mai mult decît atît, considerîndu-se că listele realizate în vara anului 1845 nu sînt complete, la începutul anului următor, se procedează la o nouă revizuire în urma căreia, prin aceleași procedee, cislele contribuabililor au fost și mai mult încărcate⁷⁷.

Împrejurările grele din anii 1846—1849, de care ne-am ocupat și în prima parte a lucrării noastre, au provocat deplasări masive ale populației de la un loc la altul, în căutare de hrană. În felul acesta, sarcinile fiscale ale locuitorilor rămași în sate, constrinși să suporte — potrivit sistemului implicat de răspunderea solidară — și obligațiile celor plecați, au atins, în unele cazuri, proporții enorme. Datorită acestor împrejurări, fiscalitatea a căpătat un caracter excesiv și a contribuit într-o largă măsură, alături de toți ceilalți factori, la adîncirea stării de mizerie a maselor largi ale populației dajnice. Materialul documentar este cît se poate de concludent în această privință.

Astfel, spre exemplu, în satul Voinești, din ținutul Tutova, în afara celor 64 dajnici înscriși de comisie în vara anului 1845, la revizuirea din ianuarie 1846 au mai fost adăugați încă 22, printre care 10 nevîrstnici. Sameșul i-a adăugat, arată locuitorii, „pentru ca să se arate vrednic în fața ocîrmuirii”. Din cauza aceasta, se plîng locuitorii în continuare, am rămas „într-o desăvîrșită sărăcie și deznădăjduire căci mulți dintre locuitori, nemai avînd cu ce plăti, atît a lor

aflau în serviciul lor. În cazuri speciale, căpătăierii dădeau chezașii unul pentru altul (așa s-a procedat, de pildă, cu 10 căpătăieri din Dorohoi, care aveau aici „acareturi de veci”). În multe cazuri însă chezașii erau greu de găsit. Astfel, spre exemplu, ispravnicul de Neamț raporta la 23 ianuarie 1847 că nimeni nu vrea să dea chezașie pentru căpătăierii din Piatra, „mai vîrtos că unii din aceștia, neavînd nici o siguranță către hazne, ar fi pribegit pe la Galați”. Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. 2017, nr. 360, passim. (Dosarul este intitulat „dellă atingătoare de inchezășluirea căpătăierilor pe 1846”).

⁷⁷ Într-o circulară din 5 ianuarie 1846, Vistieria dispune efectuarea acestei revizuii pe motivul că în vara anterioară comisiile nu reușiseră să înscrie numărul real al contribuabililor deoarece „locuitorii s-au găsit împrăstiați pe la deosebite locuri, cu felurite trebuinți și întreprinderi a lor, încît este de crezut că după asemenea împrejurări poate să fi rămas foarte înșămănător numărul necuprins. Aceasta au îndemnat pe Vistierie a face din nou obștească revizie, acum în vremea iernii, cînd fiecare locuitor să află și statornic la locul său”. Ibidem, Tr. 1339, op. 1521, nr. 736, f. 12—13.

bir, cît și a numelor încărcate, au fugit pe la alte moșii îndepărtate". În încheierea jalbei lor, locuitorii avertizează Vistieria că, în eventualitatea în care nu se vor lua măsuri, „siliți vom fi, chiar și acești ciți ne mai găsim față, a ne părăsi fimeile, copiii și a ne depărta în locuri necunoscute pentru a scăpa de biciul zapciilor care nu vor a ne crede că nu mai avem nici piinea de toate zilele”⁷⁸.

De asemenea, în satul Odaia-Bogdana, din ținutul Fălciu, din cei 18 birnici înscrși în catagrafie, la începutul anului 1848, mai rămăsese doar trei. Cu toate intervențiile repetate, făcute în cursul celor doi ani anteriori, autoritățile nu au luat nici o măsură. Cu tot sprijinul — interesat, firește — pe care li-l acordase proprietarul, situația locuitorilor ajunsese desperată. În jalba lor adresată Vistieriei, la 8 februarie 1848, declarînd că sînt forțați de zapcii să plătească întregul bir, locuitorii arată că „pînă acum, cît ce am mai avut am vîndut și am tot întîmpinat”; acum însă „muritori de foame sintem, calici cu totul, chip de a mai plăti nu avem, agiutor nu ni să mai face”. În încheiere, locuitorii cer „să se desființeze numitul sat, căci acești numai trei nu vor putea, nici cu un chip, a ține havalile și dările unui sat de 18, în priivire a chiar osîndei ce suferim de la dumnezeu cu lipsa de piine și altele”⁷⁹.

⁷⁸ Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 1206, f. 34 (jalba din 28 aprilie 1847). Locuitorii din Chișcani sînt încărcăți cu 18 morți, nevîrstnici, fugari și înscrși de două ori, cei din Lungești cu 16 nevîrstnici și nevolnici, iar cei din Banca cu 6 oameni. (Ibidem, f. 17, 23, 38). În satul Șerbești Vechi — Covurlui, din 23 oameni înscrși în catagrafie, au rămas numai 16 care poartă întreg birul. (Ibidem, dos. 1204). Locuitorii din Cobila — Dorohoi sînt încărcăți cu patru nume: „iar acum — arată ei — din nenorocirea noastră, am rămas fără vite, fără piine și cu toții scăpătați și disnădăjduiți și ne-om împrăstie dacă nu să va face cu noi milă și dreptate”. (Ibidem, dos. nr. 140, f. 30, cererea din 15 mai 1847). Proprietarul din Barboși, postelnicu I. Cuza, arată că locuitorii satului său plătesc mai mult de 20 galbeni pentru oamenii înscrși arbitrar în cislă. Acesta avertizează că, din lipsa de piine, „și după greutatea și a erni... negreșit trebuie să prăpădească și cite dobitoace au mai rămas... apoi nu mi-au mai rămas indoiială că îndată ce să va mai desprimăvora trebuie să se împrăstie cu toții, luîndu-și copiii de mină și să să ducă încotro vor vedea cu ochii”. În afară de nevolnicii înscrși, numărul fugarilor se ridică la 20. (Ibidem, dos. nr. 141, f. 8, 26—28, 31, cererea din 4 februarie 1848). Din cei 162 înscrși în Cotul Vameșului — Roman, 16 sînt morți și 28 fugiți. (Ibidem, dos. nr. 143, f. 44, cererea din 16 decembrie 1848). În cislă satului Misilești — Iași sînt încărcăți 12 băieți nevîrstnici, iar în cea a satelor Negulești și Măstăcani — Neamț, sînt trecuți „băieți de la 10 la 13 ani” și „flăcăi care nu știu ce este lumea”. (Ibidem, dos. nr. 1203, f. 82, dos. nr. 134, f. 36, 50, cererile din oct. 1846 și febr. 1847). Locuitorii din Ciocirlești — Vaslui amenință cu pribegirea și cu pustiirea vetrii satului. Cei din Bahnari plătesc cîte 25 lei la fiecare sfert. (Ibidem, dos. nr. 138, f. 81, 108, cererile din 28 august 1848 și 13 august 1849). Locuitorii din Slobozia-Cocoraști plătesc cîte 50 lei la sfert (cererea din 23 iunie 1849. Ibidem, dos. nr. 490, f. 1) etc.

⁷⁹ Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 804, f. 19. La răspunsul negativ al Vistieriei, cei trei locuitori sînt impuși să plătească 135 lei. Ibidem, f. 23.

În aceeași situație disperată se aflau locuitorii multor sate ale Moldovei⁸⁰. Sute de cereri cu conținut asemănător, înfățișează măsura în care sărăcia și mizeria constituia un fenomen general și de mari proporții. Această situație amenința să provoace fuga în masă a locuitorilor și desființarea multor sate.

În toate cererile, apar ca leit motive mențiuni de genul acesta, expresie veridică a stării de lucruri:

„...nu-i mai putem purta în spatele nostru (pe fugari) care și noi ne-am înspăimîntat că vom umple lumea de nu vom fi înlesniți de ocîrmuire”⁸¹.

„...sîntem niște oameni săraci și le purtăm beilicurile și a celor fugiți...”⁸².

„...fiindcă sîntem cu totul scăpătați, nici măcar piinea de toate zilele nu avem”⁸³.

„...noi mergem tot spre împovărare iar nu la ușurință...”⁸⁴.

„...care sprijinim toate havalelele și zapcilicurile... pe care acum nu mai putem răbda, ci sîntem în stare de a ne lăsa și noi lăcuințele”⁸⁵.

Adeseori, pentru a preveni părăsirea completă a satelor, proprietarii și chiar dregătorii ținuturilor interveneau la Vistierie pentru a se scădea birul locuitorilor. Astfel, în intervalul de timp de la catagrafie, pînă în vara anului 1849, din cei 21 locuitori ai satului Căutășeni — Roman lipseau un număr de 14 oameni (10 fugiți și 4 morți). Toate cererile înaintate de locuitori, în curs de doi ani, au rămas zadarnice⁸⁶. La 19 august 1849, proprietarul satului, stolnicul C. Burchi, înștiințează Vistieria că locuitorii rămași „s-au împovărat cu birul...

⁸⁰ Astfel, de pildă, locuitorii din satul Valea lui Bosie, din același ținut, se plîng Vistieriei, la 28 februarie 1847, că, din 17 oameni, au rămas numai 12; „apoi acum — adaugă ei — și dintre aceștia, șasă nume sînt de n-au nimic pe la casele lor, la care lăsîndu-și și fimeia și copiii și s-au dus în lume cu cerutul, să se hrănească, la care luînd și pe muncă de la boieri, mai înainte vreme, în anul curgător și-au mîntuit; și acum ar mai lua și nu le dă nimenea; nici un chip de a plăti banii capitației nici cum... și care au mai rămas, vreo cinci șase, ca să împungă fuga în lume că nu mai pot să mai stea în sat să poarte toate havalelele”. Locuitorii cer ca măcar să fie scăzuți cu banii birului: „pînă cînd ne-o da Dumnezeu și noi de om scăpa la piine”. (Ibidem, dos. nr. 1461, f. 103—104). Locuitorii din Grumezoaia, la rîndul lor, arată, în cererea din 2 noiembrie 1847, că din 17 oameni au rămas doar patru: „ceilalți sînt duși după piine și... zapcii nu conținesc a ne zapcii pentru banii birului”. (Ibidem, f. 496) etc.

⁸¹ Arh. St. Iași, Tr. 1312, op. 1483, nr. 1134, f. 71 (cererea locuitorilor din Cătinești — Roman, din 7 martie 1849).

⁸² Ibidem, f. 135, 310 (cererea locuitorilor din Lipova, din 26 februarie 1849).

⁸³ Ibidem, f. 641 (cererea locuitorilor din Ruși, din 14 decembrie 1849).

⁸⁴ Ibidem, dos. nr. 1112 (cererea locuitorilor din Iuceștii de Jos, din 3 aprilie 1847).

⁸⁵ Ibidem, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1595 (cererea locuitorilor din Drăgănești — Suceava, din 4 martie 1849).

⁸⁶ Locuitorii arătau, într-o cerere din 10 iunie 1847, că sînt decise „a ne împrăștie cu toții”. Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 478, f. 5.

apoi zapcii... mai nepilduit decît în alte locuri... îi schingiue nesuferitor omenirii, îi lega noaptea din casele lor, cu amenințări de săbii goale, îi globe și altele. Toate aceste i-au făcut a pribegi unul cite unul și cu cit să împruțina numărul lor cu atît și schingiuirile spore, pînă cînd au pustiit satul”⁸⁷.

În rare cazuri — și acesta este unul dintre ele — în urma unei proceduri complicate, care necesita o vreme îndelungată, cu aprobarea domnitorului, se admitea scăderea birului⁸⁸.

Opresiunea fiscală era resimțită, în egală măsură, de populația birnică a tirgurilor. Condițiile obiective, la care s-au adăugat și calamitățile naturale, au adîncit mizeria populației orășenești și mai ales a birnicilor de prin mahalale care-și făcuseră din agricultură sursa principală a existenței lor.

În condițiile în care tirgurile și orașele Moldovei, prin slaba lor dezvoltare economică, nu puteau să absoarbă forța de muncă pe care împrejurările vitrege o creaseră pe piața internă a țării, majoritatea birnicilor, în condițiile grele ale acestor ani, au trebuit să-și asigure existența tot în sectorul agricol. De aceea, acum, asistăm la un fenomen contrar celui firesc: deplasarea masivă a acestei categorii a populației orășenești, cel puțin temporar, spre sate. Aceasta pe de o parte. Pe de altă parte însă, mulți dintre căpătăierii a căror condiție socială am schițat-o mai sus, se deplasează, tot temporar, spre tirguri pe care le părăsesc la fel de masiv precum veniseră, lăsînd goluri sensibile în tablele de bir și greutăți fiscale enorme asupra populației birnice.

Pentru a ilustra măsura în care fiscalitatea excesivă a adîncit și mai mult mizeria acestei categorii a populației orășenești, vom da cîteva exemple privitoare la unele din tirgurile Moldovei.

Astfel, de pildă, locuitorii din Huși, imediat după întocmirea catalogafiei, au fost impuși să plătească darea multor căpătăieri pe care nici nu-i cunoșteau. Incendiul care devastase o mare parte a tirgului în 1844⁸⁹, la care s-au adăugat și lipsurile din anii următori, au creat grave dificultăți populației. Numeroși tirgoveți, în rîndul cărora sînt semnalați și patențarii ai corporațiilor, s-au deplasat spre sate în căutare de hrană, angajîndu-se să muncească pe moșile boierești. O sută dintre aceștia sînt semnalați pe moșia Ciorăști-Covurlui, proprietate a vornicului D. Mavrocordat.

Locuitorii rămași în tirg se plîng continuu — și dregătorii confirmă veracitatea plîngerilor acestora — că nu pot să plătească nici

⁸⁷ Ibidem, f. 23.

⁸⁸ Patru locuitori din satul Pupezeni — Tutova, vreme de patru ani, din 1846 pînă în 1850, au plătit și birul altor 14 oameni. Dregătorii intervin continuu pentru scăderea birului subliniind „ticăloșia” în care au ajuns locuitorii. În noiembrie 1849, cei patru oameni erau datori fîscului cu suma de 919 lei. În cele din urmă, în martie 1850, se admite scăderea solicitată. Ibidem, dos. nr. 470, passim.

⁸⁹ Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 1448, f. 65. Vezi și f. 537—538.

măcar sumele ce revin asupra fiecăruia. Cu toți, au contractat numeroase obligații cu scopul de a-și asigura hrana și, practic, așa cum relatea dregătorul, nu pot îndeplini nici una.

În cursul anului 1848—1849, situația sărăcimii tirgului Huși devine deosebit de critică. Deplasarea spre sate devine tot mai masivă. Populația rămasă — așa cum se exprima unul dintre dregători — nu mai era capabilă „a mai plăti asemenea dări împovărătoare: cu munca miinilor lor nu sînt în stare a mai întîmpina zilele cu care au rămas datori la oricine s-au îndurat a le da bani pe muncă ca să scape de eczacuție banilor birului...”⁹⁰.

Gravitatea situației și neliniștea provocată de consecințele ce puteau decurge din starea disperată în care se găseau locuitorii, determină ocîrmuirea să suspende execuțiile silite, să scadă din darea tirgului pe cei 173 oameni care lipseau și să anuleze datoriile restante⁹¹.

Aceeași situație tragică este proprie și locuitorilor altor tirguri ale Moldovei. Birnicii din Roman, spre exemplu, dintre care majoritatea trăiau tot din agricultură, suportau din greu atît abuzurile arendașilor sau proprietarilor din vecinătate, pe moșiile cărora lucrau⁹², cît și fiscalitatea excesivă provocată de viciile și rigiditatea sistemului fiscal feudal. Cereri ale locuitorilor, în care sînt relatate greutățile provocate de sistemul de impunere și percepere al dărilor, se cunosc încă de la începutul anului 1846⁹³.

În noiembrie și decembrie 1846, semnalînd că — după alcătuirea catagrafiei — au fost încărcăți cu birul a 83 oameni, locuitorii arată că nu mai pot dovedi plata banilor⁹⁴. Ispravnicul, la rîndul său, subliniînd abuzurile săvîrșite de comisia care lucrase la alcătuirea catagrafiei, declară că este necesar să fie scăzută cîsla tirgului deoarece,

⁹⁰ Ibidem, dos. nr. 1483, f. 305, 306. Vezi și dos. nr. 1461, f. 363, 116, dos. nr. 1087, f. 212, dos. nr. 1112, f. 3 și Tr. 1352, op. 1535, nr. 298, f. 8, 15, 44, 74—78 etc.

⁹¹ Dregătorul relatează că locuitorii, împreună cu femeile și copiii, au venit la ispravnicie, „au îngenunchiat strigînd în disperatie că ei au plătit birul lor și nu numai că nu sînt în stare a plăti și birul a 150 nume ce n-au ființă și pe care de la catagrafie îi plătesc... dar nu au nici închipuire pentru hrana lor, hotărînd că afară de birul lor pe capul fiecăruia... aflătorii de față și toți deopotrivă în stare lor ce ticăloasă nu mai sînt în stare a pute plăti. O asemenea deznădăjduită disperatie” — subliniază dregătorul — l-a determinat să înceteze execuția. Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 1483, f. 305—306, și Tr. 1352, op. 1535, nr. 298, f. 74—78. Pentru detalii, vezi Gh. Platon, *Populația tirgului Huși în prima jumătate a secolului XIX. Observații privind structura socială și proveniența*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași”, sect. III-a, istorie, tom. XI, an. 1965, p. 56—60.

⁹² Arh. St. Iași, Tr. 1312, op. 1483, nr. 1107, f. 109 și urm.

⁹³ Ibidem, f. 230 (raportul ispravnicului din 1 mai 1846).

⁹⁴ Ibidem, Tr. 1352, op. 1535, nr. 143, f. 35—36. Din cei 83 oameni lipsă: 26 sînt „necunoscuți de la catagrafie”, 11 sînt căpătăieri trecuți ilegal la birnici, 6 sînt scriși de două ori, 10 sînt morți iar 26 fugiți.

din cauza sărăciei locuitorilor, „nu este nici un chip a să îndeplini darea”⁹⁵.

O situație asemănătoare cu cea din Huși se constată și la Botoșani. La jumătatea anului 1849, locuitorii mahalalelor se găseau încărcăți cu birul unui număr de 426 oameni la care se adăugau 30 negustori și meșteri. Ca și în cazul celorlalte târguri, aceștia, după ce fuseseră înscrși în catagrafie sau în urma reviziei de la începutul anului 1846, fie că fugiseră fie că, fiind nevolnici, nu aveau puțința să plătească dările.

Cererile de scădere, pe care locuitorii le fac încă din cursul anului 1846, sînt foarte numeroase și ilustrează evident situația grea în care se găseau. Astfel, de pildă, într-o nouă cerere adresată Vistieriei, la 8 mai 1848, locuitorii ciastiei I-a arătau că, din cauza obligațiilor în bani ce trebuiau să le plătească pentru cei care lipseau, au „rămas cu totul picați în de istov și destrămătoare sărăcie, mulți sîntem care nici pîinea pentru hrana vieții casălor și a copiilor nu avem, îndatorii pîr la suflete pe la felurite fețe, neguțitori și tirgoveți, nu ne-au mai rămas nici o închipuire cu ce să mai petrecem amărîta viață ci vom mai fi avînd, nevoiți ne vom găsi a lăsa casele și totul ci ni să mai pare că avem și a ne duce în părți ce milostivul dumnezeu ne va povățui”⁹⁶.

La observațiile Vistieriei, care-l acuza de lipsă de inițiativă și energie, dregătorul răspunde că a întrebuițat toate mijloacele de constrîngere care i-au stat la dispoziție însă „lipsa numărului lăcuitorilor și a dajnicilor din Tg. Botoșani, i lipsa hranei, ce au agiuns într-un grad foarte mare, au făcut a să încărca o dare peste alta încît aceasta pururea au stat piedică de a să pute face istovul implinirii dărilor”⁹⁷.

Constatările ispravnicului sînt confirmate de cercetările întreprinse de comisia instituită de Vistierie. Aceasta, la rîndul ei, înfățișează, o dată mai mult, abuzurile comise în timpul alcătuirii cata-

⁹⁵ În raportul său, din 11 noiembrie 1846, dregătorul notează: „Confuziile și împovărările ce fosta comisie catagraficească au făcut la acest tînut, între mai mulți dajnici și mai virtos între căpătăerii din acest tîrg Roman, sînt nepilduite”. A înscris la bir pe toți neputincioșii, „betegi ce zac prin ospitaluri, slugi de prin casele boierești, băeți nevristnici, oameni după numai întîlniri prin drumuri, sîrbindu-să a afla numai numele lui”. Deși s-au făcut încercări pentru a închezăslui pe căpătăieri, nu s-a putut realiza nimic în acest sens. Ispravnicul atrage atenția Vistieriei că oamenii „se sbuciumă numai spre agonisire de bani cătră plata birului, lăsînd toate celelalte spre vețuire, perzînd tot ce au și în cîrînd vor rămîne numai cu sufletul”. Ibidem, f. 32—34, 43.

⁹⁶ Ibidem, dos. nr. 755, f. 27—29, 34. Prima cerere este din 19 august 1846. Ibidem, f. 2... Sînt cereri și ale locuitorilor din celelalte ciastii. Astfel, cei din ciastia doua, la aceeași dată, declară că „cei mai mulți, neavînd hrana pentru toate zilele, găsindu-ne peritori în casele și copii ce avem...”. Ibidem, f. 30—33 și 42—43 (cererea locuitorilor din ciastia IV).

⁹⁷ Ibidem, f. 53—54 (raportul din 18 iunie 1849).

grafiei și cu ocazia reviziei din 1846⁹⁸. În urma acestor constatări, pentru a se preveni eventuale urmări, asemănătoare celor de la Huși, în cele din urmă, în septembrie 1849, din cislele tirgului Botoșani, se scade suma de 53.348 lei ce revenea asupra celor 426 oameni⁹⁹.

Din cele relatate pînă acum — cazurile de acest gen sînt foarte numeroase¹⁰⁰ — se desprind evident cauzele care au determinat opresiunea fiscală care a contribuit, alături de ceilalți factori, la înrăutățirea situației maselor.

Greutățile financiare care aduceau prejudicii și bugetului statului dar care erau resimțite mai cu seamă de masele de contribuabili, vădesc, în același timp, un alt aspect al crizei regimului feudal. Sistemul de impunere și de percepere a dărilor, feudal în esența lui, se dovedea perimat, incapabil de a realiza un echilibru stabil în finanțele statului. Faptul că povara impozitelor apăsă în mod exclusiv asupra claselor producătoare, — împreună cu alți factori generați de persistența relațiilor feudale — împiedicau, în general, dezvoltarea economică a țării accentuînd mizeria și provocînd, în același timp, periodice crize bugetare cauzate de imposibilitatea de a se obține de la categoriile contribuabile totalitatea sumelor cu care acestea erau impuse¹⁰¹.

În condițiile slabei dezvoltări economice, cînd cea mai mare parte a veniturilor statului era realizată prin impozite (7.813.995 lei, din 12.066.509 lei și 90 bani, sumă care reprezenta totalul veniturilor pe anul 1848¹⁰²), orice perturbare ce se producea în încasarea acestora

⁹⁸ Ibidem, f. 62.

⁹⁹ Ibidem, f. 144.

¹⁰⁰ Astfel, locuitorii din Tg. Neamț cer domnitorului, în martie 1847, să le fie scăzut birul, „spre a nu rămîne osîndiți... ca să ne lăsăm bordelle și să ne ducem încotro am pute să ne hrănim”. (Ibidem, dos. nr. 134, f. 51—52). La 26 ianuarie 1846, șeful poliției din Fălticeni raporta isprăvniceii ținutului Suceava că nu poate aduna birul de la locuitorii deoarece „un însămnat număr de feță din birnici, pe la alte locuri neștiute... și-au vîndut binalele și s-au făcut nevăzuți”. (Ibidem, Tr. 1615, op. 1848, nr. 1561, f. 22—23). Și asupra populației din Bacău apăsau grele sarcini fiscale. Intr-o jalbă din 3 iulie 1848 locuitorii arată: „pe lîngă îndestule sărăcii ce ne amenință din vreme în vreme pînă la ticăloasa stare în care am agiuns, încît lipsa scumpetelor a vremilor trecute și împrejurările de față... ne-au sărăcit cu totul...”. (Ibidem, Tr. 1352, op. 1535, nr. 462). Corespondența între isprăvnicie și Vistierie durează vreme de trei ani).

¹⁰¹ Așa, spre exemplu, în afară de scăderile pe care, în cele din urmă, Vistieria a fost nevoită să le acorde locuitorilor birnici din tirguri, în iulie 1848, ținuturile mai aveau de strîns, din rămășița primelor două sferturi ale anului, suma de 566.439 lei. La fiecare ținut este trimis cîte un „unterofîter” din Milîtie, cu sarcina de a executa pe dregători să trimită banii în termen de 10 zile. Arh. St. Iași, Tr. 1621, op. 1854, nr. 222, f. 338—339.

¹⁰² La suma de mai sus, se mai adăugau 795.486 lei și 52 bani, se rămăsese la casa de rezervă din anul 1847. Din totalul sumei ce revenea asupra categoriilor impozabile, au intrat în Vistierie doar 6.667.885 lei și 26 bani, suma de 1.146.109 lei

aducea statului grave prejudicii. Aşa se explică de ce Vistieria acorda scutiri de impozite doar în împrejurări care pot fi socotite excepționale.

În perioada care stă în atenția noastră, cu toată sărăcia generală și totală a maselor de contribuabili, statul feudal s-a salvat de la completa ruină financiară instaurând un crunt regim de opresiune fiscală, încasările fiind asigurate prin cele mai variate și mai brutale metode de constrângere.

Înlăturarea practicilor feudale și în acest sector constituia, în egală măsură, o necesitate cu caracter obiectiv. Se impunea organizarea sistemului financiar în conformitate cu principiile burgheze, care presupuneau contribuția generală la plata impozitelor. De altfel, acest principiu a fost inclus în programul de la 1848 al revoluționarilor moldoveni în exil¹⁰³.

II. La abuzurile săvârșite împotriva locuitorilor de către proprietari, arendași și oamenii acestora se adăugau și cele ale reprezentanților aparatului de stat, ispravnici, privighetori de ocoale sau alți funcționari subalterni. Aceștia, în îndeplinirea dispozițiilor ocîrmuirii, pentru satisfacerea propriilor lor interese, care, adeseori, coincideau cu cele ale proprietarilor și arendașilor, la adăpostul autorității pe care o dețineau, prin mijloace ilegale, fără a manifesta scrupule, prin acțiunile lor, au contribuit într-o măsură deloc neglijabilă la înrăutățirea situației maselor.

Deși Regulamentul Organic introdusese responsabilitatea individuală în exercitarea funcțiilor publice și lichidase, în parte, sistemul venal de obținere și de retribuire a acestora, se mai mențineau încă puternice rămășițe ale sistemului vechi, generate și continuu întreținute de dominația modului de producție feudal.

Abuzurile și corupția aparatului de stat erau favorite de Mihail Sturza, a cărui domnie, prin caracterul ei abuziv și tiranic, a avut darul să nemulțumească profund toate clasele societății, a căror diverse interese erau grav lezate. Fără să intrăm în discutarea acestei probleme care a fost suficient dezbătută, atît în materialele epocii, cit

fiind trecută la rămășițe. Pe document, marginal, se face observația că „mortalitatea de epidemia holerii au adus scădere din suma însemnată în bugetul celui an”. Ibidem, Tr. 1768, op. 2017, nr. 491, f. 11—18 (bugetul Moldovei pe 1848).

¹⁰³ În *Dorințele partidei naționale în Moldova*, subliniindu-se necesitatea aplicării acestui principiu, se arăta, prin contrast, consecințele funeste ale regimului în vigoare: „...astăzi — se menționa în program — toate greutățile și dările statului, în contra oricărei dreptăți, reazemă numai pe acel mai sărac, pe acel ce n-are ale lui decît trupul său, adică pe locuitorul sătean; numai acesta plătește pe Domn care nu știe de dînsul, pre administrator care-l fură, pre judecător la care nicidec nu are deptate, pre slujitor care-l ține sub biciu, pre militar care n-are ce să-i apere, căci țăranul n-are nimic al lui sub soare, nici măcar bordeiul unde-și odihnește oboselele mădulari”. Cf. *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. IV, p. 106. Observații asemănătoare găsim, spre exemplu, și în memoriul înaintat de către Guérout lui Lamartine, la 31 mai 1848. Ibidem, tom 1, p. 203—214.

și în literatura istorică, ne vom limita doar la relatarea cîtorva aspecte care se desprind din broșura — apărută în 1846 — intitulată *Moldavie, Michel Stourdza et son administration*¹⁰⁴. Aceste aspecte sînt concludente pentru problema noastră fiind confirmate întru totul de materialul documentar.

Făcînd abstracție de faptul că autorul — mare boier — se plasează pe poziția clasei ale cărei interese le reprezenta, observațiile cu privire la caracterul administrației patronate de domnitor corespund realității.

Arătînd că practicile abuzive ale domnitorului, care aveau drept scop sporirea averii acestuia, au provocat grave repercusiuni asupra stării materiale a diferitelor categorii de locuitori și mai ales asupra țăranilor, cei mai greu loviți, autorul notează că Sturza a făcut din Regulamentul Organic un instrument prin intermediul căruia și-a legalizat actele arbitrarie ale administrației sale. Trecînd sub tăcere condițiile obiective care au contribuit la înrăutățirea situației țăranilor și absolvind pe proprietari de orice vină, autorul admite în continuare — și observația sa este, în parte, întemeiată — că sărăcia țăranului provine din greșelile săvîrșite de ocîrmuire care a tolerat ca funcționarii statului să se îmbogățească pe spinarea acestora. Țăranii au fost sărăciți prin alcătuirea neexactă a statisticilor, în urma cărui fapt satele și țărgurile au fost încărcate cu un mare număr de contribuabili și prin maniera brutală de percepere a contribuțiilor.

Prestarea diferitelor corvezi și beilicuri, cu mult peste prevederile legale, au contribuit, de asemenea, la adîncirea stării de mizerie.

Acestea sînt, se subliniază în material, „adevăratele” cauze care au înrăutățit situația țăranilor. Fără să mai comentăm caracterul voit unilateral al analizei, merită să fie reținută notația în conformitate cu care ocîrmuirea se ocupa de țăran numai în măsura în care acesta plătește contribuții și face corvezi. Faptul acesta poate fi verificat din materialul prezentat pînă aici.

Aceste observații, cu tot caracterul lor vădit de clasă — autorul, avînd în față exemplul zguduitor al răscoalelor țăărănești din Galiția, se grăbește să afirme drepturile proprietății și dezinteresul proprietarilor în raporturile lor cu țăranii — definește, într-o manieră apropiată de realitate, poziția ocîrmuirii și a reprezentanților acesteia față de marea masă a populației, deși face distincție și separă statul de clasa ale cărei interese acesta le reprezenta.

La adăpostul protecției domnitorului, care, pentru a ascunde propriile sale abuzuri și cele săvîrșite, fără scrupule, de beizadeaua Gri-

¹⁰⁴ *Ibidem*, tom. I, p. 27—37.

gorie, mai ales ¹⁰⁵, tolera și pe cele ale subalternilor, aceștia le săvârșeau fără teamă de repercusiuni și fără a respecta chiar cea mai slabă aparență legală. Documentele care atestă această stare de lucruri sînt foarte numeroase.

Ispravnicii, totodată și proprietari, întrebuițau pe locuitori și-i schingiuiău după bunul lor plac. Așa, spre exemplu, aga C. Teodoru, ispravnic al ținutului Fălciu pînă în 1848, încă înainte de a ocupa funcția, plătind datoriile pe care locuitorii satului Grumezoaia le contractaseră față de un negustor, îi obligă pe aceștia ca, în schimbul datoriei, să-i presteze grele și numeroase munci. Deși, în felul acesta, locuitorii își achitaseră datoriile, în momentul în care boierul a ocupat funcția de ispravnic, sub pretextul că i-au mai rămas datori cu 34 fălci de secere, îi forțază să iscălească un zapis, „...și încă zapis făcut pe numele altui boier, — spun locuitorii — fără să fim cei mulți față, ci numai pe cîțiva i-au apucat slujitorii, fără voie i-au iscălit, adeverind și cu pecete ocolului și a pasnicilor satului, fără să fim întrebați că sîntem drepti datori...” ¹⁰⁶.

De asemenea, pe unii locuitori din satul Cornii Unguri, din același ținut, fără vreun motiv plauzibil, i-a „bătut crunt și fără milă”. În urma acestei bătăi, unul din locuitori a murit. Vornicelul, de asemenea, după ce a stat bolnav mai mult de zece luni, a murit și dînsul, „rămîind și mai mulți bătuți care nici pot, nici vor pute hrăni copiii lor” ¹⁰⁷.

Numeroase sînt și documentele care atestă atitudinea lipsită de scrupule a privighetorilor de ocoale, pentru sancționarea căroră, ade-

¹⁰⁵ Trecînd peste numeroasele exemple pe care ni le oferă documentele epocii, ne vom opri doar asupra unuia referitor la satul Cotul Vameșului din ținutul Roman, pe care beizadeaua l-a ținut în arendă vreme de trei ani. La 18 septembrie 1849, într-o cerere adresată Departamentului din lăuntru, printre altele, locuitorii arată că au prestat o enormă cantitate de muncă. Ne-au asuprit — arată aceștia, „cu silnică lucrare boierescului peste așezămînt, fără învoială”. În schimbul promisiunii că le va plăti birul pe două sferturi, au apărut semănăturile de lăcuste: „am stăruit cu femeile și copiii zi și noapte... am vîndut tot ce am avut la casă cumpărîndu-ne făină de am mîncat la munca d-sale, iar popușoii noștri priveam cu ochii că-i mîncăcă lăcustele”. Nu le-a plătit nimic. „În zilele pastelui, viînd însuși luminarea sa, încungiurîndu-ne cu oști și slujitori și ne-au bătut pe vreo cîțiva cumplit”. La seceratul griului, „ne-au scos pe toate suflețele din casa fiști-căruia la care zăbovind-ne două săptămîni...” le-a socotit numai cîte 6 prăjini. „În toată vremea pcosesiei — arată locuitorii în continuare — nici în vreme de iarnă n-am fost slobozi a ne porni din casă, cu care în chirie nici pentru coasă”. Cei care au făcut aceasta au fost bătuți cumplit: „ca pe tilharii de criminal, zicînd (vătăful) că trebuie să ședem numai acasă să căutăm de slujba stăpînească”. Din cauza schingiuirilor și a muncilor, din 50 pluguri au mai rămas cu 14 perechi de boi. Din 167 locuitori au fugit 57, în afară de 27 dezrobiți. Pentru a se hrăni, au fost forțați să-și vîndă fiarele de la plug și săpile, „găsindu-ne muritori de foame, nemaivînd ce vinde din casă”. Au muncit tot timpul „ca niște robi” — etc. Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16.112.

¹⁰⁶ Ibidem, dos. nr. 12 (cererea locuitorilor, din 4 februarie 1847).

¹⁰⁷ Ibidem, dos. nr. 15.753 (cererea locuitorilor, din 3 septembrie 1849) etc.

seori, intervin și proprietarii. Astfel, privighetorul ocolului „au zdrobit în bătaie” pe locuitorii satului Scheia de Jos, din ținutul Vaslui¹⁰⁸. Cel din ocolul Zeletin — Tecuci, se plîng locuitorii tuturor satelor, într-o cerere colectivă, comite grave abuzuri care, pentru a fi scrise, „trebuie coli de hîrtie”. Printre altele, îi amendează cu orice prilej, silește pe locuitori să muncească în folosul lui și îi bate neconținut. Dacă are nevoie de vreun privilegiet sau mazil, cheamă de zece ori mai mulți și le ia, de fiecare, între 50 și 70 lei „și să face că-i iartă... și care n-are parale îl trimite la slujbă”. Dacă este nevoie de mazili la paza graniței sau „la rînd” la Tecuci, cite 20 sau 30, „care sat nu-i dă cite 200—300 lei, pe acest sat se pune și-l pornește la slujbă”. În sfîrșit, arată locuitorii, „pe noi ne-au sărăcit dar el s-au făcut cu mii de galbeni și de groaza biciului său și cruzime sa ne face a le suferi toate”¹⁰⁹.

Aceeași atitudine față de locuitori o adoptau și mulți dintre funcționarii subalterni. Astfel, zapcii însărcinați cu stringerea birului în satul Chilioaia — Iași, după ce au bătut cumplit pe vornic și pe pasnic, „apoi s-au dus la orîndă ș-au lăsat vreo șapte lei în sarcina satului”¹¹⁰.

Trimisul isprăvniciei de Roman, se plîng locuitorii satului Spiniți, pentru o pretinsă datorie față de fostul proprietar, „cu felurimi de bătăi cumplite ne-au schingiuit, mai rău decît pe tîlhari, carele o samă dintre noi au și zăcut toată vara din pricina bătăilor”¹¹¹.

Mazilii slujitori se plîng locuitorii satului Tansa, din cuprinsul aceluiași ținut, însărcinați cu diferite slujbe, îi bat mereu, cerindu-le hrană pentru dinșii și pentru cai: „care rău — notează locuitorii — nici într-un chip nu-l putem a-l depărta, pretutindenea văzîndu-ne asupriți și jefuiți de asemenea răi”¹¹².

În dese cazuri, abuzurile erau săvîrșite chiar de reprezentanții autorităților sătosești, vornici sau pasnici. Aceștia, profitînd de funcția ce-o dețineau, încărcau pe locuitori la bir și își însușeau, în felul acesta, surplusul de bani¹¹³.

Abuzurile de acest gen care, departe de a fi incidentale, constituiau o plagă caracteristică regimului patronat de Mihail Sturza în special și feudalismului în general, au agravat într-o măsură care trebuie avută în vedere situația maselor populare.

III. În sfîrșit, pentru a încheia discuția cu privire la cauzele care au contribuit la înrăutățirea stării țăranilor, este necesar să ne oprim,

¹⁰⁸ Ibidem, dos. nr. 15.884 (cererea proprietarului, din 19 ianuarie 1849).

¹⁰⁹ Ibidem, dos. nr. 13.297 (cererea din august 1848). Vezi, în același sens, dosarele nr. 15.474, 14.225, 15.655, etc.

¹¹⁰ Ibidem, dos. nr. 12.568 v. (cererea proprietarului, din 13 mai 1848).

¹¹¹ Ibidem, dos. nr. 12.848 (cererea din 8 noiembrie 1848).

¹¹² Ibidem, dos. nr. 14.116 (cererea din 22 martie 1848). Vezi și dosarele nr. 13.809, 14.872, 16.349 etc.

¹¹³ Ibidem, Tr. 1339, op. 1521, nr. 152, f. 10, Tr. 1768, op. 2017, nr. 464 etc.

pe scurt, asupra unor obligații cu caracter permanent și general care, alături de toate celelalte, au contribuit la crearea acestei situații. Este vorba de havalele sau prestațiile obligatorii datorate statului. Alături de acestea, trebuie menționate și alte sarcini care reveneau asupra locuitorilor, caracteristice perioadei pe care o analizăm, reprezentate de obligativitatea aproape generală de a efectua paza graniței și de a întreține armatele de ocupație. Greutatea acestor sarcini apăsau aproape exclusiv asupra țăranilor birnici.

Abuzul comis în efectuarea lucrărilor publice, în lucrarea drumurilor sau în efectuarea transporturilor și măsura în care aceste îndatoriri agrăveau situația locuitorilor, sînt ilustrate de multe din documentele epocii ¹¹⁴.

Adeseori, împotriva prevederilor legale, țăranii erau constrînși să îndeplinească aceste obligații în timpul muncilor agricole de vîrf sau în împrejurări în care ar fi putut să realizeze unele cîștiguri transportînd, cu plată, anumite mărfuri. Cel mai mult afectate de aceste sarcini erau satele situate de-a lungul căilor principale ale țării precum și acelea ai căror proprietari sau arendași nu aveau suficientă influență pentru a le preveni.

Astfel, de pildă, Departamentul averilor bisericești comunica celui de interne, la 12 ianuarie 1848, că, din cauza neconținutelor havalele, locuitorii satelor Gura Văii și Turturești, din ținutul Neamț, care se găseau situate „în drumul mare”, în majoritate, au pribegit. Satele vecine, proprietate boierească, sînt scutite în timp ce acestea îndeplinesc, în exclusivitate, toate treburile obștești ¹¹⁵.

Locuitorii satului Podurile — Bacău situat, de asemenea, la drumul mare, arată, la rîndul lor, că obligațiile de a căra lemne și de a repara drumul ocnei i-a adus în situația de a rămîne „și fără piinea de toate zilele”. Ei cer Departamentului din lăuntru: „să se milostivească a porunci ridicarea acestui înfricoșat beilic ci lucrăm la drumul ocnei, prin care milostivire să ne supunem a mai lăcui prin tîrlele strămoșești...” ¹¹⁶.

Locuitorilor de prin împrejurimile tirgurilor, de asemenea, le revenea sarcina — cel puțin aceloră din preajma capitalei — de a asigura curățenia ulițelor. Deși Vistieria luase măsura ca Eforia oră-

¹¹⁴ Vezi, de pildă, *Moldavie, Michel Stourdza et son administration, loc. cit.*

¹¹⁵ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 13.429 (din numărul total de 104 locuitori, au pribegit 35 oameni).

¹¹⁶ Ibidem, dos. nr. 14.386 (cererea din 20 ianuarie 1848). Proprietarii intervineau uneori în favoarea locuitorilor, atunci cînd munca exclusivă în folosul statului aducea prejudicii propriilor lor interese. Astfel, proprietara satelor Boghicea și Hăbășești din ținutul Roman, după ce locuitorii sînt ocupați continuu cu diferite transporturi, cere a fi scutiți de efectuarea unora dintre ele: „mai ales cînd — subliniază aceasta — și boii bieților lăcuiitori au căzut cu desăvîrșire neavînd nici nutreț... căci dacă lăcuiitorii vor fi siliți a pribegi și se va sparge satul... eu să nu fiu vinovată”. Ibidem, dos. nr. 14.244 (cererea din 22 noiembrie 1848).

senească, în schimb, să plătească dările acestor locuitori, îndeplinirea obligației era deosebit de împovăraătoare¹¹⁷.

O sarcină foarte grea, caracteristică mai ales anului 1848, a fost îndatorirea pusă asupra locuitorilor birnici de a asigura paza graniței. Dispoziția, care se încadra în măsurile represive inițiate de M. Sturza după înăbușirea mișcării din martie, urmărea să împiedice ieșirea din țară a celor implicați în mișcare, iar, mai tirziu, să oprească intrarea celor ce izbutiseră să emigreze și să prevină, în același timp, orice influență a revoluționarilor din Țara Românească și din Transilvania.

Paza graniței — în afara slujitorilor, a căror număr era cu totul insuficient — trebuia asigurată cu locuitorii satelor din ținuturile Suceava, Neamț, Dorohoi, Botoșani, Bacău și Putna. Ordine severe ale Departamentului din lăuntru se cunosc încă de la începutul lunii aprilie¹¹⁸.

Locuitorii — care urmau să efectueze cu schimbul serviciul de pază — trebuiau să fie scutiți, pentru zilele prestate, de anumite îndatoriri către stat: transporturi sau lucrul la șosele¹¹⁹.

Greutățile însă n-au întârziat să se ivească. În afară de faptul că serviciul la graniță aducea grave prejudicii locuitorilor, împiedicându-i să-și satisfacă propriile lor nevoi, el nu putea să fie nici eficient în asemenea condiții. Funcționarii responsabili semnalează continuu acest fapt¹²⁰.

De asemenea, concesiile ce se făceau țăranilor în schimbul acestui serviciu — s-a ajuns ca, oficial, să li se acorde scutire completă de bir și havalele pentru perioada efectuării serviciului¹²¹ — s-au dovedit a fi iluzorii. La 22 mai, spre exemplu, ispravnicul ținutului Suceava raporta că numărul zilelor făcute pe graniță depășește obligația de muncă la drumuri¹²². Mai mult decât atât, locuitorii erau

¹¹⁷ Sarcina fusese impusă asupra satelor Stornești, Sinești, Mogoșăști, Frumoașă, Ciurea, Piciorul Lupului, Iucșani, Borșa, Mironașă și Hadimbul. Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. 2017, nr. 464, f. 56 (adresa Departamentului din lăuntru către Vistierie, din 21 iulie 1849).

¹¹⁸ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 79 și Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1987, f. 17—18.

¹¹⁹ *Ibidem*, f. 41 și *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 85—86.

¹²⁰ *Ibidem*, f. 168 și Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1987, f. 49. Astfel, comandantul graniței dinspre Transilvania raporta, la 15 aprilie 1848, că prin munți sînt „mii de poteci cu feluri de tainice răspindiri”, cunoscute numai de locuitorii din satele învecinate, „care, la prilejuri, uneltesc feluri de cacerdisiri”. Propune ca locuitorii să fie impuși să dea chezașii, „unul pentru altul” că nu vor cuteza a urma cea mai mică uneltire peste graniță”. Măsura, în care trebuiau antrenati și proprietarii, consideră funcționarul, este necesară deoarece „duhul tuturor” locuitorilor este înclinat „în asemenea uneltiri”. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 155.

¹²¹ *Ibidem*, p. 175.

¹²² Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1987, f. 109.

impuși — în pofida dispozițiilor legale — să îndeplinească ambele obligații ¹²³.

În fața acestei situații, țăranii iau atitudine. Protestul lor se manifestă în împotrivirea de a se duce la locurile indicate ¹²⁴ sau, mai frecvent, în fuga în masă ¹²⁵. Adeseori, proprietarii și arendașii, cărora li se aduceau prejudicii prin luarea locuitorilor, se opuneau dispozițiilor ocîrmuirii ¹²⁶.

Dacă ținem seama de toate celelalte împrejurări trebuie să admitem că paza graniței a constituit o obligație deosebit de împovăraătoare pentru locuitori ¹²⁷. Și cu prilejul acesta, abuzurile nu au lipsit. Funcționarii venali acordau scutire acelor care puteau plăti ¹²⁸, obligînd pe alții să asigure permanent paza.

Astfel, de pildă, la 8 septembrie 1848, locuitorii satului Moșna-Suceava se plîng ispravnicului că fac de pază, fără a fi schimbați, „din postul mare” ¹²⁹.

Continuînd și în timpul iernii, precum și în timpul anului următor, obligația de pază a graniței a pricinuit, printre altele și din cauza îrgulului, numeroase dificultăți țăranilor ¹³⁰, a înrăutățit situația acestora și a adîncit și mai mult starea de nemulțumire generală.

În sfîrșit, îndeplinirea unor obligații legate de aprovizionarea și transporturile necesare armatelor de ocupație au pricinuit greutăți suplimentare care, adăugîndu-se la toate celelalte, au înrăutățit și mai mult starea locuitorilor. Sarcinile au fost cu atît mai greu de suportat, cu cît ele trebuiau îndeplinite în vara anului 1848 ¹³¹, cînd majoritatea satelor

¹²³ Astfel, locuitorii din Sinăuți — Dorohoi, se plîng, la 10 iulie 1848, că, începînd din 10 aprilie, în fiecare zi, au dat cîte 10 oameni pentru pază și au făcut și toate zilele la repararea drumurilor. Din cauza aceasta, le revenea rîndul la fiecare trei zile. *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I, p. 572—573 etc. În aceeași situație sînt și locuitorii satelor unor ocoale din ținutul Bacău. Ispravnicul raporta, la 7 iunie 1848, că locuitorii, fiind „numai cu bețele în mînă, nu poate sprijini vreun temei de siguranță cu paza lor, pierzînd numai în zădar zilele pe acolo”. *Ibidem*, p. 485—486.

¹²⁴ Isprăvnicia de Neamț raporta Departamentului că, cu toate înlesnirile acordate, locuitorii de pe moșiile Zvoriștea, Zamostea și Pîrîul Negru, „nu ies de fel... și granița au rămas fără pază”. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 256, 353.

¹²⁵ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. IV, p. 548 și Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1987, f. 197, 214, 218 etc.

¹²⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, p. 477.

¹²⁷ Astfel, de pildă, vornicul de Botoșani raporta la 12 august 1848, că nu poate înlocui pe oamenii care au fugit deoarece aproape toate satele sînt contaminate de holeră iar locuitorii care au rămas teferi „sînt porniți în capitală cu furajul oștenesc”, alții fiind de asemenea pe punctul de a porni, *Ibidem*, tom. III, p. 374.

¹²⁸ Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 1.987, f. 218.

¹²⁹ *Ibidem*, f. 213.

¹³⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. V, p. 687—688 etc.

¹³¹ În *Dorințele partidei naționale*, Kogălniceanu nota că „pe lîngă toate biciurile de care am fost loviți, lăcustele, seceta, epizotia, holera, criza comercială cruda ocîrmuire a domnului, sîntem osîndiți unui nou bici, acelaia de a avea o ocupație militară”. *Ibidem*, tom. IV, p. 125.

Moldovei erau contaminate de holeră¹³², iar foametea, pricinuită de insuficiența recoltei și de acțiunea distrugătoare a lăcustelor — devenită fenomen cronic — adâncise mizeria generală.

Pretextind lipsa produselor, pe care au fost nevoiți să le împartă locuitorilor, mulți dintre proprietari și arendași refuză să livreze cantitățile cu care fuseseră impuși¹³³. Locuitorii, la rîndul lor, subliniază în numeroase jalbe greutățile implicate de transporturi, cvartiruirea ostașilor sau rechiziționarea arbitrală a cerealelor.

Situația aceasta a provocat greutăți la fel de mari și în cursul anului următor. Ca și în alte cazuri, majoritatea sarcinilor reveneau asupra satelor situate în lungul principalelor căi de comunicație¹³⁵ sau asupra acelor a căror proprietari nu aveau suficientă influență pentru

¹³² Locuitorii și proprietarii din numeroase sate, aparținînd tuturor ținuturilor, subliniază neputința de a face față noilor sarcini. Astfel, vechilul moșiei Hodora arăta, în iulie 1848, că în sat, de două săptămîni, bîntuie holeră „cu cea mai mare furie” și au murit 25 locuitori. Isprăvnicia Iași, la rîndul ei, comunica Departamentului din lăuntru, la 18 iulie 1848, că majoritatea satelor din cuprinsul ținutului sînt contaminate de holeră: „în care să și săvîrșesc din viață: ... Apoi dacă se vor păsi pe toate — se menționează în continuare în raport — în lucrarea celor analoghisite pentru otreada ostășească de aici, cu cine să poată (isprăvnicia) aduce poruncile întru împlinire”. Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12. 626, f. 1, 6 și passim.

¹³³ Ibidem, dos. nr. 14. 122. Dosarul, intitulat „Pentru împotrivirile și samavolniciile prilejite întru adunarea proviziilor oștenești”, cuprinde, exclusiv, cazuri de acest gen. Vezi și dos. nr. 12. 626, passim.

¹³⁴ Locuitorii unor sate sînt luați „pînă la unul” la transporturi. Puținul orz realizat de locuitorii satului Dornești-Botoșani, — cantitatea de 80 merțe — a fost luat în întregime de către trimișii isprăvniceiei. Iată cum înfățișează locuitorii din Heleșteni și Oboroceni, din ținutul Roman, situația în care se găsesc: „În vara următoare, de cum s-au desprimăvărat, au început a eși lăcustele și au mîncat toată sămănătura, atît de pîne albă, cit și de păpușoi precum și finătu, tot de laolaltă, nerămînîndu-ne nimic. Și unii din noi, ... ne-am făcut de cite puțin fin, în parte, pe la alte moșii pe Prut și pe Jijia și în amîndouă satele nu se găsește nici măcar două merțe de popușoi din vara următoare precum nici fin măcar un stog. Acum, isprăvnicia ... au rînduit mazil ... ca să ne prescrie casăle pentru a ne da la cvartir oșteni. În privire că noi sîntem lipsiți cu totul și nici nu avem cu ce ține casăle noastre, cu hrana care de abie o găsim pe la alte locuri și aducem la copii”. Cer să fie scutiți de această ultimă sarcină. Ibidem, dos. nr. 12. 626, f. 4, 99, 86 și passim (cererea din 9 septembrie 1848). Vezi și dos. nr. 14. 051 (cererea proprietarului satului Doaga-Vaslui, din 31 aprilie 1848 în care arată că locuitorii sînt însărcinați peste puterile lor cu transporturile și „au venit în deznădăjduire de necazurile și însărcinările ce sufăr ... din care poate a să sparge satul”). Dos. nr. 14.027 (cererea proprietarului din Hăbășești-Roman privind greutățile provocate locuitorilor de transporturi și cazarea soldaților), etc.

¹³⁵ Locuitorii satului Bumbăta-Fălcui, în ianuarie 1849, se plîng de „împilările ce suferim cu trecerea armiei ... oșăbit a cîrmuirii locale care ne-au adus la cea de istov sărăcie încît am rămas, fără de zilnica hrană”. Din 19 oameni înscrîși la bir au mai rămas numai 8 care poartă sarcinile. Fiecare are în casă cite 8—9 soldați: „care ne-au mîncat toată strînsura ... borșu și mămăliga gospodăruului”. De asemenea, „orice trăsura vine din cea parte ... tot noi o tragem cu mîinile”. Locuitorii, așa cum confirmă și autoritățile, „au rămas isterișiți de trebuincioasa hrană...”. (Ibidem, Tr. 1339, op. 1521, nr. 1483, f. 13, 16—17 și Tr. 1352, op. 1535, nr. 138, f. 90—93).

a obține scutirea locuitorilor. În situația aceasta se aflau, mai ales, satele proprietate mănăstirească ¹³⁶.

Și în cazul acesta, greutățile reale au fost mult sporite de abuzurile comise de reprezentanții aparatului de stat care, pentru a-și satisface propriile lor interese, repartizau în mod arbitrar sarcinile implicate de întreținerea armatei de ocupație sau făceau diferite afaceri veroase.

Se cunosc cazuri în care locuitorii care transportau provizii la magazinele din Iași așteptau vreme îndelungată și nu puteau descărca decât plătind o sumă corespunzătoare funcționarului însărcinat cu recepția ¹³⁷. Numeroase sate din ținuturile Vaslui și Tecuci au fost scutite de rechiziții. În ocolul Zeletin, spre exemplu, multe sate, „din cele mai fruntașe, care au putut hărăzi rușfetri, au rămas în afară de analoghie”, în timp ce altora, în loc de orz li s-a luat grâu „pentru a se vinde la Galați în profitul acelor cutezători” (al funcționarilor respectivi ¹³⁸). Cazurile de acest fel sînt foarte numeroase și reliefează, o dată mai mult, că venalitatea și corupția, caracteristice regimului feudal atinseseră limite care vedeau putreziciunea orînduirii și necesitatea imperioasă a înlocuirii acesteia.

Factorii pe care i-am analizat pînă acum — avem în vedere și pe acei semnați în prima parte a studiului nostru — reflectă, fiecare în parte, tot atîtea aspecte ale crizei sistemului feudal. Acțiunea fiecăruia, asupra vieții economice și sociale, a creat unele premise favorabile situației revoluționare.

Relațiile de producție feudale în agricultură, care constituiau ramura principală a economiei, s-au dovedit a fi perimate, incompatibile cu epoca. Munca silită, cu toate consecințele care decurgeau din utilizarea ei și care se reflecta negativ, mai ales, în productivitatea foarte scăzută, obligațiile multiple care apăsau în exclusivitate asupra clasei producătoare și diversele servituți care grevau proprietatea moșierească însăși, făceau imposibilă adaptarea completă a acesteia la necesitățile pieței și aduceau, în felul acesta, prejudicii — deși de natură diferită — întregii societăți ¹³⁹.

¹³⁶ Astfel, locuitorii din Vaduri și Oantu-Neamț, se plîng — la 5 mai 1849 — că, din cauza nenumăratelor „belicuiuri, carele zi și noapte nu ne slăbesc, am rămas fără semănături ... și cu totul săraci și în treacătul oștilor în sus și în gîos, de fiește care ca să ținem cîte 5—6 ... de obște ticăloșindu-ne cu totul, mai mult decît totii alți lăcuitori de pe alte moșii, din pricină că lăcuim pe moșie mănăstirească ... Am venit în deznădăjduire a ne lăsa casăle, precum unii le-au și lăsat și au pribegit ...”. Arendașul nu le mai dă nimic deoarece „necotenitele belicuiuri nu ne slăbește un ceas spre a-i munci în pădure” (Ibidem, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16. 470 și dos. nr. 45. 279 și Tr. 13 39, op. 1521, nr. 1482, f. 13) etc.

¹³⁷ Ibidem, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14 179 f. 1.

¹³⁸ Ibidem, f. 11—13.

¹³⁹ Subliniind avantajele ce ar rezulta din eliberarea țăranilor și împrăștierea acestora, în *Dorințele partidei naționale*, printre altele, Kogălniceanu arăta că, în afară de faptul că s-ar mări productivitatea, proprietarii, ei înșiși, ar fi absolviți de o serie de obligații față de locuitori, pe care raporturile feudale le implică. Loc. cit., p. 108—109.

Administrația de stat, de asemenea, feudală în esența sa, se dovedea incapabilă să asigure, prin mijloace eficiente, un just echilibru între producție, export și consumație, neputînd evita crizele periodice. Acestea, alimentate și de anumiți factori naturali, așa cum a fost cazul în perioada asupra căreia stăruim, au provocat foamete cronică ce adîncea mizeria și suferințele claselor producătoare, mai ales.

Măsurile de prevenire și combatere a crizelor manifestate în economie nu puteau să se reducă decît la simple expediente, fără eficiență practică. Acestea, adeseori, date fiind condițiile în care se aplicau, aveau un efect contrariu. Eficacitatea dispozițiilor cu privire la prevenirea secetei, combaterea lăcustelor și ajutorarea populației înfometate, de care ne-am ocupat în prima parte a lucrării noastre¹¹⁰, sînt cît se poate de concludente în această privință. Ineficacitatea măsurilor rezulta din sistemul feudal însuși care impunea limite incompatibile cu realitatea obiectivă.

Același caracter limitat și lipsit de eficiență l-au avut, de altfel — în afara măsurilor speciale pe care le-am amintit — și măsurile cu caracter general. Acestea nu atingeau feudalismul în esența lui ci, mai mult, căutau să-l adapteze noilor condiții, în scopul de a-i prelungi existența. Printre aceste măsuri merită să fie menționată aceea privitoare la suprimarea dijmii. Înlocuirea acesteia printr-o prestație corespunzătoare în lucru, corespundea pe deplin intereselor proprietarilor de pămînt¹⁴¹.

¹⁴⁰ Gh. Platon, *op. cit.*

¹⁴¹ În ofisul său, din 10 martie 1847, M. Sturza motiva că măsura are drept scop atît „bunăstarea proprietarilor”, cît și „fericirea locuitorilor”, deoarece modalitatea de stringere a dijmii aducea prejudicii și unora și altora. Domnul își exprima speranța, neconfirmată de fapte, de altfel, că noua reglementare va da „neapărată dezvoltare comerțului... făcînd să contenească o pricină de dărimare lucrătorilor de pămînt...”. În textul proiectului, înaintat spre dezbatere Adunării, în ianuarie 1848, după ce se arătau abuzurile practicate în perceperea dijmii, care aveau drept consecință, adeseori, pierderea recoltei locuitorilor, fie din cauza dijmașilor, care întîrziuau mult cu perceperea dijmelor de la proprietari — sistem care se generalizase — se sublinia că transformarea dijmii în lucru „făgăduiesc nu numai îmbunătățirea soartei lucrătorului de pămînt, ci și avantajuri mai prețuite pentru proprietarii și pentru celelalte tranșacții”.

Potrivit noii legiuiri, pentru fiecare 10 prăjini arătură, locuitorii trebuiau să lucreze proprietarului o prăjină (nu însă cartofi). Această obligație trebuia să fie adăugată la norma de muncă prevăzută de Regulament. Dispoziția este valabilă și în privința locurilor de finat. Întărirea domnească poartă data de 17 aprilie 1848. Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1764, op. 2309, f. 179—191 și „Buletin foaie oficială”, an. XVI, nr. 42, 27 mai 1848.

Ocîrmuirea a făcut caz de „binefacerile” ce decurg din noua reglementare. Domnul și Adunarea își adresau felicitări reciproce (*Ibidem*, nr. 24, 21 martie 1848) aducînd și la cunoștința populației, prin înștiințări speciale, fericirea ce-i fusese hărăzită (Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020 nr. 14 953 f. 9—12). Dacă legiuirea — care va căpăta caracter obligatoriu abia prin așezămîntul din 1851 — a înlăturat o serie de abuzuri, ea a servit, în primul rînd, proprietarilor care, în felul acesta, au obținut o mai mare cantitate de muncă de la locuitori. La începutul anului 1849,

Măsurile ocîrmuirii nu aveau în vedere — și nici nu puteau avea — lichidarea cauzelor de natură obiectivă, generate de sistemul economic și social în ființă, care adînceau mizeria generală, ci erau îndreptate spre cauze de natură secundară care, de asemenea, decurgeau direct din cele generale, obiective. Prin aplicarea unor asemenea măsuri, prin zgomotul care se făcea în jurul eficacității lor, ocîrmuirea căuta să abată atenția maselor și să-și ascundă propria sa slăbiciune și neputință.

Împrejurările caracteristice perioadei pe care o studiem, din cauza cărora se produsese, după expresia lui Lenin, „o înăsprire mai pronunțată decît cea obișnuită a sărăciei și a mizeriei claselor asuprite”¹⁴², au dovedit că feudalismul nu mai putea fi salvat prin expediente. Situația revoluționară existentă în Moldova acelor ani, la crearea căreia au contribuit și factorii asupra cărora am stăruit mai sus, în condițiile existenței și a altor factori, pe care nu este locul să-i analizăm aici, ar fi putut să se transforme în revoluție, singura capabilă să înlăture definitiv lumea veche, feudală.

cînd măsura o început să se aplice, potrivit rapoartelor ispravnicilor, majoritatea satelor acceptaseră introducerea noii reglementări. Astfel:

Ținutul	După noul așezămînt	După cel vechi
Suceava	102 (sate)	18
Fălcui	49	33
Tutova	83	47
Tecuci	23	105
Putna	18	49
Dorohoi	128	44
Bacău	97	39
Neamț	Toate satele dau dijma în lucru	
Vaslui	Toate satele, cu excepția unui număr de 12, dau dijma în lucru.	
Iași	Idem, cu excepția unui număr de 5 sate care nu au locuri suficiente.	
Covurlui	Dau dijma în lucru numai 9 sate. Celelalte „nu s-au supus la această regularizare”.	
Roman	Toate satele, cu excepția unui număr de 14, dau dijma în lucru.	
Botoșani	Lipsește informațiile.	

Arh. St. Iași Tr. 1772, op. 2020, nr. 14 953, *passim*.
Între măsurile de, așa-zis, caracter general, care aveau în vedere, în intențiile ocîrmuirii, îmbunătățirea situației locuitorilor, trebuie menționată și aceea privitoare la interdicția pusă asupra evreilor de a se stabili la sate și a vinde băutură sau de a cumpăra de la proprietarii veniturile realizate prin dijmă. Măsura fusese legiferată încă de la începutul anului 1844. (Cf. D. C. Sturdza-Scheeanu, *leniști* privitoare la chestia țărănească, seria I. vol. I, p. 270—272). Di respectate, la sfîrșitul anului 1846 și în cursul anului 1847 se iau extind asupra tuturor ținuturilor, pentru a fi îndepărtați evreii din s prilej, s-a desfășurat o campanie menită să ascundă cauzele obiect generale: (Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 11.099 *passim*).

¹⁴² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Buc., 1952, p. 202. Într-o coresp din 27 martie 1848, inserată în ziarul „Le National”, se sublinia faptul c „redușă la cea mai profundă mizerie”. *Anul 1848 în Principatele Ro* p. 553—554.

LA SITUATION DES MASSES POPULAIRES EN MOLDAVIE À LA VEILLE ET
PENDANT L'ANNÉE RÉVOLUTIONNAIRE DE 1848 (II)

R é s u m é

En analysant dans la première partie de cette étude (cf. *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, sect. III-a, a. Istorie, tom. XII, anul 1966, pp. 37—62), la situation des masses populaires en Moldavie à l'époque mentionnée, l'auteur a insisté sur certaines calamités naturelles comme la sécheresse, les sauterelles et l'épizootie. A côté des facteurs qui découlent du processus objectif de développement du capitalisme dans l'agriculture, tous ces facteurs-là ont fait empirer la situation matérielle des habitants et ont contribué à contourner plus nettement certains aspects de la situation révolutionnaire.

Dans la seconde partie du travail, basée (tout comme la première) sur des matériaux d'archive inédits, on analyse aussi d'autres facteurs qui ont également contribué par leur action à l'accroissement de la pauvreté des masses. Tous ces facteurs concourant à la création de la situation révolutionnaire ont démontré, chacun à sa façon, l'inconsistance du régime féodal, son incapacité de s'accomoder au stade du développement historique.

On y présente d'abord les conséquences de l'épidémie de choléra qui sévit en Moldavie pendant l'été de 1848. Hormis le nombre énorme de victimes fournies surtout par la paysannerie et la population indigène des bourgs et des villes (situation résultant véridiquement des tableaux statistiques annexés au travail) l'épidémie a provoqué une terrible panique parmi les habitants, en déterminant la stagnation presque totale de l'activité commerciale et administrative, pour une longue période.

La connaissance des conséquences de ce fléau fait ressortir d'une façon plus prégnante le caractère aigu de la crise du système féodal ; en plus, elle nous offre une autre perspective sur les circonstances révolutionnaires en Moldavie, durant l'été de 1848.

A côté des facteurs objectifs au accidentels susmentionnés, qui ont eu des conséquences tragiques pour la population du pays, dans les conditions du système féodal en Moldavie, toute une série d'autres facteurs qui tiennent de l'essence même du régime féodal et qui ont agi plus fortement dans les conditions de la dernière phase de décomposition de l'ancien régime, ont encore aggravé la situation des masses.

L'auteur insiste en cours de son travail sur l'oppression fiscale, de même que sur les abus commis par les représentants du pouvoir.

L'oppression fiscale n'est pas le résultat de la multitude des impôts — comme il s'ensuit des matériaux présentés — mais il découle de l'essence même du système des impôts et des perceptions. Le système s'avérait périmé : cette conclusion s'impose de toute évidence ; par son

intermédiaire on ne pouvait pas réaliser un équilibre stable dans les finances de l'état.

Le fait que la plupart des revenus de l'état étaient réalisés par des impôts payés exclusivement par les classes productrices, avait des conséquences négatives sur l'économie. Les crises budgétaires périodiques provoquées par l'évasion fiscale (évasion qui ne pouvait être évitée ni même à l'aide de la cruelle oppression qu'on pratiquait largement) démontraient, elles aussi la nécessité **aiguë** de l'organisation du système financier conformément aux nouveaux principes bourgeois. C'est aussi une des conclusions démontrées par les matériaux présentés et discutés au cours du présent travail.

Enfin, les abus des représentants du gouvernement, favorisés pendant le règne de Michel Stourdza ont accéléré et approfondi le processus de paupérisation des masses et ont augmenté leur insatisfaction.

Les mesures prises par le gouvernement pour remédier à cette situation avaient un caractère limité, étant pratiquement privées d'efficacité. Elles ne touchaient pas à l'essence du féodalisme mais par contre, elles essayaient de l'adapter aux nouvelles conditions du développement historique, dans l'intention de prolonger son existence.

Les conclusions que nous imposent tous les matériaux analysés dans ce travail c'est que la situation révolutionnaire qui existait en Moldavie à ce temps-là (situation à l'apparition de laquelle ont contribué aussi les facteurs susmentionnés) aurait pu se transformer en une révolution victorieuse si les conditions avaient été plus favorables ; seule une telle révolution aurait été capable de renverser définitivement le vieux monde féodal.

Dăjnicii morți în timpul epidemiei de holeră

Nr. crt.	Denumirea ținuturilor	Birnicii	Bejenari hriso-voliți	Căpătă-ierii	Dezrobiți		Total
					ai statului	ai clerului	
1	Dorohoi	1 817	24	12	—	—	1 853
2	Botoșani	1 743	94	66	11	16	1 930
3	Suceava	633	8	2	11	39	693
4	Neamțul	360	4	18	—	12	394
5	Romanul	801	14	26	34	16	891
6	Bacăul	1 113	45	—	13	14	1 185
7	Putna	1 036	6	3	—	2	1 047
8	Tecuci	457	29	21	2	6	525
9	Covurluiul	333	4	62	—	3	402
10	Tutova	330	16	4	—	9	359
11	Vaslui	445	23	7	26	12	513
12	Fălciul	317	6	40	—	8	371
13	Iași	1 256	18	170	8	15	1 467
	Orașul Iași	336	—	57	—	62	445
	Total	10 987	291	488	105	214	12 085

Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 1177, f. 828, 839

ANEXA II

Patentarii și evreii morți în timpul epidemiei de holeră

Nr. crt.	Denumirea ținuturilor	Negustorii			Meșterii				Evreii	Mazilo-ruptașii
		Starea			Treapta					
		I	II	III	I	II	III	calfele total		
1	Dorohoi	—	—	12	—	—	23	2	262	6
2	Botoșani ¹⁾	—	6	72	1	1	86	267	50	4
3	Suceava	—	—	3	—	—	8	1	104	2
4	Neamțu	1	—	12	—	—	31	28	—	26
5	Roman	—	2	10	—	3	21	22	52	77
6	Bacău	—	—	12	—	1	15	19	27	17
7	Putna	—	5	20	—	2	21	16	—	4
8	Tecuci	—	1	10	—	—	20	16	—	88
9	Covurlui	—	—	23	—	—	26	44	18	38
10	Tutova	—	3	47	—	6	40	33	21	90
11	Vaslui	—	—	13	—	—	3	5	21	19
12	Fălciu	—	—	10	—	—	15	19	16	58
13	Iași	—	—	30	—	—	9	12	91	15
	Orașul Iași	—	3	61	—	4	80	478	1 220	20
	Total	1	20	335	1	17	398	962	1 882	464

Ar. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 1177, f. 826

¹⁾ La 3 februarie 1849, isprăvnicia Botoșani trimite o nouă listă de negustorii și meșterii morți. Din noua situație rezultă că au murit de holeră: 6 negustori starea II-a, 74 starea III-a, 85 calfe ale acestora, 1 meșter treapta I, treapta a II-a, 84 treapta III-a, 182 calfe ale acestora și 120 evrei. Ibidem, f. 887.

Tabel parțial

de numărul celor morți în urma epidemiei de holeră din vara anului 1848, după datele extrase din fondul Comitetului sănătății¹⁾

Nr. crt.	Denumirea ținuturilor	Numărul celor îmbolnăviți	Numărul celor vindecați	Numărul celor morți			
				bărbați	femei	copii	Total
1	Suceava	3 554	1 052	—	—	—	2 502
2	Botoșani	20 054	11 556	3 379	2 482	2 637	8 498
3	Dorohoi	9 701	4 114	—	—	—	5 587
4	Neamț	3 378	1 652	972	618	536	2 126
5	Iași	5 861	2 892	—	—	—	2 979 ²⁾
6	Roman	5 198	3 401	1 111	401	285	1 797
7	Bacău	7 492	4 834	—	—	—	2 658
8	Fălciu	2 107	1 326	—	—	—	781
9	Tutova	3 761	1 929	—	—	—	1 832
10	Tecuci	3 337	1 740	—	—	—	1 597
11	Vaslui ³⁾	5 961	4 859	607	334	—	941
Total		70 804	39 255				31 298

¹⁾ Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1757, op. 2005, nr. 653. Totalurile generale sînt date numai pentru 11 ținuturi.

²⁾ Nu sînt incluși morții din orașul Iași, în număr de 2 658. Vezi anexa I—II

³⁾ Arh. St. Iași, Tr. 1434, op. 1634, nr. 236, f. 20—30.

Lipsește datele generale pentru ținuturile Putna și Căvurului.

ANEXA IV

Sate în care mortalitatea a fost mai mare¹⁾

Suceava

Pașcani	162 morți
Tătăruși	63 „
Ruginoasa	54 „
Manole	54 „
Drăgușeni	55 „
Heci	57 „
Jorăști	45 „
Cozmești	45 „
Hîrtoș	33 „
Șoldănești	33 „

Dorohoi

Hudeștii Mari	158 morți
Darabani (sat)	108 „
Zvoriște	161 „
Broscăuți	120 „
Căcăceni	100 „
Știubeeni	100 „
Trestiana	72 „
Vorniceni	80 „
Ivâncăuți	50 „
Dumeni	50 „

¹⁾ Am selectat numai anumite date pentru exemplificare. Cf. Arh. St. Iași, Tr. 1757, op. 2005, nr. 653, f. 650—652, 657—760—765, 736—739, 748—749, 720—726, 481, 484, 492, 606—611, 646—649, 660—672, 683—684, 506, 511, 510 verso, 664—668, 687, 622—525, 642, 740—743.

Zamostea	54	„
Văculești	60	„
Săveni	69	„
Lozna	50	„
Virfu Cîmpului	50	„
Vlăsinești	50	„
Coțușca	76	„
Pomirla	51	„
Suharău	61	„

Iași

Găureni	68	„
Căminărești	57	„
Trăisteni	53	„
Scobinți	59	„
Bădeni	52	„
Vlădiceni	44	„
Prigoreni	54	„
Sirca cu Mădărjucu	50	„
Osoi	33	„
Gănești cu Buznea	40	„
Voinești	37	„

Neamț

Roznov cu cotunurile	108	morți
Petricani	39	„
Dărmănești	30	„
Vînătorii Petrii	30	„

Bacău

Rădeana	85	morți
Dofteana	57	„

Solonț	49	„
Grozești	42	„
Bucium	43	„
Podurile	36	„
Verșăști	36	„
Scorțâni	39	„
Caraculău	34	„

Fălciu

Stăniilești	38	morți
Ghermănești	27	„
Moșna	22	„
Scoposăni	20	„

Tutova

Osăbiții	75	morți
Unțăști cu Bărăști	63	„
Mărgiucani	53	„
Rușii lui Vidrașcu	47	„
Coroești de Gios	42	„
Chilieni	46	„

Tecuci

Bucești	133	morți
Bucești răzeși	120	„
Boghești de Gios și Perjoaia	38	„
Dragănești	36	„
Cernicați	35	„
Polana	43	„

Botoșani

Bărbați	Femei	Copii	Total	
112	78	92	282	Flăminzi
96	48	32	176	Deleni
70	46	54	170	Dumbrăveni
86	42	36	164	Storești
36	16	20	72	Rădeni
40	30	35	106	Brăteni
46	18	22	86	Macsut
36	22	18	76	Lătăi
33	30	40	103	Hicșani
34	17	24	75	Costești
33	20	35	88	Curtești
13	28	31	69	Șoldănești

Roman

Bărbați	Femei	Copii	Total	
57	18	13	88	Băcești
31	9	6	46	Dămieniști
19	17	6	42	Crăești
20	5	4	29	Gidinți
22	10	8	40	Mircești
21	6	1	28	Brătești

MORTALITATEA ÎN TÎRGURI :

Podul Iloaiei	237	morți
Bacău	424	"
Tg. Ocna	352	"
Moinești	65	"
Tg. Fălcu	57	"
Huși	177	"
Roman	200	"
Bîrlad	369	"
Fălticeni	354	"
Piatra Neamț	390	"
Tg. Neamț	372	"
Dorohoi	511	"
Herța	232	"
Mihăileni	248	"
Darabani	233	"
Tecuci	144	"
Nicorești	55	"
Podu Turcului	23	"

Bărbați	Femei	Copii	Total	
786	828	654	2268	Botoșani
121	99	57	276	Hîrlău
66	37	75	178	Sulița ¹
28	31	8	67	Ștefănești
49	33	41	123	Burdujeni
4	6	9	19	Bucecea
12	2	7	21	Frumușica

1) Într-un raport din 22 iulie 1848, ispravnicul de Botoșani arăta că în tirgul Sulișoia au murit 195 evrei, 54 creștini și 6 armeni. Arh. St. Iași, Tr. 1775, op. 2005, nr. 652, t. II, p. 397.

ROLUL COMITETELOR DE FABRICĂ ÎN ORGANIZAREA CLASEI MUNCITOARE ÎN CONDIȚIILE ADÎNCIRII PROCESULUI REVOLUȚIONAR DIN ȚARA NOASTRĂ (august-decembrie 1944)

DE

A. IOGHIN, A. CAREȚCHI și M. GH. MORĂRAȘU

Lupta antifascistă și de eliberare națională a poporului român, în fruntea căreia se afla clasa muncitoare condusă de partidul ei revoluționar, arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, s-a dezvoltat, după răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și eliberarea României de ocupație străină, într-o largă acțiune de masă pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice¹.

Interesate în dezvoltarea revoluției, forțele democratice și patriotice pe care P.C.R. le-a organizat într-o largă coaliție, au desfășurat, sub conducerea clasei muncitoare, „o luptă intensă împotriva reacțiunii interne, sprijinită de cercurile imperialiste străine, pentru înfăptuirea transformărilor revoluționar-democratice”².

Elaborînd și dezvoltînd linia sa strategică și tactică, partidul comunist trece, imediat după victoria insurecției armate de la 23 August 1944, la organizarea rîndurilor sale. Această sarcină, care avea o importanță hotărîtoare pentru înfăptuirea cu succes a revoluției, era dictată de noua situație creată de izbucnirea revoluției din România, de necesitatea transformărilor politice, economice și sociale cerute de desfășurarea procesului revoluționar. „Atenția neslăbită acordată întăririi continue a rîndurilor sale, creșterii influenței politice și ideologice,

¹ Nicolae Ceaușescu — *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*. Ed. pol., Buc., 1966, p. 56.

² Nicolae Ceaușescu — *Raport cu privire la proiectul de Constituție a Republicii Socialiste România*, Ed. pol., Buc., 1965, p. 5.

lupta intransigentă împotriva oricăror concepții străine, pentru apărarea purității marxism-leninismului — se arată în Declarația partidului nostru din aprilie 1964 — asigură forța și tăria partidului, *capacitatea de a-și îndeplini misiunea sa istorică*". (subl. aut.)³.

Organizându-și întreaga sa activitate în condiții de legalitate, partidul s-a bazat pe zecile de mii de membri de partid și simpatizanți, care, sub conducerea încercată a Partidului Comunist Român, au luptat cu devotament pentru cauza socialismului în anii grei ai ilegalității. Avînd sprijinul acestor mase de membri și simpatizanți ai săi, partidul nostru — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — a reușit „să-și organizeze în scurt timp forțele în principalele întreprinderi industriale, la sate, în instituțiile de cultură și învățămînt, în toate centrele țării”⁴.

Întărindu-și rîndurile atît din punct de vedere politico-ideologic, cît și organizatoric, P.C.R. acordă o atenție permanentă organizării clasei muncitoare, hegemonul revoluției din România, maselor largi de la orașe și sate. „Partidul — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — organizează în această perioadă sindicatele unice, organizațiile de tineret, desfășoară lupta pentru consolidarea în continuare a Frontului Unic Muncitoresc și înfăptuirea unității politice și organizatorice a clasei muncitoare”⁵.

Ținînd seama de trăsăturile caracteristice ale situației interne și externe a țării, de stadiul de dezvoltare a revoluției și de perspectivele acesteia, Partidul Comunist Român a indicat formele și metodele cele mai adecvate organizării și mobilizării proletariatului în lupta revoluționară. Așa, de exemplu, încă din anii ilegalității, cadrele de bază ale partidului comunist, din afară și din închisori în frunte cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, au acordat o atenție deosebită problemelor privitoare la organizarea clasei muncitoare în sindicate, realizarea frontului unic și refacerea unității muncitorești⁶. Referatul prezentat de tovarășul Gheorghe Apostol privitor la structura organizatorică a sindicatelor după eliberare, dezbătut în lagăr de activul de partid a stat la baza organizării sindicatelor din România⁷.

Partidul comunist s-a călăuzit în activitatea sa de organizare a clasei muncitoare după indicațiile lui V. I. Lenin, care spunea: „Lo-

³ Declarație cu privire la poziția P.M.R. în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964. Ed. pol., Buc., 1964, p. 51.

⁴ Nicolae Ceaușescu — Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România. Ed. pol., Buc., 1966, p. 56.

⁵ Ibidem.

⁶ Cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Plenara C.C. al P.C.R. din 30 noiembrie — 5 decembrie 1961, „Scînteia” din 13.XII.1961.

⁷ Cuvîntarea tovarășului Al. Sencovici la Plenara C.C. al P.C.R. din 30 noiembrie—5 decembrie 1961, „Scînteia” din 13 decembrie 1961.

zincă : organizați-vă !... trebuie înfăptuită acum fără întârziere. Dacă nu vom ști să creăm cu îndrăzneală și cu spirit de inițiativă organizații noi, va trebui să renunțăm la deșartele pretenții de a deține rolul de avangardă”⁸.

În elaborarea formelor organizatorice de luptă a clasei muncitoare partidul comunist a ținut totodată seama și de tradițiile glorioase ale proletariatului român. Eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933 au constituit confirmarea justetei liniei politice a partidului comunist de închegare a frontului unic al clasei muncitoare, îmbogățind astfel experiența sa revoluționară.

Anii grei ai războiului, activitatea eroică a întregului popor în fruntea căruia se afla clasa muncitoare, condusă de comuniști, au ridicat pe o treaptă nouă unitatea clasei muncitoare. Realizarea, în aprilie-mai 1944, a Frontului Unic Muncitoresc, crearea în numeroase întreprinderi industriale a comitetelor de front unic, victoria insurecției armate au constituit pentru proletariatul din România momente pline de învățăminte, de educare politică a tuturor muncitorilor în spiritul unei unități trainice, depline⁹.

Dezvoltarea luptei maselor, succesiunea rapidă a evenimentelor desfășurate în viața social-politică a țării impuneau crearea de către partidul comunist a formelor organizatorice de acțiune a clasei muncitoare, forme prin care aceasta trebuia să-și consolideze și să-și dezvolte rolul său de clasă conducătoare.

Procesul de organizare a clasei muncitoare cuprinde în sine două laturi: una rezultată din activitatea conștientă a partidului comunist, și alta rezultată din inițiativa creatoare a muncitorilor, care se îmbină necesar în contextul revoluționar general, generind formele de luptă adecvate scopului. Marx sublinia în acest sens că „o clasă în care se concentrează interesele revoluționare ale societății, de îndată ce s-a răsculat, găsește nemijlocit în propria ei situație conținutul și materialul activității sale revoluționare: să zdrobească pe adversari, să ia măsurile dictate de necesitățile luptei, iar consecințele propriilor ei acțiuni o împing mai departe”¹⁰. În acest fel, organizarea clasei muncitoare după 23 August 1944 ducea în mod obiectiv la adâncirea procesului revoluționar, la dezvoltarea cuceririlor maselor în ofensiva lor neîntreruptă împotriva reacțiunii.

În apelul C.C. al P.C.R. din 26 august 1944 se arăta : „Muncitori ! Uniți în Frontul Unic Muncitoresc, puneți-vă în fruntea luptei de eliberare a poporului ! Refaceți imediat organizațiile voastre sindicale ! Organizați comitete patriotice de fabrică, alese de toți muncitorii, pentru recrutarea de luptători, conducerea luptei patriotice și menținerea

⁸ V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 9, București. Ed. pol., 1962, p. 309—310.

⁹ C. Barbu și V. G. Ionescu, *Constituirea și activitatea comitetelor de front unic muncitoresc din întreprinderi în perioada aprilie-august 1944*, în „Studii”, revistă de istorie, nr. 4, Tomul 17, 1964, p. 790—791.

¹⁰ K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. 7. Ed. pol., 1960 p. 20.

ordinii în fabrici, uzine și cartiere!"¹¹. Două zile mai târziu, C.C. al P.C.R. elaborează un nou apel, în care, adresându-se muncitorilor, le indica: „Organizați-vă în comitetele de fabrică, în sindicatele voastre de breaslă, înrolați-vă în gărzile patriotice. Alungați din fabrici pe legionari și sprijinitorii lor, pentru împiedicarea oricărui act de sabotaj”¹². La mitingul din fața sediului Comitetului Central de la 30 august 1944, Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta: „Am cucerit azi libertatea. Dar ea trebuie consolidată. Pentru aceasta rolul de frunte revine clasei muncitoare și luptei sale. Dar numai lupta organizată poate avea un succes deplin. Organizați-vă în sindicatele unite ale întreprinderilor voastre, formați comitete de fabrică”¹³.

Răspunzînd chemării partidului comunist, muncitorii principalelor întreprinderi metalurgice, textile, tipografice, din București, au pornit hotărît la organizare. În ziua de 27 august 1944 are loc prima întrunire a muncitorilor din întreprinderile industriale din capitală, la care au participat muncitorii de la „Vulcan”, „Malaxa”, „C.F.R.”, „S.T.B.”, „Ford”, „Leonida” etc. Principalele probleme dezbătute erau tocmai acele legate de organizarea clasei muncitoare: întărirea frontului unic muncitoresc, alegerea comitetelor de fabrică alcătuite din cei mai cinstiți, devotați și hotărîți muncitori¹⁴. Călăuziți de indicațiile conducerii partidului, comuniștii au desfășurat, prin urmare, o intensă muncă în cadrul întreprinderilor pentru organizarea clasei muncitoare.

Încă în luna august 1944 au fost alese comitete de fabrică în capitală la „Vulcan”, „Voinea”, Atelierele C.F.R. „Grivița” — locomotive, „Talpa”¹⁵, iar în țară la Atelierele C.F.R. Pașcani și Galați, la uzinele Nadrag etc. Ritmul intens în care s-a desfășurat organizarea clasei muncitoare în întreaga țară îl relevă analiza datelor statistice pe care le oferă capitala. Astfel, dacă în ziua de 31 august au fost alese comitete de fabrică în 10 mari întreprinderi, pînă la 7 septembrie numărul lor ajunsese la 50¹⁶. Aceasta dovedește că apariția comitetelor de fabrică a fost favorizată de complexitatea factorilor subiectivi și obiectivi existenți, organizarea clasei muncitoare fiind o parte componentă a procesului revoluționar ce avea loc ca urmare a victoriei insurrecției armate.

Trobuie precizat că apariția primelor comitete de fabrică, în noile condiții create prin victoria insurrecției armate, se caracterizează prin faptul că ele au fost alese, în primul rînd, în acele întreprinderi în care au existat și acționat, în perioada de pregătire a insurrecției, comitete de

¹¹ „România liberă” din 26 august 1944.

¹² Apelul C.C. al Partidului Comunist din România, din 28 august 1944 în Arhiva Sfatului Pop. Reg. Hunedoara, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dosar 16.296/1944.

¹³ „România liberă”, din 31 august 1944.

¹⁴ „România liberă”, din 30 august 1944.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Arhivele C.C.S., dosar 1 (comisia de organizare).

front unic. Această particularitate demonstrează continuitatea în organizarea clasei muncitoare, bazată pe tradițiile și formele organizatorice verificate, sub conducerea P.C.R., în lupta revoluționară. Desfășurarea revoluției populare a imprimat deci comitetelor de fabrică trăsăturile unor organe de luptă pentru rezolvarea sarcinilor noi, revoluționare, impuse de revoluție. În acest fel, ele au căpătat un caracter mult mai larg decît comitetele de front unic a căror menire principală era lupta antifascistă.

Create încă din luna august 1944, comitetele de fabrică au constituit o primă etapă în lupta comuniștilor pentru organizarea imediată a clasei muncitoare în sindicate unice, revoluționare¹⁷. Comitetele de fabrică erau alese de masa largă a muncitorilor și reprezentau interesele lor, indiferent dacă erau sau nu organizați. În instrucțiunile C.C. al P.C.R. se arăta: „Comitetele de fabrică reprezintă pe toți salariații întreprinderii, chiar pe acei ce nu sînt organizați în sindicat. Comitetele de fabrică se aleg în adunarea generală a fabricii”¹⁸. În acest mod clasa muncitoare și-a creat și dezvoltat organe capabile să mobilizeze și să unească în luptă întreaga masă a muncitorilor pe baza frontului unic muncitoresc. Ele reprezentau în același timp o școală politică pentru educarea clasei muncitoare în spiritul organizării de clasă și a luptei intransigente pentru rezolvarea problemelor fundamentale ale revoluției.

Crearea comitetelor de fabrică a avut loc pe baza unei largi democrații muncitorești¹⁹. Alese de masa largă de muncitori, în cadrul unor adunări generale, cu majoritate de voturi, comitetele de fabrică cuprindeau pe muncitorii cei mai cinstiți, cei mai capabili, pe muncitorii care manifestau prin activitatea și conduita lor revoluționară spirit de luptă, de inițiativă și de organizare. Prestigiul mare de care se bucurau membrii Partidului Comunist Român, precum și lupta lor permanentă pentru apărarea intereselor maselor populare, au determinat muncitorii, ca, în comitetele de fabrică să le dea votul lor cu încredere.

Pînă la înființarea organelor sindicale, comitetele de fabrică au îndeplinit, în întreprinderi, rolul organizațiilor sindicale. Ele erau

¹⁷ I. Chiper, *Organizarea comitetelor de fabrică* (23 August—octombrie 1944) în „Studii”, revistă de istorie, T. 17, nr. 4, p. 810.

¹⁸ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Banat, fond 2, dosar 119, f. 262 „Ce sînt sindicatele și cum trebuie să activeze comuniștii în sindicate”. (Instrucțiuni).

¹⁹ Loc. cit., fond. 4, dosar 951, f. 22—23. „Norme de organizare a sindicatelor”. În instrucțiunile: „Ce sînt sindicatele și cum trebuie să activeze comuniștii în sindicate” se arată: „Pentru organizarea unui sindicat se formează mai întîi un comitet de inițiativă. Acesta trebuie să ducă o muncă de propagandă și de lămurire a salariaților din fabrică sau biroul respectiv asupra necesității de a se organiza în sindicat... Dacă comitetul de inițiativă reușește să convingă *majoritatea* salariaților unei întreprinderi se poate trece mai departe la organizarea sindicatului. Deoarece sindicatele sînt organizate pe ramuri de industrie, nu fiecare întreprindere își are comitetul său sindical. Fiecare întreprindere își are însă comitetul de fabrică”.

organe mai largi decât comitetele sindicale, care reprezentau masa muncitorilor sindicalişti. Această diferențiere între comitetele de fabrică și comitetele sindicale nu determină faptul ca unele să fie opuse celorlalte. Dimpotrivă, ele alcătuiau organe unice în activitatea de organizare a clasei muncitoare, ce avea loc în însuși procesul de desfășurare a revoluției din România. Aceste organe colaborau sau chiar își suprapuneau, uneori, activitatea în perioada de început a reorganizării clasei muncitoare după victoria insurecției armate. Apariția comitetelor de fabrică, larga lor extindere, cit și sprijinul acordat de organizațiile de partid muncitorilor în crearea sindicatelor unice din România au prezentat o mare importanță pentru dezvoltarea și organizarea forțelor revoluționare din țara noastră, care, sub conducerea P.C.R., au îndeplinit sarcinile imediate și de perspectivă ale revoluției. Datorită acestor succese înregistrate de partidul comunist în opera vastă de organizare a proletariatului a putut fi creată, în lunile septembrie și octombrie 1944, baza reorganizării mișcării sindicale²⁰.

Procesul de reorganizare a mișcării sindicale din țara noastră a fost impulsionat, printre altele, și de crearea, la 1 septembrie 1944, a Comisiei de organizare a mișcării sindicale unite din România²¹. La mai puțin de o lună după înființarea ei, peste 150.000 de muncitori, dintre care 50.000 din Capitală, făceau parte din Sindicatele unice din România²².

Analizînd procesul înființării sindicatelor, în acea etapă a dezvoltării revoluției, trebuie subliniat faptul că larga cuprindere a muncitorilor în sindicate s-a reflectat în *transformarea comitetelor de fabrică în organe sindicale*. Acest proces își avea originea în însăși apariția și conținutul activității acestor comitete. În noua etapă a organizării clasei muncitoare ele sînt subordonate atît adunării generale a muncitorilor, care le-au ales, cit și organelor superioare. Confederația Generală a Muncii, creată în luna ianuarie 1945, consemnează acest lucru, precizînd că: „Comitetul de fabrică are obligația de a se îngriji ca toate hotărîrile și îndrumările organelor superioare ale mișcării sindicale să fie executate; de asemenea, este responsabil de toată activitatea sindicală din întreprinderi. El va face o dare de seamă asupra activității Sindicatului, precum și adunării generale a muncitorilor din întreprinderi”²³.

Rolul comitetelor de fabrică în crearea organizațiilor sindicale rezultă și din faptul că comisiile locale ale sindicatelor erau alese din

²⁰ I. Chiper, *op. cit.*, p. 824.

²¹ „România liberă”, din 2 septembrie 1944.

²² „Scînteia”, din 3 octombrie 1944.

²³ Regulamentul Comitetelor de fabrică, elaborat de către C.G.M. (vezi Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Banat, fond. 2, dos. 119, f. 193—194).

sînul comitetelor de fabrică din localitatea respectivă²⁴. Rezultă, prin urmare, că comitetele de fabrică au devenit baza activității sindicale²⁵.

Posibilitatea transformării comitetelor de fabrică în comitete sindicale²⁶ a fost generată tocmai de faptul că la baza lor au stat principiile generale ale organizării mișcării sindicale, stabilite de partidul comunist încă în anii ilegalității. Aceste principii au fost, de altfel, reafirmate în Rezoluția adoptată de reprezentanții P.C.R. și P.S.D. la ședința comună de constituire a Comisiei de organizare a mișcării sindicale din țara noastră, care cuprindea următoarele puncte: organizațiile sindicale să aibă la bază unitatea clasei muncitoare ca emanație a F.U.M.; organizația sindicală să aibă la bază principiul luptei de clasă; alegerea liberă de jos în sus a organelor conducătoare, avînd libertatea să aleagă și să fie ales orice muncitor organizat, potrivit principiilor democrației muncitorești; în organizațiile sindicale și în organele de conducere hotărârile se iau cu votul majorității...²⁷ Aceste principii de bază ale refacerii mișcării sindicale au determinat totodată crearea organizațiilor profesionale de clasă ale muncitorilor²⁸, a căror participare activă la marile lupte desfășurate sub conducerea partidului, a creat premisele înfăptuirii ulterioare a deplinei unități politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare. „Unificarea la Congresul din 1948 a Partidului Comunist Român cu Partidul Social-Democrat, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul al IX-lea al P.C.R., pe baza principiilor organizatorice, tactice, politice și ideologice ale marxism-leninismului, a pus capăt sciziunii de peste 20 de ani din mișcarea muncitorească din țara noastră, a asigurat clasei muncitoare, întregului popor, statul major de luptă capabil să rezolve cu succes sarcinile operei istorice de construire a societății socialiste”²⁹.

Analiza procesului de apariție și dezvoltare a comitetelor de fabrică relevă existența acestor principii care au stat la baza activității lor. Principiul fundamental al constituirii și activității comitetelor de fabrică era cel al unității de acțiune a clasei muncitoare³⁰. El a fost dictat de procesul revoluționar, care impunea crearea organizațiilor unice ale cla-

²⁴ Instrucțiunile prevedeau că „dacă avem alese comitetele de fabrică pe ramură de activitate industrială sau comercială, putem trece la convocarea unei adunări generale a comitetelor de fabrică în care se alege Comitetul Sindicatului (adică a Comisiei locale — nota aut.). (Vezi Arhiva Comit. Reg. al P.C.R. Banat, fond. 2, dos. 119, f. 262).

²⁵ Acest proces trebuie să fie considerat ca fiind un proces general care a început aproximativ din luna oct. 1944, adică tocmai atunci cînd bazele reorganizării mișcării sindicale fuseseră puse.

²⁶ „Libertatea”, din 7 sept. 1944.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Vezi cuvîntarea tov. Gh. Apostol la mitingul de doliu din Piața Palatului Republicii din 24 martie 1965, în „Lupta de clasă”, nr. 3, 1965, p. 15.

²⁹ Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, Ed. pol., 1965, Buc., p. 75.

³⁰ *Frontul Unic Muncitoresc* (brosură), 1945, în Arhiva Comit. regional al P.C.R. Hunedoara, fond. 2, dos. 26, f. 14.

sei muncitoare. Comitetul județean Arad al P.C.R. într-un raport, sublinia că reorganizarea sindicatelor, începută încă de la 24 august, a avut la bază frontul unic muncitoresc, reprezentat prin comitetele de fabrică din întreprinderi³¹, iar comitetul regional Iași al P.C.R. reliefa că s-a preocupat, încă din primele zile după eliberare, de organizarea și activizarea comitetelor de fabrică pe baza F.U.M.³².

Comitetele de fabrică și-au înscris ca principală sarcină în activitatea lor apărarea intereselor de clasă ale muncitorilor, reliefând, astfel, încă o dată caracterul lor revoluționar. Ele au desfășurat, alături și sub conducerea organizațiilor de partid din întreprinderi, o intensă muncă pentru educarea muncitorilor în spiritul solidarității și al dezvoltării conștiinței revoluționare de clasă³³. În acest sens comitetele de fabrică, organizațiile sindicale în general, au constituit principalul ajutor al partidului în lupta revoluționară, în creșterea forței combative și a conștiinței de clasă a muncitorilor³⁴.

Reacțiunea era nevoită să recunoască marea încredere de care se bucurau comuniștii în rîndurile oamenilor muncii. „În organizațiile profesionale muncitorești predomină elementele înscrise în partidul comunist”³⁵, nota o informare către Consiliul de Miniștri. Alături de comuniști, în comitetele de fabrică erau aleși muncitori social-democrați sau din rîndul celor fără de partid³⁶.

Principiile democrației muncitorești și-au găsit deplina reflectare nu numai în alegerea ci și în activitatea comitetelor de fabrică. Astfel, ele trebuiau să prezinte dări de seamă în fața celor care le-au încredințat mandatul de reprezentare³⁷, fiind obligate „să asculte permanent critica maselor, să asculte durerile, bucuriile și necazurile lor”³⁸; să facă cunoscut muncitorilor hotărîrile luate, să-i consulte permanent. La rîndul lor, muncitorii sprijineau activitatea comitetelor de fabrică împotriva reacțiunii, pentru satisfacerea revendicărilor politice și eco-

³¹ Arhiva Comit. regional al P.C.R. Banat, fond, 4, dos. 951, f. 1.

³² Arhiva Comit. regional al P.C.R. Iași, fond 1, dos. 42, f. 24.

³³ „Regulamentul comitetelor de fabrică” în Arhiva Comit. regional al P.C.R. Banat, fond 2, dos. 119, f. 194.

³⁴ Sindicatele unite din Arad subliniau într-un raport că ele s-au organizat pe baza F.U.M., „ținînd seama de principiile democrației sindicale și ale luptei de clasă”. (Arhiva Comit. regional al P.C.R. Banat, fond 4, dos. 951, f. 5).

³⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 49, dosar 9274, f. 145.

³⁶ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Hunedoara, fond 2, dosar 29, f. 48. În Comitetul de fabrică de la C.F.R. Timișoara majoritatea membrilor erau comuniști. (Arhiva Comit. regional al P.C.R. Banat, fond 2, dosar 88, f. 5).

³⁷ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Banat, fond 2 m. dosar 119, f. 193.

³⁸ Cuvîntarea tov. Sencovici A., vicepreședinte al Comisiei de organizare a sindicatelor unite, ținută la Comisia locală a sindicatelor din Timișoara în toamna anului 1944 (Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Banat, fond 1, dosar 29, f. 148).

nomice³⁹. Sprijinite în mod activ de clasa muncitoare, comitetele de fabrică au avut un rol deosebit în antrenarea masei de muncitori la lupta pentru rezolvarea sarcinilor revoluționare.

Ritmul intens de organizare a clasei muncitoare, precum și conținutul revoluționar al acestui proces ce se desfășura în întreaga țară, sub directa conducere a organizațiilor de partid, au pus în derută reacțiunea. Aceasta a luat măsuri împotriva clasei muncitoare și a organizațiilor sale atât în organele centrale, cât și pe plan local. În ședințele Consiliului de Miniștri, începând chiar din primele zile după insurecția armată, reprezentanții P.C.R. au trebuit să desfășoare o luptă intensă împotriva reacțiunii, care, nesocotind cerințele imperioase ale vremii, precum și starea de fapt existentă în organizarea clasei muncitoare, căuta să stăvilească acest proces și să-l canalizeze pe făgașul intereselor ei. Amintirea, încă vie, a eroicelor lupte din 1933, în care clasa muncitoare, organizată sub conducerea partidului comunist, a fost factorul hotărâtor al amplexării acestor bătălii, sporea teama și acțiunile represive ale reacțiunii. Insurecția armată victorioasă a dovedit, încă o dată, că, în fața clasei muncitoare unite toate planurile reacțiunii n-au avut rezultat, chiar dacă ele s-au sprijinit pe baionete și gloanțe.

Manevrele reacțiunii au fost zdrobite de însăși clasa muncitoare, care a înlăturat pas cu pas piedicile din calea sa, creîndu-și organizații puternice, instrumente de exercitare a hegemoniei sale în revoluție. Așa, de exemplu, reprezentanții P.C.R. și P.S.D. din guvern au cerut acestuia, încă din primele zile după victoria insurecției armate, să concretizeze drepturile oamenilor muncii de a se organiza în sindicate prin elaborarea unei noi legislații muncitorești și a unei noi legi a sindicatelor⁴⁰. Această problemă a fost ridicată vehement și la următoarele ședințe, constituind terenul unei aprige lupte împotriva reacțiunii, care a amînat discutarea și elaborarea legii sindicatelor pînă în luna ianuarie 1945⁴¹.

Lupta reprezentanților Frontului Național Democratic din guvern s-a împletit cu acțiunile concrete de organizare a clasei muncitoare, făcute împotriva reacțiunii. Rolul comitetelor de fabrică, al sindicatelor, creștea pe măsura extinderii lor în tot mai multe întreprinderi ele ajungînd să cuprindă, la sfîrșitul anului 1944, aproape întreaga clasă muncitoare din România. Reacțiunea nu numai că nu a putut stăvili procesul de organizare a clasei muncitoare prin

³⁹ De exemplu, muncitorii de la S.A. Lupeni nu au părăsit ore în șir curtea din fața direcțiunii cît timp membrii comitetului de fabrică duceau tratative pentru obținerea anumitor revendicări. Prezența lor a constituit un prețios ajutor pentru membrii comitetului de fabrică, a silit direcțiunea întreprinderii să accepte memoriul prezentat (Arhiva Sfatului popular Regional Hunedoara, fond Inspectoratul Muncii Deva, dosar XXIII — 30/1945, f. 23).

⁴⁰ Arhiva C. C. al P.C.R., fond 103, dosar 8464, f. 22.

⁴¹ E. Mănguț, *Adoptarea legii asupra sindicatelor profesionale în luna ianuarie 1945 în „Analele Inst. de ist. a partidului”, nr. 6/1993 p. 125 și urm.*

neadoptarea legii sindicatelor, dar a fost obligată să le recunoască existența, admitînd în guvernul în care mai deținea majoritatea un reprezentant al sindicatelor⁴², ca urmare a participării active a sindicatelor conduse de P.C.R. la viața economică, politică și socială a țării.

Ministerul de Interne, în fruntea căruia se găsea generalul reacționar Aldea, a trimis ordine circulare în întreaga țară care interziceau organizarea clasei muncitoare⁴³, iar organele locale reacționare au luat măsuri represive împotriva membrilor comitetelor de fabrică, încercînd să-i concedieze⁴⁴, să-i aresteze⁴⁵, sau să le trimită ordine de mobilizare⁴⁶, să lipsească astfel pe muncitorii de conducătorii lor recunoscuți. Împotriva acestor măsuri s-a ridicat clasa muncitoare în frunte cu comuniștii. Ofensiva maselor populare nu a putut fi oprită. Inițiativa vieții politice aparținea în continuare forțelor populare conduse de comuniști.

Reacțiunea a îmbinat politica de opoziție fățișă cu încercări diversioniste. Pe linia acestor manevre se integrează acțiunile de creare a așa-ziselor sindicate „galbene”, de nuanță reformistă⁴⁷, prin care se încerca să se abată clasa muncitoare de la lupta revoluționară. Cu toate că, în jurul lor, s-a făcut, în gazetele reacționare, o imensă propagandă, asemenea sindicate nu s-au putut dezvolta pentru că în țara noastră n-au existat aderenți. Clasa muncitoare nu s-a lăsat înșelată; ea a respins orice încercare făcută de reacțiune în vederea frînării procesului de organizare a muncitorilor după principiul luptei de clasă, în conformitate cu cerințele imediate ale procesului revoluționar din România, aflat în plină desfășurare⁴⁸.

⁴² În al doilea guvern prezidat de generalul Sănătescu, guvern cu caracter politic, a făcut parte și un reprezentant al sindicatelor. Datorită luptei maselor populare el a fost recunoscut și de următorul guvern prezidat de generalul Rădescu. Arhiva Comit. regional al P.C.R. Banat, fond 2, dos. 118, f. 2.

⁴³ Ca urmare a ordinelor trimise de M.A.I., garnizoanele locale au trimis circulare întreprinderilor prin care interziceau adunările și activitatea de organizare a clasei muncitoare. Garnizoana Timișoara, în ordinul său din 29 august 1944, arăta că intrusec anumite persoane se prezintă în fața muncitorilor pentru a-i organiza pune în vedere: „Nimeni nu are voie să facă nici un fel de adunare ... și nici să vorbească în public sau în local închis muncitorilor...”. (Loc. cit., dos. 118, f. 21).

⁴⁴ Loc. cit., dos, nr. 118, f. 21.

⁴⁵ Loc. cit., fond 4, dos. 922, f. 3—4.

⁴⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dos. 8471, f. 12; Arhiva Comit. reg. al P.C.R. Galați, fond 4, dos. 445, f. 13.

⁴⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dos. 9271, f. 115.

⁴⁸ Comitetul regional al P.C.R. Banat, într-un raport către C.C. al P.C.R., arăta că în regiune au loc, tot mai multe încercări din partea național-tărăniștilor și a elementelor fasciste legionare de a sparge unitatea sindicală, de a forma sindicate galbene, de a pune la conducere fasciști”. De aceea, Comitetul regional al P.C.R. Banat a luat măsuri în vederea consolidării organizațiilor sindicale, a întăririi spiritului de luptă al clasei muncitoare împotriva dușmanilor unității ei, împotriva fascismului. (Arhiva Comit. regional al P.C.R. Hunedoara, fond 1, dos. 1, f. 38).

Agitînd mereu ideea creării unor organizații profesionale, care nu ar fi trebuit să aibă caracter politic⁴⁹, reacțiunea din România a continuat să se opună, prin diferite mijloace și metode, acțiunii proletariatului de a se organiza în sindicate; ea urmărea, astfel, împiedicarea participării întregii clase muncitoare, sub conducerea P.C.R., la desfășurarea revoluției. Cererea Comandamentului militar al capitalei, adresată Președinției Consiliului de Miniștri, prin care se insista „să se scoată chestiunile politice din preocupările sindicale muncitorești”⁵⁰ sau cererea subsecretarului de stat la Ministerul Economiei Naționale, în primul guvern al generalului Sănătescu, „să nu se mai permită ținerea de întruniri politice în fabrici”⁵¹, reprezintă un exemplu tipic pentru a scoate în evidență scopurile urmărite de burghezia și moșierimea română.

Un răspuns clar, categoric, în numele partidului comunist, al întregii clase muncitoare, a fost dat de Gheorghe Gheorghiu-Dej. „Au fost și sînt încă teoreticieni — spunea el — care încearcă să reducă rolul clasei muncitoare, care încearcă să îndepărteze clasa muncitoare de la preocupările politice... Oricît ar încerca unele elemente reacționare din virfurile conducerii acestor partide (reacționare — n. aut.) ele nu vor reuși să împiedice muncitorimea de a participa activ la viața politică a țării, la acțiunea de democratizare a vieții noastre publice”⁵².

Analizînd poziția reacțiunii față de procesul de organizare a clasei muncitoare, constatăm că tergiversarea continuă a elaborării legii sindicatelor era o consecință a încercărilor reacțiunii de a da sindicatelor un caracter limitat, reformist. Ea urmărea ca sindicatele să rămînă în afara problemelor majore, care se ridicau în viața socială, politică și economică, și să se transforme în organe ale exercitării voinței burgheziei și reacțiunii. Caracterul revoluționar al activității comitetelor de fabrică a stîrnit o adevărată panică în rîndurile reacțiunii. După cum arată documentele, reacțiunea, înspăimîntată de avîntul procesului de organizare a proletariatului, de amploarea acțiunilor revoluționare ale maselor populare, conduse de partidul comunist, a continuat să se opună, în repetate rînduri, recunoașterii comitetelor de fabrică ca organe ale clasei muncitoare. Cu toate că aceste organe n-au fost recunoscute, ele au acționat ca instrumente de mobilizare a clasei muncitoare, sub conducerea P.C.R., în luptă pentru dezvoltarea revoluției din România. Comitetele de fabrică își măreau continuu sfera de preocupări, manifestînd, în același timp, competență, în rezol-

⁴⁹ Adevăratul sens al acestei teorii este pe deplin combătut de întreaga experiență de luptă a proletariatului internațional. Rupte de lupta politică, organizațiile profesionale ale clasei muncitoare devin un apendice al politicii de clasă a burgheziei.

⁵⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dos. 9279, f. 22.

⁵¹ Loc. cit., fond 103, dos. 8945, f. 14.

⁵² Cuvîntarea lui Gh. Gheorghiu-Dej cu prilejul creării C.G.M. în *Primul Congres General al Sindicatelor Unite din România*. Ed. C.G.M., 1945, Buc., p. 147—148.

varea problemelor social-politice impuse de adîncirea revoluției. Ofensiva clasei muncitoare, presiunea exercitată asupra conducerilor reacționare ale unor întreprinderi le-au determinat însă pe acestea să recunoască în comitetele de fabrică singurele organe reprezentative ale muncitorilor. Prin urmare, încă înainte de elaborarea legii sindicatelor, comitetele de fabrică, datorită luptei clasei muncitoare, au acționat în întreprinderi ca organizații ce și-au impus existența cu largi drepturi împotriva voinței reacțiunii.

Cele mai aprige discuții privind drepturile comitetelor de fabrică le-au provocat cererile muncitorilor ca acestea să fie singurele organe care să-și dea avizul asupra schimbărilor din cadrul personalului (concedieri, angajări, reprimiri etc). Refuzul conducerilor întreprinderilor de a admite această cerință era motivat prin faptul că s-ar permite „imixtiunea muncitorilor în conducerea întreprinderilor”. În toate întreprinderile clasa muncitoare a fost mobilizată de comuniști la lupta pentru sprijinirea comitetelor de fabrică. Cu toată împotrivirea reacțiunii din guvern, cit și din întreprinderi, comitetele de fabrică, încă de la apariția lor, și-au impus exercitarea dreptului de a hotări singure în numele muncitorilor, asupra problemelor legate de modificările din cadrul personalului. Aceasta constituie una din principalele laturi ale activității comitetelor de fabrică și reprezintă o premisă pentru lărgirea dreptului de control în întreprinderi, în domeniul producției și repartiției.

Preocupările principale din activitatea comitetelor de fabrică se încadrau în lupta generală a maselor populare, care, sub conducerea încercată a partidului comunist, militau pentru rezolvarea sarcinilor pe care revoluția din România le ridicase în fața clasei muncitoare, în fața poporului român. Problemele care stăteau în fața comitetelor de fabrică puteau fi rezolvate numai în condițiile conducerii acestor comitete de către organele și organizațiile Partidului Comunist Român.

Comuniștii erau inițiatorii acțiunilor organizate de comitetele de fabrică⁵³ și, în același timp, se situau în fruntea muncitorilor în lupta pentru satisfacerea revendicărilor preconizate. Conducerea activității lor de către organizațiile de partid dădea comitetelor de fabrică perspectiva generală a luptei, siguranța în victoria clasei muncitoare. Totodată, conducerea de către partid crea posibilitatea încadrării activității comitetelor de fabrică în lupta generală dusă de masele populare în vederea dezvoltării revoluției din România.

Încă de la apariția lor, ca organe de luptă a clasei muncitoare, comitetele de fabrică și-au concentrat activitatea în direcția înfăptuirii sarcinilor antifasciste, democratice, antif feudale și economice ale revoluției. Analiza activității lor, desfășurată imediat după 23 August, scoate în evidență contribuția însemnată în mobilizarea clasei muncitoare la lupta pentru satisfacerea cerințelor obiective ale pro-

⁵³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8833, f. 600.

cesului revoluționar ce se desfășura în toată amploarea sa în țara noastră. Aceste aspecte generale conferă comitetelor de fabrică însușirea de *organe ale revoluției*, care își concretizau activitatea, în principal, în cadrul întreprinderilor, în rindurile clasei muncitoare.

Una dintre cele mai importante laturi ale activității comitetelor de fabrică o constituie mobilizarea clasei muncitoare la lupta împotriva elementelor fasciste, legionare, pentru democratizarea aparatului de stat.

Încă din primele zile după victoria insurecției armate, Comitetul Central al P.C.R. a pus ca sarcină de prim ordin în fața clasei muncitoare organizate lupta împotriva elementelor fasciste din interior. Astfel, în „Apelul Comitetului Central al Partidului Comunist din România”, dat publicității la 28 August 1944, se arăta pericolul evident pe care-l reprezentau rămășițele fascismului în țara noastră⁵⁴. Zdrobirea lor definitivă constituia o parte integrantă a sarcinilor revoluției, o condiție a victoriei maselor populare în lupta cu forțele reacționare. Într-o cuvîntare ținută în septembrie 1944 la mitingul oamenilor muncii de la A.N.E.F., Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta: „Legionarii și elementele reacționare antonesciene sînt principalul pericol intern... Atîta vreme cît aparatul de stat, instituțiile publice și întreprinderile industriale n-au fost curățate de acești dușmani, sîntem obligați să nu încetăm o clipă lupta începută”⁵⁵.

Răspunzînd chemării partidului, oamenii muncii au pășit, încă din primele zile ale revoluției populare, la curățirea întreprinderilor de elementele fasciste, legionare. Îndepărtarea lor pe cale revoluționară era una din atribuțiile principale ale comitetelor de fabrică. Muncitorii le-au dat mandatul luptei necruțătoare împotriva rămășițelor fasciste din fabrici și uzine. În memoriile cu revendicări pe care le prezentau direcțiunilor, un loc principal îl ocupa cererea muncitorilor de îndepărtare a elementelor fasciste.⁵⁶ Comandantul militar al Capitalei nota, într-un raport, din luna noiembrie 1944, că: „...Comitetele de fabrică pe lînga revendicări profesionale își arogă și alte atribuțiuni care ies din sfera lor de activitate și anume: impun îndepărtarea din serviciu a anumitor persoane...”⁵⁷.

Comitetele de fabrică alcătuiau liste cu numele elementelor fasciste din întreprinderi și o supuneau aprobării tuturor muncitorilor⁵⁸.

⁵⁴ C.C. al P.C.R. subliniază pericolul ce-l reprezentau încă resturile gărzii de fier. „Alungați din fabrici pe legionari și sprijinatorii lor pentru împiedicarea oricărui act de sabotaj. Împiedicați-i să se adune, să completeze, să prelungească lupta poporului român pentru pace și dobîndirea libertăților democratice” (fond prefectura jud. Hunedoara, dos. 16296/1944).

⁵⁵ „Scînteia”, din 28 septembrie 1944.

⁵⁶ Vezi memoriul cu revendicări al muncitorilor de la Astra Română prezentat Direcțiunii de către comit. de fabrică. (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9274, f. 26).

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., dosar 8833, f. 600.

În acest mod se reliefează pregnant largul democratism în activitatea și funcționarea comitetelor de fabrică. O dată exprimată părerea muncitorilor, comitetele de fabrică treceau operativ la îndeplinirea hotărârilor luate. În unele cazuri ele prezentau listele direcțiunii silind-o să satisfacă cererile muncitorilor⁵⁹. Dar, cum în majoritatea întreprinderilor la conducere erau elemente reacționare, care refuzau măsurile de îndepărtare, comitetele de fabrică, sprijinite de muncitori, treceau în mod hotărît la îndeplinirea pe cale revoluționară a hotărârilor luate. Elementele reacționare erau arestate și predate formațiunilor patriotice de luptă⁶⁰. În alte întreprinderi, comitetele de fabrică postau la intrări muncitori, care interziceau elementelor reacționare intrarea în fabrică⁶¹. Comitetele de fabrică rezolvau problemele luptei împotriva elementelor fasciste fără a mai aștepta răspunsul conducerilor întreprinderilor, care, după cum s-a arătat, în cele mai multe cazuri se opuneau hotărârilor luate. „Chiar înainte ca Direcția să fi aprobat măsura de concediere, toți aceștia (e vorba de elementele fasciste — n. aut.) au fost împiedicați de către organele muncitorești de a mai intra în uzină”⁶² — sublinia o notă a Inspectorului General al jandarmeriei referindu-se la Uzinele Malaxa, situație care poate fi generalizată pentru activitatea comitetelor de fabrică din întreaga țară⁶³.

Mobilizați de comuniști, muncitorii au desfășurat o luptă intensă împotriva existenței în întreprinderi a rămășițelor regimului antonescian: militarizarea întreprinderilor, carcerile, pregătirea premilitară, bătaia, precum și comandanții militari reacționari. În condițiile avîntului general, lupta împotriva militarizării întreprinderilor constituie o componentă a luptei pentru democratizare, pentru abolirea oricăror legi cu caracter fascist.

Comitetele de fabrică au mobilizat muncitorii la lupta pentru sfărîmarea carcerilor. La Reșița, muncitorii, cărora li s-au alăturat și detașamentele de soldați din uzină, înarmați cu ciocane, au sfărîmat carcerile, au rupt de pe pereți toate ordinele circulare îndreptate împotriva lor, afișate de comandamentul militar reacționar al uzinei⁶⁴. Carcerile au

⁵⁹ Loc. cit., f. 704.

⁶⁰ Loc. cit., f. 391.

⁶¹ Loc. cit., f. 268.

⁶² Loc. cit., f. 261.

⁶³ Pentru exemplificarea activității comitetului de fabrică, a forței și prestigiului de care se bucurau în întreprinderi cităm: „Avizul” unui comitet de fabrică: „Comitetul de fabrică al rafinării „Unirea” aduce la cunoștința persoanelor mai jos notate următoarele: Cu începere de la 1 noiembrie 1944 nu mai au voie de a intra în rafinărie, de a-și exercita serviciul care l-au ocupat pînă în prezent. (Urmează lista lor). Totodată, se pune în vedere portarilor și personalului să interzică intrarea lor în fabrică. Toate aceste persoane făcînd parte din organizațiile naziste și fasciste nu prezintă siguranță în bunul mers al serviciului”). Comitetul de fabrică. (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dos. 8831, f. 394).

⁶⁴ Arhiva Comit. regional al P.C.R. Banat, fond 1, dos. 26, f. 20—21.

fost sfărimate de muncitori la numeroase alte întreprinderi⁶⁵. Concomitent cu aceste acțiuni are loc o intensă activitate îndreptată împotriva comandanților militari reacționari din numeroase întreprinderi. De la demonstrații la care se cerea înlăturarea lor⁶⁶, muncitorii au trecut la interzicerea intrării în întreprinderi și la arestarea acestora⁶⁷. Înlăturându-i, muncitorii și-au organizat singuri serviciul de pază al întreprinderilor⁶⁸. În această direcție un rol deosebit de important a revenit formațiunilor de luptă patriotice care se constituiau în fiecare întreprindere și funcționau pe lângă comitetul de fabrică. Acțiunile largi, întreprinse de muncitori împotriva rămășițelor militarizării întreprinderilor, au silit reacțiunea să bată în retragere. Comandantul militar al capitalei arăta, într-o notă adresată Consiliului de Miniștri, că muncitorii nu respectă dispozițiunile legilor existente privind organizarea militară a întreprinderilor: „Dispozițiunile legii de militarizare nu mai sînt respectate de personalul instituțiilor și întreprinderilor militarizate întrucît această lege fiind apărută sub regimul dictatorial este considerată abolită fapt pentru care se cere demilitarizarea”⁶⁹. Puternica presiune exercitată asupra comandanților militari, cît și extinderea largă a fenomenului de îndepărtare a acestora din întreprinderi, au făcut ca majoritatea reacționară din guvern, să fie nevoită să cedeze. Astfel, în octombrie 1944 a fost dat publicității un decret-lege pentru modificarea unor dispozițiuni din legea pentru militarizarea administrațiilor și întreprinderilor publice și particulare⁷⁰, care prevedea interzicerea bătăii și a carcerilor. Acesta era un succes important care a influențat conținutul activității altor organe de luptă a maselor: comitetele țărănești, F.L.P. etc. Urmînd exemplul clasei muncitoare, acestea își vor concentra atenția spre adîncirea cuceririlor obținute prin doborîrea dictaturii militaro-fasciste, pentru lichidarea rămășițelor fascismului din interior.

Acțiunile clasei muncitoare, organizată în syndicate unice, privind înlăturarea pe cale revoluționară a elementelor fasciste, precum și rolul însemnat pe care l-au avut comitetele de fabrică demonstrează că, încă din primele zile ale revoluției populare, *clasa muncitoare s-a manifestat ca principala forță în lupta politică, iar comitetele de fabrică au*

⁶⁵ Vezi relațiile presei: „România liberă”, din 17 sept. 1944, 19 sept., „Scinteia” din 29 octombrie, etc.

⁶⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dos. 9274, f. 198. Marele stat major comunica „In protestele, întrunirile și manifestațiile făcute s-a cerut cu toată insistența desființarea Comandamentului militar, pe care muncitorii îl consideră ca o rămășiță a dictaturii trecute.

⁶⁷ Loc. cit., f. 26, 29, 33.

⁶⁸ Loc cit., dos. 9286, f. 50; dos. 9274, f. 171.

⁶⁹ Loc. cit., dos. 9274, f. 27.

⁷⁰ Monitorul Oficial, din 26 octombrie 1944.

avut, de la început, un caracter predominant *politic*. Lupta politică era *principala trăsătură caracteristică în ansamblul preocupărilor lor*⁷¹.

Lupta împotriva pericolului fascist pe plan intern era indisolubilă legată de acțiunea pentru zdrobirea fascismului din afară, concretizată în participarea țării noastre la războiul antihitlerist. Această participare era cerută de necesitatea consolidării independenței naționale și a dezvoltării cuceririlor revoluționare în perioada de după 23 August. Partidul Comunist Român a fost conducătorul luptei poporului nostru pentru zdrobirea definitivă a fascismului.

Legătura indisolubilă între sarcinile interne și externe ale revoluției s-a exprimat în participarea activă a țării noastre la războiul împotriva Germaniei naziste. P.C.R. a mobilizat toate forțele poporului nostru, sub lozinca „Totul pentru front, totul pentru victorie!”. Referindu-se la aceasta, tovarășul Nicolae Ceaușescu arată: „România a întors armelle contra Germaniei alăturându-se coaliției antihitleriste și a luptat cu toate forțele militare și economice pentru a-și aduce contribuția în înfrângerea definitivă a Germaniei naziste. Cot la cot cu armata sovietică, armata română a luptat pentru zdrobirea și alungarea trupelor hitleriste-horthyste de pe întreg teritoriul țării și a continuat acțiunile militare dincolo de hotare, participând activ la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la înfrângerea definitivă a Germaniei fasciste și încheierea victorioasă a războiului în Europa”⁷².

Sprijinirea frontului antihitlerist, „după o evaluare aproximativă, arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, contribuția României la războiul contra Germaniei hitleriste se ridică la circa 770 milioane dolari”⁷³, munca eroică a poporului român pentru refacerea economiei naționale, distrusă de război și prădată de ocupații hitleriste, ofensiva împotriva reacțiunii în vederea cuceririi de noi poziții pe drumul dezvoltării revoluției, înfăptuirea transformărilor revoluționare și instaurarea unui guvern democratic, toate acestea reprezentau laturi ale procesului revoluționar unic, neîntrerupt, care se afla în plină desfășurare în România.

Prin întreaga sa luptă și activitate, clasa muncitoare, sub conducerea P.C.R., se situa în fruntea maselor, care, interesate în înfăptuirea transformărilor revoluționar-democratice participau tot mai activ la

⁷¹ În literatura de specialitate au apărut unele păreri care lasă să se înțeleagă că Comitetele de fabrică s-ar fi ocupat în principal de sarcini economice. Astfel, I. Chiper scrie: „Organizarea clasei muncitoare în această etapă a fost indisolubilă legată de lupta pentru revindicări imediate. Comitetele de fabrică au apărut și s-au întărit în focul acestei lupte și aceasta constituie o altă trăsătură fundamentală a organizării lor”. (Vezi I. Chiper, *art. citat*, „Studii”, nr. 4/1964, p. 814). Fără a nega contribuția comitetelor de fabrică la înfăptuirea revindicărilor imediate (economice) ale clasei muncitoare, activitatea lor scoate în evidență însă, *latura politică* a preocupărilor căreia i se subordonează toate celelalte sarcini.

⁷² Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, p. 53—54.

⁷³ *Idem*, p. 54—55.

revoluție. La întărirea rolului de hegemon al proletariatului, comitetele de fabrică, prin lupta lor zilnică, și-au adus o contribuție considerabilă.

Pornind la lupta pentru satisfacerea revendicărilor economice imediate ale muncitorilor dintr-o întreprindere, revendicări care se refereau la îmbunătățirea salariilor, crearea condițiilor mai bune de lucru, asigurarea aprovizionării etc.⁷⁴ — comitetele de fabrică au avut în vedere faptul că aceste revendicări fac parte din complexitatea cerințelor economice și politice pe care le ridica revoluția și care se concretizau în documentele elaborate în mod științific de partidul comunist. În acest fel *comitetele de fabrică, elemente ale noii puteri*, își lărgeau continuu sfera de activitate, depășind, prin preocupările lor, cadrul unei întreprinderi, intervenind activ în rezolvarea problemelor fundamentale ale revoluției. Analiza activității comitetelor de fabrică, contribuția lor însemnată în mobilizarea clasei muncitoare pentru refacerea economiei ruinate, sarcină principală pusă de partidul comunist încă din primele zile ale revoluției populare, scot în evidență aceste trăsături.

În fața acțiunii unor conduceri reacționare de sabotare a producției și refacerii economice, muncitorii trec în mod hotărît la înlăturarea și izgonirea acestora din fabrici. Astfel, s-au petrecut lucrurile la S.T.B., Industria Iutei, S.A.R. București etc.⁷⁵. La Astra Română-Ploiești, comitetul de fabrică a interzis directorului și citorva înșineri sabotori să mai intre în fabrică, conducerea societății fiind astfel nevoită să numească un alt director⁷⁶. În numeroase întreprinderi, în care conducerea lor a fugit, lăsînd fabricile în părăsire, muncitorii au investit comitetele de fabrică să preia conducerea și să se preocupe de bunul mers al producției. Astfel, s-au petrecut lucrurile la fabricile Neptun și Năvodul din Galați⁷⁷, la uzina de electricitate Bîrlad⁷⁸ etc. La fabricile din Brăila, comitetele de fabrică, sub conducerea comisiei locale a sindicatelor, s-au preocupat de aducerea de materii prime și combustibil⁷⁹. La Rafinăria Venus din Rîmnicul Sărat, muncitorii după ce au înlăturat directorul, și fără a se mai consulta cu conducerea societății și-au ales singuri un alt director⁸⁰. Paralel cu aceste acțiuni, în numeroase locuri, muncitorii și-au impus, prin comitetele de fabrică, reprezentanții lor în consiliile de administrație, deși reacțiunea se opunea acestor măsuri, încercînd să convingă muncitorii să facă parte numai din

⁷⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dos. 8831, f. 388; dos. 9274, f. 192—194; dos. 9283, f. 121—126 etc. Vezi numeroasele memorii și revendicări ale muncitorilor.

⁷⁵ Loc. cit., dos. 9274, f. 33, 53.

⁷⁶ Loc. cit., dos 9283, f. 120.

⁷⁷ „Dezrobirea”, din 14 noiembrie și 14 decembrie 1944.

⁷⁸ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Iași, fond 1, dos. 28, f. 25.

⁷⁹ Idem, Galați, dos. 14, fond 2, f. 15.

⁸⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dos. 9283, f. 20.,

conducerea tehnică a întreprinderii, nu și din Consiliul de administrație unde avea loc manipularea capitalului⁸¹.

În funcțiile de conducere ale fabricilor și uzinelor muncitorii numeau pe cei mai cinstiți și capabili din rindurile lor. La Astra-Timișoara, muncitorii, într-o adunare generală, au numit în locul directorului și inginerului șef, la propunerea comitetului de fabrică, doi reprezentanți de-ai lor, „care pe lângă capacitatea lor profesională posedau și încrederea deplină a muncitorilor”⁸². La Lupeni, directorul reacționar a fost înlocuit cu ingineri cinstiți, atașați cauzei clasei muncitoare⁸³. În alte locuri, ca, de exemplu, la fabrica de armament Astra⁸⁴, adunarea generală a muncitorilor a ales în locul directorului reacționar îndepărtat, un consiliu tehnic, investit cu toate prerogativele conducerii și format din muncitorii și inginerii cu competență profesională și atitudine democratică recunoscută.

Intervenția activă a comitetelor de fabrică pentru înlăturarea conducerilor reacționare și sporirea producției s-a bazat pe eroismul clasei muncitoare, care, în condițiile economice dificile existente după 23 August, a răspuns cu entuziasm chemării partidului la refacerea economiei distruse, la sprijinirea frontului antihitlerist. Comitetele de fabrică au avut însemnată sarcină de a fi în întreprinderi factorul mobilizator al clasei muncitoare în bătălia economică, elementele organizatoare ale luptei pentru mărirea producției⁸⁵.

Reacțiunea considera că intervenția muncitorilor în problemele de conducere și organizare a procesului de producție ar putea periclita mersul normal al fabricilor⁸⁶. Realitatea a confirmat însă că spiritul de inițiativă și hotărârea de a da viață chemărilor Partidului Comunist Român au făcut ca acestea să constituie cele mai eficace metode nu pentru „periclitarea mersului normal”, ci, dimpotrivă, pentru concentrarea tuturor eforturilor în vederea redresării economice a țării.

În sfera preocupărilor comitetului de fabrică au intrat problemele legate de întărirea disciplinei în muncă⁸⁷. Astfel, de la măsuri stimulatorii pentru cei ce-și îndeplineau sarcinile de producție, comitetul de fabrică uza de drepturile sale pentru a da sancțiuni educative împotriva absențelor nemotivate, întârzierilor, neglijenței etc.⁸⁸. În alte locuri,

⁸¹ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Banat, fond 1, dos. 2, f. 32 și fond 4, dos. 951, f. 15.

⁸² Loc. cit., fond 4, dos. 951, f. 15.

⁸³ Arhiva Comit. regional al P.C.R. Hunedoara, fond 5, dos. 517, f. 104.

⁸⁴ Loc. cit., fond 2, dos. 17, f. 13.

⁸⁵ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Banat, fond 4, dos. 951, f. 23. „Norme de organizare a sindicatelor”.

⁸⁶ Arhiva Sfatului Pop. Regional Hunedoara, fond. Inspectoratul Muncii, Deeva, dos. 23—38/1944—1945, f. 23. Vezi „Scrisoarea S. A. Lupeni către inspectoratul Muncii Timișoara”.

⁸⁷ Idem, dos. 36/1944—1945, f. 51.

⁸⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dos. 8833, f. 688 și Arhiva Comit. regional al P.C.R. Hunedoara, fond, 2, dos. 42, f. 53, 74 etc.

comitetele de fabrică, în numele muncitorilor, au inițiat întreceri în muncă pentru mărirea producției. Comitetul de fabrică de la Industria Textilă Timișoara, de exemplu, a chemat muncitorimea de la toate întreprinderile din oraș „la o întrecere muncitorească pentru ridicarea procentuală cantitativă și calitativă a producției — în vederea mării efortului de război”⁸⁹.

În plenarele comitetelor regionale și în ședințele activului de partid, s-a accentuat în mod deosebit asupra problemelor producției, s-a subliniat în permanență rolul și importanța activității educative, sarcini pentru rezolvarea cărora erau chemate să lupte comitetele de fabrică⁹⁰. Toate acestea conferă comitetelor de fabrică o altă trăsătură de elemente ale noii puteri. Încă de la apariția lor, în condițiile sabotajului reacțiunii, comitetele de fabrică au dat viață sarcinilor economice trasate de partidul comunist, asumându-și răspunderea organizării procesului de producție și acționând în direcția educării și promovării, în rândul muncitorilor, a unei noi atitudini față de muncă.

Dar latura mării producției în vederea refacerii economice și sprijinirii frontului era strâns legată de cea a controlului producției. Din inițiativa partidului comunist, comitetele de fabrică au trecut la acțiuni de control asupra materiilor prime, a producției și repartiției produselor⁹¹. Vorbind în fața minerilor din Valea Jiului, Gheorghe Gheorghiu-Dej spunea: „Voi cei ce lucrați în mine, fabrici, uzine sinteți chemați să găsiți metode potrivite de ridicare a producției, să controlați executarea planurilor făcute de specialiști, să descoperiți și să înlăturați pe sabotori, dușmani ai întregului popor”⁹². Sarcina controlului producției revenea comitetelor sindicale din întreprinderi. „Să purificați întreprinderile industriale de sabotori, să controlați producția prin comitetele de întreprinderi și fabrică, să organizați producția pentru ca să dea un randament tot mai mare” — arăta Gheorghe Gheorghiu-Dej muncitorilor din Constanța⁹³. În instrucțiunile de creare și funcționare a comitetelor de fabrică se sublinia că acestora „le revine sarcina principală de a mobiliza întreaga masă pentru organizarea și controlul producției”⁹⁴.

⁸⁹ „Luptătorul bănățean” din 10 ianuarie 1945.

⁹⁰ Raportul Organizației județene a P.C.R. Arad din octombrie 1944 și stenograma dezbaterilor din adunarea activului de partid din Timișoara din ianuarie 1945. (Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Banat, fond 4, dos. 922, f. 5.; fond 1, dos. 2, f. 22). Raportul prezentat la Conferința de partid a regionalei P.C.R. Iași din august 1945 (Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Iași, fond 1, dos. 1, f. 15).

⁹¹ „Luptătorul” din 8 septembrie 1944 (Memoriul de revendicări al muncitorilor de la Malaxa).

⁹² „Scînteia” din 2 decembrie 1944.

⁹³ „Scînteia” din 3 decembrie 1944; „Luptătorul bănățean”, organ al Comitetului regional al P.C.R. Banat, sublinia: „Organele controlului muncitoresc sînt comitetele de fabrică” („Luptătorul bănățean” din 4 decembrie 1944).

⁹⁴ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Banat, fond 4, dos. 951, f. 23. „Norme de organizare a sindicatelor”.

Sub conducerea organizațiilor de partid, comitetele de fabrică au inițiat crearea comisiilor de control al producției, în componența cărora intrau muncitori, ingineri, tehnicieni⁹⁵. Aceste comisii subordonate comitetelor de fabrică, aveau menirea de a contribui la crearea condițiilor necesare pentru ridicarea producției și a randamentului. Ele coordonau toți factorii existenți în vederea realizării acestui scop⁹⁶. Astfel de comisii au apărut în Valea Jiului, în fostul județ Severin, în fostul județ Hunedoara etc.⁹⁷.

Instituirea controlului muncitoresc, încă din primele zile ale revoluției populare, a fost subordonată celor două scopuri principale urmărite de clasa muncitoare în bătălia economică: refacerea economică și sprijinirea războiului antihitlerist. Un loc important în exercitarea controlului îl avea combaterea oricăror acțiuni de sabotaj din partea elementelor reacționare⁹⁸. Același lucru îl subliniau muncitorii de la fabrica Mărgineanca⁹⁹, de la Șantierul Naval Galați¹⁰⁰, de la Societatea Franco-Română Brăila¹⁰¹, precum și de la alte numeroase întreprinderi din țară. Introducerea și exercitarea controlului muncitoresc de către clasa muncitoare prin organele sale de luptă, comitetele de fabrică, a avut o însemnătate primordială în refacerea economică a țării și sporirea efortului pentru sprijinirea frontului antihitlerist.

Prin activitatea lor de reglementare și control a producției, comitetele de fabrică au intervenit și atins temeliile „sacrei” proprietăți private. Fără a-și pune ca scop lichidarea ei, măsură ce va fi rezolvată de revoluția socialistă, ele au impus capitaliștilor reacționari și sabotori orientarea capacităților de producție spre refacerea economică a țării și sprijinirea războiului antihitlerist, sarcini de bază ale revoluției populare în perioada imediată de după 23 August. Totodată, introducerea și rezolvarea controlului muncitoresc, varietatea formelor folosite de clasa muncitoare, constituie primii pași în pregătirea materială a actului revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție din iunie 1948. Aceasta confirmă unitatea procesului revoluționar din țara noastră, dezvoltarea lui neîntreruptă, pe o linie mereu ascendentă, începută prin insurecția armată și continuată în etapa revoluției socialiste.

Generate de procesul revoluționar din țara noastră, prin întreaga lor activitate, comitetele de fabrică s-au impus, prin întreaga lor activitate, ca organe revoluționare ale clasei muncitoare, care își aduceau o însemnată contribuție la rezolvarea problemelor fundamentale ale

⁹⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 4, f. 15.

⁹⁶ Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Hunedoara, fond. 2, dos. 42, f. 68. „Regulament pentru funcționarea comitetelor de producție la exploatarea din Valea Jiului”.

⁹⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 4, f. 15.

⁹⁸ „Luptătorul” din 1 octombrie 1944.

⁹⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dos. 8831, f. 311.

¹⁰⁰ „Dezrobirea” din 15 octombrie 1944.

¹⁰¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 400, f. 57.

revoluției. Apariția lor, ca rezultat al activității partidului comunist, precum și variata lor activitate au determinat faptul ca ele să aibă o influență deosebită în dezvoltarea procesului revoluționar.

Comitetele de fabrică răspundeau necesităților vitale ale luptei de clasă a proletariatului, erau impuse de necesitatea introducerii regulilor noi, revoluționare în fabrici și uzine, de organizarea apărării întreprinderilor și introducerea controlului muncitoresc.

Forța și prestigiul comitetelor de fabrică, recunoscute chiar de reacțiune ¹⁰², se datoresc faptului că ele se bucurau de sprijinul întregii clase muncitoare, că erau conduse de Partidul Comunist Român.

Preocupările ce au stat în atenția comitetelor de fabrică, precum și rezultatele obținute în mobilizarea clasei muncitoare au exercitat o influență hotărâtoare asupra activității altor forme de organizare a maselor. Element al noii puteri, comitetele de fabrică au influențat în mod activ asupra activității altor elemente ale puterii, concretizându-se în acest fel unul din aspectele hegemoniei clasei muncitoare.

Victoria insurecției naționale antifasciste de la 23 August 1944 a însemnat descătușarea energiei creatoare a maselor populare. Sub conducerea științifică a Partidului Comunist Român, masele largi populare și-au intensificat lupta în vederea dezvoltării revoluției.

Condiția esențială a pregătirii și desfășurării cu succes a revoluției era consolidarea rolului de conducător al clasei muncitoare condusă de partidul său revoluționar. Experiența revoluției și partidului nostru confirmă faptul că pregătirea și desfășurarea revoluției „este nemijlocit legată de intensa activitate organizatorică politică și ideologică desfășurată de comuniști în rândurile clasei muncitoare, ale celorlalte mase populare, în vederea mobilizării lor la luptă, a educării și călirii lor revoluționare” ¹⁰³.

Apariția și transformarea comitetelor de fabrică în organe de luptă ale clasei muncitoare, organe care au asigurat participarea maselor de muncitori la acțiunile pentru realizarea sarcinilor imediate și de perspectivă ale revoluției, au determinat exercitarea, din plin, a rolului de hegemon al clasei muncitoare, condusă de partidul ei marxist-leninist, în pregătirea și înfăptuirea revoluției socialiste din România.

¹⁰² În numeroase scrisori și telegrame sosite la Consiliul de Miniștri conducerile diferitelor întreprinderi recunosteau în mod deschis forța comit., de fabrică. „Direcțiunea fabricii nu are nici un fel de autoritate asupra muncitorilor” se spunea referitor la starea de lucruri existentă în fabrica de hîrtie Buzeni. (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dos. 9273, f. 85; dos. 8833, f. 642). Directorul fabricii Ind. chimică SAR Lupeni, era nevoit să recunoască: „Nu pot să fac nimic contra sindicatului” (Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Hunedoara, fond 2, dos. 17, f. 64).

¹⁰³ Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964, Ed. pol., 1964, Buc., p. 50.

LE RÔLE DES COMITÉS DE FABRIQUE DANS L'ORGANISATION DE LA CLASSE OUVRIÈRE, DANS LES CONDITIONS DE L'APPROFONDISSEMENT DU PROCESSUS RÉVOLUTIONNAIRE

Résumé

Les auteurs abordent à base des documents les plus récents du parti et d'un riche matériel recueilli dans les archives centrales et locales, le problème du rôle des comités de fabrique dans l'organisation de la classe ouvrière, dans les conditions de l'approfondissement du processus révolutionnaire.

Le déroulement de la révolution a entraîné le renforcement du rôle dirigeant de la classe ouvrière. Le raffermissement du parti communiste et la création des organisations exigées par les conditions du déploiement du processus révolutionnaire assuraient les conditions nécessaires à l'établissement de l'hégémonie de la classe ouvrière.

A l'appel du parti communiste, la classe ouvrière a formé dans un bref délai, des comités de fabrique dans la plupart des entreprises de la capitale et du pays entier.

En utilisant un riche matériel documentaire, puisé dans les archives du parti, les auteurs présentent et analysent largement dans ce travail, le rôle et l'importance de ces organismes de lutte de la classe ouvrière. Ils démontrent ainsi que les comités de fabrique ont déployé, sous la direction du Parti Communiste Roumain une activité importante et complexe. Ces comités ayant un caractère politique prononcé, se sont affirmés, dès le début, en tant qu'éléments du nouveau pouvoir.

CRITICA MONARHIEI ABSOLUTE ÎN OPERA ISTORICILOR ROMANTICI FRANCEZI DIN PERIOADA RESTAURAȚIEI (1815—1830)

DE

V. CRISTIAN

Nu întotdeauna abundența cercetărilor asupra unei probleme presupune rezolvarea ei; studierea istoriografiei monarhiei absolute ne oferă tocmai un astfel de exemplu. Pentru că, deși numărul lucrărilor consacrate acestei teme este impresionant — faptul că nimeni nu a încercat să întocmească o bibliografie completă, deși ea ar fi fost extrem de utilă, este elocvent — istoricii sînt departe de a ajunge la un acord și nu numai în privința unor amănunte ci și asupra unor probleme de bază; originea și esența monarhiei absolute, tipurile ei, periodizarea. Firește că această situație își are explicațiile ei și cea mai importantă ni se pare felul cum a fost cercetată problema.

Acordindu-i o atenție relativ constantă, istoricii burghezi s-au mărginit în general la studierea anumitor fenomene suprastructurale. A existat apoi — și mai există încă — tendința de glorificare a perioadei monarhiei absolute și în special a secolului al XVII-lea francez; istoricul progresist Albert Bayet era, într-o anumită măsură, îndreptățit să rezume esența lucrărilor burgheze referitoare la această perioadă în formula „spectacol unic, Marele Rege construind Marele secol”¹. Era firesc deci ca numărul lucrărilor cu adevărat valoroase consacrate acestei teme de către istoricii burghezi să fie redus, deși au existat și încercări serioase ca cele ale lui Lavissee² și Mousnier³.

Trebuie să subliniem însă că nici replica istoriografiei marxiste nu a fost suficient de viguroasă. O bună perioadă studierea acestei teme a fost aproape complet neglijată și, ceea ce este surprinzător, chiar de către istoricii marxiști francezi. În ceea ce privește cercetările efectuate în ultimul timp⁴, ele sînt încă puțin numeroase; apoi, în unele lucrări analiza nu este suficient de profundă, iar aprecierile de ansamblu sînt uneori schematice, argumentația nefiind întotdeauna convingătoare.

¹ Albert Bayet, *Istoria Franței*, Forum, f. a. p. 167.

² Și în primul rînd volumul VII, partea 1—2, și VIII, partea I, din cunoscuta lucrare de sinteză apărută sub redacția sa, *Histoire de la France illustrée*.

³ R. Mousnier, *Les XVI et XVII siècles. Les progrès de la civilisation européenne et le déclin d'Orient (1492—1715)*, Paris 1954 (vol. IV din *Histoire générale des civilisations*, sub red. lui M. Crouzet); Idem, *Recherches sur les soulèvements populaires en France avant la Fronde*, în „Revue d'histoire moderne et contemporaine”, Avrii—Juii 1958, p. 81—113.

⁴ Și în primul rînd lucrarea lui Porșnev, *Narodnie vosstaniia vo Frantzii pered Frondoi (1623—1648)*, Moskva, Izd. AN SSSR 1948, 721 p. V și Z. Masina,

Este evident însă că, fără clarificarea fenomenului monarhiei absolute, este greu să se vorbească despre o înțelegere completă a istoriei Europei din secolele XVII—XVIII.

Printre aspectele neglijate de cercetători se numără și problema analizei de către istoriografie a monarhiei absolute. Studiarea ei permite însă formarea unei imagini mai clare asupra problemei în discuție; pe de altă parte, evoluția concepțiilor istoricilor asupra acestei chestiuni subliniază, încă o dată, influența condițiilor social-politice asupra operei lor. În cele ce urmează ne vom limita doar la analiza unui aspect al acestei probleme și anume — concepțiile istoricilor francezi ai Restaurației cu privire la monarhia absolută. Ne-am oprit tocmai asupra acestui aspect intrucât în istoriografia absolutismului momentul romantic este deosebit de important. Lăsând la o parte aprecierile lui Voltaire, se poate considera că acum sînt puse bazele studierii monarhiei absolute. Elementele de bază ale concepțiilor istoricilor romantici au apărut pe atunci ca ceva ca totul nou; apoi, fapt deosebit de important, ele au exercitat o puternică influență asupra cercetărilor ulterioare. Studiarea acestei teme ne oferă astfel și posibilitatea unei mai bune înțelegeri a întregii evoluții a istoriografiei monarhiei absolute. Ea se impune cu atât mai mult cu cât, excepție făcînd unele aprecieri ale lui B.F. Porșnev asupra concepțiilor lui Thierry în acest domeniu⁵, problema nu a fost abordată decît incidental.

Firește că în studiarea concepțiilor istoricilor romantici francezi asupra monarhiei absolute trebuie să avem în vedere condițiile social-politice în care au activat — perioada Restaurației⁶ — ca și totalitatea concepțiilor lor, inclusiv faptul, subliniat de Marx, că ei sînt descoperitorii principiului luptei de clasă⁷. În felul acesta, imaginea concepțiilor lor asupra absolutismului, cu meritele și scăderile ei, devine mult mai clară, în același timp în care se pot aduce precizări cu privire la un important aspect al luptei politico-ideologice din perioada anilor 1815—1830.

Înfrîngerea lui Napoleon și readucerea burbonilor puneau în fața Franței o problemă esențială: Restaurația va însemna o simplă repunere pe tron a monarhilor „legitimi” sau o revenire completă la „vechiul regim” prin o totală înlăturare a cuceririlor revoluției?

Reveniri în furgoanele contrarevoluției, emigranții, care după expresia lui Talleyrand — „nu uitaseră nimic și nu învățaseră nimic”⁸, încercau, sub conducerea contelui de Artois — viitorul Carol al X-lea — și împotriva mersului firesc al istoriei, să readucă, o dată cu burbonii, situația anterioară anului 1789. În fața acestui pericol, s-a născut o puternică opoziție care reunea reprezentanții diferitelor partide:

Boris Porșnev et la France du XVII-e siècle, „La Pensée”, 1950, p. 100—108; de asemenea, R. Mandrou, *Les soulèvements populaires et la société française du XVII-e siècle*, în „Annales (Economies, Sociétés, Civilisations)”, nr. 4, oct. — dec. 1959, p. 756—765.

⁵ B. F. Porșnev, *Le vrai „Grand siècle”, II*, în „La Pensée”, nr. 41, mars-avril, 1952, p. 71—74. Și aici trebuie să avem în vedere că Porșnev se referă aproape numai la *Histoire du Tiers Etat*, apărută în 1853, analizînd-o în funcție de condițiile existente după 1848, Ideile expuse în această lucrare apar însă în lucrările lui Thierry anterioare anului 1830 ca și în operele din 1815—1830 ale altor romantici; chiar Thierry recunoaște influența lui Mignet.

⁶ Arătînd că principalele lucrări ale romanticilor apar înainte de 1830 istoricul sovietic Reizov sublinia că doar pînă la această dată ei constituie o școală, a cărei apariție a fost determinată de necesitățile momentului; cf. *L' historiographie romantique française (1815—1830)*, Moscou, I. a., p. 9—10 etc.

⁷ În cunoscuta scrisoare către Weidemeyer din 5 martie 1852; v. Marx-Engels, *Opere alese* în două volume, vol. II, E.S.P.L.P., Buc. 1955, p. 493. În legătură cu aceeași problemă vezi și Engels, *Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane*, *Ibidem*, p. 427.

⁸ E. V. Tarlé, *Talleyrand*, ed. a III-a E.P.L.U., Buc. 1962, p. 149.

de la regalității constituționali până la democrați⁹. În apriga dispută dintre cele două partide fiecare căuta să dovedească justetea poziției sale; de aici și pronunțatul caracter ideologic al luptei social-politice din perioada 1815—1830. Din motive lesne de înțeles, punctul central al disputei îl constituie Revoluția franceză; de justificarea sau condamnarea ei depindea în mare măsură rezolvarea principalei probleme politice a Restaurației „regele sau charta”. Dar, analiza și aprecierea evenimentelor începute în 1789 nu se putea face decît după o prealabilă precizare a cauzelor revoluției, mai ales a celor politice. Pornindu-se de aici, una din cele mai însemnate probleme în discuție va fi rolul, pozitiv sau negativ, pe care-l jucase regalitatea în istoria Franței și, prin urmare, locul care trebuia să-i fie rezervat după 1815.

Apărind interesele foștilor emigranți, reprezentanții ideologici ai ultraregalistilor — și în special De Bonald și Joseph de Maistre — vor căuta să dovedească legitimitatea absolutismului monarhic. Principalul argument al lor era că societatea și puterea politică sînt opera divinității, operă a cărei esență nu poate fi cunoscută muritorilor; deci, spunea De Bonald, „omul nu poate da o constituție societății politice după cum nu poate da greutate corpului sau întindere materiei”¹⁰. Concluzia unor astfel de idei nu putea fi decît aceea că orice limitare a puterii principelui, orice control al actelor sale este o acțiune împotriva unei forțe invincibile — natura lucrurilor — deci contra voinței divine¹¹ și că singura stare corespunzînd acestei voințe este cea care a precedat revoluția, în care fiecare își avea locul și datoriile sale precis determinate; restaurarea acestei situații prin înlăturarea cuceririlor revoluției ar fi prin urmare, singura cale ce trebuie urmată¹².

Asemenea idei au determinat, în mod necesar, apariția unui puternic curent contrar. Este adevărat că în sinul acestuia, datorită compoziției sale eterogene, nu există o unitate asemănătoare celeia care domnește, în această privință, printre ultraregalisti, o idee este însă unanim acceptată, fie că este vorba de „doctrinari” sau liberali — ca să nu mai vorbim de republicani — aceea că absolutismul nu mai poate fi reintrodus în Franța. Considerînd regalitatea ca singura formă politică care convine Franței, „doctrinari” subliniau în același timp, prin intermediul celui mai marcant dintre ei, Royer Collard, că „monarhia reconstituită prin Chartă este o monarhie mixtă, în care mai multe puteri colaborează cu puterea regală”¹³. Fiind de acord cu guvernarea introdusă prin Chartă și fără a încerca să o depășească, ei „acceptau în întregime Restaurația ca o tranziție necesară și definitivă între vechea și noua Franță”¹⁴.

Pe poziții mai avansate se situează liberalii. În *La Monarchie selon la Charte* — lucrare editată în 1816 și a cărei apariție a trezit un puternic ecou¹⁵ — Chateaubriand se manifestă ca partizan al unei monarhii de tip englez — apelul la exemplul oferit de Anglia, în lipsa unei tradiții parlamentare franceze, este frecvent în această perioadă — în care puterea regelui să fie astfel îngrădită încît să nu poată fi în nici un fel dăunătoare. Este adevărat că nici liberalii nu merg prea departe;

⁹ Reizov, *op. cit.*, p. 5.

¹⁰ S. Charl  ty, *La Restauration (1815—1830)*, in Lavissee, *Histoire de la France contemporaine depuis la Révolution jusqu'à la paix de 1919*, t. IV, Hachette 1921, p. 81. Idei asemănătoare sînt dezvoltate in cunoscuta sa lucrare *Soir  es de Saint-Petersbourg*, ca   i in alte lucr  ri; v. H. Baudrillart, *Publicistes modernes*, Paris, 1863, p. 161,   i urm.

¹¹ „Dac   operele mele trebuie s   treac   posterit  tii, spunea De Bonald lui Chateaubriand, nu vreau s   mi se repro  eze c   s-a g  sit in ele un cuv  nt in favoarea Chartei”; Charléty, *op. cit.*, p. 87.

¹² Charléty, *op. cit.*, p. 82—83.

¹³ Barante, *La vie politique de M. Royer Collard, ses discours, et ses écrits*, t. I, Paris, 1861, p. 221—222.

¹⁴ Charl  ty, *op. cit.*, p. 87.

¹⁵ Villemain, M. de Chateaubriand, *sa vie, ses écrits, son influence littéraire sur son temps*, Paris 1858, p. 237   i urm.

susținând necesitatea unui guvern reprezentativ, Benjamin Constant considera că drepturile politice trebuie rezervate doar proprietarilor¹⁶. Cu toate limitele sale, poziția liberalilor ca și a „doctrinarilor” reprezenta interesele burgheziei, pe atunci în ascensiune încă, acționând deci în sens progresist. Tocmai în cadrul luptei burgheziei împotriva încercărilor de reintroducere a absolutismului trebuie încadrată activitatea istoricilor romantici din perioada Restaurării.

Înainte de a analiza concepțiile lor în privința monarhiei absolute, trebuie să subliniem că punctele de vedere pe care le împărtășesc romanticii asupra unor anumite chestiuni sînt cîteodată diferite și faptul acesta se explică ușor dacă avem în vedere trecutul lor; e suficient să menționăm aici că în timp ce Guizot era însărcinat de Royer Collard să prezinte lui Ludovic al XVIII-lea, înaintea celei de a doua Restaurări, asigurarea sprijinului partidului constituțional, Thierry fusese secretarul lui Saint-Simon. În ceea ce privește concepțiile lor generale însă — și acestea ne interesează în primul rînd — ele sînt asemănătoare, uneori identice. Trebuie să subliniem în același timp că asemănarea între concepțiile lor durează atîta timp cît există pericolul comun pe care-l prezintă tendințele absolutiste ale Restaurării; după 1830, ideile lor în privința monarhiei se îndepărtează sensibil unele de altele. Din acest motiv nu ne-am oprit în rîndurile de față decît asupra acelor concepții exprimate înainte de Revoluția din iulie¹⁷.

Proveniți din rîndurile burgheziei, istoricii romantici s-au încadrat de la început în rîndul acelor „adevărați interpreți și purtători de cuvînt” ai acesteia — după expresia lui Marx¹⁸ — în lupta împotriva încercărilor de reînviere a absolutismului. Această încadrare a lor nu este întîmplătoare. Pe atunci, istoria era, pentru ideologii burghezi, „un arsenal de argumente în lupta lor contra reacțiunii”¹⁹. De altfel, faptul că romanticii nu concepeau cercetarea istoriei ca o pură operă de erudiție ci ca fiind destinată „să legitimeze aspirațiile politice ale burgheziei”²⁰, este atestat chiar de afirmațiile lor. „În 1817, va spune mai tîrziu Thierry, preocupat de o vie dorință de a contribui din partea mea la triumful opiniilor constituționale, am început să cercetez în cărțile de istorie, probe și argumente în sprijinul credințelor mele politice”²¹. Aceeași idee, formulată și mai clar, o întîlnim la Guizot. „Astăzi, spunea el în 1837, ca în 1817, ca în 1820, ca în 1830, eu vreau, eu caut, eu slujesc, prin toate eforturile mele, preponderența claselor mijlocii din Franța”²².

Firește că în felul acesta știința istorică trebuia să sufere nu numai o modificare de formă ci și una de fond. Vechile explicații ale procesului istoric nu mai satisfăceau; mai mult, ele erau chiar contrare tendințelor romanticilor. Ei au desfășurat o luptă continuă împotriva concepțiilor răspîndite pînă atunci; și unul din primele lor obiective a fost locul monarhiei în istorie, și, în special, în istoria Franței. Noua școală, arată Thierry, „a lovit mortal în versiunea monarhică a istoriei Fran-

¹⁶ Charléty, *op. cit.*, p. 86. O idee asemănătoare o întîlnim la Mme de Staël „Il y a une classe qui par ses lumières est appelée à gouverner”. *Ibidem*.

¹⁷ Am făcut o excepție pentru lucrarea lui Thierry, *Histoire de Tiers Etat*, apărută în 1853; după cum am arătat însă, aici sînt reluate și sistematizate unele idei anterioare anului 1830.

¹⁸ Marx-Engels, *Opere*, vol. 8, E.S.P.L.P., Buc., 1960, p. 120.

¹⁹ Reizov, *op. cit.*, p. 7.

²⁰ Fossaert, *La théorie de classe chez Guizot et Thierry*, în „La Pensée”, nr. 74, 1955, p. 60.

²¹ Thierry, *Lettres sur l'histoire de France, Préface*, Paris, 1827, p. 6.

²² Guizot, *Histoire parlementaire*, t. III, Paris, 1863, p. 74. Faptul că romanticii erau demni reprezentanți ai burgheziei a fost foarte bine înțeles de către contemporani și nu numai de cei francezi. Traducătorul ediției de la Oxford (1873) al lucrării lui Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe* sublinia că scopul și efectul ei este de a reliefa „marele sistem social pe care îl posedăm” (vezi ediția Perrin, 1855, p. V—VI).

lei²³. Această reducere de către romantici a rolului monarhiei trebuie privită și în legătură cu lărgirea sferei preocupărilor istoricilor. Încă la Villemain întâlnim ideea valoroasă, reluată și amplificată de Thierry, că istoria este istoria popoarelor și nu a oamenilor mari²⁴, idee pe care o vom întâlni, de altfel, și la unii istorici români din secolul al XIX-lea — Bălcescu, Kogălniceanu. Chiar dacă acest principiu nu este unanim acceptat de către romantici — Guizot își va mărgini în general atenția doar la „acele regiune superioară a societății prin care este făcută istoria”²⁵ — el va aduce în sfera cercetărilor noi elemente și, o dată cu acestea, concluzii noi. Demni „avocați ai clasei lor”²⁶, istoricii francezi ai Restaurației se vor strădui să demonstreze rolul istoric al burgheziei²⁷. Concluzia lui Thierry potrivit căreia „ridicarea continuă a stării a treia este faptul dominant și ca lege a istoriei noastre (a Franței — n.n.)”²⁸ putea fi întâlnită la fel de bine în opera oricărui alt istoric romantic.

Evident că, în asemenea condiții, regalității nu i se mai putea atribui aceeași importanță ca până atunci. Atenția care i se acordă rămâne mare; dar rolul ei în dezvoltarea societății este limitat doar la perioadele când este aliată cu burghezia — idee al cărei substrat politic este evident. Asupra ei vom mai reveni.

Reducind rolul monarhiei în istorie, romanticii vor căuta și o nouă explicație a fenomenului monarhic. În înțelegerea sa, ei pornesc de la ideea, nouă acum, că diferitele instituții sînt rezultatul situației societății, că înainte de a deveni cauză ele sînt un efect²⁹. Societatea modificîndu-se, se modifică și instituțiile. Faptul că istoricii de pînă acum nu au înțeles rolul regalității în istorie are drept cauză, subliniază Guizot, că aceștia nu au căutat să pătrundă nici esența, nici variabilitatea sa³⁰. Metoda întrebuintată de istoricii romantici avea să fie o metodă nouă, conform orientării lor generale, „Sentimentul istoric care se formase la generația anului 1820 era, înainte de toate, sentimentul dinamismului istoric care creează neîncetat valori noi”³¹. Pornind de aici, metoda lor de cercetare va fi, spre deosebire de Montesquieu, incontestabil istorică³². Astfel, privind lucrurile în evoluția lor, romanticii vor respinge teza conform căreia regalitatea ar fi o instituție imuabilă. „În secolele IV și XVII, spunea Guizot, acest cuvînt (rege — n.n.) exprimă două instituții, două forțe complet diferite”³³. Aceeași idee o reîntîlnim la Thierry, care face și o atentă analiză a evoluției sensului cuvîntului „rege”³⁴.

Romanticii subliniază că regalitatea nu a apărut o dată cu societatea. Reluînd o idee exprimată anterior de Mme de Staël, Thierry va spune că „independența este antică, despotismul este modern”³⁵. Apariția monarhiei nu a coincis cu apariția despotismului; sub primele dinastii, cînd coroana era electivă, națiunea era suverană³⁶. Cu timpul însă, prin forță și înșelăciune, împotriva voinței societății³⁷, regalitatea a cîpătat o putere pe care inițial n-o avusese. Subliniem această idee, întrucît ea se

²³ Thierry, *Dix ans d'études historiques*, Paris, Furne 1846, p. 140.

²⁴ Reizov, *op. cit.*, p. 47.

²⁵ Guizot, *Histoire des origines du gouvernement representatif*, t. I, Paris, 1820, p. 48.

²⁶ Fossaert, *op. cit.*, p. 61.

²⁷ „Né roturier, va supune Thierry în 1824, je demandait qu'on rendit à la roture sa part de gloire dans nos annales”; *Dix ans d'études historiques*, p. 11.

²⁸ Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, Paris, 1853, p. 132.

²⁹ Guizot, *Essais sur l'histoire de France*, VII-e édition, 1847, p. 59. Vezi și Reizov, *op. cit.*, p. 158.

³⁰ Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*, p. 251—253.

³¹ Reizov, *op. cit.*, p. 290—294.

³² *Ibidem*, p. 291.

³³ Guizot, *Histoire de la civilisation en France*, I, Paris 1868, p. 252.

³⁴ Thierry, *Dix ans d'études historiques*, p. 203—205, v. și Reizov, *op. cit.*, p. 159.

³⁵ Thierry, *Dix ans d'études historiques*, p. 281.

³⁶ Mignet, *Histoire de la Révolution française*, t. I, Bruxelles, 1839, p. III.

³⁷ Thierry, *Dix ans d'études historiques*, p. 205.

apropie de concluzia la care va ajunge Marx în Războiul civil din Franța: „Inițial, societatea își crease, printr-o simplă diviziune a muncii, organe speciale care să aibă grijă de interesele ei comune. Dar aceste organe, al căror virf era forța represivă, s-au transformat cu timpul, urmărindu-și propriile lor interese speciale, din slujitori ai societății, în stăpâni ai acesteia. Așa cum, de pildă, se poate vedea nu numai în monarhia ereditară, dar și în republica democratică”³⁸.

Subliniem însă că scriitorii romantici acceptă folosirea forței doar în explicarea originii regalității. În ceea ce privește puterea și persistența ei îndelungată, ei consideră că aceasta s-ar datora faptului că „ea este personificarea suveranității de drept”³⁹, ca „depozitară și protectoare a ordinii publice, a justiției generale, a interesului comun... centru și legătură a societății”⁴⁰. Aceasta rămânând esența ei, extinderea în timp și spațiu a monarhiei va determina o mare varietate a formelor sub care poate fi întâlnită. Ea poate fi comparată cu „un cap ce se poate plasa pe o mulțime de corpuri diferite, (cu) un fruct care naște semințele cele mai diverse”⁴¹.

Principalul merit al regalității îl constituie tendința sa centralizatoare. Subliniată deja de Sismondi⁴², această idee revine deosebit de frecvent în operele lui Guizot, Mignet, Thierry. Aprobarea centralizării era firească la reprezentanții burgheziei „Trebuie să înțelegem, spune Guizot, că această revoluție (centralizarea — n.n.) era nu numai inevitabilă ci și utilă”. În continuare el explică această idee: „ceea ce face viața socială este securitatea și progresul. Orice sistem care nu asigură ordinea în prezent și mișcarea către viitor este vicios și curând abandonat”⁴³. Și cum centralizarea și lupta împotriva fărâmițării feudale era o necesitate obiectivă a dezvoltării sociale, tendințele unificatoare au conferit regalității un rol progresist. Analizând istoria civilizației europene, spune Guizot, „vedem dezvoltarea regalității mergând cu același pas, pentru a zice astfel, cel puțin un timp îndelungat cu acel al societății însăși”⁴⁴. Centralizarea nu este însă concepută de romantici ca o simplă operă teritorială administrativă; ea este extinsă și în domeniul social. Reluând o apreciere a lui Voltaire⁴⁵, Guizot consideră că la sfârșitul perioadei de centralizare, cuprinsă între secolele XII și XVI, se ajunge la „acea fuziune a tuturor elementelor sociale în două forțe, guvernul și poporul”⁴⁶. Concluzia la care ajunge el, concluzie formulată deja de Benjamin Constant, nu este decât o continuare logică a acestei idei. Regalitatea ar fi „o putere neutră, o putere moderatoare, situată deasupra accidentelor, a luptelor societății (subl. ns.—n.n.) și neintervenind decât în marile crize”⁴⁷. Nu este greu de observat ideea — reluată adesea de istoricii de mai târziu — că monarhia ar fi o instituție situată deasupra claselor, idee care se îndepărtează esențial de la o înțelegere justă a fenomenului monarhic.

Analizând dezvoltarea istorică a regalității, istoricii romantici reliefează o idee care ni se pare deosebit de importantă pentru înțelegerea ideilor lor: regalitatea a avut un rol progresist numai atât timp cât a acționat de acord cu burghezia. Burghezia a fost cea care a ajutat în mod substanțial politica antifeudală a monarhiei,

³⁸ Marx-Engels, *Opere alese*, I, p. 509. Guizot limita posibilitatea formării prin forță a statelor doar la cele monarhice; cf. *Histoire de la révolution en Angleterre*, Paris, 1883, p. 114—115.

³⁹ Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*, p. 252 și urm.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 270.

⁴¹ *Ibidem*, p. 250.

⁴² G. Meunier, *Les grands historiens du XIX-e siècle*, Paris 1896, p. 36.

⁴³ Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*, p. 311.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 248.

⁴⁵ Sub Ludovic al XIV-lea „nu mai existau în Franța decât un stăpîn și supuși” *Oeuvres complètes*, t. XII (*Siècle de Louis XIV*), Paris, Hachette, 1888, p. 169.

⁴⁶ Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*, p. 248 „Nu vom mai găsi în Europa modernă decât două mari figuri care ocupă scena istorică, guvernul și țara”, *Ibidem*, p. 247, V. și Michelet, *Précis de l'histoire moderne*, Paris, 1837, p. 234.

⁴⁷ Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*, p. 256.

fiind la rîndul său ajutată de aceasta. „Era dificil ca regii să supună clasa suverană și liberă fără a ridica puțin clasa supusă și disprețuită”⁴⁸. Alianța rege-burghezie era deci firească și, exceptînd momentele cînd se produc neînțelegeri — „ceva grav și trist” după expresia lui Thierry⁴⁹ — ea va fi constantă. Ei consideră astfel că „din secolul XII pînă în secolul XVIII istoria stărilor a treia și cea a regalității sînt indisolubil legate împreună... Singur secolul XVIII face excepție de la această lege a dezvoltării noastre sociale; el a trezit neîncrederea și a preparat o ruptură funestă între starea a treia și regalitate”⁵⁰, ruptură care va duce în cele din urmă la revoluție.

Concluzia care se impune din cele arătate este evidentă; monarhia se menține puternică atîta vreme cît urmează o cale progresistă — progresistă în sensul întregului burgheziei — și atîta vreme cît păstrează alianța cu aceasta. Substratul politic al acestei idei este pregnant.

Am considerat necesară expunerea acestor cîteva idei asupra monarhiei în general, întrucît ele permit o mai bună înțelegere a concepțiilor istoricilor romantici cu privire la monarhia absolută.

În analiza acestei probleme ne vom referi îndeosebi la Franța și aceasta atît pentru faptul că aici monarhia absolută a îmbrăcat forma clasică⁵¹ — fapt remarcat încă de istoricii romantici — cît și pentru că majoritatea referirilor lor privesc, din motive lesne de înțeles, aspectul francez al fenomenului⁵². De altfel, pornind de la ideea întîlnită într-o formă incipientă la Voltaire⁵³ și reluată pentru domeniul spiritual de Sagnac⁵⁴, că „Franța a fost centrul, focarul civilizației Europei”⁵⁵, ei consideră că deși monarhia absolută a apărut mai întîi în Spania, ea a trebuit să treacă în Franța pentru a deveni europeană⁵⁶. Subliniem, de asemenea, că referirile lor se limitează aproape exclusiv la sec. al XVII-lea; ei consideră că numai acum rolul principal aparține guvernului francez, spre deosebire de sec. al XVII-lea cînd pe primul plan apare societatea franceză. Or, atenția istoricului trebuie să se îndrepte întotdeauna asupra elementului esențial din perioada respectivă⁵⁷. Fără îndoială, avem aici o metodă de lucru interesantă; și notăm că, într-o anumită manieră o vom reîntîlni în studierea secolelor XVI—XVIII în cunoscuta lucrare de sinteză *Propylden Weltgeschichte*.

Încercînd să stabilim concepțiile istoricilor romantici cu privire la monarhia absolută, ne vom opri mai întîi la problema originii ei. Am considerat necesar acest

⁴⁸ Thierry, *Dix ans d'études historiques*, p. 150. Aici trebuie să avem în vedere că Thierry explică lucrurile prin prisma cunoscutei sale teorii a formării claselor prin cucerire.

⁴⁹ Idem, *Histoire du Tiers Etat*, p. 25.

⁵⁰ *Ibidem*, p. IX.

⁵¹ A. D. Liublinskaja, *Concepția burgheză contemporană despre monarhia absolută*, în „Probleme de istorie”, 4—1962, p. 238.

⁵² Relativ mai multe referiri întîlnim în privința monarhiei engleze. Arătînd că aceasta a devenit absolută în vremea Tudorilor, Guizot subliniază că ea nu a fost absolută „niciodată așa complet, așa exclusiv ca pe continent” (*Histoire de la civilisation en Europe*, p. 382); mai mult, „chiar în zilele preponderenței sale ea nu a fost niciodată absolută nici deplin, nici liniștit” (*Histoire de la Révolution d'Angleterre*, p. X). În schimb, Anglia oferea romanticilor exemplul superiorității regimului constituțional; numărul relativ mare de lucrări ale lor privind istoria Angliei, se explică tocmai prin acest fapt.

⁵³ Voltaire, *Oeuvres complètes*, t. XII, p. 383.

⁵⁴ A. de Saint-Léger, Ph. Sagnac, *La prépondérance française, Louis XIV, (Peuples et civilisations, X)*, Paris 1935, p. 3.

⁵⁵ Guizot, *La civilisation en Europe*, p. 6; Mignet, *La succession d'Espagne*, Paris 1835, p. XXXVII.

⁵⁶ Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*, p. 385—386.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 387.

lucru întrucit, după cum s-a remarcat, „de felul cum este pusă aceasta depinde și înțelegerea acestei forme de stat”⁵⁸. Este adevărat că referirile lor asupra acestei laturi a fenomenului nu sînt prea numeroase iar uneori sînt contradictorii; chiar astfel însă, ele sînt totuși interesante.

Monarhia absolută este considerată, pe bună dreptate, ca o ultimă treaptă din evoluția ascendentă a regalității spre centralizare. Rămînînd, după părerea lor, aliați cu orășenimea, regalitatea a continuat lupta împotriva nobilimii; dar, paralel cu supunerea acesteia a avut loc și o reducere a drepturilor celei dintii. Întîlnim astfel în embrion ideea, pe care o va sublinia Marx, că marile monarhii „au apărut pretutindeni ca urmare a slăbirii claselor feudale învrăbite, aristocrația și orășenii”⁵⁹. Explicația aceasta este astfel în concordanță cu tendința lui Guizot, ca și a lui Miguet, de a explica instituțiile prin structura societății⁶⁰.

În explicarea originii absolutismului, Guizot adaugă încă un element: diplomația. Prin natura sa diplomația nu poate fi condusă decît de un număr restrîns de persoane și cere un anumit secret; pe de altă parte, în condițiile de atunci, popoarele nu considerau că relațiile diplomatice le privesc direct și, ca atare, le lăsau la discreția puterii centrale. Această lipsă de înțelegere le-a costat cu atît mai scump cu cit, începînd din sec. XVI, „istoria Europei este esențialmente diplomatică”⁶¹. Ideea aceasta a lui Guizot ni se pare interesantă. Fără îndoială că, în explicarea originii monarhiei absolute, hotărîtoare rămîn cauzele interne — încercarea istoricului francez Mousnier de a acorda prioritate cauzelor externe⁶² a fost criticată pe bună dreptate⁶³. Studiarea acestei probleme ar putea aduce însă unele clarificări necesare cu privire la originea monarhiei absolute.

Momentul concret cînd regalitatea franceză a căpătat caracterul de monarhie absolută este considerată de romantici perioada lui Richelieu. Reluînd, după expresia lui Thierry, „sarcina revoluționară a monarhiei”, el „a accelerat atît de puternic mișcarea către unitate și egalitate civilă, ducînd-o atît de departe, încît, de aici înainte, îi va fi imposibil să dea înapoi”⁶⁴. Această mișcare a fost realizată prin supunerea nobilimii și, în afară de aceasta, prin desființarea protestantismului ca partid înarmat și prin orientarea judicioasă a politicii externe, fără a se ține seama de legăturile dinastice. Astfel, fără a fi rege — și mai ales datorită acestui fapt — Richelieu a ridicat regalitatea și a izolat-o în sfera sa ca o idee pură — observăm aici asemănarea cu Hegel — idee vie a salvării publice și a interesului național”⁶⁵.

Instalarea definitivă a monarhiei absolute s-a produs după Frondă⁶⁶. Cu privire

⁵⁸ Liublinskaia, *op. cit.*, p. 236.

⁵⁹ Marx-Engels, *Opere*, vol. 10, p. 460.

⁶⁰ Reizov, *op. cit.*, 290, 355. Notăm că în 1819 Thierry avea concepții cu totul diferite, acordînd mare importanță influențelor primite din Orient. După părerea sa Bizanțul era cel care a oferit „sistemul de idei care a servit să se creeze eșafodajul mistic al unei puteri regale absolute, centru a tot, obiect a tot, fiind rațiunea sa proprie, scopul în sine”; *Dix ans d'études historiques*, p. 197—198.

⁶¹ Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*, p. 197—198.

⁶² R. Mousnier, *Recherches sur les soulèvements populaires en France avant la Fronde*, p. 110. „L'absolutisme est probablement résulté d'abord des nécessités de la défense du royaume, des guerres contre l'étranger”.

⁶³ Liublinskaia, *op. cit.*, p. 246.

⁶⁴ Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 166—167.

⁶⁵ Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 167. Notăm că încă în *Lettres sur l'histoire de France*, p. 103. Thierry consideră monarhia modernă ca fiind o „sursă a tuturor puterilor sociale, plasată într-o sferă aparte, nefiind niciodată delegată, și perpetuîndu-se fără concursul chiar indirect al voinței publice”.

⁶⁶ Notăm totuși că Thiers consideră că putem vorbi de despotism în Franța încă sub Ludovic al XI-lea; cf. *Histoire de la Révolution française*, t. I, Paris, Furne 1837, p. 4.

la esența acestui eveniment, părerile romanticilor sînt împărțite — așa cum, de altfel, vor fi împărțite și opiniile istoricilor de mai tirziu. Dacă pentru Mignet Frondea cu ambele ei perioade, poate fi considerată ca „ultima campanie a aristocrației”⁶⁷, în schimb, Thierry consideră că prima ei perioadă, cea parlamentară, prezintă, „cel puțin exterior, caracterele care sînt proprii revoluțiilor constituționale (burgheze—n.n.) din timpurile moderne”⁶⁸.

Mai apropiată de adevăr ni se pare prima apreciere; fără a neglia acțiunea maseilor pariziene, trebuie să avem în vedere participarea activă a nobilimii și în cadrul Frondei parlamentare; apoi, pe viitor, opoziția nobilimii față de absolutism, atît cît a existat, nu se va mai manifesta decît sporadic, individual, mai ales pe plan spiritual.

În ceea ce privește ideea lui Thierry, menționăm faptul interesant că ea și-a aflat un ecou tirziu la istoricul sovietic Porșnev. În introducerea la cunoscuta sa lucrare privind mișcările sociale din Franța între 1623 și 1648, el ajunge la concluzia că Frondea — inclusiv Frondea prinților — n-a fost altceva decît „o variantă franceză a revoluției burgheze engleze dezlănțuită atunci de cealaltă parte a Mînciei și o îndepărtată repetiție a revoluției burgheze franceze din secolul al XVIII-lea”⁶⁹.

Interesantă, această idee trezește însă obiecții justificate. Mai întii, distanța în timp între „repetiție” și „spectacol” ni se pare cam mare totuși. Apoi, atît la repetiție, cît și la spectacol, actorii sînt aceiași; or, cazul de față, dacă nobilimea nu a suferit transformări esențiale, burghezia a evoluat mult între cele două evenimente și aceasta și datorită monarhiei absolute. Trebuie spus, totodată, că o asemenea apropiere nu ține seama de caracterul diferit al Parlamentului francez față de cel al Parlamentului englez. În sfîrșit, din formulare s-ar putea deduce că în cazul unei victorii a Frondei, Franța ar fi devenit o țară burgheză. Este evident însă că nu putem admite că la mijlocul sec. XVII condițiile erau identice cu cele de la sfîrșitul sec. XVIII. Faptul acesta a fost sesizat încă de Thierry⁷⁰, și se observă lesne că formularea sa este destul de rezervată. De altfel și Porșnev va ajunge mai tirziu la o expunere mai puțin tranșantă⁷¹.

Indiferent însă de caracterul pe care-l acordă frondelor, istoricii romantici sînt aproape unanimi în a sublinia că după înfrîngerea lor, o dată cu preluarea personală a puterii de către Ludovic al XIV-lea, în Franța se instaurează monarhia în starea ei pură. Ei consideră acest fapt ca o dezvoltare progresistă a mișcării anterioare a istoriei Franței. Domnia lui Ludovic al XIV-lea. va sintetiza Thierry părerile lor, marchează în istoria Franței „ultimul moment al unei îndelungate opere sociale, îndeplinită în comun de rege și clasele nobile ale națiunii, operă de fuziune și de subordonare universală, de unitate națională, de unitate a puterii și de uniformitate administrativă”⁷². Observăm că ideea va fi reluată de Marx care sublinia că în marile state din apusul Europei, excepție făcînd Spania, „monarhia absolută apare ca un centru civilizator, ca un element de unificare a societății”⁷³.

Prin ce se caracterizează monarhia absolută în concepția romanticilor? Mai întii prin faptul că regele este prevăzut cu o putere absolută, chiar dacă ea este

⁶⁷ Mignet, *Histoire de la Révolution française depuis 1789 jusqu'en 1814*. Bruxelles 1839, p. IV.

⁶⁸ Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 177.

⁶⁹ Porșnev, *Le vrai „Grand Siècle”*, în „La Pensée”, no. 40, 1952, p. 31.

⁷⁰ Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 121, 154.

⁷¹ În *Istoria modernă*, vol. I, E.S.P.L.P., Buc., 1954, p. 226.

⁷² Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 188. Același Thierry va spune însă că sub Ludovic al XIV-lea Franța „se găsea în fața unității monarhice dar a unei unități personale și de unde ideea însăși a națiunii formînd un corp era exclusă”; *Ibidem*, p. 169.

⁷³ Marx-Engels, *Opere*, vol. 10, p. 460.

„rău definită în teorie”⁷⁴. Progresul către egalitatea civilă s-a accelerat, pe de o parte, prin supunerea marilor feudali aduși la curte și supravegheați de monarh, iar pe de altă, prin înlăturarea libertăților municipale⁷⁵, prin slăbirea deci a claselor feudale în luptă, de care vorbea Marx. Aceasta s-a dovedit a fi mai mult în avantajul stării a treia care, profitând de ordinea existentă, a putut să se înăvutească și să se instruiască în liniște⁷⁶. Datorită acestui fapt, națiunea l-a urmat pe rege, supuși și monarhul tinzând spre același scop⁷⁷.

Ajunsem, în felul acesta, la o problemă primordială pentru înțelegerea esenței monarhiei absolute: problema bazei ei de clasă.

Pornind de la premisa că monarhia absolută s-a constituit ca urmare a luptei împotriva nobilimii, romanticii consideră că aceasta din urmă nu mai avea nici un rol în conducerea statului, locul ei fiind preluat de starea a treia. Pentru a demonstra ascendența pe care burghezia o ia asupra nobilimii în obținerea funcțiilor în viața politică, ei — și în special Thierry — apelează la afirmațiile contelui de Saint-Simon⁷⁸; or, *Memoriile* acestuia sînt extrem de subiective. De altfel, faptul că regele nu-și alegea miniștrii dintre marii nobili nu trebuie să ne conducă la concluzia că Franța încetase de a mai fi feudală. Motivind alegerea înalților demnitari, Ludovic al XIV-lea arăta în memoriile sale confidentiale că „nu era în interesul meu să aleg supuși de o calitate mai eminentă. Trebuia, înainte de toate, să stabilesc propria mea reputație și să fac cunoscut publicului, prin chiar rangul din care-i luam, că atenția mea nu era să-mi împart autoritatea cu ei”⁷⁹. După cum remarcă Voltaire, care citise memoriile în manuscris, Ludovic al XIV-lea voia „ca toți granzii să fie onorați și ca niciunul să fie puternic”⁸⁰. În sfîrșit, mai trebuie remarcat un fapt: exemplele pe care le dau romanticii pentru a ilustra rolul burgheziei în conducerea statului sînt luate în general din rîndurile nobilimii de robă. Or, este greu să admitem că aceasta, chiar dacă nenobilă la origine, ar mai putea fi considerată acum ca aparținînd burgheziei — notăm că chiar Mignet o consideră o categorie a nobilimii⁸¹. Este adevărat însă că, cel puțin deocamdată, esența socială a acestei categorii nu a fost încă suficient precizată.

Burghezia a jucat totuși un anumit rol în vremea monarhiei absolute, constîtuind, după expresia lui Engels, o „contrapondere împotriva nobilimii”⁸². În felul acesta, se ajunge la un „echilibru particular”⁸³ în care monarhia „ținea în cumpănă nobilimea și burghezia”⁸⁴ ajungîndu-se astfel la îndeplinirea condiției fundamentale a vechii monarhii absolute: echilibrul dintre nobilimea latifundiară și burghezie”⁸⁵. Subliniem însă că aceasta nu însemna o situație a monarhiei deasupra claselor; Engels vorbește doar de faptul că acum, „puterea de stat capătă vîlmelnic, ca

⁷⁴ Thiers, *La Révolution française*, t. I, p. 4—5.

⁷⁵ Mignet, *Histoire de la Révolution française*, p. IV; Guizot, *Histoire de la révolution d'Angleterre*, I, p. 125; Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 129.

⁷⁶ Guizot, *Histoire de la révolution d'Angleterre*, I, p. 125; Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 129.

⁷⁷ Thiers, *La Révolution française*, I, p. 5. „Caracterul general al sec. XVI este progresul comun al regalității și al stării a treia”; Michelet, *Précis de l'histoire moderne*, p. 220.

⁷⁸ *Memoriile* acestuia au fost publicate pentru prima dată în 1820. Este cunoscută caracterizarea făcută de el domniei lui Ludovic al XIV-lea „règne de la vile bourgeoisie”.

⁷⁹ *Mémoires de Louis XIV*, éd. J. Longnon, Plon, Paris 1933, p. 30.

⁸⁰ Voltaire, *Oeuvres complètes*, XII, p. 337.

⁸¹ Mignet, *Histoire de la Révolution française*, p. V.

⁸² Marx-Engels, *Opere alese*, I, p. 13.

⁸³ Fossaert, *op. cit.*, p. 62.

⁸⁴ Marx-Engels, *Opere alese*, II, p. 348.

⁸⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 644.

mijlocitoare aparentă între clase, o oarecare (subl. ns.) independență față de amindouă”⁸⁵.

Dacă așa stau lucrurile în privința puterii de stat, trebuie să remarcăm că istoricii romantici au sesizat just creșterea puterii stării a treia în condițiile create de absolutism, faptul că ea profita de încurajarea dată industriei și studiului⁸⁷. În legătură cu justetea acestui fapt notăm observația lui Marx că „însuși Ludovic al XIV-lea, atunci când dădea prin Colbert legi în interesul proprietarilor de manufacturi, nu făcea decît să pregătească revoluția din 1789, cînd, drept răspuns la al său „l'Etat c'est moi”, au răsunat cuvintele lui Sieyès: „Le tiers état est tout”⁸⁸. Această dezvoltare a stării a treia nu a fost uniformă și fără piedici și nu ar fi putut duce de la sine la victoria burgheziei. Mignet sublinia faptul că aceasta, sau mai bine zis diferitele categorii ale sale, au avut de înfruntat piedici serioase în calea dezvoltării⁸⁹. Argumente pentru demonstrarea acestui fapt se întîlnesc și la Thierry. Marx arată că, în lucrarea sa consacrată istoriei stării a treia, Thierry „a aprobat fără voia sa că burghesia franceză nu a încetat să întîlnească obstacole în calea victoriei sale decît atunci cînd ea s-a decis, în 1789, să facă cauză comună cu țărani”⁹⁰.

De altfel, chiar dacă acordau unele concesii imaginii tradiționale a „marelui secol”, istoricii romantici francezi își dădeau perfect seama — și situația Franței sub Restauratie îi ajuta la aceasta — că monarhia absolută este incompatibilă cu dominația burgheziei. Voind să demonstreze acest lucru, fără a reduce totuși complet „măreția” secolului XVII, ei vor ajunge la o soluție interesantă bazată pe unele din realitățile perioadei respective, soluție care va fi reluată de majoritatea istoricilor de mai târziu: delimitarea în cadrul domniei lui Ludovic al XIV-lea a două perioade, una inițială, ascendentă și una finală, descendentă. Această idee nu este complet nouă; o întîlnim într-o anumită formă la Voltaire ca și într-o lucrare din 1818 a lui Lemontey consacrată sec. XVIII⁹¹. La romantici însă ea a căpătat mai multă precizie. Ca limită între cele două perioade este considerat anul 1685, adică anul revocării edictului din Nantes⁹². O asemenea periodizare este mai mult decît discutabilă. Ceea ce ne interesează însă aici este motivarea pe care o dau romanticii acestei periodizări.

Perioada inițială este considerată de aceștia ca o continuare a acțiunii comune starea a treia-rege. Această alianță era personificată prin activitatea a o serie de „instrumente admirabile”⁹³ și în primul rînd a lui Colbert — elogiata deja de Voltaire⁹⁴ — omul care „a dat inspirația creatoare guvernului lui Ludovic al XIV-lea”⁹⁵ și care „a făcut cel mai mult pentru gloria Franței”⁹⁶.

⁸⁶ *Ibidem*, II, p. 348.

⁸⁷ Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 224, V, și Mignet, *Histoire de la Révolution française*, p. X, Și Voltaire arătase că sub Ludovic al XIV-lea „le moyen ordre s'est enrichi par l'industrie”; *Oeuvres complètes*, t. XII, p. 404.

⁸⁸ Marx-Engels, *Opere*, vol. 9, p. 75.

⁸⁹ Mignet, *Histoire de la Révolution française*, p. V—VI.

⁹⁰ *Correspondence Marx-Engels*, éd. Coste, t. IV, p. 56; Fossaert, *op. cit.*, p. 64.

⁹¹ Pentru Lemontey vezi Reizov, *op. cit.*, p. 35.

⁹² 17 octombrie 1685, „date qui reste au nombre de plus tristes souvenirs de notre histoire”; Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 217.

⁹³ Mignet explică existența acum a unui mare număr de oameni talentați prin faptul că aceștia aveau „seva pe care o dau războaiele civile” (frondele, n.n.) — (o idee asemănătoare o întîlnim și la Thiers — *La Révolution française*, I, p. XVII, Discursul de recepție la Academie, 1834), și prin educația bălăliilor și a marilor afaceri; *La succession d'Espagne*, I, p. IV.

⁹⁴ Voltaire, *Oeuvres complètes*, t. XII, p. 378 și urm.

⁹⁵ Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 192.

⁹⁶ Michelet, *Précis de l'histoire moderne*, p. 174.

În cea de a doua perioadă a domniei lui Ludovic al XIV-lea, situația se schimbă. Conducerea de stat nu mai aparține reprezentanților burgheziei — am văzut însă mai sus că aceștia aparțineau de fapt nobilimii de robă — ci este încredințată nobilimii, care a încetat acum să mai fie periculoasă. Dar, ajungând la putere, interpunându-se între popor și rege, nobilimea transmite regalității propria sa decreștitudine⁹⁷. Monarhia absolută ajunge astfel o frână în calea dezvoltării Franței și începe să coboare pe o pantă rapidă la capătul căreia, întilnind poporul, se va sfărâma, făcând loc unei noi ordini⁹⁸. Ideea va fi reluată de unii istorici burghezi care vor căuta cauzele Revoluției franceze doar în sec. XVIII, revoluția repunând în ordine, după părerea lor, calea urmată înaintea acestui secol⁹⁹.

Am insistat asupra acestei chestiuni întrucât considerăm că aici se află esența concepțiilor romanticilor francezi cu privire la absolutism. Concluzia care se impune din analiza celor de mai sus este că atita vreme cît monarhia este aliată cu poporul — denumire sub care trebuie de fapt să înțelegem burghezia — ea evoluează în mod ascendent; în momentul cînd regalitatea apelează la nobilime, interpunînd-o astfel între tron și popor, ea începe să decadă, pierzîndu-și chiar rațiunea de a fi. Etapă necesară în dezvoltarea societății franceze, monarhia absolută nu putea fi acceptată ca definitivă „din motive de rațiune și patriotism”; ea era doar un nou punct de plecare pe calea progresului¹⁰⁰. Concluzia dovedește caracterul politic al concepțiilor istoricilor romantici, folosirea istoriei ca armă de luptă împotriva încercărilor Restaurației de a reintroduce absolutismul.

Identitatea scopului politic urmărit explică în bună măsură și concordanța între aprecierile romanticilor cu privire la monarhia absolută. Cînd însă aprecierile lor privesc anumite aspecte care nu sînt în directă legătură cu lupta ideologică și politică din vremea Restaurației, concordanța dispare, deosebirile existente între romantici ieșind mult mai ușor în evidență. Un exemplu în acest sens îl oferă aprecierea războaielor lui Ludovic al XIV-lea.

Pentru viitorul om de stat Guizot, războaiele lui Ludovic al XIV-lea — cu excepția războiului de succesiune la tronul Spaniei¹⁰¹ apar ca fiind necesare. Explicația trebuie găsită în afirmația sa din 1829 că „Franța de azi este încă, în multe privințe, aceea pe care au făcut-o războaiele lui Ludovic al XIV-lea”¹⁰²; de aceea, spre deosebire de Voltaire¹⁰³, Guizot consideră că ele au avut un caracter național, idee reluată ulterior de Sagnac¹⁰⁴; chiar dacă interesele personale ale regelui se amestecă, războaiele sale au fost „concepute într-un interes francez, în interesul puterii și siguranței țării”¹⁰⁵. La aceasta mai trebuie adăugat și faptul că, datorită guvernului său, diplomația își schimbă caracterul devenind „mult mai sistematică, mai regulată”¹⁰⁶. Cauzele predominării sale în Europa trebuie căutate în politica generală; ele rezidă și în faptul că guvernul său „s-a arătat activ în tot felul de

⁹⁷ *Ibidem*, p. 220—221.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 275—276. Ideea este întilnită și la Lemontey; cf. Reizov, *op. cit.* p. 35.

⁹⁹ Porchnev, *Le vrai „Grand Siècle”*, I, în „La Pensée”, no. 40, p. 31.

¹⁰⁰ Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 213—214.

¹⁰¹ Este interesant că Voltaire considera acest război ca fiind „la plus juste et la plus indispensable”; *Oeuvres complètes*, XII, p. 376.

¹⁰² Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*, p. 392. Amintim aici și afirmația lui Voltaire că principalul merit al lui Mazarin este cucerirea Alsaciei: Voltaire, *op. cit.*, p. 168.

¹⁰³ Care spunea că acestea se datoresc faptului că „Louis XIV voulait être aussi considéré au dehors qu'absolu au dedans”; *op. cit.*, p. 169.

¹⁰⁴ A. de Saint-Léger, Ph. Sagnac, *op. cit.*, p. 2.

¹⁰⁵ Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*, p. 391.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 392—393.

inovații, favorabil progreselor literelor, artelor, bogăției, într-un cuvânt civilizației”¹⁰⁷. Ar fi vorba deci de o cauză internă¹⁰⁸.

O apreciere diferită găsim la Thierry. După părerea sa, „trebuie să deosebim două lucruri în războaiele lui Ludovic al XIV-lea: rezultatul și intenția”¹⁰⁹. Privind astfel lucrurile, Thierry ajunge la o concluzie cu totul opusă celeia a lui Guizot: dacă politica externă a lui Henric al IV-lea și Richelieu a avut un caracter național, situația se schimbă în vremea lui Ludovic al XIV-lea, o dată cu războiul împotriva Olandei, condamnat deja de Voltaire¹¹⁰. Explicația constă în puterea absolută de care s-a bucurat Ludovic al XIV-lea; nefiind, spre deosebire de predecesorii săi de fapt, Richelieu și Mazarin, responsabil nici de drept nici de fapt, el a putut proceda după bunul său plac¹¹¹. Renunțând la linia urmată de Colbert — pentru realizarea căreia trebuiau ani de pace — el a preferat-o pe cea a lui Louvois, „consilierul cel mai dezastruos”, după expresia lui Thierry¹¹². Idei asemănătoare întinim și la Mignet¹¹³.

În afara deosebirilor de vederi, mai observăm un fapt: istoricii analizați consideră activitatea externă a lui Ludovic al XIV-lea doar sub aspectul ei politic, fără a încerca o analiză mai profundă. Chiar dacă apelează la cauze interne, ei exclud complet factorii economici. Este adevărat însă că nici istoricii de mai târziu n-au izbutit să ajungă la o înțelegere suficient de clară a problemei. Ni s-a părut mai ales că nu s-a făcut o analiză mai strânsă între politica internă a absolutismului și politica sa externă, neglijându-se indicațiile lui Lenin că stabilirea caracterului unui război trebuie făcută în funcție de sarcinile istorice obiective ale epocii date, de clasele care îl poartă, de interesele de clasă care se realizează prin război¹¹⁴. Or, o analiză conform acestor indicații nu numai că ar preciza caracterul războaielor purtate de Franța în secolul al XVI-lea, ci ar contribui și la elucidarea întregii probleme a monarhiei absolute franceze.

Dezaprobind în general monarhia absolută, istoricii romantici vor sublinia totuși meritele ei pentru dezvoltarea ulterioară a Franței. Unanimitatea în aprecieri în această direcție este explicabilă dacă avem în vedere că ei sînt reprezentanți ai burgheziei. Nu întimplător ei consideră că meritul principal este de ordin administrativ. Ludovic al XIV-lea, spune Thierry, „a avut un merit incontestabil, acela de a fi oferit primul o formă de administrare completă... Sub acest raport, guvernul lui Ludovic al XIV-lea a făcut un imens pas înainte față de cele care le-au precedat”¹¹⁵. Ideea fusese deja susținută de Guizot care considera că în privința ramurilor administrative „nu există aproape niciuna căreia să nu i se găsească fie originea, fie dezvoltarea, fie ameliorarea, sub domnia lui Ludovic al XIV-lea”¹¹⁶. Era firesc ca niște reprezentanți ai burgheziei să aprobe o activitate care va avea drept consecință faptul subliniat de Marx „că puterea de stat centralizată, cu organele ei omniprezente — armată permanentă, poliție, birocrație, cler, magistratură, organe create după planul unei diviziuni a muncii sistematice și ierarhice, își are

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 399.

¹⁰⁸ Notăm în opoziție cu aceasta afirmația lui Mignet: „plăgile Franței au fost acoperite prin cîntece de victorie”; *Histoire de la Révolution française*, p. VII.

¹⁰⁹ Thierry, *Histoire de la Tiers Etat*, p. 209, și urm.

¹¹⁰ „Istoria celor mai mari principii, va spune Voltaire în legătură cu aceasta, este adesea povestirea greșelilor oamenilor”, *op. cit.*, p. 196.

¹¹¹ Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 209 și urm.

¹¹² *Ibidem*, p. 201.

¹¹³ Mignet consideră că perioada 1661—1668 — perioadă în general de pace — a fost cea mai frumoasă din domnia lui Ludovic al XIV-lea; mai târziu „regele abil devine un rege pasionat”; evoluția evenimentelor îl conduce la dezastru tot mai mari. *Succesion d'Espagne*, t. I, p. LX și urm.

¹¹⁴ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 24, E. P., Buc. 1959, p. 255.

¹¹⁵ Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 221.

¹¹⁶ Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*, p. 398.

originea în epoca monarhiei absolute, când servea societății burgheze în formare ca o armă puternică în luptele ei împotriva feudalismului¹¹⁷.

Istoricii romantici apreciază pozitiv și opera legislativă a lui Ludovic al XIV-lea. Chiar dacă putem spune destul împotriva esenței legislației sale, consideră Guizot, nu putem să ne îndoim de faptul că ea a fost mult superioară celei anterioare și că a contribuit la avansarea societății franceze pe drumul civilizației¹¹⁸.

Înșfîșit, romanticii nu omit nici ceea ce tradiția considera ca fiind meritul lui Ludovic al XIV-lea: artele¹¹⁹. Dezvoltată mai ales de Voltaire, ideea era destul de răspîdită și în timpul Restaurației. Într-o istorie a francezilor, publicată atunci, în care fiecare secol era denumit prin o anumită particularitate, Amons-Alexis Montell rezerva pentru secolul al XVII-lea artele¹²⁰.

Interesante sînt, de asemenea, aprecierile istoricilor analizați cu privire la mult discutata personalitate a lui Ludovic al XIV-lea. Ceea ce atrage în primul rînd atenția este ideea lui Mignet că apariția personalităților este determinată de un anumit complex de împrejurări, idee care, fără a fi suficient de clară, este meritorie pentru epoca cînd a fost formulată. Astfel, Ludovic al XIV-lea ar fi fost format de Fronde, ar fi apărut ca o ripostă a regalității împotriva lor¹²¹. Dar, în privința calităților sale, deși îl consideră destul de dotat, romanticii sînt de acord că el nu a ajuns la nivelul marilor săi predecesori — Richelieu și Mazarin¹²². În plus, ei subliniază o serie de defecte — „o ambiție fără margini”, o „dragoste nestăvilită pentru glorie”. „El lua prea adesea vocea pasiunilor sale drept cea a datoriei sale și a confesorului său drept cea a conștiinței sale” — va spune cu o frumoasă expresie Mignet¹²³. Avem aici o renunțare la imaginea tradițională a regelui dotat excepțional, renunțare impusă și de transformările determinate de revoluție. Este probabil însă că romanticii au urmărit un anumit scop, acela de a sublinia că, în condițiile monarhiei absolute, defectele monarhului pot avea urmări deosebit de funeste, preluînd astfel o idee pe care o subliniasă deja Voltaire¹²⁴. Critica se îndreaptă deci nu atît împotriva defectelor persoanei cît împotriva sistemului. Pentru că, chiar dacă scot în evidență unele realizări ale monarhiei franceze din secolul al XVII-lea, istoricii francezi ai Restaurației ajung în mod constant la condamnarea absolutismului. Pentru Thierry, formule de tipul *Les rex* sînt „axiome bizare, care au dezonorat așa de multă vreme tribunalele”¹²⁵. Expunerea cea mai clară în combaterea despotismului o întîlnim însă la Guizot, în încheierea cursului său asupra istoriei civilizației în Europa. Răspunzînd la întrebarea cum a fost posibil ca monarhia absolută franceză să decadă atît de rapid, el subliniază că explicația constă în însăși esența sistemului absolutist, în lipsa unor libertăți politice și a unor instituții corespunzătoare¹²⁶. Astfel, oricît de strălucitor, regimul absolutist este inevitabil sortit pieirii. Se adaugă apoi „nelegitimitatea radicală a oricărei puteri absolute”, faptul că „suveranitatea de drept, completă și permanentă, nu poate aparține nimănui”¹²⁷. Concluzia la care ajunge Guizot este o urmare logică a tuturor acestor

¹¹⁷ Marx-Engels, *Opere alese*, vol. I, p. 546.

¹¹⁸ Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*, p. 398.

¹¹⁹ Vezi în această privință Michelet, *Précis de l'histoire moderne*, p. 235, și urm.; Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 225.

¹²⁰ Reizov, *op. cit.*, p. 703.

¹²¹ Mignet, *La succession d'Espagne*, I, p. XXXV—XXXVI.

¹²² *Ibidem*, I, p. III; Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 190.

¹²³ Mignet, *La succession d'Espagne*, I, p. LII. Într-o formă puțin diferită expresia va fi reluată de Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, p. 191.

¹²⁴ Referindu-se la regele Spaniei Carol al II-lea Voltaire spunea că acesta era la fel de slab psihic și fizic; și această slăbiciune se răspîndise asupra statelor sale. „Aceasta este soarta monarhiilor absolute a căror prosperitate depinde de soarta unui singur om”, Voltaire, *Oeuvres complètes*, t. XII, p. 256.

¹²⁵ Thierry, *Dix ans d'études historiques*, p. 224.

¹²⁶ Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*, p. 399 și urm.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 255, și *idem*, *Histoire de la révolution d'Angleterre*, I, p. V.

considerente: „orice putere umană poartă în ea însăși un viciu natural, un principiu de slăbiciune și de abuz, care trebuie să facă să i se asigure o limită”¹²⁸. Faptul că Guizot prezintă această idee ca o concluzie generală a cursului său asupra civilizației — care era urmărit de o numeroasă asistență — dovedește cu claritate scopul politic urmărit. Este la fel de semnificativ că în încheierea aceluiași curs el își exprimă încrederea că recunoașterea necesității limitării oricărei puteri absolute — faptul că el a adăugat și un așa numit absolutism spiritual nu trebuie să ne înșele — „este datorată și, cred, meritul particular al epocii noastre”¹²⁹. Să nu uităm aici că tot un romantic, Thiers, a lansat cunoscuta formulă „Le roi règne et ne gouverne pas”¹³⁰.

Nu putem încheia fără a urmări cum explică istoricii romantici cauzele Revoluției franceze, eveniment care a pus capăt monarhiei absolute în Franța. Și aici, concluzia este interesantă prin latura sa politică.

Am văzut că ei consideră că, încă din vremea lui Ludovic al XIV-lea, alianța veche de șase secole dintre regalitate și starea a treia încetează; în secolul al XVIII-lea monarhia se sprijină pe aristocrație. Slăbiciunea de acum a monarhiei se datorează tocmai acestui fapt¹³¹. În asemenea împrejurări, este justificat dreptul la rezistență¹³² — expresia împrumutată de Thierry, ca și de revoluționarii francezi, în mod evident, din opera lui Rousseau —, izbucnirea luptei între absolutism și starea a treia sau, după expresia lui Guizot, între „monarhia pură” și „liberul arbitru”¹³³, devenind inevitabilă. Concluzia la care ajung romanticii în această privință are o străvezie intenție politică: ei urmăreau să arate că în momentul în care regalitatea rupe legăturile cu poporul (burghezia — n.n.) nu se poate ajunge decât la înlăturarea ei prin revoluție. De altfel, ei consideră, prin Mignet, că datorită faptului că „trecutul nu se refacă” monarhia absolută nu se poate ridica din înfrângerea suferită”¹³⁴. Încercărilor de a o reînvia, istoricii romantici le opun experiența Restaurației Stuarților, prilej cu care Thierry exprimă o idee deosebit de importantă. „Este fals, spune el, că eliberarea națiunilor asuprite poate să vină din altă parte decât de la națiunile înșeși”¹³⁵. Influențat de revoluție, el făcea ca aceasta un mare pas înainte în raport cu Voltaire¹³⁶.

Principala concluzie care se desprinde din analiza concepțiilor istoricilor romantici francezi cu privire la monarhia absolută este că aprecierile lor asupra acestei probleme constituie în primul rând o armă de luptă împotriva încercărilor Restaurației de reintroducere a absolutismului, ei fiind partizani ai monarhiei constituționale. Acest fapt i-a determinat să sublinieze în mod repetat că forța monarhiei constă

¹²⁸ Idem, *Histoire de la civilisation en Europe*, p. 407.

¹²⁹ Ibidem, Notăm că Thierry arată că monarhia absolută este „un regim incompatibil ca definitiv pentru rațiune și pentru patriotism”; *Histoire du Tiers Etat*, p. 214.

¹³⁰ D. Halévy, *Le courrier de M. Thiers*, Paris, Payot 1921, p. 512. Același Thiers îi va spune Adelaidei de Orléans la începutul lui august 1830: „Ne trebuie o dinastie care să ne datoreze coroana și care, datorându-ne-o, să se resemneze la rolul pe care i-l asigură sistemul reprezentativ”; *Ibidem*, p. 28.

¹³¹ Guizot, *Histoire de la Révolution d'Angleterre*, I, p. X. Thierry, *Histoire du Tiers Etat*, XI. Notăm că Sismondi considera că slăbiciunea monarhiei franceze din secolul al XVIII-lea s-ar datora defectelor personale ale regelui; cf. Meunier, *op. cit.*, p. 50.

¹³² Thierry, *Dix ans d'études historiques*, p. 205—206.

¹³³ Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*. 352. Prima lor ciocnire a avut loc în Anglia în secolul al XVII-lea, Guizot subliniază asemănarea între revoluțiile engleză și franceză, firește cu deosebirile determinate de epocă, *Ibidem*, p. 406.

¹³⁴ Mignet, *Histoire de la Révolution française*, p. X.

¹³⁵ Thierry, *Dix ans d'études historiques*, p. 96. Afirmatia este din 1819.

¹³⁶ Voltaire, *Oeuvres complètes*, t. XII, p. 244.

în alianță cu poporul — denumire sub care am văzut că trebuie de fapt să înțelegem burghezia. În același timp, ei au legat, în general, fenomenul absolutismului de anumite împrejurări istorice, împrejurări care nu se vor mai repeta.

Firește că încercind să demonstreze asemenea idei ei au trebuit să recurgă la o nouă metodă de lucru, la lărgirea sferei investigațiilor¹³⁷. Este adevărat că această sferă nu devine suficient de largă; chiar la Thierry istoria stării a treia este de fapt istoria orașenimii și burgheziei; apoi, sub influența tradiției, ca și a unor considerente naționale, ei au neglijat anumite aspecte negative ale perioadei respective și, în primul rând, mișcările populare care, ca și la Voltaire¹³⁸, sînt abia amintite¹³⁹. Ei au făcut însă un însemnat pas înainte față de vechea istoriografie care se limita doar la studierea curții și a politicii externe. Faptul acesta constituie unul din principalele lor merite în privința dezvoltării istoriografiei problemei.

Ajunși aici, trebuie să ne oprim puțin asupra influenței pe care romanticii francezi au exercitat-o asupra istoricilor de mai târziu. S-a remarcat adesea că ei au furnizat întregii istoriografii burgheze franceze ideea reacționară că monarhia ar fi fost acum aliata burgheziei în lupta contra feudalilor¹⁴⁰. Afirmatia este corectă, cu rezerva că ei limitau această alianță la prima perioadă a domniei lui Ludovic al XIV-lea. În aprecierea unei asemenea idei însă, trebuie să avem în vedere contextul în care a apărut; or, este evident că în momentul apariției sale ea era menită să servească drept armă de luptă elementelor progresiste. A-i condamna deci pe romantici, așa cum se mai face uneori, pentru o idee care, progresistă în lucrările lor, a devenit ulterior reacționară, ar fi egal cu a-l condamna pe J. J. Rousseau pentru faptul că teoriile sale pedagogice vor furniza mai târziu argumente pedagogilor reacționari.

Firește, întîlnim la istoricii analizați și numeroase deficiențe, relevate în cursul expunerii. Ele se datoresc în special concepției lor burgheze idealiste ca și nivelului de atunci al cercetărilor. Dar, faptul că ei erau reprezentanți ai unei burghezii în ascensiune încă, a determinat totuși efectuarea unui însemnat pas înainte al istoriografiei. Cît de important a fost acest pas ne-o spune faptul subliniat de Engels: „Dacă Marx a descoperit concepția materialistă a istoriei, apoi Thierry, Mignet, Guizot și toți istoricii englezi pînă la 1850 dovedesc că se tindea spre acest lucru”¹⁴¹. Credem că acest fapt este ilustrat, într-o anumită măsură, și de cercetarea chestiunii analizate.

Făcînd o apreciere a concepțiilor istoricilor romantici cu privire la problema monarhiei absolute, trebuie să avem în vedere, în egală măsură, atît meritele cît și deficiențele lor, să nu-i separăm de epoca în care au scris, cu problemele pe care această epocă le ridică. Numai în felul acesta vom ajunge la o justă caracterizare a locului lor în istoriografia monarhiei absolute, numai astfel vom evita să punem semnul egalității între istoricii burghezi din perioada restaurației și cei din epoca imperialismului.

¹³⁷ „J'ai pensée qu'il serait interessant d'exposer... et d'éclairer la politique d'un régime dont on connaît bien que la cour”; Mignet, *La succession d'Espagne*, I, *Avertissement*. Este interesant de amintit aici și afirmația lui Lavissee din 1905: „Nous connaissons mieux la société française au moyen-âge, la société romaine, la société de l'Egypte antique, que la société française du XVII-e siècle, tenue dans l'obscurité derrière le decor de Versailles”. Porșnev considera că situația nu se schimbese nici în 1948; v. *Le vrai „Grand siècle”* I, în „La Pensée”, no. 40, 1952, p. 38.

¹³⁸ Voltaire, *Oeuvres complètes*, t. XII, p. 391.

¹³⁹ V. de ex. Thierry, *Histoire de Tiers Etat*, p. 174.

¹⁴⁰ Porșnev, *Istoria modernă*, I, p. 221. Notăm aici însă formularea greșită a lui Porșnev: „Istoricii francezi din deceniile IV și V ale sec. XIX — Thierry, Guizot, Mignet — considerau istoria ca o luptă între clase”, *Ibidem*. Or, caracteristică este activitatea lor din deceniul al treilea — vezi *Introducerea* la Reizov, *op. cit.*; atunci descoperă ei principiul luptei de clasă. Ulterior, aceștia, și în special Guizot renunță în mare măsură la aplicarea lui.

¹⁴¹ Marx-Engels, *Opere alese*, vol. II, p. 553—554.

FRĂMÎNTĂRI POLITICE ÎN PERIOADA INSTAURĂRII REGIMULUI BURGHEZO-MOȘIERESC (martie-iunie 1866)

DE

V. RUSSU

În urma răsturnării, pe cale de complot, a lui Alexandru Ion Cuza, în România s-a instaurat un nou regim politic, regimul burghezo-moșieresc. Instituirea noului regim a fost posibilă întrucât la 1866 se desăvârșește procesul de apropiere dintre principalele grupări politice burghezo-moșierești, ale cărui premise apăruseră după revoluția de la 1848. La baza acestei alianțe a stat împletirea intereselor economice și social-politice comune, și în primul rând menținerea marii proprietăți funciare, în noul cadru stabilit de reforma agrară din 1864¹.

Cu toate acestea, între grupările politice burghezo-moșierești au continuat să existe contradicții. Acestea reflectau interesele specifice ale celor două clase dominante, în privința ritmului de dezvoltare al relațiilor capitaliste și, în același timp, exprimau năzuințele pentru preponderență politică în cadrul statului.

Ca urmare a acestor cauze, constatăm că încă de la începutul existenței noului regim politic, lupta pentru putere se manifestă cu intensitate, îmbrăcînd forme din cele mai variate.

Socotim necesar să subliniem, și faptele îndreptătesc această afirmație, că lupta dintre burghezie și moșierime s-a manifestat încă din dimineața zilei de 11 februarie 1866, crescînd continuu în intensitate în lunile următoare. Existența acestei lupte este evidențiată atât de neînțelegerile ivite în ceea ce privește împărțirea locurilor în posturile de conducere, cit și de puternicele conflicte care s-au manifestat în legătură cu organizarea regimului burghezo-moșieresc.

Astfel, imediat după răsturnarea lui Al. I. Cuza, în fața organizatorilor și autorilor loviturii de stat de la 11—23 februarie 1866 s-a ridicat problema organizării și consolidării noului regim. Condițiile interne și externe impuneau luarea unor grabnice măsuri pentru asigurarea „victoriei”².

¹ În legătură cu aceasta, Gh. Gheorghiu-Dej scria următoarele: „În perioada dezvoltării capitaliste a României, burghezia a căzut la înțelegere cu moșierimea pentru a înăbuși lupta poporului. La baza acestei înțelegeri stătea menținerea marii proprietăți moșierești asupra pămîntului, ceea ce a determinat păstrarea unor puternice rămășițe feudale în economia națională Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 362.

² General Văcărescu, *Memorii*, în „Convorbiri literare”, nr. 1, anul L, Buc., 1916, p. 35.

În această chestiune, exista o deplină unitate de vederi; divergențele nu au întârziat totuși să apară atunci când a fost vorba de modul concret de organizare al regimului. Deosebit de pregnant s-au manifestat aceste neînțelegeri în problema Constituției de la 1866, temelia juridică a regimului burghezo-moșieresc. Contradicțiile ivite pe această temă au avut darul să reliefeze interesele deosebite ale grupărilor politice burghezo-moșierești în ceea ce privește problemele principale ale organizării regimului, și, totodată, au evidențiat acuitatea conflictelor dintre ele.

Având în vedere faptul că noua lege fundamentală reflecta, pe lângă interesele generale ale regimului burghezo-moșieresc, și interesele proprii ale claselor dominante, conflictul ivit pe această temă nu este de loc surprinzător. Lupta desfășurată în jurul constituției de la 1866 a evidențiat, o dată în plus, raportul real de forțe existente în acel moment istoric.

Studierea istoriei politice din această perioadă ridică în fața cercetătorului o serie de probleme dificile. Stadiul actual al cercetărilor nu ne permite să stabilim întotdeauna, cu exactitate, componența grupărilor politice sau poziția lor față de diferite probleme. De asemenea, absența programelor politice nu permite delimitarea precisă a acestor grupări. Din cauza acestora am fost nevoiți să utilizăm termenii generali de liberali și conservatori, ținând seama și de faptul că problemele care se puneau depășeau nivelul preocupărilor unui grup limitat, ele afectând interesele generale ale unei clase sau alteia.

Cercetarea contradicțiilor ivite cu prilejul elaborării constituției de la 1866 se impune cu necesitate, pentru o mai bună înțelegere a raportului de forțe existent între clasele dominante în perioada instaurării și organizării regimului burghezo-moșieresc. Analiza va contribui la explicarea succeselor remarcabile obținute de moșierime în primele luni de existență ale noului regim, succese care își vor pune amprenta asupra desfășurării luptelor politice ulterioare. De asemenea, cercetarea luptelor politice din această perioadă, va permite lămurirea cauzelor care au impus burgheziei o atitudine de continuă defensivă în fața moșierimii, care, cel puțin în acel moment, a acționat mult mai organizat. Burghezia — lucrul trebuie subliniat — nu a participat în totalitatea ei la instaurarea regimului burghezo-moșieresc. Dimpotrivă, fărimată din punct de vedere politic, ea a fost lipsită și de sprijinul unor însemnate personalități și grupări politice considerate procuziste și, deci, periculoase pentru noul regim. Refuzul liberalilor radicali munteni de a colabora cu liberalii moldoveni, grupați în jurul lui Mihail Kogălniceanu — pentru a nu da decât acest exemplu — a împiedicat realizarea unui front comun în fața reprezentanților moșierimii și a influențat caracterul constituției de la 1866.

Nu stă în intenția noastră elaborarea unui studiu detaliat asupra constituției menționate. În comunicarea de față ne propunem să abordăm numai unele probleme care reliefează pregnant începutul luptei pentru putere dintre burghezie și moșierime și, totodată, ilustrează elocvent raportul de forțe dintre clasele dominante. Astfel, ne propunem să stăruim mai mult asupra conflictelor ivite cu prilejul dezbaterilor purtate în legătură cu libertățile publice, instituția senatului, colegiile electorale și veto-ul absolut, etc. Aceste conflicte, pe care le considerăm drept cele mai semnificative pentru sublinierea intereselor proprii fiecărei clase dominante, reliefează în același timp, raportul de forțe în perioada care face obiectul atenției noastre.

Înaintea de a trece la discutarea acestor divergențe, socotim necesar să stăruim puțin și asupra alegerilor pentru Adunarea constituantă, precum și asupra componenței acesteia.

Campania electorală, începută imediat după dizolvarea Adunării electivă, a avut darul să reliefeze puternicele divergențe existente între grupările politice burghezo-moșierești și, în același timp, să pună capăt „înțelegerii” stabilite înainte de 11 februarie 1866. După 18/30 martie 1866, data dizolvării Adunării electivă, lupta pentru putere devine din ce în ce mai vizibilă, căpătând contururi tot mai precise. Acum, se vede tot mai clar, nu este vorba numai de consolidarea pe plan general a regimului burghezo-moșieresc, ci și de interesele specifice ale celor două clase dominante. Ambele clase vor căuta să-și asigure, prin intermediul anumitor pre-

vederi constituționale, un loc cît mai bun, în conducerea statului, o bază pentru viitoarea preponderență în viața politică a țării.

Ca urmare a acestui fapt, este explicabil de ce campania electorală începută sub semnul luptei împotriva cuziștilor³, s-a transformat curînd într-o acerbă concurență pentru ocuparea locurilor în viitoarea Adunare. Campania electorală are o deosebită semnificație întrucît ea demonstrează imposibilitatea menținerii unității de acțiune. Deși, la început, s-a constituit un comitet electoral central⁴ și a existat o înțelegere în privința alegerii unui număr egal de deputați din sinul grupărilor liberale și conservatoare⁵, totuși, în foarte scurtă vreme, această înțelegere a fost dată uitării. Prima consecință a încălcării înțelegerii inițiale și-a găsit expresia în faptul că alegerile, după cum sublinia un contemporan, au dat o majoritate „foarte pronunțată și nedubioasă... partidului conservator”⁶. Acest prim succes va fi exploatat la maximum de grupările conservatoare care vor avea un cuvînt greu de spus în elaborarea constituției de la 1866.

După deschiderea lucrărilor Adunării Constituante, la 28 aprilie 1866, disensiunile dintre grupările politice burghezo-moșierești se conturează din ce în ce mai precis.

Astfel, discuțiile din secțiunile Adunării, purtate pe marginea proiectului de Constituție, întocmit de consiliul de stat⁷, se vor prelungi foarte mult, ceea ce ilustra cu prisosință divergențele existente⁸. Demn de reținut ni se pare faptul — ilustrativ pentru raportul de forțe din Adunare — că liberalii nu au reușit să obțină votarea în grabă a Constituției, pentru a-l pune pe noul domn în fața unui fapt împlinit⁹. Din capul locului, se impune constatarea că grupările conservatoare făceau tot posibilul pentru a contracara propunerile liberalilor și, avînd majoritatea, au reușit să-și impună punctul de vedere. Nu este deci întîmplător faptul că în secțiunile Adunării conservatorii au obținut importante succese, impunînd mari modificări proiectului inițial de constituție, ceea ce va provoca — așa cum se prevedea, de altfel — debateri vii în Adunare¹⁰.

Efectul modificărilor aduse în secțiuni a fost șocant pentru grupările liberale, care, sub pretextul respectării regulamentului, cer amînarea discuției¹¹. Conservatorii, hotărîți să-și impună punctul de vedere, nu vor face nici o concesie în această

³ Așa spre exemplu, ziarul „Românul”, cerea alegătorilor „se dé voturile lor numai acelor persoane cari voru fi, curatu, pe faciă, pentru Revoluțiunea din 11/23 februaru, cu tôte consecințele iei”. „Românul”, X, din 24 martie 1866, p. 125.

⁴ Comitetul electoral central a fost ales în seara zilei de 24 martie 1866 pentru dirijarea alegerilor. Ibidem.

⁵ Constant Răutu, *Eugeniu Carada. Omul și opera* (1836—1910), Craiova, 1940, p. 80.

⁶ General Văcărescu, *op. cit.*, în „Convorbiri literare”, anul L, nr. 4, Buc., 1916, p. 436.

⁷ I. C. Filitti, *Izvoarele constituției de la 1866 (Originile democrației române)*, Buc., 1894, p. 4.

⁸ Faptul este consemnat în memoriile regelui Carol I. Astfel în legătură cu divergențele existente, în memorii se sublinia că „partidele politice din Cameră nu se pot învoi asupra Constituției”. *Memoriile regelui Carol I al României (De un martor ocular)*, vol. I, Buc., 1909, p. 66.

⁹ În legătură cu acest fapt, C. Grădișteanu declara, în ședința Adunării din 16 iunie 1866, următoarele: „Țin minte că mulți din deputații care cer astăzi amînarea (e vorba de liberalii de diferite nuanțe — n.n.), în ajunul sosirii Domnitorului vroiau să o voteze în 24 de ore, ca cînd va veni Domnitorul să o găsească gata”. Alexandru Pencovici, *Dezbaterile Adunării Constituante din anul 1866*, Buc., 1883, p. 23.

¹⁰ *Memoriile regelui Carol I al României (De un martor ocular)* vol. I, Buc., 1909, p. 70.

¹¹ Alexandru Pencovici, *op. cit.*, p. 19—23.

chestiune, temîndu-se de o respingere a proiectului comitetului delegaţilor, în care defîneau majoritatea. Aflaţi continuu în ofensivă, ei vor reuşi să împiedice desfăşurarea discuţiei generale, deoarece erau conştienţi că avînd majoritatea în Adunare la votarea diferitelor articole îşi vor impune punctul de vedere.

Astfel, imediat după începerea lucrărilor Adunării Constituante, se poate observa că liberalii, aflaţi în minoritate, nu reuşesc să-şi impună punctul de vedere în faţa dirzei rezistenţe a majorităţii conservatoare. Concludent pentru slăbiciunea liberalilor este conflictul iscat pe tema libertăţilor publice.

Grupările liberale, de toate nuanţele, susţineau înscrierea în constituţie a unui articol general avînd caracterul unei declaraţii de principii, care să cuprindă o enumerare a libertăţilor publice. Mai mult decît atît, aceştia se pronunţau nu numai pentru înscrierea libertăţilor într-un asemenea articol dar cereau şi declararea lor ca drepturi „naturale şi imprescriptibile ale omului”¹². Ideea, cuprinsă într-un amendament propus de C. Lapati, are o deosebită importanţă, întrucît ar fi împiedicat în viitor ştirbirea libertăţilor publice prin intermediul legilor ordinare¹³.

Or, tocmai acest lucru nu convenea grupărilor conservatoare. Dimpotrivă, conservatorii erau hotărîţi să restrîngă cît mai mult posibil libertăţile publice şi să împiedice exercitarea lor prin legi ordinare. Aşa se explică de ce majoritatea conservatoare a comitetului delegaţilor s-a grăbit să respingă amendamentul menţionat, motivînd că introducerea lui în constituţie ar avea darul să „compromită pentru totdeauna libertăţile publice”¹⁴.

Disputa teoretică angajată în jurul acestei probleme, evidenţiază, o dată în plus, deosebirile de vederi existente în interiorul blocului burghezo-moşieresc în ceea ce priveşte limitele pînă la care era dispusă să meargă o clasă sau alta.

Astfel, liberalii, interesaţi în acordarea unor libertăţi burgheze mai largi, necesare pentru dezvoltarea şi consolidarea propriei lor clase, vor susţine cu multă vigoare, atît în comitetul delegaţilor¹⁵, cît şi în Adunare, amendamentul propus de C. Lapati.

Între alţii, N. Ionescu, exprimînd punctul de vedere al burgheziei mici şi mijlocii, susţinea necesitatea înscrierii în constituţie a drepturilor naturale, „baza tuturor drepturilor constituţionale”. Mai mult, el condiţiona chiar existenţa drepturilor politice de recunoaşterea celor naturale considerate ca „definiţiunea naturală a tuturor drepturilor politice”¹⁶. Şi alţi deputaţi liberali, între care Radu Ionescu, au promovat idei înaintate similare, susţinînd că „adoptarea sau respingerea acestui amendament va avea înîruiere asupra constituţiunii întregi”¹⁷.

Cu toate acestea deputaţii conservatori au refuzat să accepte punctul de vedere liberal. Teoriilor bazate pe ideea drepturilor naturale şi imprescriptibile, deputaţii conservatori le-au opus teoria necesităţii reglementării libertăţilor publice, în scopul evitării exceselor care „le pot face periculoase”¹⁸. Aceştia, prin N. Blaremburg, C. Boerescu şi principele G. Ştirbei, s-au străduit să demonstreze că gradul de cultură al poporului român nu permitea introducerea unor largi libertăţi în ţara noastră. Conform teoriei susţinute de deputaţii conservatori, masele populare neînţelegînd

¹² Monitorul Oficial, nr. 135 din 22 iunie/4 iulie 1866, p. 602.

¹³ Autorul amendamentului citat, mai cerea ca „nici o lege, regulament sau articole introduse în vre o lege” să nu poată „restrînge aceste drepturi în nici un caz, nici crea penalităţi excepţionale în asemenea materii”. Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Minoritatea comitetului delegaţilor era formată din liberalii N. Ionescu, Pană Buescu şi Al. Sihleanu, Th. C. Aslan, *Studii de drept parlamentar*, Buc., 1905, p. 43.

¹⁶ Alexandru Pencovici, *Op. cit.*, p. 78.

¹⁷ Monitorul Oficial, nr. 135 din 22 iunie/4 iulie 1866, p. 602.

¹⁸ Ibidem, p. 603.

libertățile publice, le vor compromite. Aceasta ar duce la instaurarea tiraniei și a despotismului¹⁹.

Ca urmare a opoziției categorice a deputaților conservatori, C. Lapati a fost nevoit să-și retragă amendamentul²⁰.

Insuccesul suferit de grupările liberale va avea o puternică influență asupra desfășurării ulterioare a dezbaterilor din cadrul Adunării Constituante. Presa liberală, prin ziarul „Românul”, va critica violent respingerea amendamentului prezentat de C. Lapati, acuzându-i pe conservatori că intenționează „a nimici libertatea, a o ucide”²¹.

Desfășurarea dezbaterilor asupra primelor articole din constituție a avut darul să evidențieze existența unor puternice divergențe între grupările politice burghezo-moșieresti. De asemenea, se contura tot mai precis perspectiva agravării acestor contradicții, prin prelungirea discuțiilor purtate în legătură cu diferite prevederi constituționale.

În scopul evitării ascuțirii luptei dintre grupările politice și pentru accelerarea votării constituției, s-a recurs la o formulă deosebit de interesantă, și anume; la crearea unui „comitet compromisoriu”.

La această formulă s-a ajuns în urma unei ședințe secrete a Adunării, care a avut loc la data de 24 iunie 1866. În cursul acestei ședințe, evidențiindu-se faptul că existau „diferite partide în sinul Adunării”, s-a propus crearea unui comitet care avea menirea să propună o serie de amendamente, pentru a pune de acord, pe baza concesiilor reciproce, grupările politice în problemele controversate²².

Cu toate acestea, fapt deosebit de semnificativ, nici în sinul comitetului denuit compromisoriu, nu a existat întotdeauna o înțelegere perfectă. Așa, spre exemplu, unele amendamente nu sînt semnate de toți membrii comitetului. Întîlnim și cazuri de demisionare²³. Astfel și asupra activității noului comitet, care avea mari imputerniciri și a intervenit activ în cursul dezbaterilor, propunînd numeroase amendamente²⁴, și-a pus amprenta conflictul existent între grupările politice din Adunare.

Demn de subliniat este faptul că instituirea comitetului compromisoriu va avea influență numai asupra dezbaterilor purtate în jurul acelor probleme care erau legate de consolidarea pe plan general a noului regim. Divergențele nu vor întîrzia să apară însă atunci cînd va fi vorba de interesele speciale ale unei clase sau alteia. Comitetul compromisoriu se va dovedi inoperant în momentul în care se vor pune o serie de chestiuni strîns legate de viitoarea poziție a burgheziei sau moșierimii în cadrul statului.

Nu este de loc întîmplător că punerea în discuție a instituției senatului și a principiilor electorale a ascuțit la maximum conflictul dintre grupările politice. Expli-

¹⁹ În ședința Adunării din 20 iunie 1866, C. Boerescu declara următoarele: „S-a apăsât prea mult asupra cuvintelor libertățile poporului; s-a vorbit prea des despre drepturile neprescriptibile și naturale ale națiunii... Da, să consacram toate libertățile, să le înscrîm pe toate în Constituțiune. Dără de datoria noastră este să organizăm aceste libertăți pentru omeni, să le organizăm astfel, cum să nu ajungem mîine la pierderea lor. Cînd oferiți poporului libertăți de acestea, el le va compromite fatalmente și rezultatul va fi tirania”. Ibidem.

²⁰ Ibidem, p. 604.

²¹ „Românul”, X, din 19, 20, 21 iunie 1866, p. 373.

²² Monitorul Oficial, nr. 140 din 28 iunie/10 iulie 1866, p. 628.

²³ Alexandru Pencovici, *op. cit.*, p. 212, 251.

²⁴ Ibidem, p. 181, 182, 183, 184, 209, 210, 263, 266.

cația nu este greu de găsit. Acum se pune cu o deosebită acuitate problema asigurării preponderenței și a viitoarei poziții politice a claselor dominante. Astfel se explică de ce atât conservatorii, cât și liberalii, vor căuta, prin toate mijloacele, să-și impună punctul de vedere. Așa cum vom vedea, și de data aceasta a triumfat majoritatea conservatoare a Adunării.

Grupările conservatoare din Adunarea Constituantă au utilizat toate mijloacele posibile pentru a obține câștig de cauză în legătură cu instituția senatului. Reprezentanții acestora au luptat nu numai pentru introducerea sistemului bicameral, dar, — lucru deosebit de important — s-au străduit să impună un senat cu o majoritate moșierească covârșitoare.

În acest scop, majoritatea comitetului delegaților a înlăturat din proiectul guvernului acel articol care prevedea ca puterea legislativă să fie exercitată „colectiv de către Domn cu concursul Consiliului de stat și de către Adunarea Generală”²⁵. Raportul comitetului, conservatorul Aristide Pascal, nu s-a dat în lături nici de la încălcarea uzanțelor constituționale. Astfel, pentru a dovedi că majoritatea deputaților se pronunțau în favoarea senatului, nu s-a ținut seama de opinia delegaților secțiunilor, ci de numărul celor care s-au pronunțat pentru această instituție în secțiuni²⁶.

Deputații conservatori au susținut cu multă căldură senatul întrucât vedeau în el cel mai bun mijloc pentru evitarea hotărârilor „pripite”²⁷ și pentru moderarea mișcării legislative. Cu acest prilej, s-a adus în discuție teoria conservatoare, susținută de N. Blaremborg, potrivit căreia dezvoltarea unei țări trebuie să se facă în mod lent, respectându-se tradițiile²⁸. Or, senatului urma să-i revină rolul de a împiedica progresul cu salturi și sguduiri, care „ar otrăvi toate avantajele, toate binefacerile unor reforme”²⁹.

Dornici să asigure moșierimii majoritatea în senat, deputații conservatori vor acuza țărănimea de incapacitate politică, pretinzând că cel de al doilea corp legislativ trebuie să asigure „tuturor superiorităților o sferă de acțiune proprie”³⁰. Numai această elită socială era capabilă, chipurile, să se ridice deasupra oricăror interese meschine și să dea soluțiile cele mai potrivite în ceea ce privește legile propuse spre deliberare.

În afară de aceasta, deputații conservatori doreau să găsească un mijloc în plus pentru apărarea marii proprietăți. Senatul, în concepția lor, urma să joace și rolul unui „scut în contra legilor spoliatoare și subversive”³¹.

Mai mult decât atât, reprezentanții moșierimii, pentru a-și asigura și sprijinul noului domn, care cerea cu insistență introducerea senatului³², au încercat să dovedească că sistemul unicameral ar fi fost periculos pentru existența monarhiei³³. Concluzia firească era că numai corpul ponderator putea să joace rolul de arbitru între Adunarea deputaților și domnitor³⁴.

Grupările liberale din Adunarea Constituantă s-au opus cu îndârjire introducerii senatului, mai ales în forma preconizată de conservatori, ca un corp exclusiv moșieresc. Reprezentanții burgheziei își dădeau perfect de bine seama că asigurarea preponderenței moșierimii în cel de al doilea corp legislativ va avea urmări negative pentru dezvoltarea propriei lor clase. Burghezia, în această perioadă, lupta pentru ocuparea unui loc central în viața politică a statului și, cel puțin acum, a sperat să

²⁵ Ibidem, p. 4.

²⁶ Ibidem, p. 54.

²⁷ Monitorul Oficial, nr. 131 din 17/29 iunie 1866, p. 587.

²⁸ Ibidem, nr. 140 din 28 iunie/10 iulie 1866, p. 630.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 21.

³³ Monitorul oficial, nr. 131 din 17/29 iunie 1866, p. 587.

³⁴ Ibidem, nr. 140 din 28 iunie/10 iulie 1866, p. 630.

realizeze acest lucru prin introducerea sistemului unicameral. O singură Adunare legislativă era considerată drept un mijloc mai eficace pentru introducerea acelor legi care puteau să favorizeze, în viitor dezvoltarea burgheziei. De asemenea, în aceste condiții, burghezia putea să-și asigure cu mai multă ușurință majoritatea în Adunarea deputaților. Or, introducerea senatului ridica o stavilă serioasă în calea planurilor grupurilor politice burgheze.

Nu este deci de loc întimplător faptul că instituția senatului a fost combătută „cu înverșunare de totă partea stângă a Adunării”³⁵. De altfel, în paginile ziarului „Românul” au apărut numeroase articole, înainte chiar de începerea lucrărilor Adunării Constituante, în care se demonstra inutilitatea senatului pentru România și caracterul său reacționar și parazitărilor³⁶.

Iritarea grupului liberal, concentrat în jurul „Românului” a atins punctul culminant atunci când comitetul delegaților a modificat proiectul guvernului propunând sistemul bicameral. Cu acest prilej, comitetul delegaților este acuzat că a călcat în picioare „suvenerile cele mai frumoase ale istoriei legislațiunii române”. În plus, conservatorii sînt acuzați de încălcarea angajamentelor „soleme ale Revoluțiunii (e vorba de 11 februarie 1866 — n.n.) și ale comitetului electoral central din Bucu-rești”³⁷.

Din acest pasaj rezultă că, atît înainte de 11 februarie 1866, cît și după dizolvarea Adunării electivă, în martie 1866, între conservatori și liberali ar fi existat o înțelegere în favoarea sistemului unicameral. Din păcate, în momentul de față, nu cunoaștem alte informații care să ateste veridicitatea acestei teze.

Aserțiunea din ziarul „Românul” pare să fie verosimilă dacă ținem seama de faptul că proiectul de constituție întocmit de Consiliul de stat, însușit apoi de guvernul Ion Ghica, prevedea sistemul unicameral³⁸. Se știe apoi că în sinul guvernului Lascăr Catargiu (11 mai—15 iulie 1866) au existat neînțelegeri serioase în legătură cu această chestiune. Numai C. A. Rosetti mai susținea acum sistemul unicameral. Ceilalți miniștri, avînd și sprijinul lui Carol I, se pronunțau în favoarea sistemului bicameral³⁹. Nu este deci exclus ca, după 11 februarie 1866, și mai ales după sosirea lui Carol I în țară, conservatorii să fi refuzat respectarea promisiunilor făcute liberalilor, beneficiind și de sprijinul noului domn.

Interesați să împiedice instituirea unui senat moșieresc, reprezentanții grupurilor liberale au depus eforturi susținute pentru introducerea sistemului unicameral. În scopul discreditării instituției senatului, deputații liberali au căutat să demonstreze că sistemul bicameral era impropriu pentru România, întrucît aici, chipurile, nu ar fi existat feudalism⁴⁰ și nici luptă de clasă ca în apusul Europei⁴¹. Or, pornind de la această premisă falsă, liberalii, prin N. Ionescu, vor încerca să demonstreze că introducerea senatului va duce la încălcarea „armoniei claselor”, la crearea unui conflict artificial între clasele dominante. Același, cu scopul vîdit de a-i cîștiga pe conservatori în favoarea sistemului unicameral, susținea ideea, potrivit căreia în România nu ar exista, practic, nici o deosebire între liberali și conservatori, în ceea ce privește progresismul lor⁴².

³⁵ Christodul I. Suliotis, *Nicolae Blarenberg. Omul și faptele lui*, Brăila, 1894, p. 176.

³⁶ „Românul”, X din 22 aprilie 1866, p. 214; Ibidem, din 23 aprilie 1866, p. 218; Ibidem, din 20 mai 1866, p. 294.

³⁷ Ibidem, din 18 iunie 1866, p. 369.

³⁸ Alexandru Pencovici, *op. cit.*, p. 4.

³⁹ F. D. Amé, *op. cit.*, p. 168; *Memoriile regelui Carol I al României (De un martor ocular)*, vol. I, Buc., 1909, p. 65.

⁴⁰ Monitorul Oficial, nr. 140 din 28 iunie/10 aprilie 1866, p. 629.

⁴¹ Ibidem, nr. 133 din 19 iunie/1 iulie 1866, p. 594.

⁴² Ibidem, nr. 140 din 28 iunie/10 iulie 1866, p. 630.

În același timp, însă, deputații liberali combăteau senatul avînd convingerea — după cum preciza minoritatea comitetului delegaților — că acesta va contribui la lîncezirea „lucrărilor legislative ale adunării reprezentanților”⁴³.

În afară de această dispută teoretică, adversarii senatului au recurs și la alte procedee pentru a obține cîștig de cauză. Astfel, s-a încercat, pe cale de amendament, să se obțină înlăturarea sistemului bicameral propus de comitetul delegaților⁴⁴. Mănevră nu a reușit, întrucît majoritatea comitetului delegaților și a Adunării deputaților a refuzat să accepte o asemenea propunere.

Disponind de majoritate în Adunarea Constituantă, de sprijinul lui Carol I și, în plus, specularînd spiritul concesiv al reprezentanților marii burghezii, concentrate în jurul lui I. C. Brătianu, conservatorii vor reuși să impună instituția senatului în forma propusă de majoritatea comitetului delegaților. Cedarea burgheziei la 1866, provocată de teama că deputații conservatori vor refuza să voteze constituția⁴⁵, a avut repercusiuni serioase asupra dezvoltării ulterioare a României. De asemenea, acest succes de prestigiu al conservatorilor va avea influență și asupra rolului politic al burgheziei în cadrul noului regim. Senatul se va dovedi, așa cum au apreciat deputații liberali la 1866, o frînă serioasă în calea introducerii unor legiuri de o importanță vitală pentru dezvoltarea capitalismului. În anii următori, moșierimea, dispunînd de această importantă cucerire, nu se va sîfi să o utilizeze ori de cîte ori va avea prilejul. Luptele politice din perioada 1866—1871 sînt elocvente în acest sens.

Succesul obținut de conservatori⁴⁶ prin introducerea sistemului bicameral, va avea și repercusiuni imediate asupra desfășurării dezbaterilor purtate ulterior pe marginea constituției. Astfel, avem prilejul să constatăm că reprezentanții moșierimii, încurajați de succesele obținute, vor refuza în continuare să facă concesii și vor depune toate eforturile pentru a-și impune punctul de vedere în problemele principale.

După ce au obținut sistemul bicameral, deputații conservatori au căutat să-și consolideze victoria cu ajutorul prevederilor electorale incluse în constituție. Consecvenți în lupta dusă pentru întărirea pozițiilor politice ale moșierimii, conservatorii au propus alegerea senatorilor în două colegii electorale, separate de cele pentru Adunarea deputaților. În ciuda opoziției grupărilor liberale, care își dădeau seama de consecințele acestui sistem, reprezentanții moșierimii au reușit să-și impună punctul de vedere, cîștigînd, astfel, o nouă poziție de o deosebită importanță⁴⁷. Nu este deci o întîmplare faptul că în România, senatul, după cum recunoștea un om politic de mai tirziu, „a reprezentat mai ales marea proprietate”⁴⁸.

Cu prilejul discutării prevederilor electorale incluse în constituția de la 1866, s-au evidențiat, o dată în plus, contradicțiile existente între burghezie și moșierime.

⁴³ Ibidem, nr. 131 din 17/19 iunie 1866, p. 587.

⁴⁴ În ședința Adunării din 25 iunie 1866, P. Cernătescu a propus un amendament care prevedea următoarele: „Puterea legislativă se exercită colectiv de către domn și reprezentanțimea națională, adică de o singură Adunare a deputaților, fără de uă a doua Cameră”. Ibidem, nr. 140 din 28 iunie/10 iulie 1866, p. 628.

⁴⁵ „Românul”, X, din 6 octombrie 1866, p. 710. G. P. Bacaloglu, *Ce este senatul? Una superfetatiune constituțională*, Buc., 1868, p. 10.

⁴⁶ Prin articolul 32 din Constituție se stabilea că „puterea legislativă se exercită colectiv de către domn și reprezentanțimea națională. Reprezentanțimea națională se împarte în două Adunări: Senatul și Adunarea deputaților. Ion M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiurile României vechi și noi cîte s-au promulgat pînă la finele anului 1870*, Buc., 1873, p. 15.

⁴⁷ Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne. Forțele reacționare*, vol. II, Buc., 1925, p. 32—33.

⁴⁸ Mircea Djuvara, *Puterea legiuitoare, în Noua constituție a României*, Buc., 1922, p. 103: ziarul „Românul” din 18 iunie 1866, aprecia că senatul „este reprezentanțimea exclusivă a proprietății fondiarie, a averii”.

Deosebiri de vederi au apărut în legătură cu împărțirea colegiilor electorale, care avea mare importanță pentru asigurarea unor majorități sigure, liberale sau conservatoare, în viitoarele Adunări ale deputaților. Acordul exista numai în ceea ce privește introducerea votului censitar, în scopul împiedicării participării maselor populare la viața politică.

Semnificativ este faptul că, și de data aceasta, grupările conservatoare și-au impus punctul de vedere, reușind să-și asigure un loc important și în cadrul viitoarelor Adunări ale deputaților. De altfel, chiar includerea în constituție a prevederilor electorale constituia un succes pentru conservatori, întrucât acestea nu puteau fi modificate în viitor decât în cadrul unei noi Adunări constituante, care putea fi convocată numai în anumite condiții.

Proiectul de constituție întocmit de consiliul de stat și însușit de guvern prevedea împărțirea alegătorilor în trei colegii electorale. Această împărțire a fost susținută și de ziarul „Românul”, care milita pentru separarea alegătorilor după interese ⁴⁹.

Comitetul delegaților nu a ținut seama de proiectul de constituție, stabilind împărțirea alegătorilor în patru colegii dintre care primele două aveau componență aproape exclusiv moșierască. Împărțirea colegiilor pe categorii de alegători, era apreciată de conservatorul Aristide Pascal drept singura cale prin care se putea împiedica „paralisarea sau anihilarea voturilor claselor inteligente și cultivate” de „voturile unei mulțimi” ignorante ⁵⁰. Conservatorii și-au motivat poziția invocând faptul că gradul de cultură al maselor populare nu le permitea să beneficieze de drepturile politice ⁵¹.

Semnificativ ni se pare faptul că unii deputați conservatori, cum ar fi Manolache Costache, nu erau de acord nici cu cele patru colegii electorale, pronunțându-se pentru sistemul electoral stabilit prin convenția de la Paris ⁵². Se exprima un regret tardiv față de privilegiile pierdute de moșierime în urma reformelor introduse de Al. I. Cuza. Regretul era cu atât mai mare cu cât, după cum recunoștea N. Blaremberg, colegiile electorale au fost admise pentru că „nu am voit să atingem drepturi dobândite” ⁵³.

Imposibilitatea revenirii la sistemul convenției de la Paris i-a determinat pe deputații conservatori să caute, în noile condiții, noi modalități pentru consolidarea pozițiilor propriilor lor clase. Acest lucru au reușit să-l obțină prin înmulțirea numărului colegiilor electorale.

Cu toată opoziția liberalilor ⁵⁴, deputații conservatori, încurajați de succesele anterioare, și, totodată, speculând dușmănia burgheziei față de votul universal ⁵⁵, nu au făcut nici o concesie în problema colegiilor electorale, reușind încă o dată să-și impună punctul de vedere. Astfel, conservatorii au reușit să obțină introducerea în constituție, prin articolul 58, a dispoziției potrivit căreia „corpul electoral este împărțit în fiecare județ în patru colegiuri” ⁵⁶, menite să aleagă membrii Adunării deputaților.

⁴⁹ „Românul”, X, din 27 mai 1866, p. 314.

⁵⁰ Monitorul Oficial, ar 131 din 17/29 iunie 1866, p. 587.

⁵¹ Ibidem, nr. 141 din 29 iunie/10 iulie 1866, p. 634.

⁵² Ibidem, p. 635.

⁵³ Ibidem, p. 634.

⁵⁴ Astfel, N. Ionescu a propus un amendament prin care cereau împărțirea alegătorilor în două colegii electorale, unul rural și altul urban. În acest fel s-ar fi asigurat dominația exclusivă a burgheziei la orașe. Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ion M. Bujoreanu, *op. cit.*, p. 15.

În felul acesta, s-a stabilit prin constituția de la 1866 un sistem electoral profund antidemocratic⁵⁷. În plus, impunerea punctului de vedere al moșierimii va avea influențe puternice asupra raportului de forțe din cadrul regimului burghez-moșieresc.

O altă problemă care a dat naștere la divergențe în sinul Adunării Constituante a fost aceea a dreptului de veto.

Proiectul de constituție al guvernului, prin articolul 47, acorda domnului numai dreptul de veto suspensiv⁵⁸. Majoritatea comitetului delegaților a modificat acest articol propunând vetoul absolut⁵⁹. Pe această cale, se urmărea întărirea prerogativelor domnului și, în același timp, împiedicarea votării unor legi cu caracter democratic.

Deputații liberali nu voiau să acorde domnului decât dreptul de veto suspensiv. Carol I a intervenit personal pentru rezolvarea acestei probleme. Noul domn a cerut unui mare număr de deputați, pe care i-a convocat la locuința sa, dreptul de veto absolut⁶⁰. În urma intervenției lui Carol I și la propunerea comitetului compromisoriu, Adunarea a acceptat veto-ul absolut⁶¹. În sprijinul propunerii comitetului compromisoriu, a intervenit și ministrul de finanțe I. C. Brătianu⁶².

Constrinși să facă concesii, datorită cauzelor menționate pînă acum, deputații liberali s-au văzut nevoiți să accepte continuu modificările propuse de Comitetul delegaților, care se bucura de sprijinul unanim al majorității conservatoare din Adunare.

Singura concesie pe care au acceptat s-o facă conservatorii avea în vedere dreptul exclusiv al Adunării deputaților de a vota bugetul, fără a-l mai trece prin Senat.

Majoritatea Comitetului delegaților a încercat să obțină acest drept și pentru senat. În acest sens, la articolul 113, s-a propus ca bugetul să fie votat atât de Cameră cît și de Senat⁶³. Deputații conservatori, prin N. Blaremburg, au sprijinit această propunere⁶⁴. Acesta, atrăgea atenția partizanilor senatului că votarea bugetului trebuia să se facă, în mod necesar, de ambele corpuri legiuitoare. N. Blaremburg își exprima teama ca nu cumva Adunarea deputaților să voteze impozite mari pentru proprietatea funciară. De aceea, sublinia el, senatul, care „represintă mai virtuos proprietatea cea mare”, nu trebuia înlăturat de la votarea bugetului pentru că altfel nu existau suficiente garanții „că nu se vor înființa impozite de acele ce or apăsa numai proprietatea”⁶⁵.

Deputații liberali au cerut, pe cale de amendament, ca bugetul să fie votat numai de Adunarea deputaților⁶⁶.

În sprijinul acestui amendament, s-a invocat argumentul că numai în Adunarea deputaților erau reprezentate „tote clasele, toate interesele”. De asemenea, s-a motivat că votarea bugetului de ambele adunări ar avea drept rezultat amînarea continuă și privarea guvernului de buget⁶⁷.

⁵⁷ Așa, spre exemplu, chiar ziarul „Românul”, din 18 iunie 1866, era nevoit să recunoască că sistemul electoral „stabilise privilegiul, monopolul Reprezențațiunii în favoarea unei singure condițiuni, în favoarea averii”.

⁵⁸ Alexandru Pencovici, *op. cit.*, p. 6.

⁵⁹ Monitorul Oficial, nr. 131 din 17/29 iunie 1866, p. 587.

⁶⁰ *Memoriile regelui Carol I (De un martor ocular)*, vol. I, Buc., 1909, p. 68, 75.

⁶¹ Alexandru Pencovici, *op. cit.*, p. 244—245.

⁶² Th. C. Aslan, *op. cit.*, p. 45.

⁶³ Alexandru Pencovici, *op. cit.*, p. 272.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 274.

⁶⁵ Monitorul Oficial, nr. 144 din 3/15 iulie 1866, p. 648.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

Chiar și unii conservatori, cum ar fi Ion Strat, au sprijinit amendamentul propus de liberali. Conservatorul Ion Strat, mai aducea în plus argumentul potrivit căruia Sennatul a fost creat din motive politice și nu financiare⁶⁸.

În urma acestor discuții, Adunarea constituantă a primit amendamentul liberalilor cu 53 voturi pentru și 35 contra⁶⁹. Astfel s-a ajuns ca bugetul în România, contrar constituției belgiene, să fie votat numai de Adunarea deputaților⁷⁰.

Analiza succintă a dezbaterilor purtate în jurul unor prevederi importante ale constituției de la 1866 ne permite să arătăm că lupta pentru putere dintre clasele dominante se manifestă odată cu instaurarea noului regim politic.

Inițial, s-au ivit neînțelegeri între virfurile grupărilor politice privind repartizarea principalelor posturi ministeriale. Foarte curînd, însă, conflictul s-a extins și adîncit, transformîndu-se într-o acută luptă între grupările politice luate în totalitatea lor.

Organizarea noului regim, căutarea unor noi forme de conducere, a avut darul să scoată la iveală deosebirea de vederi și interese dintre burghezie și moșierime. Cu toate că aceste lupte s-au desfășurat numai în interiorul claselor dominante, totuși au avut o influență deosebită asupra organizării regimului burghezo-moșieresc și, totodată, și-au pus amprenta, pentru multă vreme asupra raportului de forțe dintre burghezie și moșierime.

Burghezia, fărîmîtată din punct de vedere politic, lipsită de sprijinul unor grupări însemnate, s-a văzut silită să cedeze continuu în fața unei moșierimi mai unitară și mai bine organizată în acea perioadă. Așa se explică de ce aceasta a reușit să-și impună punctul de vedere în principalele probleme ale constituției de la 1866. Victoriile obținute de conservatori vor influența asupra luptelor politice ulterioare, și, în special, asupra primilor ani de existență ai regimului burghezo-moșieresc. În aceste succese rezidă și una din explicațiile instabilității guvernamentale din anii 1866—1871.

În fine, considerăm că studierea începutului luptei pentru putere dintre burghezie și moșierime prezintă interes deosebit pentru cunoașterea istoriei politice a regimului burghezo-moșieresc, precum și pentru înțelegerea evenimentelor ulterioare.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ I. C. Filitti. *op. cit.*, p. 21

DATE PRIVIND ATITUDINEA STUDENȚILOR DIN IASI FAȚĂ DE RĂSCOALELE ȚĂRĂNEȘTI DIN ANUL 1907

DE

GEORGETA TUDORAN

În primăvara anului 1907 a izbucnit puternica răscoală a țăranilor din întreaga țară. Înarmați cu coase și topoare, sătui de mizeria în care trăiau, ei au pornit spre casele arendașilor și proprietarilor cerind pământ.

Răscoala a început în județul Botoșani, de unde s-a întins cu repeziciune în celelalte județe din nordul Moldovei, pentru ca apoi să cuprindă întreaga Moldovă, Muntenia și Oltenia. Județul Iași a fost al doilea din Moldova unde s-a întins vîlvătaia răscoalei țăranilor. Bădeni și Ceplenița, învecinate cu comunele județului Botoșani, au fost primele sate din județul Iași cuprinse de răscoală, încă la sfîrșitul lunii februarie. În scurt timp, întregul județ a fost răscurat de lupta pentru pămînt a țăranilor. „Mișcarea țărănească se întinde cu fiecare ceas în alte comuni”¹, relatau alarmate ziarele vremii referindu-se la răscoala țărănească din județul Iași.

La consfătuirea autorităților județene civile și militare care a avut loc la prefectură, colonelul Mustață a primit comanda trupelor care aveau misiunea să înăbușe lupta țăranilor din județul Iași. În acest sens, în comunele răscurate a fost trimis regimentul 13 „Ștefan cel Mare”². Puterea cu care se desfășura răscoala în acest județ a făcut ca armata trimisă să nu reușească să stăvilească lupta țăranilor. A fost necesar să fie mobilizat escadronul 3 roșiori să fie chemat în grabă și regimentul 8 Călărași, pentru a împrăști grupurile de țărani care înconjuraseră capitala județului, orașul Iași³.

Iașul, important centru universitar din țară, cunoștea încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea o mișcare progresistă puternică în rîndul studenților. Clubul studenților din Iași, precum și cercurile revoluționare secrete ai căror membri erau în mare parte studenți, desfășurau o activitate susținută de răspîndire a ideilor socialiste în rîndurile muncitorilor. Numeroasele publicații socialiste printre care primul loc îl ocupa „Contemporanul”, au strîns în jurul lor intelectualitatea înaintată a orașului Iași, mobilizînd-o la lupta împotriva nedreptăților sociale pe care le cunoștea societatea românească de atunci.

¹ „Dimineața” din 28 februarie 1907.

² Ibidem.

³ Idem, din 3 martie 1907.

Tradițiile luminoase au fost continuate și în anul 1907 când studenții din Iași nu au rămas în afara evenimentelor. Adoptând o poziție înaintată, în favoarea țăranilor răsculați, studenții din Iași au înțeles că ei trebuie „să intervie pentru a sprijini mișcarea aceasta țărănească”⁴...

În anul 1907, în rândurile studenților ieșeni existau diferite organizații, unele cu caracter științific, altele cu caracter social-politic. Dintre cele din urmă, menționăm asociația studentescă „Uniunea”^{*} și „Solidaritatea”^{**}). Deși cu orientări diferite, membrii celor două asociații studentești au adoptat o atitudine de sprijinire a luptei țăranimii.

Creată cu scopul de a ajuta pe studenții lipsiți de mijloace materiale, asociația „Uniunea” a adoptat o poziție mai curajoasă față de rășcoalele țărănești din primăvara anului 1907. Aceasta se explică și prin faptul că membrii ei erau studenți cu vederi mai înaintate, chiar fii de țărani, pe care starea de înapoiere economică și mizeria în care trăiau locuitorii satelor din acea vreme, îi afecta în mod direct.

Vestile sosite din satele răsculate nu i-au lăsat indiferenți pe studenții Universității din Iași. Încă din primele zile ale desfășurării rășcoalelor țărănești pe teritoriul județului, ei au pornit o serie de acțiuni care aveau ca scop să sprijine lupta țăranimii răsculate. Din rândurile studenților membri ai asociației „Uniunea”, s-a alcătuit un comitet de inițiativă care a întreprins o serie de măsuri menite să mobilizeze pe toți studenții Universității din Iași în sprijinul țăranilor răsculați. Printre acestea se numără inițiativa convocării unei mari întruniri studentești. „De teama exceselor antisemite”⁵, cum încercau să explice ei, întrunirea a fost contramandată în cele din urmă. În vederea acesteia, comitetul de inițiativă a lansat un manifest în care explica revoltele țărănești prin starea de mizerie în care trăia țăranimea: „Dureașoara privește pe care ne-o înfățișează întregul nord al Moldovei, marea mișcare agrară ce frământă în mijlocul țăranimii, este simbolul unei stări învechite de mizerii și de adânci suferinți”. În continuarea manifestului, studenții erau chemați să sprijine lupta țăranimii pentru pământ. „Să srim cu toții în ajutorul lor... Nu uitați că cea mai mare parte dintre noi sîntem fiii răsculaților...”⁶.

Din manifest se desprinde clar rolul pe care încercau să-l joace studenții, animați de idei democratice, acela de a se strădui să obțină din partea guvernului legi care să contribuie la ușurarea vieții țăranimii, împiedicind astfel rășcoalele, cu toate vărsările de sînge care i-au urmat. Ei considerau că promițind țăranilor rezolvarea în Parlament a problemei lipsei de pământ, aceștia își vor înceta lupta, iar rășcoalele se vor potoli. De aceea ei cereau studenților să-și dea aportul pentru ca țăranimea „să nu ajungă ca în loc de pământ să ceară sînge și lor să li se dea gloanțe”. Intenția lor de a discuta asupra „concursului” pe care l-ar fi putut da „în rezolvarea acestei mari probleme economice și sociale”⁷, nu s-a realizat.

Unii dintre studenți au plecat chiar în satele răsculate pentru a-și pune în aplicare planurile lor de a sprijini lupta țăranimii pentru pământ, pe căi legale, prin linișțirea satelor.

⁴ Idem, din 1 martie 1907.

^{*}) „Uniunea” a fost înființată în septembrie 1906. La 19 noiembrie a aceluiași an a fost ales noul comitet de conducere, avînd ca președinte pe studentul Jormescu. (Vezi Arhivele Universității din Iași Rectorat, 1906—1907, dosar 3, fila 436). Asociația a existat pînă în anul 1908.

^{**}) Asociația „Solidaritatea” a fost creată în decembrie 1892 și grupa în jurul ei pe studenții naționaliști. După 1902 își încetează activitatea pe care a reluat-o în anul 1905. (Vezi D. Berlescu, *Universitatea din Iași de la 1860 pînă la 1918 în Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860—1960*, vol. I, p. 212.

⁵ „Dimineața” din 1 martie 1907.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

În comuna Bădeni, prima comună în care s-au răscolat țărani din județul Iași, au fost arestați patru studenți⁸. Învinuiți de instigare la revoltă ei au fost maltratați și legați cot la cot au fost transportați la Iași⁹. În același timp, la Pașcani, a fost arestat studentul medicinist Trufinescu Nicolae, acuzat de ascmenia că a instigat pe țărani la revoltă¹⁰.

Scopul pe care acești studenți l-au urmărit în satele răscolate, poate fi între-zărit, în ciuda declarațiilor lor și a colegilor lor, după care ei s-au dus acolo pentru a lămurii pe țărani să înceteze lupta, argumentind că nu pe a-această cale s-ar rezolva problema agrară. Nu se poate susține nici că aceștia au îndemnat pe țărani la răscoală. Că le-au vorbit despre starea lor de mizerie, despre necesitatea adopției unor măsuri de către guvern, menite să ducă la ușurarea vieții țăranilor, este un lucru cert, acestea fiind în principiu aspectele activității studenților în problema agrară.

S-ar putea totodată considera că aceștia au fost influențați de ideile poporaniste care la Iași erau susținute și popularizate de C. Stere. Acest punct de vedere era împărtășit și de N. Iorga care în „Neamul românesc” menționa că „o parte din studenții amestecați la început în mișcarea de la Iași, (este vorba de mișcarea din timpul răscoalelor țăărănești, G.T.) erau în legătură cu direcția poporanistă a d-lui profesor C. Stere”¹¹. Indiferent din ce pricini și sub influența căror idei acționau, este demn de remarcat faptul că o problemă importantă ca aceea a situației țăranimii, a intrat în atenția studenților ieșeni, în pofida persecuțiilor pe care această activitatea le-ar fi atras-o din partea organelor de stat burghezo-moșierești.

Arestările efectuate printre studenți au stîrnit o puternică reacție în rîndurile colegilor lor din întreaga Universitate. În ziua de 28 februarie, încă de dimineață, ei au ținut o consfătuire în sala facultății de medicină. Revoltați de măsurile arbitrară, polițienești, luate de autoritățile județene împotriva studenților, adunarea a hotărît să se declare grevă pînă la eliberarea celor arestați¹². Adunarea a fost de acord cu alegerea a cîte patru studenți din fiecare asociație care să încerce să atragă pe profesori să-i sprijine în luptă, declarînd și ei grevă. În încheierea întrunirii a fost redactat un manifest de protest împotriva arestării studenților. În manifest se arată că participanții la întrunire împărtășeau acțiunea întreprinsă de cei arestați. „De aceea, — se arată în documentul adoptat — declarînd-ne absolut solidari cu colegii noștri, noi reclamăm eliberarea lor imediată”¹³.

Așa după cum sublinia presa vremii, manifestul a fost „placardat” în oraș. Din aceeași consfătuire, studenții au trimis o telegramă primului ministru în care cereau eliberarea celor arestați, iar în după amiaza aceleiași zile, s-au îndreptat în grupuri compacte către Universitate, unde trebuia să se întrunească Senatul universitar, pentru a cere profesorilor să se solidarizeze cu ei și să ceară eliberarea studenților arestați¹⁴.

Fără să adopte o poziție prea combativă, ei s-au mulțumit doar să-și exprime protestul față de o măsură arbitrară a guvernului. Dar chiar și în felul acesta, studenții nu făceau decît să-și afirme opoziția față de încercările guvernului conservator care urmărea să explice răscoalele țăărănești prin activitatea desfășurată de așa-zii „instigatori” pentru a nu recunoaște că revoltele țăărănești erau de fapt răbufnirea unei mizerii pe care populația satelor nu o mai putea îndura.

Membrii asociației studențești „Uniunea” au convocat pentru seara de 28 februarie o întrunire la care au dezbătut problema arestărilor efectuate între studenți, abordînd și problema cauzelor care au determinat pe țărani să se răscole.

⁸ Ibidem, din 28 februarie 1907.

⁹ „Liberalul” din 1 martie 1907.

¹⁰ Arh. St. Iași, Parchetul general Iași, dosar 75/1907, fila 42.

¹¹ „Dimineata” din 2 martie 1907.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

Sedința a fost prezidată de chiar președintele asociației, studentul Jormescu. După ce mai mulți studenți, membrii ai asociației, au vorbit „despre mizeria clasei țărănești”, unul dintre ei a prezentat chiar un memoriu care cuprindea propuneri „în vederea îndreptării stării țărănești”, pentru a fi înaintat corporilor legiuitoare. Se pare că au existat și discuții contradictorii privind metodele prin care studenții puteau veni în ajutorul țărănimii răscolite. Unul dintre cei care a luat cuvîntul, arăta astfel că: „studentimea nu poate să impună Parlamentului rezolvarea unei chestiuni așa de importante, ci pot numai și trebuie să se alipească cu tot sufletul de țărani...”¹⁵ Aceasta era o poziție mai înaintată, mai lucidă, lucru ce de altfel l-a determinat pe N. Iorga să afirme că „Uniunea” era o asociație socialistă. El relatea astfel că „inițiativa unei protestări împotriva politicii agrare a guvernului a luat-o la Iași societatea studentescă „Uniunea” în care se pare deci că socialismul a invins bătăranismul cu care stătea în luptă”¹⁶. Recunoștea însă că acestora li s-au alăturat și alți studenți, membrii încă ai societății „Uniunea”.

La întrunirea sus-amintită au participat pe lângă studenți și „foarte mulți săteni”¹⁷, relatea presa vremii.

În zilele următoare, în care s-a desfășurat răscoala țărănească din nordul Moldovei, asociația studentescă „Uniunea” a mai ținut întruniri de protest împotriva politicii guvernului de sărăcire a păturilor țărănești. La una din aceste întruniri, studenții au votat un manifest pe care apoi l-au răspîndit în oraș, prin care cereau tuturor aleșilor în Parlament să sprijine discutarea problemei agrare în vederea rezolvării ei: „Asociațiunea generală a studenților „Uniunea”, față de gravele agitațiuni țărănești, face apel la toți aleșii și binevoitorii neamului pentru a-și spune cuvîntul în rezolvarea acestei grele probleme economice și sociale, chestiunea agrară”¹⁸. Deși confuz în privința modului cum vedea rezolvată problema agrară, manifestul exprima clar dorința studenților de a „lupta pentru susținerea intereselor clasei rurale”...¹⁹.

Urmărind împiedicarea guvernului de a recurge la măsuri represive singure pentru înăbușirea luptei țăranilor, membrii asociației „Uniunea” au propus primului ministru ca 50 de studenți din Iași, să meargă în grupuri prin satele răscolite pentru a-i determina să aștepte în liniște măsurile guvernului. În același sens au trimis o telegramă și lui Tache Ionescu²⁰.

Convinși că numai ei pot sprijini lupta țăranimii pentru pămînt, studenții ieșeni se străduiau să liniștească pe țăranii răscolți, cerînd în același timp Parlamentului să ia în discuție această problemă și să adopte cît mai urgent măsuri menite să ducă la ușurarea vieții țăranilor români.

Pentru membrii asociației „Uniunea” era clar caracterul de clasă al luptei țăranimii. Astfel, unul dintre membrii acestei organizații, la o întrunire, sublinia că răscoalele țărănești sînt o formă de „protestare împotriva întregii clase exploatare”²¹.

În ceea ce privește asociația „Solidaritatea” aceasta era mai puternic influențată de teoriile naționaliste, în răspîndirea cărora un rol deosebit îl jucau și unii profesori universitari ca A. C. Cuza și alții. Orientarea ideologică, ca și acțiunile acesteia au fost mai limitate, dar activitatea asociației „Solidaritatea” s-a încadrat în lupta desfășurată de diferitele categorii sociale în sprijinirea răscoalelor țărănești. Deși explicau răscoalele țărănești din nordul Moldovei numai prin prezența în această parte a țării a trusturilor arendașești străine, ei au protestat energic, alături de ceilalți studenți, împotriva guvernului, la vestea împușcării unor țărani răscolți, prime victime ale represiunii singeroase care s-a declanșat apoi. Astfel,

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ „Neamul românesc”, nr. 86 din 4 martie 1907, p. 523.

¹⁷ „Adevărul” din 2 martie 1907.

¹⁸ „Evenimentul” din 6 martie 1907.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ „Universul” din 7 martie 1907.

²¹ „Neamul românesc”, nr. 87, din 8 martie 1907, p. 544.

cind a căzut primul țăran mort în județul Iași la Vlădeni, împușcat de un arendaș, presa vremii menționa marea „surescitare” care domnea printre studenți precum și faptul că la societatea „Solidaritatea” „s-a placardat în doliu vestea uciderii țăranului”²².

În același timp, membrii acestei asociații au programat și o întrunire de protest, urmată de o demonstrație de stradă. Se pare că autoritățile județului, alarmate de ecoul pe care l-ar fi putut avea o demonstrație de stradă studențească, printre țăranii răsculați mai ales, în condițiile în care studenții se bucurau de mare popularitate printre săteni, trecînd drept sprijinitori și îndrumători ai rășcoalelor, au interzis demonstrația de stradă. Pentru mai multă siguranță și pentru a fi siguri că demonstrația nu va avea loc, au dispus telegrafic, aducerea de trupe din Tecuci²³.

Exprimînd protestul și durerea studenților, față de uciderea țăranului din Vlădeni, la sediul asociației a fost arborat în doliu drapelul țării²⁴.

La întrunirile organizate în această perioadă de asociația „Solidaritatea”, în care se discuta asupra situației rășcoalelor țăărănești, participau pe lângă studenți, și profesori universitari ca: A. C. Cuza, Leon Cozmovici și alții. Aceștia participau la aceste adunări pentru a încerca să potolească într-o oarecare măsură spiritul prea bătaios pe care l-ar fi putut lua discuțiile studențești, recrutînd chiar din rîndurile acestora adepți ai politicii lor naționaliste sau liberale.

La aceste întruniri se sublinia de către studenții care luau cuvîntul, rolul ce le revenea lor ca tineri intelectuali, în acțiunea „pentru scoaterea țăranimii din jugul unde se află”²⁵.

Documentele vremii menționau de asemenea prezența sătenilor la întrunirile organizate de asociația „Solidaritatea”. Astfel, într-o notă nesemnată, (probabil a autorităților locale), din 9 martie 1907, adresată Rectorului Universității din Iași, se arată că sînt „informați că la întrunirile societății studenților „Solidaritatea” sînt chemați să ia parte nu numai studenți universitari, ci și elevi de liceu, precum și persoane străine de învățămînt, ca bunăoară țăranii”²⁶.

O mare întrunire convocată de studenți a avut loc în sala „Pastia” din Iași, la 1 martie 1907. Deși autoritățile locale, de teama amplexării pe care ar fi putut-o lua întrunirea, au readus în oraș două escadroane din regimentul 7 Călărași care fusese trimis în satele răsculate, întrunirea tot a avut loc. Cei prezenți au votat o moțiune prin care cereau guvernului nu numai rezolvarea chestiunii agrare ci să se acorde „o atenție deosebită școalei rurale”, iar în rășcoalele care se desfășurau, autoritățile „să procedeze cu blîndețe față de țăranii”²⁷.

Ca urmare a puternicelor proteste ale studenților, cei arestați care, așa cum arăta un ziar burghez al vremii auzind de mișcările țăărănești „au zburat între țăranii spre a-i exalta și încuraja la neorînduiri”²⁸, au fost puși în libertate după cîteva zile, după ce mai întîi au fost duși la București pentru a li se lua interogatoriul. Studentul medicinist N. Trufinescu a fost eliberat numai pe data de 16 martie, după ce a fost transportat la Iași însoțit de jandarmi²⁹.

Întrunirile studențești au continuat și după eliberarea celor arestați. Astfel, presa vremii menționa că în seara de 2 martie 1907, la Iași au avut loc cîteva întruniri intime studențești³⁰.

În afară de întrunirile celor două societăți studențești, „Uniunea” și „Solidaritatea”, au avut loc adunări care au grupat pe studenți cu vederile cele mai

²² „Adevărul” din 3 martie 1907.

²³ Ibidem.

²⁴ „Liberalul” din 3 martie 1907.

²⁵ „Universul” din 3 martie 1907.

²⁶ Arh. St. București — Ministerul Cultelor și Instruc. publice, direcția a III-a, dos. 1702/1907, p. 1.

²⁷ „Evenimentul” din 3 martie 1907.

²⁸ Idem din 2 martie 1907.

²⁹ Arh. St. Iași, Parchetul general Iași, dosar 75/1907, p. 41—42.

³⁰ „Dimineața” din 4 martie 1907.

înaintate. Ținând seama de faptul că în această perioadă la Iași exista o mișcare muncitorească și socialistă puternică, că M. Gh. Bujor, cel care semna în „România muncitoare” (organ central al mișcării muncitorești din România), articole fulminante împotriva exploatării țărănimii printre care menționăm manifestul „Către concediați și rezerviști!”, era student la facultatea de drept din Iași, socotim că acest grup de studenți, pe care presa nu-i includea în nici un curent politic sau organizație studențească, se afla sub influența socialistilor grupați în cercul „România muncitoare” din Iași.

Acești studenți au înțeles cauzele reale ale răscoalelor țărănești și deși nu au găsit adevărata cale care să ducă la rezolvarea problemei țărănești, au demascât unele teorii care în mod tendențios încercau să ascundă caracterul social al luptei pentru pământ a țărănimii, prezentând-o ca pe o luptă numai împotriva arendașilor străini. Încercînd să adopte o poziție împotriva agitațiilor naționaliste, ei au hotărît să discute problema răscoalelor într-o ședință mai largă. În acest sens a fost convocată la 9 martie 1907, o întrunire, la care a participat „un mare număr de studenți pentru a stabili care este legătura între chestia agrară și chestia antisemită”. După ce mai mulți studenți au luat cuvîntul, întrunirea „a ajuns la concluzia că lupta pentru țărani trebuie dată fără a confunda chestia țărănească cu antisemitismul, țărani fiind deopotrivă de obijduiți”³¹.

Pe această linie se înscrie și manifestul semnat „Un grup de studenți români”, în care se adoptă o poziție forate apropiată de poziția mișcării muncitorești față de răscoalele țărănești din primăvara anului 1907. Pornind de la ideea că trebuie și doresc chiar să fie de folos luptei țărănimii, acest grup de studenți scoteau în evidență acțiunea unor colegi ai lor care desfășurau o activitate naționalistă. Aceasta o socoteau „un povîrniș nenorocit”. Adevărata cauză a răscoalelor trebuia căutată în mizeria în care trăiau țărani, „Datoria noastră de români și oameni de știință este de a spune celor neștiutori întregul adevăr”, se sublinia în manifest. „Mizeria țărănească — datorită unei exploatări seculare — arătau ei, este adevăratul motiv al răscoalelor”. Referindu-se pe larg la luxul în care trăia o pătură restrînsă a clasei avute, la faptul că în școli puteau pătrunde numai fiii boierimii și burgheziei, ei arătau în manifest că „Țărănimia română este ținută în ignoranță și neștiință de carte de către stăpînitorii ei”, că este lipsită nu numai de școli și de dascăli ci și de medici și spitale. În același timp boierimea „leneșă, trăind în lux și desfrîu... fără a-i păsa de stoarcerea puterii de muncă a țaranului, scoate la meaz spre a obține cît mai mari prețuri, pămîntul care trebuie să dea o rentă cu atît mai mare cu cît e mai îngrășat de sudoarea muncitorului”³².

Cu multă veridicitate este analizată în manifest viața țaranului care muncea toată vara și iarna nu avea ce minca, pentru că era complet lipsit de pămînt și pentru că legea tocmelilor agricole impunea țaranului numai datorii iar boierului numai drepturi. Între țaran și boier s-a interpus arendașul care era tovarăș cu boierului în a exploata pe țărani. În felul acesta, autorii scoteau în evidență caracterul de clasă al răscoalelor țărănești, menționînd că sînt multe moșii ai căror arendași sînt români, pe care totuși s-au răscolat țărani. Manifestul sublinia că „acei care îndeamnă la ură contra străinilor căutînd a ascunde adevărul, contribuie prin aceasta în mod direct și la menținerea stării de înjosire și asuprire a țaranului român”³⁴.

Animăți de idei înaintate, de progres social, autorii manifestului arătau: „Datoria noastră ca studenți care învățăm în școlile clădite și susținute din contribuția țaranului român este de a împrăști asupra lor lumina ce prin ei am căpătat-o”. Cînd însă este vorba de modul cum pot ajuta pe țărani, se arată că studenții pot face aceasta îndemnînd pe țărani la liniște, căci dacă pentru opoziție se întrevode un ciolan de ros, țărani înșă vor umple temnițele și exploatarea va continua. Ei, stu-

³¹ „Adevărul” din 7 martie 1907.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

dentii, ca intelectuali progresiști, își propuneau să lupte pentru obținerea votului obștesc precum și pentru „pământ, învățătură și dreptate pentru săteni”³⁵.

Comentind acest manifest, ziarul „Universul” sublinia că autorii „cred de datoria lor să spuie că țărănimea e exploatată nu numai de străini ci și de naționali, să îndemne pe săteni la liniște și să-i deștepte asupra drepturilor și datoriilor lor cetățenești”³⁶.

Mișcarea studențească care a avut loc la Iași în sprijinul răcoalelor țărănești din primăvara anului 1907, nu s-a desfășurat izolat. Ea s-a inclus în mișcarea generală a intelectualității progresiste din România care a luat atitudine față de lupta pentru pământ a populației satelor. Un exemplu în acest sens ni-l oferă faptul că la întrunirile studențești care aveau loc la București, au participat și delegați ai studenților din Iași, care veneau să se alăture protestului studenților bucureșteni³⁷.

Urmind calea pe care ei o credeau cea mai eficace, anume de a obține de la corpurile legiuitoare ale țării precum și de la monarh, adoptarea unor legi care să ducă la rezolvarea chestiunii agrare în România, studenții atît din București cît și din Iași au întreprins și alte acțiuni comune. Așa a fost audiența la rege, a unei delegații de studenți compusă dintr-un student din București și altul din Iași³⁸. Ei au înaintat regelui „un memoriu asupra situației țărănilor noștri și o moțiune a studenților universitari”³⁹. Regele, convins că aceasta nu-i periclitează autoritatea și liniștea, a primit delegația care i s-a prezentat și căreia, bineînțeles i-a făcut promisiuni. El i-a încredințat astfel că în chiar sesiunea curentă se vor vota legi contra trusturilor arendașești pentru obștii și tocmeli agricole. Mulțumit că în felul acesta studenții vor aștepta legile, el le-a recomandat liniște.

O delegație de studenți ieșeni însă, s-a prezentat președintelui Camerei și primului ministru, care i-a primit la 5 martie 1907. Moțiunea pe care aceștia au înaintat-o, era redactată sub influența vădită a curentului naționalist. Astfel ei menționau printre cauzele care au dus la izbucnirea răcoalei țărănești, prezența străinilor la sate, precum și mizeria țărănilor determinată de exploatarea arendașilor străini. Acest lucru se desprinde și din cerințele formulate în moțiune: „Să se procedeze cu cea mai mare blîndețe față de sătenii răsvrățiți care sînt cele dintîi victime ale unei stări de lucruri de care nu ei sînt vinovați și care nu o dată a pus satele în stare de răsvrătire în diferite regiuni”. La punctul doi al moțiunii, ei cereau să fie scoși străinii de la sate, considerînd că păturile exploatare ale acestora sînt principalii vinovați de izbucnirea răcoalei țărănești. În același timp însă, ei cereau la cel de al treilea punct „Să se rezolve cît mai în grabă problema rurală, votîndu-se o lege pentru exploatarea moșiilor de către obștile sătești o lege înlesnitoare a improprietății pe pămînturile disponibile și dîndu-se o deosebită îngrijire învățămîntului rural”⁴⁰. Din formularea acestor cerințe reies limitele luptelor studențești determinate de neîntelegerea într-o măsură suficientă a unor probleme de importanță vitală pentru România, ca problema țărănească. Astfel ei nu puteau să ceară confiscarea pămîntului de la marii proprietari, această cerință revoluționară este formulată de mișcarea muncitorească, ci cereau doar împărțirea pămînturilor disponibile. Or, o astfel de măsură nu ar fi dus nici pe departe la rezolvarea problemei lipsei de pămînt de care sufereau țărăni. În aceeași moțiune ei se declarau hotărîți să lupte pentru realizarea acestor deziderate fiind, după propria lor mărturisire, „ecoul dureros al suferințelor pe care le îndură de multă vreme muncitorii harnici și cinstiți de la sate”. Dar spre deosebire de alte materiale redactate de alți studenți din Iași, care, în cazul nerezolvării cerințelor lor în aceeași problemă declarau că vor lupta alături de țărani, aceștia arătau că „ne vom pune alătura cu dînsii (cu

³⁵ Ibidem.

³⁶ „Universul” din 7 martie 1907.

³⁷ „Liberalul” din 9 martie 1907.

³⁸ „Adevărul” din 11 martie 1907.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ „Universul” din 7 martie 1907.

țărani G.T.) luptind pe toate căile legale pentru cucerirea dreptății lor"⁴¹. Acțiunea studentescă cea mai hotărâtă, organizată în această perioadă a fost greva universitară, declarată la 28 februarie 1907, la Iași. În această zi, Rectorul Universității din Iași, telegrafia Ministrului Instrucțiunii Publice la București: „Azi dimineață studenții au refuzat să intre la cursuri... Am convocat senatul”⁴². Deși cauza imediată a declarării grevei au fost arestările studenților aflați în comunele răsculate, ei socoteau ca prin această formă să protesteze și împotriva politicii guvernului burghezo-moșieresc care duseseră țăranimea în starea de mizerie în care se afla. Studenții au refuzat să se prezinte la Universitate la cursuri „pînă ce nu se va pune capăt anarhiei ce domnește la sate”⁴³. Scopul principal al greviștilor era de a lupta pentru eliberarea colegilor lor arestați. În acest sens au trimis chiar o telegramă primului ministru. Dar chiar și în această telegramă, pe lângă eliberarea celor arestați, studenții cereau „milă pentru obijduiții săteni cărora le datorăm ceea ce sintem astăzi, dorind a pune printr-o măsură înțeleaptă capăt suferințelor ce îndură”⁴⁴.

Această acțiune a stîrnit îngrijorarea chiar și a unor personalități care în general încurajau acțiunile studențești, văzînd în aceștia viitori politicieni, membri ai partidelor lor politice. Astfel N. Iorga nu considera îndreptățită hotărîrea studenților de a declara grevă, socotind că studenții au o altă misiune: „aceia de a pregăti prin propaganda culturală vremurile dezrobirii”⁴⁵. Nicolae Iorga înțelegea că studențimii în revenea un rol progresist în dezvoltarea societății românești însă, nu pe cale revoluționară. Este cunoscută aversiunea lui pentru mișcarea socialistă din acel timp. De aceea, faptul că greva studentescă a stîrnit dezaprobarea lui, constituie un temei pentru a o socoti un act înaintat, care depășea în general nivelul la care se ridicau în mod obișnuit acțiunile întreprinse de studenți. Faptul acesta l-a determinat și pe Tache Ionescu să caracterizeze în Cameră greva studenților ca „revoluționară”⁴⁶.

Greva studenților a încetat imediat ce studenții arestați au fost eliberați. Ea a avut însă darul să alarmeze pe unii politicieni reacționari, care făceau vinovați de acțiunea studenților pe profesorii universitari. Pentru aceasta Brătescu, cerea în cameră să fie spînzurați „profesorii revoluționari”⁴⁷.

În general în timpul răscoalelor țăranesti, în jurul studenților din întreaga țară se crease o adevărată legendă, privind rolul pe care aceștia l-ar fi jucat în răscolirea satelor, precum și încrederea nemărginită de care se bucurau în rîndurile țăranilor. Aceasta are ca bază activitatea reală a studenților în această perioadă, de sprijinire a luptei populației satelor pentru pămînt. Țăranii răsculați, înțelegeau însă prin ajutor, nu așteptarea pasivă ca Parlamentul să adopte măsuri pentru îmbunătățirea soartei lor. Acest lucru îl făcuseră ei de decenii întregi. Acum ei puneau problema luptei directe, a revoluției, or prin sprijinirea luptei lor de către studenți, ei înțelegeau ca aceștia să o facă în mod concret, venind în sate și conducîndu-i. Este specific pentru întreaga țară această influență pe care studenții — fie chiar numai pomenirea numelui lor — o aveau asupra satelor în această perioadă. În multe părți la semnalul „vin studenții”, sătenii se răscolau, convinși că prin sprijinul acestora vor obține pămînt. Țăranii răsculați erau informați asupra acțiunilor întreprinse de studenți, deși pătrunderea presei, chiar și a celei burgheze, fusese interzisă la sate în timpul răscoalelor. Vestea despre delegația de studenți care s-a prezentat la rege, s-a răspîndit cu repeziciune la sate. Astfel, în Moldova, în cătunul Făurei, comuna Budeștii Ghicăi, la numai cîteva zile de la primirea delegației de studenți de către rege, s-au strîns sătenii să se sfătuiască căci, așa cum

⁴¹ Ibidem.

⁴² Arh. St. București, loc. cit., p. 2.

⁴³ „Liberalul” din 1 martie 1907.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ „Neamul românesc”, nr. 86 din 4 martie 1907, p. 523.

⁴⁶ Idem, nr. 87 din 8 martie 1907, p. 541.

⁴⁷ Idem, nr. 88 din 11 martie 1907, p. 555.

arătau ei „se auzea că studenții au cerut majestății sale regelui să se dea pământ la oameni, căci lumea e săracă...”⁴⁸ și că această vorbă venea din alte comune, „de prin Bozieni, Torpești, județul Roman”. Se vede deci că și această acțiune a studenților a fost interpretată de țărani prin prisma intereselor lor acute, de a li se da pământ. O variantă care circula de asemenea în timpul răscaloarelor, era vestea care se răspândise printre țărani, cum că studenții cutreierau satele în grupuri, îndemnând la răscaloare. În acest sens un ziar burghez scria că în județul Tecuci „au fost vreo 20 de studenți care ar fi agitat sătenii. Studenții s-au făcut nevăzuți, nimeni nepunându-le da de urme”⁴⁹. În interogatoriile luate țăranilor arestați în timpul răscaloarelor țărănești, în diferite județe din Moldova, întâlnim deseori referiri la studenți. Astfel, judele instructor de pe lângă tribunalul Suceava, raporta Procurorului General despre un anume Gaciu, care a spus țăranilor din comuna Ruginoasa că a stat de vorbă cu „studenții” și că aceștia i-au îndemnat să se răscaloare”⁵⁰. De asemenea, în județul Vaslui, printre țăranii răsculați din comuna Crusești se răspândise zvonul că „vin vreo 300 de studenți”, iar un țăran din târgul Băcești declara: „că printre cei care au devastat târgul în timpul răscaloarelor se aflau și 3 studenți”⁵¹.

Țărănimea încă nu știa că numai în alianță cu proletariatul alături de care va trebui să lupte, va reuși să cîștige dreptul la o viață mai bună. De aceea își legase lupta de acțiunile studențești. Este foarte semnificativ în acest sens declarația studentului N. Trufinescu la arestarea sa în care arăta că îl interesă a stîrni printre țăranii din gara Pașcani faptul că era student. Imediat s-a aflat înconjurat de țărani: „unii mă întrebau ce s-a făcut pentru ei la București, cînd o să le dea pământ, alții mi se tînguiau de scumpetea pămîntului, a lîmsurilor, a lemnului, iar alții de feftinătatea muncii”⁵². El sublinia de asemenea constatarea sa privind încrederea de care se bucurau studenții printre țăranii: „În timp ce mergeam în tren cu ei, păruں foarte surprins de cultul ce-l aveau pentru studenți și unul din ei îmi spune: — Dacă mergem la primar, ne înjură, dl. suprefect ne bate, dl. prefect nu ne ajută, la dl. ministru stau vrafuri de petiții ale noastre puse la dosar; și am auzit că numai studenții țin cu noi, că au să vie între noi să ne arate ce trebuie să facem ca să căpătăm pământ...”⁵³. Arestarea acestui student în gara Pașcani a trebuit să se facă în secret, deoarece cînd au văzut țăranii că studentul este luat de comisarul de poliție, au înconjurat sala de așteptare cl. I, unde acesta se afla, vociferînd. Comisarul de poliție a fost nevoit să-l trimită tot pe N. Trufinescu să-i liniștească, apoi să se retragă cu acesta, în stare de arest, fără să fie văzuți de țărani.

Datorită popularității de care se bucurau studenții în rîndurile țăranilor răsculați, o parte din presa burgheză reacționară a publicat articole prin care condamna acțiunile întreprinse la Universitatea din Iași. „La Românie”, referindu-se la întrunirile studenților din Iași își manifesta dezaprobarea față de acestea „Iată că studenții din Iași țin o întrunire publică pentru a dicta puterii legislative și puterii executive măsuri de luat în chestiuni care ating nu învățămîntul ci reglementarea proprietății în România”, că la diferite întruniri s-au pronunțat discursuri „anarhice”, și s-au popularizat „ideile cele mai nesănătoase”⁵⁴.

De asemenea, ziarul local „Evenimentul” nu era de acord cu agitațiile studențești, socotindu-le neavenite. După părerea sa, în felul acesta ei nu vor fi de folos țărănimii căci nu prin „apelurile disperate la exaltarea publică și nici anunțurile ca să zicem incendiere în care se vorbește de sînge și alte grozăvii, ce nu pot să-și

⁴⁸ Arh. St. Filiala P. Neamț, Trib. Jud. Neamț, dos. 229/1907, fila 15—16.

⁴⁹ „Liberalul”, Iași 28 februarie 1907.

⁵⁰ Arh. St. Iași, Parchetul General Iași, dos. 80/1907, fila 27.

⁵¹ Arh. St. Filiala Vaslui Trib. Jud. Vaslui, dos. 1/1907, fila 9.

⁵² Arh. St. Iași, Parchetul General Iași, dos. 75/1907, fila 42—44.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ „Adevărul” din 4 martie 1907.

aibă locul în asemenea împrejurări”⁵⁵, vor ajuta țărănimii, dacă vor ca soarta lor să se îmbunătățească, ci liniștirea spiritelor celor răsculați.

Frământările din rîndurile studenților au avut ecou și în străinătate. În unele ziare americane, după cum arăta N. Iorga, se scria despre acțiunile studenților ieșeni: „studenți ai Universității din Iași care ar fi aliașat pe străzi placarde, îndemnînd toate clasele poporației să ia arme și să se unească cu țărani revoltați”⁵⁶. Deși exagerate, știrile acestea, publicate de presa din străinătate, este o mărturie că evenimentele care se petreceau în România, nu au rămas fără ecou, că ele se comentau totuși și peste hotarele țării noastre.

Alarmat de deseale întruniri ale studenților din Iași, rectorul Universității din București a luat măsuri care să prevină repetarea acestor manifestări și la București. Pentru aceasta a chemat la el pe toți președinții societăților studentești, cu care s-a întreținut trei ore⁵⁷.

După cum reiese din știrile publicate în presa vremii, scopul principal a fost să-i lămurească să nu organizeze întruniri pentru că „nu este acum momentul oportun”, în timp ce în țară se desfășurau răscoale țărănești. Pentru a nu îndrîji pe studenți, el a recunoscut dreptul lor de a se ocupa și de a discuta chestiuni referitoare la problema țărănească, dar nu în mod public.

Ca urmare a acestei discuții, președinții societăților studentești din București au redactat un memoriu către studenții bucureșteni, prin care le aducea la cunoștință hotărîrea luată de a se abține „de la orice întruniri și manifestațiuni”⁵⁸.

Mișcarea studentească în perioada care a urmat pînă la înăbușirea răscoalelor țărănești nu a mai cunoscut aceeași intensitate ca cea de la Iași.

Fără să atribuim mișcării studenților din Iași rezolvarea unor probleme care nici nu intrau în competența sa, nu putem să nu menționăm caracterul înaintat, progresist al acțiunilor desfășurate în primăvara anului 1907, la Universitatea din Iași.

Atitudinea studenților din Iași, față de această mare răscoală țărănească, se înscrie printre acțiunile de frunte întreprinse de intelectualitatea progresistă din țara noastră, ori de cîte ori la ordinea zilei se ridicau probleme de o importanță capitală pentru dezvoltarea societății românești.

⁵⁵ „Evenimentul” din 1 martie 1907.

⁵⁶ „Neamul românesc”, nr. 95, din 1 aprilie 1907, p. 669.

⁵⁷ „Adevărul” din 4 martie 1907.

⁵⁸ Ibidem.

ORAȘUL GALAȚI ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

DE

C. MARINESCU și I. BREZEANU

În anii premergători izbucnirii primului război mondial, orașul Galați era unul dintre centrele economice mari ale țării. Datorită portului, orașul concentra o importantă parte din volumul comerțului interior și exterior, dispunând, în același timp și de un important potențial industrial.

Prin Galați se făcea un export intens de cereale alimentat de producția agricolă a Moldovei care își trimitea aici întregul surplus agricol¹.

În anul 1911 de pildă, au fost exportate prin Galați 27.730 vagoane cereale, iar în anul 1913, 25.177 vagoane cu toate că în această perioadă s-au declanșat războaiele balcanice care au influențat activitatea portuară în urma închiderii Dardanelelor².

În exportul de cherestea Galații deținea întâietatea în tot traficul țării, fiind unul din cele mai importante puncte de comerț cu cherestea din Orientul apropiat³. În anul 1911 exportul de lemnărie efectuat prin tranzit direct și prin antrepozite s-a ridicat la 39.500 vagoane⁴.

Prin portul Galați trecea aproximativ a șasea parte din mărfurile ce se exportau și importau din străinătate⁵.

Orașul Galați era și unul dintre centrele industriale mari ale țării. În privința dezvoltării industriale, fostul județ Covurlui ocupa încă din primul deceniu al secolului al XX-lea locul al patrulea pe țară după județele Ilfov, Prahova și Bacău⁶ (în cadrul județului Covurlui orașul Galați era aproape singurul centru industrial). În orașul Galați se găseau cîteva dintre cele mai mari întreprinderi industriale din țară în domeniul naval (Șantierele navale de la Dunăre), metalurgic (Uzina metalurgică) și forestier (Întreprinderea forestieră Göetz). Aici funcționau de asemenea numeroase unități industriale mici, cu o înzestrare tehnică slabă, la

¹ *Enciclopedia României*, Volumul II, p. 627.

² „Buletinul Camerei de comerț și industrie din Galați”, nr. 9 și 10 din septembrie—octombrie 1915.

³ *Enciclopedia României*, vol. II, p. 626—627.

⁴ „Buletinul Camerei de comerț”, nr. 9 din septembrie 1912, p. 23.

⁵ Gh. Munteanu, *Galații*, Societatea de editură științifică-culturală, Galați 1927, p. 97.

⁶ „Anuarul statistic al României pe anul 1909”, p. 544—545.

care se adăugau zeci de manufacturi, ateliere bazate pe cooperarea simplă și o întreagă masă de meseriași.

Denumirea societății	Obiectul	Anul
Societ. pt. exploatare de păduri și forestieră	Indust. lemnului	1883
Societ. de gaz și electr.	Gaz și electr.	1917
Galații societ. de prod. și consum	Brutărie	1899
Fabricile unite Kanzelman et Malzner	Fabrică de săpun	1908
Moara Steaua	Ind. morărit.	1909
Compania apelor Galați	Alim. orașului cu apă filtrată	1910
Albina	Fabrică de tinichea și var	1911
șant. Naval G. Fernic	Constr. de vase	1911

În anul 1912 era consemnată existența a 22 mari stabilimente industriale încurajate de stat, 54 fabrici mai mici și ateliere mari neîncurajate, și peste 1200 ateliere mici de meseriași care acopereau toate ramurile de producție⁷.

În aceste unități industriale erau angajați cca. 10.000 lucrători la care se adăugau câteva mii de muncitori de port⁸.

În anul 1913 în fostul județ Covurlui funcționau 8 societăți industriale pe sistemul acțiunilor, din care 7 societăți anonime și una cooperatistă cu un capital de 128.000.000 lei⁹.

Orașul Galați a jucat un rol important în susținerea planurilor de război ale guvernelor burghezo-mosieresti datorită faptului că aici funcționau o serie de fabrici mari care concureau direct la susținerea frontului. Printre acestea se numărau Șantierul naval „Gh. Fernic”, profilat pe construcția și reparația vaselor mici românești și străine și care funcționa cu aproximativ 700 de lucrători¹⁰. În anul 1916 Șantierul a fost transformat într-o mare societate de construcții navale, sub denumirea de „Șantierele române de pe Dunăre”, cu un capital de 5.000.000 lei repartizați în 10.000 de acțiuni¹¹. Societatea s-a constituit cu participarea capitalului a șase bănci din țară, printre care se numărau: Banca Românească (1.500.000 lei), Banca Marmorosch Blank et Co. (1.500.000 lei), Banca Agricolă (500.000 lei), Banca de scont (300.000 lei)¹², ș.a.

Interesul manifestat de aceste bănci în plasarea capitalurilor în industria navală se explică prin faptul că aceasta era chemată să execute importante comenzi de război pentru statul burghezo-mosieresc ceea ce însemna obținerea unor profituri sigure în viitor. Lucrul acesta este confirmat și de ziarul local „Curierul Galaților” care a scris că: „marile șantiere Fernic” vor începe în curând construirea pentru

⁷ „Buletinul Camerei de comerț și industrie”, nr. 9 din septembrie 1912, p. 1.

⁸ Ibidem.

⁹ „Anuarul statistic al României, pe anul 1913”, p. 66. „Anuarul statistic pe anii 1915/1916” consemnează existența aceleiași număr de societăți industriale organizate pe sistemul acțiunilor în anul 1913.

¹⁰ Nora Munteanu, *Greva generală din Galați din iunie 1907, în Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*. Ed. pol., București, 1962, vol. II, p. 24.

¹¹ „Curierul Galaților”, nr. 25 din 21 iulie 1916 și 33 din 28 iulie 1916.

¹² Ibidem, nr. 25 din 21 iulie 1916.

Sediul	Forma	Capital		Activul soc.
		subsc.	vărsat	
Galați	Anonim.	16.000.000	16.000.000	48.093.842
Galați	Anonim.	2.840.327	Idem	2.894.530
Galați	Coop.	174.285	Idem	373.362
Galați	Anonim.	1.200.000	Idem	1.981.830
Galați	Anonim.	3.000.000	Idem	7.181.453
Galați	Anonim.	1.001.750	Idem	2.219.257
Galați	Anonim.	1.000.000	Idem	1.439.445
Galați	Anonim.	1.500.000	Idem	4.383.271

societatea de navigațiune română „România” a două cargoboturi de câte 6.000 tone fiecare¹³. Același ziar menționează că „este pentru prima oară cind șantierele române vor construi unități atât de mari¹⁴. Totuși, este puțin probabil că, în condițiile dotării de atunci a șantierului, acesta ar fi putut construi vase cu o capacitate atât de mare.

Gh. Fernic, principalul acționar al șantierului, deținea în oraș și o Uzină metalurgică. Atelierele C.F.R., unele dintre cele mai mari din țară, asigurau reparații la locomotive și vagoane, iar unități ale industriei alimentare ca moara „Steaua” jucau un rol important în aprovizionarea armatei cu alimente. Singură moară „Steaua” măcina zilnic 24 vagoane de grâu și 8 vagoane de porumb.

Războiul care, în Europa, începuse în anul 1914, a avut urmări social-economice dintre cele mai grele și asupra orașului Galați, unde activitatea portului stagnase simțitor o dată cu începutul războiului, care provocase închiderea strimtorilor¹⁵ și implicit întreruperea comunicațiilor maritime cu Franța, Anglia, Italia etc. Cheiurile portului erau pustii. Din cei 2400 de muncitori care lucrau în port, în anul 1915, mai lucrau doar 400¹⁶.

Și în industrie situația era cât se poate de grea, numeroase fabrici mai ales dintre acelea care nu produceau furnituri de război, fiind nevoite să-și întrerupă sau să-și restrângă activitatea (fabrica de cuie „Wolf”, fabrica „Petrini”, fabrica „Bradea” ș.a.). Din cei 14.105 muncitori cîți erau angajați în industrie la începutul anului 1914, după începerea războiului mai lucrau doar 6.216, restul fiind șomeri¹⁷.

Industria a avut de suferit mari distrugerii din cauza bombardamentelor. În anul 1917 mai ales, orașul a fost supus unor bombardamente necruțătoare din partea bateriilor de artilerie germano-bulgare, amplasate în munții Bugeacului și pe malul stîng al Siretului, precum și a zepelinelor germane. Au fost puternic bombardate și distruse Uzina electrică, Atelierele C.F.R., fabricile metalurgice Wolf, Auschnitt.

¹³ Loc. cit.

¹⁴ Loc. cit.

¹⁵ „Buletinul Camerei de Comerț și industrie”, nr. 9 din sept. 1914.

¹⁶ G. Tudoran, *Luptele muncitorilor de la Galați din 13 iunie 1916 și acțiunile de solidarizare din țară*, în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C.C. P.C.R.”, nr. 3/1958, p. 94.

¹⁷ *Ibidem*.

Coltofeanu, Westfalia și Moara Steaua, etc.¹⁸. Scoaterea din funcțiune a acestor unități și cu deosebire a morii Steaua a fost puternic resimțită în viața orașului¹⁹.

Unele fabrici ca de pildă „Ancora” — care producea nasturi și obiecte de metal, a fost nevoită să-și înceteze activitatea datorită bombardamentelor, plecării maeștrilor care erau străini, precum și datorită rechiziționării unora dintre mașini (șase strunguri, o raboteză, un polizor etc.) pentru nevoile armatei²⁰.

În această situație, fabrica și-a reprofilat activitatea raportînd Primăriei că: „pentru a veni în ajutorul orașului nostru care la un moment dat s-a văzut amenințat de lipsă de mori, am înființat în chiar localul fabricii noastre o moară cu 4 perechi de pietre sub numele de „Ancora” care este astăzi cea mai importantă și activă din localitate”²¹.

Pagubele cauzate întreprinderilor arătate au fost dintre cele mai mari. Astfel, la Uzina de gaz și electricitate stricăciunile se ridicau la aproximativ 300.000 lei²². Conducerea uzinei arăta că nu va putea asigura iluminarea orașului nici măcar cu petrol, cu toate că s-au procurat 400 de lămpi, deoarece nu dispune de petrolul necesar²³.

Fabricile distruse de bombardament n-au putut fi repuse în funcțiune decît tirziu și cu mari cheltuieli. Deși războiul se terminase, un ziar local scria că „repunerea în funcțiune a fabricilor va întîmpina greutăți mari de tot” și aprecia că acest lucru se va putea face numai după reluarea legăturilor normale cu Apusul²⁴.

Retragerea trupelor române în Moldova la sfîrșitul anului 1916 a creat o puternică panică și derută în rîndurile autorităților centrale, a celor locale și în rîndurile populației. Cuprins de teama că invadatorii germani ar putea ocupa și orașul Galați, Ministerul de interne a ordonat demontarea și evacuarea principalelor întreprinderi industriale din oraș, sau distrugerea utilajelor în cazul cînd operațiunile de dispersare nu pot fi făcute în timp util²⁵.

La 21 decembrie 1916, Primăria orașului raporta Ministerului de Interne că „de cîteva zile s-a început demontarea și distrugerea diferitelor fabrici din localitate”²⁶.

S-a ordonat, de asemenea, să fie distruse depozitele cu cereale și combustibil — cărbuni și lemne — pentru ca acestea să nu cadă în mina inamicului²⁷. Primăria a cerut Ministerului să revină asupra acestei hotărîri arătînd că o astfel de măsură ar duce la completa infometare a populației, care și așa suferă din cauza lipsei de alimente²⁸.

Fixarea frontului, în iarna anului 1916, pe aliniamentul Baldovinești — Nămoioasa — Focșani — Vrancea a avut consecințe dintre cele mai grele pentru orașul Galați, întrucît acesta se afla acum la o mică distanță de front.

Orașul a devenit supraaglomerat; o bună parte a populației țării, cotropită de nemți, luînd drumul pribegiei, a refugiei în Moldova, se scurgea prin Galați sau se stabilea aici. Primii care s-au așezat în oraș au fost refugiații din Dobrogea, apoi cei din Muntenia. În decurs de numai cîteva zile, populația orașului, care pînă atunci era de 80.000 de locuitori, s-a dublat²⁹. Numai răniții români și ruși

¹⁸ „Vocea Galațiului”, nr. 268 din 26 iunie 1919 și George Munteanu *Galații în timpul marelui război, 1916—1918*, Tipografia Eminescu, Galați, p. 35—37.

¹⁹ Loc. cit., nr. 271 din 29 iunie 1919.

²⁰ A.S.G. Fondul Primăriei, dosar nr. 122/1918.

²¹ Ibid.

²² Ibid., dos. nr. 14/1917.

²³ Ibid.

²⁴ „Vocea Galațiului”, nr. 268 din 26 iunie 1919.

²⁵ A.S.G., Fondul Primăriei, dosar nr. 17/1917.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ George Munteanu, loc. cit., p. 9.

trimiși pentru internare în spitalele din Galați se ridicau la cifra de 15.000, deși orașul era pregătit doar pentru 5500 de răniți. În atari condițiuni s-a recurs la improvizații, înființându-se spitale provizorii prin magazinele din Docuri și alte edificii publice³⁰.

În atmosfera umedă și înghețată a iernii, pe străzile noroioase și desfundate ale Galaților treceau mereu nesfârșite convoaie ale populației înspăimântate, pornită în refugiu.

Referindu-se la acele zile de groază, un institutor din Galați, înfățișea aspecte zguduitoare ale vieții acestor refugiați: „Cu fața trasă, cu ochii stinși — scria institutorul — trec mereu prin Galați, mame cu copii în brațe, sau de mină, moșnegi ducând carul cu boi în care și-au pus toată averea — soția, copiii și câteva toale, trec sate întregi pornite în pribegie, în lumea întreagă, fără a ști unde se duc și cînd se vor opri, alăturându-se și amestecîndu-se de multe ori, cu trupele noastre întristate, posomorite, cu ochii în pămînt, dar cu speranța umplînd încă sufletele lor amărite.

Toate drumurile ce pornesc din Galați erau, chiar de la marginea orașului, străjuite pe margini de morminte, mereu proaspete și tot mai dese...”³¹.

Suferințele de nedescris ale populației au fost cauzate în primul rînd de lipsa de alimente. Populația era lipsită de pîine, untdelemn, carne etc. „Erau zile cînd femeile și copiii făceau coadă cîte 10—12 ore, la ușa brutăriei respective ca să poată obține o dată la 2 zile 250 gr pîine de persoană. Alteori nici atît. Carnea se distribuia cîte 1 kg de fiecare cartelă pe săptămînă. Cum însă Administrația comunală nu punea în vînzare cantități suficiente, distribuția se făcea de multe ori o dată pe lună. S-a pus în vînzare la două măcelării carne de cal”³².

Într-un raport de la începutul anului 1917 adresat de Primăria orașului Ministerului Agriculturii și Domeniilor, se arată că: „Pe zi ce trece se resimte aici lipsa alimentelor, în curînd nu va mai fi carne și cu toată silința și stăruințele ce punem, nu putem aduce alimente din alte părți deoarece aceeași lipsă este și în restul țării, apoi marea dificultate mai este transporturile care nu se pot face din cauza evenimentelor de acum”³³.

Față de această situație, primăria orașului cerea ministerului sus-arătat, permisiunea de a lăsa liber pescuitul în lacul Brateș considerînd aceasta „unicul mijloc de a se da hrană populației”³⁴, ... „astăzi de 150.000 suflete ca să nu ajungă pieritoare de foame împreună cu numeroșii răniți militari și armata rusă ce permanent este aici”³⁵.

O bună parte din alimentele de bază, care lipseau în comerț, erau vindute pe sub mînă de speculanți, la prețuri de mare speculă.

Profitînd de aglomerarea neobișnuită de trupe și populație, comercianții din Galați s-au dedat în anii războiului la acte de speculă dintre cele mai înjositoare, fapt care a accentuat și mai mult mizeria prin care treceau familiile muncitorilor mobilizați pe front. Înseși organele de presă burgheze din Galați au fost nevoite să recunoască că „este îngrozitoare setea de cîștig a unor comercianți sau mai bine zis a unor vînzători de alimente din orașul nostru”³⁶. La decretarea mobilizării, muncitorii din port și din întreprinderile industriale din Galați au fost nevoiți să părăsească familiile lor fără să le poată asigura vreo perspectivă de existență.

În timp ce muncitorii erau trimiși pe front, comercianții și industriașii din Galați și fiii acestora, prin aranjamente la cercurile de mobilizare, mijloците de

³⁰ Ibidem.

³¹ D. Faur, *Galațiul nostru, însemnări istorice și culturale*. Tipografia Goldemberg, Galați, 1927, p. 47.

³² George Munteanu, *loc. cit.*, p. 57.

³³ A.S.G. Fondul Primăriei, dosar nr. 15/1917.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ „Înainte—Galații noi”, nr. (895) — 9 din 6 februarie 1917.

către oamenii politici din localitate, obțineau ordine de lăsare la vatră pentru a-și putea continua nestingheriți afacerile lor de spoliere a maselor muncitoare.

Întrucât sistemul intervențiilor în vederea mobilizării pe loc a unor persoane care se bucurau de oblăduirea conducătorilor locali nu conțineau nici după începerea ostilităților, Ministerul de Război printr-o adresă din august 1916 făcea cunoscut primarului orașului Galați că „trupele sînt plecate și nu mai pot da ordine pentru dispende de mobilizare. Rog nu mai faceți asemenea interveniri”³⁷.

Printr-o ordonanță din anul 1917, autoritățile locale au încercat să reglementeze distribuirea alimentelor pe bază de bonuri eliberate de Primărie. Deși măsura a fost anunțată, eliberarea bonurilor a fost aminată cu săptămîinile. Un ziar local care consemna această măsură arăta că populația care nu a căpătat încă bonuri nu mai are posibilitatea de a cumpăra nimic și „moare de foame”³⁸.

O speculă deșănțată se făcea cu piinea. Din cota de făină repartizată de Primărie, brutarii, în loc să facă piine făceau gahte pe care le vindeau cu 1 leu bucata cîștigînd de 70 de ori mai mult ca la piine. Semnatarul unui articol apărut în ziarul „Înainte — Galații noi”, revoltat de aceste stări de lucruri cerea ca brutarii care au întrebuintat făina pentru piine la fabricarea gahtei ar trebui deferiți Curții marțiale³⁹.

În realitate, în numeroase rinduri, comercianții din Galați arestați de autoritățile militare pentru acte de speculă erau eliberați datorită intervențiilor unor politicieni ai vremii.

Cu toată gravitatea situației, sistemul scrisorilor de îngăduință se practica pe scară largă. „Mai mult chiar, cînd nu s-au găsit în mi neînduplecate la Galați, s-a recurs la intervenția celor din Iași, mai sus puse”⁴⁰.

În legătură cu aceasta, ziarul sus menționat scria că „toți politicienii care ar interveni pentru ei, (speculanți n.e.) ar trebui repeziți, de autoritățile cinstite, jos pe scări”⁴¹.

Situații dintre cele mai grele se întîlneau în familiile celor plecați pe front. Ajutorul prevăzut pentru familie nu se plătea cu lunile ceea ce provoca adînci nemulțumiri nu numai în rîndurile populației localnice ci și printre soldații de pe front care știau că familiile lor se zbat în mizerie, datorită nepăsării autorităților.

Numeroși soldați se adresau de pe front Primăriei orașului cerînd să li se distribuie familiilor ajutoarele legale. Sergentul Leonida Brezeanu scria Primăriei, în septembrie 1916, că familia sa compusă din „soție cu doi copii se găsesc în cea mai grea situație” și că „Prefectura refuză a-mi da cel puțin ajutorul legal de la Societatea „Familia luptătorilor”. El cerea Primăriei să intervină la Prefectură pentru a fi înscrisă pe tabel și familia sa „și ajutată să nu piară de foame”⁴².

Lucrătorii de la „Uzina de gaz” mobilizați arătau că la întoarcere acasă au găsit femeile și copiii care conform legii trebuiau să primească jumătate din salariu, spre a se întreține, în mizerie, deoarece direcția uzinei nu le plățise leafa decît primele 3 luni din anul 1918. Lucrătorilor salariati din uzina de tramvaie, cu o vechime de 2 ani, nu li s-au plătit drepturile de salariu, decît pe primele luni”⁴³. Față de această situație, muncitorii au protestat energic. Într-un memoriu publicat de un ziar din localitate aceștia arătau că: „Protestăm contra acestor procedee și rugăm atît societatea de gaz cit și cea de tramvaie să satisfacă juste cereri, mai ales cînd ele reprezintă o neînsemnată sumă”⁴⁴.

³⁷ Loc. cit.

³⁸ Loc. cit.

³⁹ „Înainte — Galații noi”, nr. (924) — 39 din 25 martie 1918.

⁴⁰ Ibid., nr. (859), 9 din 6 februarie 1917.

⁴¹ Ibid., nr. (924), 39 din 25 martie 1918.

⁴² A.S.G., Fondul Primăriei, dosar nr. 22/1916.

⁴³ „Înainte — Galații noi”, nr. 95—1075 din 12 mai 1918.

⁴⁴ Ibidem.

Populația orașului Galați și îndeosebi familiile muncitorilor de port din cartierele periferice Lozoveni, Vadul Ungurului și Bădălan au avut de suferit și de pe urma rechizițiilor de bunuri și animale efectuate în condiții abuzive și spoliatoare, așa cum rezultă și din adresa trimisă Primăriei orașului în septembrie 1917, de comisiunea mixtă de rechiziții a județului Covurlui, în care se consemnează următoarele: „Sintem informați din izvoare demne de toată încrederea că cu prilejul rechizițiilor la care a dat loc mobilizarea, dispozițiunile esențiale din legea și regulamentul rechizițiilor care garantau proprietatea în numeroase cazuri, sint nesocotite. S-au ordonat și efectuat rechiziții de gradați, care nu aveau nici o calitate. Unii funcționari administrativi județeni și numeroși funcționari administrativi comunali, jandarmi și șefi de posturi au dat tot concursul lor la facerea unor asemenea neregulate rechiziții de către ofițeri, care nu posedă delegație scrisă din partea comandanților competenți”⁴⁵.

La condițiile foarte grele de existență ale populației orașului se adăugau distrugerile provocate de bombardamentele zilnice ale inamicului care se soldau cu numeroase victime omenești și cu distrugeri de locuințe. Sute de familii nevoiașе se trezeau în urma acestor bombardamente aruncate în stradă, fără nici o umbră de speranță.

În această vreme de grave privațiuni pentru populația săracă din oraș, burghezia comercială, armatorii și industriași continuau să ducă aceeași viață de huzur și risipă, sfidându-i pe cei care alergau în căutarea unui colț de piine.

Ziarul „Socialismul” sublinia atitudinea de dispreț a celor înstăriți față de masele muncitoare, flămînde și îngrozite, arătînd că: „Bodegile, berăriile și tripourile sînt pline. Se asvirle banii cu o ușurință criminală pe nimicuri, teatrele și varieteurile sînt tixite. Negustorii și samsarii petrec pe cînd muncitorii mor de foame”⁴⁶.

Mulți refugiați și copiii lor se îmbolnăveau și mureau de frig fiind lipsiți de îmbrăcăminte și încălțăminte. Măsurile autorităților locale de ajutorare a acestor oameni chinuți au fost jignitoare și neeficiente.

În coloanele ziarelor din Galați apăreau zilnic anunțuri prin care „Comitetul de binefacere” sau „Comitetul de ajutorare a refugiaților” etc. făceau apel la public spre a contribui „cu obiecte cît de vechi și cît de uzate și chiar rupte, de îmbrăcăminte și încălțăminte” pentru populația nevoiașă⁴⁷.

O intervenție făcută în iulie 1917 de Primăria orașului Galați pe lângă guvernul de la Iași în scopul obținerii unui împrumut în valoare de 1 milion lei „spre a servi comisiunii de aprovizionare pentru procurarea de alimente și articole de îmbrăcăminte din Rusia, absolut necesare populației orașului”, a rămas fără nici un rezultat⁴⁸.

Convocînd consiliul municipal pentru a-i aduce la cunoștință faptul că demersurile sale nu au găsit înțelegerea cuvenită la guvern, primul orașului propune ca „împrumutul să se caute a se face de pe la băncile și persoanele notabile din oraș”, cu alte cuvinte, se recurgea la „mărinimia” marii burghezii.

În timp ce afaceriștii se îmbogățeau prin speculă, cei mobilizați își vărsau sîngele în tranșee pentru apărarea pămîntului cotropit. Numărul gălățenilor chemați la mobilizare a fost destul de mare. În oraș erau mai multe unități militare, ale căror efective după cum se știe erau recrutate, în cea mai mare parte de pe teritoriul orașului și al fostului județ Covurlui. Astfel, Regimentul de infanterie 11 Siret a luat parte la luptele din Transilvania și Moldova, făcînd parte din grupul unităților care s-au acoperit de glorie în luptele din sectorul Mărășești — Mărăști. Pentru faptele de arme săvîrșite pe front, Regimentul a fost citat de către corespondentul ziarului parizian „Le Figaro”.

⁴⁵ A.S.G., Fondul Primăriei, dosar nr. 22/1916.

⁴⁶ Ziarul „Socialismul”, nr. 66 din aprilie 1917.

⁴⁷ „Înainte — Galații noi”, nr. 893—7 din februarie 1917.

⁴⁸ A.S.G., Fondul Primăriei, dosar nr. 1/1917.

Un alt regiment, 51 Infanterie, a luptat împotriva armatelor germane invadatoare, în Dobrogea. În rândurile celor mobilizați se găseau numeroși muncitori.

Deși războiul, în totalitatea sa, avea un caracter imperialist, muncitorii erau conștienți de primejdia cuceririi străine. De aceea, în luptele de apărare din Moldova și Dobrogea ei au stat în primele rânduri, constituind înalte pilde de eroism și vitejie.

Un comandant de brigadă din care făcea parte și regimentul 51 Infanterie din Galați arată că deși ofițerii aveau temeri că muncitorii nu vor lupta, după ce li s-a arătat pericolul cuceririi dușmane, aceștia au dat dovadă de un înalt patriotism.⁴⁹

Infringerea armatei române pe front, epidemiile, foametea, specula cu alimente, au dus la creșterea spiritului revoluționar al clasei muncitoare din țara noastră.

Sînt binecunoscute marile acțiuni cu caracter antirăzboinic de la 13 iunie 1916 de la Galați. În lunile decembrie 1916 — februarie 1917 la Galați au fost organizate o serie de acțiuni muncitorești revendicative și împotriva războiului deși în această perioadă guvernul burghezo-moșieresc a dezlănțuit un puternic val de teroare împotriva clasei muncitoare din întreaga țară.

În timpul primului război mondial, la Galați și în împrejurimile sale, îndeosebi pe linia de apărare de la Siret, au staționat, pe lângă trupele române care constituiau principala forță de apărare a frontului și a orașului, și trupele grupului IV al armatei ruse (siberiene).

În semn de solidarizare cu revoluția burghezo-democratică din februarie 1917, în Moldova s-au organizat demonstrații și consfătuiri ruso-române la care au participat muncitori români și ostași din armatele rusă și română.

Datorită creșterii spiritului revoluționar, în condițiile războiului cotropitor, muncitorii din Galați, au participat la toate acțiunile menite să sublinieze solidaritatea lor cu revoluția burghezo-democratică rusă victorioasă. O participare masivă s-a înregistrat la demonstrația care a avut loc la 1 mai 1917 la Galați cînd „cîteva mii de persoane au demonstrat pe străzi purtînd placarde roșii cu inscripțiile: „Trăiască Rusia Republicană”, „Trăiască libertatea”, „Să triumfe popoarele republicane” și altele. În piața „Costache Negri” a avut loc o mare adunare⁵⁰.

Participarea la această demonstrație a numeroși muncitori gălățeni arată spiritul puternic de solidarizare al acestora cu revoluția rusă și confirmă totodată faptul că orașul Galați era un puternic centru revoluționar. Ele au fost urmate de greve și de alte acțiuni revendicative împotriva nivelului de trai tot mai scăzut, pentru încetarea războiului.

Unele din aceste acțiuni au fost organizate în principalele unități industriale dispersate în țară sau în străinătate. După cum se știe, în a doua jumătate a anului 1917, șantierul naval „Gh. Fernic” a fost evacuat la Odessa, pentru a fi pus la adăpost de bombardamentele aviației și artileriei inamice și chiar de pericolul eventualei ocupări a orașului Galați de către germani.

La scurt timp după instalarea provizorie a Șantierului naval „Gh. Fernic”, la Odessa, muncitorii gălățeni care au urmat șantierul, în evacuare, avînd educația și experiența anilor de luptă revoluționară dinainte de război, nemulțumiți de condi-

⁴⁹ Colonel Georgescu Christodulo, *Gălățenii și bîrlădenii în războiul pentru întregirea neamului*, Galați, „Moldova” S.A.R., 1924. Colonelul citează cazul unui caporal, muncitor din mahalaua Bădălan, care era printre cei dintîi în luptă și care în bătălia de la 10 octombrie a fost grav rănit de un obuz. În drum spre ambulanță îmi zice:

— „Vedeți, domnule colonel că am știut să-mi fac datoria către țară?”

— Da copile, îi răspund, și să dea Dumnezeu ca totîi să știe a-și face datoria ca tine. Rostind aceste cuvinte, stam drept în poziție militară salutînd pe acest om al datoriilor, cu același respect și deferență, cu care saluți drapelul Țării”.

⁵⁰ P. Constantinescu-Iași, *Influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării muncitorești din România*, București, 1957, Ed. științifică, p. 10.

țiile apăsătoare de viață ce li s-au asigurat acolo, au organizat greve și demonstrații de stradă, de mari proporții, împotriva patronilor și guvernanților burghezo-moșierimii din țară, vinovați de peregrinările și mizeria în care se zbăteau. Datorită scumpetii excesive a alimentelor, salariile fiind foarte mici, nu le ajungeau pentru a-și întreține existența decât vreo câteva zile; pe deasupra, leașa trebuiau s-o împartă cu familiile lor rămase la Galați.

În cursul lunilor mai—iulie 1917 muncitorii gălățeni se adunau, săptămînal, în sala de mese a șantierului și discutau despre necesitatea organizării luptei pentru îmbunătățirea traiului, analizau situația din țară, perspectivele revoluției, evoluția războiului etc.⁵¹.

La 1 mai 1917 personalul șantierului a demonstrat pe străzile Odesei scandînd lozincile: „Jos Ferdinand“, „Jos Brătianu“⁵². Referindu-se la aceste acțiuni ziarul „Înainte—Galații noi“ din 4 martie 1918 scria că: lucrătorii „au căzut sub influența elementelor periculoase“⁵³. În termeni asemănători se exprima și ziarul „Tribuna“ care scria, la rîndul ei, că lucrătorii șantierului din Odessa ar fi devenit „un element periculos“⁵⁴, „bolșevisti“⁵⁴.

Alarmat de amploarea acțiunilor muncitorești gălățeni de la Odessa, guvernul, instalat provizoriu la Iași, a fost nevoit să trimită în anchetă un grup de parlamentari sub conducerea lui I. Vlăsceanu, deputat de Argeș, care, într-un raport publicat în presă, recunoștea că a „găsit pe lucrătorii șantierului Femic, complet nemulțumiți și cu drept cuvînt. Revendicările lor erau drepte, justificate, nu puteau trăi cu salariile care le aveau, iar din cauza incuriei celor din Iași nu li se da nici un răspuns“⁵⁵. Parlamentarii împreună cu reprezentanții lui Femic au luat măsuri pentru întoarcerea la Galați a șantierului și a unei părți a personalului angajat, considerat absolut indispensabil lucrărilor de remontare.

La întoarcerea șantierului în țară (sfîrșitul anului 1917 — începutul lui 1918) numeroși muncitori au fost arestați de autoritățile burghezo-moșierești chiar din gară și predați spre judecată Curților marțiale⁵⁶.

La începutul anului 1918, muncitorii de la Șantierul Naval rămăși în Odessa își aleg un comitet care ia locul vechii conduceri militare a șantierului⁵⁷.

O parte din muncitorii gălățeni aflați la Odessa s-au înrolat, după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, în detașamente și gărzii roșii alături de muncitorii ruși, iar altă parte, au constituit, din inițiativa grupului de socialiști români în frunte cu M. Gh. Bujor, primele batalioane revoluționare românești care aveau să ia parte activă la lupta împotriva gardiștilor albi, pentru triumful Marii Revoluții Socialiste din Octombrie⁵⁸.

Militanții revoluționari sprijiniți de muncitorii și soldații români care se găseau pe teritoriul Rusiei Sovietice, au înțeles că a apăra cuceririle Revoluției din octombrie, înseamnă în același timp, a lupta pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc din România, pentru dobîndirea eliberării sociale și naționale a României.

⁵¹ După mărturiile unor foști militanți revoluționari de la Șantierul naval „Gh. Femic“.

⁵² Ibidem.

⁵³ „Înainte — Galații noi“, nr. 1008/23 din 4 martie 1918.

⁵⁴ Loc. cit.

⁵⁵ „Înainte — Galații noi“, nr. (1025), 45 din 21 martie 1918.

⁵⁶ După mărturiile unor foști militanți revoluționari de la Șantierul naval „Gh. Femic“.

⁵⁷ V. Liveanu, 1918 — *Din istoria luptelor revoluționare din România*, Edit. polit. București, 1960, p. 222.

⁵⁸ După mărturiile unor foști militanți revoluționari de la Șantierul naval „Gh. Femic“. Vezi și I. N. Scerbakov, *Voluntari români în Armata Roșie pe frontul de Est în 1918—1919*, în *Analele Institutului de Istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.*, nr. 5/1959.

Acțiuni revoluționare de mare amploare organizează la începutul anului 1918 și muncitorii gălățeni din flota comercială și marina militară.

O bună parte din muncitorii de port din Galați și Brăila fiind chemați la mobilizare au fost repartizați în unitățile de marină și imbarcați pe vasele de război. Unii dintre aceștia deținuseră înainte de război funcții de conducere în mișcarea socialistă și sindicală din porturile dunărene. Prin legăturile pe care ei le aveau cu muncitorii rămași acasă, cu familiile lor, muncitorii îmbrăcați în haine militare, ei înșiși profund nemulțumiți de purtarea ofițerilor și de participarea la un război imperialist, se pun în mișcare, se agită împotriva nedreptăților și abuzurilor.

Încă din decembrie 1917, când clasele exploataatoare au început să pregătească intervenția imperialistă antisovietică, divizia de mare de la Sulina trebuia să fie îndreptată spre frontul rus de la Dunăre... „Marinarii, dejucind aceste manevre, fraternizează cu soldații din flota rusă, acționând împotriva agresiunii antisovietice”⁵⁹.

În ianuarie 1918, aceștia au organizat o răscoală a întregii flote de la Dunăre, creînd în acest scop un comitet revoluționar român, cu sediul la Chilia Nouă, în fruntea căruia se găsea muncitorul gălățean Gheorghe Stroici.

În seara zilei de 13 ianuarie 1918, Gheorghe Stroici și garda revoluționară, percheziționează toate vasele ce se aflau la Chilia. În zilele următoare 14 și 15 ianuarie 1918 pe toate vasele portului s-a arborat pavilionul roșu⁶⁰. De asemenea, au avut loc mitinguri, cu care ocazie Gh. Stroici anunță începutul „revoluției românești”. Toate vasele Navigației fluviale române și serviciul hidrotehnic aflate la Chilia Veche, Ismail, Vilcov, au trecut de partea revoluționarilor români⁶¹. La Chilia a fost instaurată autoritatea comitetului revoluționar, vechea conducere formată din ofițeri burghezi fiind înlăturată. Marinarii și personalul român au organizat în șantierul naval și în oraș gărzi de pază și apărare. S-au desfășurat demonstrații de stradă și s-a cîntat „ Internaționala”.

Marinarii revoluționari urmăreau eliberarea pe calea luptei armate a poporului muncitor de jugul asupririi străine, al capitaliștilor și moșierilor români, și „instaurarea republicii în România...”⁶². Vaselor capturate li s-au dat denumiri ca: „Răscoala din 1907”, „Ștefan cel Mare”, „Ioan Roată”, „Republica română” etc.⁶³.

La 25 ianuarie 1918 comitetul este nevoit să înceteze rezistența și în cea mai mare parte a sa se retrage la Odessa pe vasul românesc „Durostor”, unde intră în legătură cu comitetul de acțiune social-democrat român. După ocuparea Odesei de către nemți, Gheorghe Stroici pornește cu vasul „Ștefan cel Mare”, la Sevastopol. Acolo continuă lupta revoluționară, dar după căderea orașului, trece cu întreg echipajul vasului în batalionul revoluționar român continuînd lupta împotriva contrarevoluționarilor.

În tot timpul pregătirii acestei răscoale, marinarii revoluționari au avut strîns legături cu muncitorii din întreprinderile și din porturile Galați și Brăila. De altfel Stroici urmărea să pornească cu flota răscolată spre Sulina și de acolo la Galați unde preconiza să înceapă „revoluția românească”⁶⁴.

Întors la Galați, după încetarea războiului, Gheorghe Stroici a fost arestat și condamnat de curtea marțială de aici la 25 ani muncă silnică. După 10 ani de temniță el moare la Doftana în vîrstă de 58 ani.

La moartea sa, revista „Lupta de clasă” scria că: Stroici lasă în urma sa 25 de ani de activitate, ultimii 10 măcinați printre zidurile Doftanei. Înainte de război

⁵⁹ Clara Cușmir-Mihailovschi, *Mișcarea muncitorească din România între anii 1917—1921. Crearea P.C.R.*, Ed. pol. Buc., 1961, p. 146.

⁶⁰ Clara Cușmir-Mihailovschi, *loc. cit.*, p. 147.

⁶¹ V. Liveanu, *loc. cit.*, p. 220.

⁶² *Ibidem*, p. 218.

⁶³ *Ibidem*, p. 224.

⁶⁴ V. Liveanu, *loc. cit.*

era conducătorul mișcării din porturile Dunării de jos, în primul rând în Galați. ...A fost conducătorul popular și iubit al grevelor din 1912—1915”⁶⁵.

După încheierea păcii separate, în martie 1918 ura și revolta maselor muncitoare împotriva vechii orînduirii, acumulate de acestea în timpul desfășurării războiului imperialist, s-au revărsat într-un torent de lupte revoluționare. Principala formă de luptă împotriva regimului burghezo-moșieresc a fost greva.

La începutul anului 1918, grevele au luat o amploare neobișnuit de mare la Galați, ca și în celelalte orașe din Moldova datorită condițiilor de existență din ce în ce mai apăsătoare, precum și faptului că cercurile conducătoare care promisese maselor muncitoare în timpul războiului că vor schimba vechile orînduiri, nu numai că nu și-au respectat făgăduielile, dar au organizat acțiuni de reprimare împotriva oricăror manifestări de nemulțumire față de condițiile de existență din ce în ce mai apăsătoare.

Deși legislația din acea perioadă interzicea declanșarea grevelor, sub îndrumarea grupurilor revoluționare, la 29 martie 1918, muncitorii de la Atelierele C.F.R. din Galați participă la greva generală declanșată în întreaga Moldovă de muncitorii atelierelor C.F.R. (Iași, Pașcani)⁶⁶. Această grevă a paralizat circulația de principale linii de cale ferată din Moldova. „Din cauza grevei nu circulau în Moldova decât trei trenuri”⁶⁷.

În afara caracterului său economic determinat de faptul că muncitorii ceferiști urmăreau îmbunătățirea retribuției, greva a avut și un caracter politic fiind îndreptată împotriva măsurilor de reprimare ale guvernului. Lupta ceferiștilor s-a încheiat de victorie. După 12 zile de grevă, Direcția C.F.R. s-a angajat să îndeplinească imediat o parte a revendicărilor muncitorilor.

În perioada martie—iunie 1918 ceferiștii din Galați au stat în fruntea luptelor revoluționare ale proletariatului gălățean. Ei au contribuit la pregătirea unor acțiuni ale muncitorilor din alte ramuri, de producție. Astfel, delegații ai muncitorilor ceferiști au luat contact cu muncitorii din port pe care i-au asigurat de sprijin prin greve de simpatie față de revendicările lucrătorilor portuari⁶⁸.

La rîndul lor, muncitorii portuari au luat inițiativa organizării tuturor muncitorilor din porturile dunărene, inclusiv a muncitorilor din porturile basarabene, și și-au ales delegații care au discutat posibilitatea declarării unei greve.

Mișcările revoluționare din Galați au creat organelor centrale temeri dintre cele mai serioase. La 13 aprilie 1918 Ministerul de război anunța pe comandantul garnizoanei Galați că „în ultimul timp a intrat în țară, o parte din sindicaliști care au luat parte la mișcări sindicaliste”⁶⁹ și îi pune în vedere să organizeze un serviciu special de siguranță, care să cerceteze toate persoanele venite în oraș, în special bărbați între 18—45 ani, pentru a descoperi „pe acei care nutresc sentimente ostile țării și turbură ordinea publică”⁷⁰.

În cursul lunii iulie, marinarii îmbarcați pe un număr de vase care aveau ca port de domiciliu (reședință) portul Galați, organizează o grevă în scopul obținerii măririi salariilor extrem de mici și în discordanță cu prețurile de pe piață⁷¹. În semn de protest față de refuzul armatorilor și societăților de navigație de a le satisface cererile juste, ei refuză să plece la Brăila în cursă.

⁶⁵ Revista „Lupta de clasă”, nr. 8—9 din septembrie-decembrie 1928.

⁶⁶ V. Liveanu, *loc. cit.*, p. 286.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 298.

⁶⁹ A.S.G., Fond Inspectoratul general al navigațiunii și porturilor din Galați, dosar nr. 2/1918, fila 7.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ V. Liveanu, *loc. cit.*, p. 298.

La începutul lunii august 1918 se declanșează un nou val de greve în rândurile muncitorilor feroviari din Galați. Drept represalii, Direcția C.F.R. a recurs la un lock-out închizând atelierele și amenințând pe muncitori că dacă nu se retrag din sindicat și nu renunță la revendicările lor, nu vor fi reprimiți la lucru.

Muncitorii atelierelor C.F.R. Galați ca și cei din Iași, Pașcani, Bîrlad etc. resping condițiile Direcției C.F.R. și declară grevă⁷². Cu lupta greviștilor gălățeni s-au solidarizat și muncitorii din celelalte întreprinderi ale orașului.

În ultimă instanță administrația C.F.R. s-a angajat să studieze memoriul cuprinzând revendicările muncitorilor feroviari de la Atelierele din Moldova. O primă victorie a muncitorilor a fost reducerea zilei de muncă de la 10 la 9 ore.

În primăvara și vara anului 1918 s-au semnalat acțiuni importante și la Șantierul naval „Gh. Fernic”, unde începuseră operațiunile de remontare a atelierelor, întoarse din evacuare⁷³. Gh. Fernic, proprietarul șantierului, deținând funcția de senator, a obținut din partea guvernului burghez-moșieresc aprobarea de a menține în continuare pe muncitori în situația de mobilizați, deși, războiul se terminase și celelalte întreprinderi din țară erau demilitarizate. Această situație a creat adânci nemulțumiri în rândurile muncitorilor deoarece nu puteau obține mărirea salariilor în raport cu scumpetea, fiind în permanență sub supravegherea armatei.

În luna mai, o delegație de muncitori în frunte cu conducătorii sindicali Rădulescu Brateș și Coșa Eduard s-au prezentat în fața lui Gh. Fernic și a comandantului militar al șantierului cerînd mărirea salariilor în raport cu prețurile pieței. Ei au înmînat o listă cu valoarea alimentelor pentru masa de o zi a unei familii, în care se arăta că o masă pregătită din cel mai ieftin aliment din acea perioadă — fasolea, se ridica la suma de 14,50 lei, în timp ce salariul muncitorilor nu atingea nici 10 lei⁷⁴.

Muncitorii au organizat, în a doua jumătate a lunii mai, două greve de protest⁷⁵ determinate de refuzul patronului de a le satisface cererile. În tot timpul grevei, muncitorii au dat dovadă de solidaritate și curaj revoluționar. Pentru câștigarea luptei lor drepte, au primit permanent ajutoare din partea sindicatelor locale. Lupta nu a rămas fără rezultate. Muncitorii au reușit să obțină în cele din urmă din partea administrației mărirea salariilor⁷⁶. În semn de satisfacție pentru obținerea revendicărilor pentru care luptaseră, muncitorii navalisti au intrat pe poarta șantierului cu steagul roșu și intonînd „Internaționala”.

Paralel cu luptele revendicative s-a desfășurat o amplă acțiune de organizare a muncitorilor. S-au înființat ori reînființat o serie de sindicate roșii care cuprindeau pe muncitorii cu conștiință de clasă ridicată. O activitate rodnică în direcția atragerii muncitorilor în sindicate a dus în perioada care a urmat imediat după război, Comitetul provizoriu al sindicatului din portul Galați⁷⁷. Cu sprijinul altor sindicate și al elementelor înaintate din rîndul muncitorilor, Comitetul provizoriu a adus un însemnat aport și în acțiunea de reînființare a Uniunii Sindicatelor Muncitorimii din porturi.

⁷² V. Liveanu, *loc. cit.*, p. 303.

⁷³ *Ibidem*, p. 298.

⁷⁴ După mărturiile unor foști militanți revoluționari de la Șantierul naval „Gh. Fernic”.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ I. M. Oprea, *Mișcarea muncitorească din porturi înainte de 1920*, „Studii”, nr. 5, 1960, p. 49.

Succesele dobândite de sindicatele muncitorilor din Galați au exercitat o influență crescândă asupra muncitorilor din celelalte porturi. La Galați veneau, imediat după război nenumărate delegații ale muncitorilor pentru a cere îndrumări și sfaturi privitoare la modul cum trebuie să-și refacă propriile lor organizații⁷⁸.

Numărul lucrătorilor care aveau la organizațiile sindicale reînființate creștea neîncetat, iar încrederea lor în aceste organizații, bazate pe principiul luptei de clasă, devenea tot mai puternică.

Ziarul „Socialismul” scria că „Galații își reiau vechea înfățișare a unui centru de agitație muncitorească. Consfăturile și întrunirile se țin lanț. Nici o breaslă n-a rămas neorganizată în sindicat. Galații numără 23 organizații sindicale. Cele mai importante (puternice) sînt ale ceferiștilor, șantier Ferie, Docuri, Porturi, industria chimică, metal etc.”⁷⁹.

Mijloacele de luptă ale muncitorilor din Galați au fost sporite prin înființarea unui cerc de studii sociale.

Un rol tot mai hotărît și important în conducerea acțiunilor revoluționare a muncitorilor gălățeni l-au avut grupurile comuniste din fabrici și uzine constituite dintre membrii Partidului Social Democrat. Aceste grupuri au adus o contribuție însemnată la pregătirea transformării partidului socialist în partid comunist. Atitudinea lor revoluționară a fost subliniată de gazeta din Brăila, „Republica socială”, care arăta că „Muncitorimea din Galați și Brăila va ține pururea sus steagul socialismului comunist revoluționar, ca o călăuză pentru înfăptuirea republicii sociale a muncii”⁸⁰.

⁷⁸ I. M. Oprea, *loc. cit.*

⁷⁹ „Socialismul”, nr. 119 din iunie 1919.

⁸⁰ „Republica socială” din februarie 1919.

DIN LUPTA SINDICATELOR ȘI BRESLELOR IEȘENE ÎN PERIOADA DICTATURII REGALE

DE

D. BOȚESCU ȘI C. BOTEZ

Instaurarea dictaturii regale consemnează impasul politic în care se afla burghezia și moșierimea din România la sfârșitul deceniului al patrulea. În viziunea politică a reprezentanților burgheziei și moșierimii, actul de la 10 februarie 1938 a reprezentat, totodată, o încercare de a scoate din criză și de a consolida vechea orînduire. Nedepășind limita proprie concepțiilor burgheze despre stat, fără priză în masă, subminată de un complex de factori de ordin intern și extern, această încercare a eșuat.

Intrucît regimul dictaturii regale a generat aspecte inedite pe multe planuri ale vieții economice, sociale și politice, comportamentul său față de clasa muncitoare și față de P.C.R., concretizat și prin legislația antimuncitorească adoptată, constituie un element a cărui analiză poate scoate la iveală esența de clasă și particularitățile sale.

Restringerea succesivă a drepturilor și libertăților cetățenești ca și a parlamentului burghez * a ridicat în fața P.C.R. o sumă de greutăți de a căror înlăturare depindea în mare măsură viitorul întregii clase muncitoare. Pornind de la considerentul că cel mai eficient mijloc de întărire a legăturilor cu masele în acel moment îl reprezenta îmbinarea pricepută a posibilităților legale de luptă cu cele ilegale, P.C.R., concomitent cu intensificarea muncii ilegale, și-a îndreptat atenția asupra posibilităților legale de activitate existentă. În acest sens, la loc de frunte se situează munca depusă în sinul breslelor, organizații create în scopul subordonării clasei muncitoare politicii regimului de dictatură **, problemă pe care o vom urmări în rîndurile ce urmează.

Încă înainte de apariția legii breslelor, publicațiile de specialitate lăsau să se întrevadă intențiile regimului privitoare la viitoarele bresle ce aveau să rezulte din transformarea sindicatelor. Pline de semnificație sînt cele arătate în articolul *Problemele muncii* din „Revista muncii, sănătății și ocrotirilor sociale”, încă din luna iunie 1938: „La noi în țară regimul libertății sindicale totale a făcut în trecut posibil flagelul asociațiilor nenumărate... Noua constituție a țării noastre consacră liber-

* Vezi în acest sens N. N. Constantinescu, *Situația clasei muncitoare din România. 1914—1944*. Buc., Ed. pol., 1966, p. 347.

** A. Niri, *Istoricul unui tratat înrobitor*, Buc., Ed. științ., 1965, p. 268—269.

tatea unui sindicat unic, după tipul italian sau portughez... Degajat astfel de individualismul excesiv și de lupta politică de clasă, regimul muncii românești va trebui să meargă către promovarea muncii naționale, să aducă nu numai un spor de civilizație, de eficiență al energiei românești. El va trebui să aducă încrederea muncitorilor în instituțiile lor și ale țării, să aducă colaborarea fecundă a trei factori: statul, patronatul și muncitorimea¹.

Așadar, încă înainte de legea breslelor, pe baza constituției² carliste, dictatura regală arată modelul de inspirație a viitoarelor organizații muncitorești: corporațiile italiene, ca și scopul direct urmărit prin adoptarea lor: interzicerea luptei de clasă și transformarea lor în instrumente docile la îndemna claselor dominante.

Inițiarea breslelor a fost legiferată prin decretul-lege din 11 octombrie 1938³, care menționa că acestea „...au ca obiect studiul, apărarea și dezvoltarea intereselor profesionale, fără a urmări însă împărțirea de beneficii... Interesele profesionale sînt limitate prin însăși natura lor la acelea de ordin industrial, comercial, agricol, tehnic, economic, cultural și social”⁴. În continuare, legea prevedea că: „Recunoașterea personalității juridice a breslelor se face printr-un decret regal”⁵. Pe marginea legii breslelor, un comentator burghez trăgea concluzia că: „...atît libertatea individului față de asociație, cît și libertatea asociației față de stat au fost în mare parte înlăturate”⁶, iar unul din experții burghezi în problemele muncitorești, Trancu-Iași, alături de proiectul de lege asupra sindicatelor, din 1921 invitat să-și spună părerea, recunoștea că: „nașterea și desființarea breslelor sînt, în mod practic, în funcție de atitudinea puterii executive”⁷.

De altfel, majoritatea publicațiilor burgheze de specialitate ale timpului recunoșteau, fără echivoc, adevăratele scopuri ale legii breslelor. În articolul *Noua organizare a breslelor din România*⁸, se menționa că prin desființarea sindicatelor și adoptarea legii breslelor se urmărește: 1) Depolitizarea organizațiilor profesionale; 2) Adaptarea organizațiilor muncitorești la noul regim; 3) Comandamentul momentului; 4) Naționalizarea breslelor (împotriva cooperatiei internaționale a muncitorilor); 5) Concentrarea sindicală.

Încercările regimului de a acredita ideea că breslele nu sînt altceva decît adaptarea sindicatelor la noua organizare a statului reprezentată de dictatura regală au fost demascate de la început de P.C.R. Astfel, într-un document se subliniază că regimul „desființează sindicatele și le înlocuiește cu breslele cooperatiste, punînd în fruntea lor pe oamenii lui”⁹.

Unii lideri de dreapta ai P.S.D. și ai Confederației Generale a Muncii, respingînd chemarea P.C.R. de a face „zid în jurul sindicatelor”¹⁰, au ușurat măsura

¹ „Revista muncii, sănătății și ocrotirilor sociale”, an VI (1938), nr. 6 din 15 iunie 1938, p. 3—4.

² Vezi caracterizarea constituției carliste din 1938 în lucrarea *Dezvoltarea suprastructurii socialiste în România*, art. lui Al. Tănase, *Noua Constituție și dezvoltarea ideii patriotice*, Ed. pol., 1966, p. 372—373.

³ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 237 din 12 oct. 1938, p. 4846.

⁴ Idem.

⁵ Ibidem.

⁶ Gh. Tașcă, *Libertatea sindicală și legea breslelor*, în „Analele economice și statistice”, XXI (1938), nr. 11—12, p. 24—25.

⁷ G. Trancu-Iași, *Breslele*, în „Revista muncii, sănătății și ocrotirilor sociale”, an. VI (1938), nr. 11 (noiembr. — 6 dec.), p. 3—4.

⁸ „Revista muncii, sănătății și ocrotirilor sociale”, an VI, 1938, nr. 9—10, p. 3—5.

⁹ Documente privind demascarea caracterului reacționar, antipopular și anti-național al monarhiei (1922—1940), în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.”, nr. 6/1962, p. 147.

¹⁰ „Scînteia” din 15 februarie 1938.

guvernului dictaturii regale de desființare a sindicatelor. Dar, în momentul în care burghezia și moșierimea își intensificau ofensiva asupra nivelului de trai al clasei muncitoare, în momentul în care libertățile cetățenești erau sugrumate rind pe rind, P.C.R. nu putea să negligeze posibilitățile oferite de bresle pentru organizarea și conducerea luptelor muncitorimii.

Folosind creator indicația leninistă că „a nu lucra în cadrul sindicatelor reacționare înseamnă a lăsa masele muncitorești insuficient dezvoltate sau înapoiate sub influența șefilor reacționari, a agenților burgheziei, a aristocrației muncitorești”¹¹, P.C.R. a pus în fața membrilor săi sarcina de a pătrunde în bresle și de a le transforma din unelte ale reacțiunii în instrumente de luptă în slujba intereselor clasei muncitoare. Contrar afirmațiilor denigratorilor P.C.R., că luând inițiativa de a lucra în bresle, P.C.R. a făcut o concesie punctului de vedere oficial, desfășurarea ulterioară a evenimentelor a arătat că partidul a folosit de fapt singura alternativă valabilă, că hotărîrea sa n-a constituit un act concesiv, ci o adaptare înțeleaptă la situația impusă. Nu este de loc greu de imaginat care ar fi fost consecințele refuzului de a lucra în cadrul breslelor, în condițiile grele ale anilor 1938—1940.

Pe aceste considerente, în cele ce urmează, ne propunem să prezentăm succint unele aspecte legate de felul în care s-a făcut organizarea breslelor și câteva din rezultatele obținute de muncitorimea ieșeană sub conducerea P.C.R. în urma muncii desfășurate, aspecte și rezultate ce întregesc istoria noastră economică și politică din acești ani¹².

Pînă la apariția legii breslelor, syndicatele ieșene, în a căror conducere pre-cumpăneau elemente revoluționare, desfășuraseră o rodnică activitate. În 1938, cele mai active și mai bine organizate syndicate din Iași erau: 1) syndiculatul muncitorilor din industria textilă, îmbrăcăminte și pielărie; 2) syndiculatul muncitorilor din alimentație; 3) syndiculatul muncitorilor metalurgiști; 4) syndiculatul muncitorilor din industria lemnului; 5) syndiculatul muncitorilor din artele grafice. Activitatea lor era coordonată de „Comisia locală a syndicatelor profesioniste”. Specificul industriei ieșene consta în procentajul ridicat din întreprinderi textile. Aici lucra un mare număr de muncitori, din care majoritatea erau membri ai syndicatului textil. Syndiculatul textileștilor a avut o activitate deosebit de bogată în perioada anterioară adopțării legii breslelor. Din compunerea syndicatului textil făceau parte trei secții: secția textilă, croitori și cizmari¹³. Din documentele cercetate, rezultă că syndiculatul textil își ținea cu regularitate adunările, iar problemele dezbătute atingeau un înalt nivel revoluționar¹⁴.

Frecvențele fenomene de criză economică ca și instabilitatea politică internă influențau direct volumul producției întreprinderilor textile ieșene, care oscila de la o lună la alta, iar uneori cunoștea chiar faze de stagnare completă¹⁵. Oscilațiile producției au influențat starea șomajului și a salariilor, avînd partea lor de contribuție la adîncirea pauperizării muncitorilor. Așa, de exemplu, în ianuarie 1938, întreprinderea

¹¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., 1956, p. 36.

¹² Vezi, în acest sens, și articolele V. Arimia, *Folosirea breslelor de către P.C.R. în lupta împotriva dictaturii regale* din „Revista arhivelor”, nr. 1/1963 și Al. Savu, *Unele aspecte ale folosirii de către P.C.R. a breslelor în lupta împotriva dictaturii regale (1938—1940)*, în „Analele I.I.P., C.C. al P.C.R.” nr. 2/1963.

¹³ Arh. St. Iași, fond prefectură, dos. 4/1938, p. 14.

¹⁴ Arh. St. Iași, fond inspectorat de poliție a ținutului Prut, dos. 2, 1938, filele 53, 54.

¹⁵ Arh. St. Iași, fond prefectură, dos. 4/1938 (buletin informativ), f. 25; Pentru situația economică generală a țării vezi și lucrările *Din Istoria contemporană a României*, Ed. st., 1965 p. 78—79, 102—105, 226; *Studii privind Istoria economică a României*, Vol. I, Ed. Acad. Republicii Socialiste România, 1961, p. 307—308; *Studii și cercetări economice*, vol. I, I.S.E. București, art. lui I. Puia, *Întărirea dominației monopolurilor în industria României între anii 1934, 1940*, p. 172—184.

„Mars” dădea preaviz la 41 muncitori¹⁶. În februarie, „Țesătura mecanică” a dat preaviz la 15 muncitori¹⁷; „Bucovina” concedia 27 muncitori din 37 cîți avea¹⁸; „Nathan Wachtel” 20 din 114¹⁹; „Țesătura—Socola” a dat preaviz la 20 de muncitori²⁰; iar „Industria textilă” a concediat pe toți cei 70 de muncitori pe care îi avea²¹.

Începînd cu luna septembrie 1938, datorită înviorării artificiale economice, ca urmare a creșterii comenzilor militare, situația avea un alt aspect în privința volumului producției și a numărului de ore prestate de muncitorii din unele întreprinderi. De pildă, muncitorii de la „Saperstein” se agitau fiindcă erau siliți să lucreze cîte 10 ore pe zi²². La „Fabrica textilă polonă”, în luna septembrie 1938 se lucra pînă la 16 ore pe zi²³. Înviorearea a fost însă de scurtă durată și n-a cuprins decît o parte din întreprinderile textile ieșene. La 26 septembrie, în afară de unele fabrici, nu mai lucrau nici atelierele de croitorie „Ascania”, „Glantz” și „Sarcon”²⁴. Tot acum, în ordinea de zi a unei ședințe ținută de Comisia locală a sindicatelor este menționată din nou problema șomajului, ceea ce constituie un alt indiciu al agravării situației²⁵. Pînă la sfîrșitul anului, nivelul general al producției textile ieșene rămîne scăzut. Majoritatea fabricilor lucrau doar cîte 6 ore pe zi²⁶. Patronii încălcau contractele colective de muncă și concediau o mare parte de muncitori²⁷.

La 20 ianuarie 1938, muncitorii fabricii textile „Porechy”, în număr de 300, au declarat grevă nemulțumiți de salariile derizorii, care variau între 32—48 lei pe zi²⁸. Din aceeași cauză, muncitorii de la „Text—Apret” au cerut, în august 1938, majorarea salariilor cu 30%. Cererea fiind respinsă, muncitorii, în număr de 120, au declarat grevă²⁹. În urma tratativelor purtate cu patronii, după 10 zile de grevă, muncitorii au obținut satisfacerea următoarelor revendicări: a) ziua de lucru reconfirmată la 8 ore; b) salariile au fost sporite cu 50% pentru echipele de zi și cu 100% pentru echipele de noapte; c) îmbunătățirea măsurilor de igienă; d) încheierea unui contract colectiv de muncă pe timp de 6 luni. Greva a încetat la 10 august³⁰.

La 28 august, muncitorii întreprinderii textile „Soie Text” au declarat grevă în urma refuzului patronului de a reînnoi contractul colectiv de muncă. După o săptămînă de grevă, victoria a fost de partea muncitorilor, care au obținut încheierea contractului colectiv și sporirea salariilor³¹.

Mai puțin dîrză a fost linia imprimată luptei pentru revendicările profesionale de către sindicatul lucrătorilor din alimentație, în a cărui conducere figurau unele elemente șovăielnice. Totuși, în cadrul acestuia o muncă superior organizată a dus colectivul muncitorilor brutari.

Ceea ce întreținea o vie agitație în rîndurile muncitorilor din alimentație — în majoritate brutari — era nesatisfacerea unor vechi revendicări economice, printre

¹⁶ „Chemarea” din 16 ianuarie 1938.

¹⁷ „Chemarea” din 10 februarie 1938.

¹⁸ Arh. St. Iași, fond inspectoratul de poliție a ținutului Prut, dos. 5 (Darea de seamă generală) fila 48.

¹⁹ Arh. St. Iași, fond inspect. de poliție a ținutului Prut, dos. 5 (dare de seamă generală), fila 48.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² Arh. St. Iași, Fond prefectură, dos. 4/1938, fila 9.

²³ Ibidem, fila 14.

²⁴ Ibidem, fila 33.

²⁵ Ibidem, fila 31.

²⁶ Ibidem, fila 40.

²⁷ Ibidem.

²⁸ „Chemarea” din 29 ianuarie 1938.

²⁹ Arh. St. Iași, Fond prefect. dos. 4/1938, fila 6.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem, fila 8.

care: a) nerespectarea de către patroni a hotărârii comune de a suspenda lucrul de noapte în brutării; b) lipsa unui contract colectiv de muncă; c) faptul că muncitorilor brutari șomeri nu li se dădea posibilitatea să lucreze prin rotație³². Din ianuarie și pînă în august, conflictul a evoluat pe calea tratativelor neizbutite. În august, muncitorii brutari, conștienți de ineficacitatea tratativelor, au hotărât să declare grevă. Impotriva lor însă s-a ridicat puternic intervenția autorităților, care i-au amenințat pe muncitori cu trimiterea în fața Curții Marțiale dacă vor înceta lucrul³³. În cadrul aceluiași sindicat, o luptă hotărâtă se manifestă din partea muncitorilor mezeleri împotriva patronilor pentru salarii mai ridicate, condiții ome-nesti de lucru, contract colectiv de lucru³⁴ etc.

O situație asemănătoare există și în rîndul metalurgiştilor. În martie 1939, Întreprinderea „Progresul industriei metalice” lucra numai două zile pe săptămînă³⁵, în timp ce în luna septembrie, în alte întreprinderi, muncitorii lucrau cîte 12 ore pe zi³⁶. Șomajul, scumpirea crescîndă a articolelor de primă necesitate, lipsa concediilor de odihnă — au fost probleme inserate în ordinea de zi a mai tuturor ședințelor sindicatului respectiv. În septembrie 1938, Comitetul de conducere al sindica-tului metalurgiştilor aprecia că trebuie întărită munca pentru atragerea în sindicat a tuturor muncitorilor și pentru întărirea capacității de luptă a acestei organizații profesionale³⁷. Din sindicatul metalurgiştilor făceau parte și muncitorii Ateliereilor C.F.R. Nicolina. Condițiile grele de viață generau în rîndul lor o stare de permanență nemulțumire. Ținînd seama de cele întîmplate în ianuarie—februarie 1933, autoritățile centrale și locale au manifestat o grijă deosebită față de dinșii. Prin foaia oficială C.F.R. nr. 1007 din ianuarie 1938 „se interzice tuturor funcționarilor, meseriașilor și lucrătorilor C.F.R., individual, precum și tuturor asociațiilor de personal C.F.R., orice manifestație de politică militantă, de orice formă și în favoarea oricărui partid sau grupare politică”³⁸. După indicațiile siguranței, Direcția ateliere-lor C.F.R. Nicolina a trecut la transferarea muncitorilor suspectați ca membri sau ca simpatizanți ai P.C.R., a vechilor militanți din sindicatele unitare, precum și a tuturor aceluia care au avut un rol activ în timpul luptelor muncitorești premergă-toare anului 1938, în alte centre feroviare, urmărindu-se izolarea lor. Astfel, în februarie 1938, 12 muncitori din Atelierele C. F. R. Pașcani, au fost mutați „disciplinar” la Oravița, Simeria și Satu Mare pentru că „... au avut atitudini pro-vocatoare cu ocazia unei serbări date de sindicat în 1937, purtînd pancarde cu lo-zinci comuniste”³⁹.

În ciuda tuturor măsurilor luate de Direcție și de Siguranță, muncitorii cefe-riști au continuat lupta participînd la numeroase acțiuni revendicative inițiate de sindicatul metalurgiştilor⁴⁰.

Sindicatul muncitorilor din industria lemnului a avut o activitate relativ redusă, datorită, pe de o parte, numărului mic de muncitori ocupați în această ramură, iar pe de altă parte, împrăstierii lor într-un număr relativ mare de ateliere care aveau cel mult 8—10 muncitori. Nemulțumirile și frămîntările semnalate în rîndul muncito-

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem, fila 70.

³⁵ Arhiva Centrală a Inst. de ist. a partidului C.C. al P.M.R. (în continuare se va citi: A.C.I.I.P.) dos. 6191—75, fila 48.

³⁶ Arh. St. Iași Fond Prefect. dos. 4/1938, fila 10.

³⁷ Arh. St., Fond prefect., dos. 4/1938, filă 16 și A.C.I.E.P., Fond. 1, dos. 21, vol. 13, fila 415.

³⁸ Arh. Atel. C.F.R., Pașcani, dos. neinventariat, fila 38.

³⁹ Ibidem, fila 14.

⁴⁰ Arh. St. Iași, Fond prefect. de poliție al ținutului Prut, dos. 6/1938, fila 80.

rilor lemnari erau determinate de salariile excesiv de mici, dar mai ales de spectrul șomajului⁴¹.

Sintetizând principalele aspecte ale activității depuse de sindicatele ieșene în anul 1938, rezultă că în centrul atenției lor au stat probleme ca: îmbunătățirea permanență a activității sindicale; șomajul; îmbunătățirea salarizării muncitorilor; reglementarea orelor de lucru, care uneori depășeau 8 ore, iar alteori ajungeau sub limită; obținerea de concedii plătite; îmbunătățirea condițiilor sanitare de lucru; reglementarea impozitelor pe salarii în favoarea muncitorilor; impunerea unui tratament uman pe timpul lucrului; asigurarea asistenței sociale pentru muncitori; ocrotirea femeilor și minorilor angajați în fabrici; reglementarea orelor de lucru pentru ucenici; înlăturarea sistemului de amenzi arbitrare aplicat de patroni; ridicarea intelectuală și politică a muncitorilor; supravegherea respectării de către patroni a contractelor colective de muncă; organizarea și susținerea grevelor; dirijarea tratatelor cu patronii în timpul conflictelor de muncă.

Așadar, momentul adoptării legii breslelor a găsit sindicatele ieșene în plină luptă pentru impunerea revendicărilor muncitorești, luptă în care se obținuseră multe succese. Cuvîntul de ordine dat de P.C.R., în noua situație, comuniștilor de a pătrunde în bresle pentru a nu lăsa masele muncitorești sub influența politicii guvernamentale, a găsit ecou și în rîndurile muncitorimii ieșene. A fost începută acțiunea de organizare a breslelor. Sub directa îndrumare a regionalei P.C.R. Moldova, cadrele revoluționare din conducerea vechilor sindicate au înțeles că trebuie să se folosească de unele prevederi ale noii legiuri. Acțiunea de organizare în bresle a fost lărgită, în tot Ținutul Prut. La 30 noiembrie 1938, muncitorii textiliști au ales, în cadrul unei adunări generale, comitetul de conducere a breslei⁴².

Probleme deosebit de grele a avut de rezolvat comitetul de conducere a sindicatului muncitorilor metalurgiști. Întrucît legea prevedea că dreptul de înscriere în aceeași breaslă revine numai muncitorilor dintr-o singură ramură de producție sau muncitorilor care exercită profesii similare, Comitetul de conducere a sindicatului metalurgiștilor a luat hotărîrea de a nu înscrie în breasla metalurgiștilor nou creată și pe muncitorii metalurgiști din Atelierele C.F.R. Nicolina⁴³. Era evident că această prevedere a legii urmărea divizarea muncitorilor din cadrul aceleiași întreprinderi pe ocupații. Cu toate acestea, Direcțiunea Atelierele C.F.R. Nicolina, sub pretext că în timpul producției muncitorii sînt trecuți de la o secție la alta în funcție de necesitățile momentului și că nu există deci profesii stabile în cadrul Atelierele Nicolina, a încercat să îngreueze înscrierea muncitorilor metalurgiști de la Nicolina în breasla metalurgiștilor⁴⁴. Îndărătul acestei încercări se ascundea intenția Direcțiunii Atelierele de a constitui breasla muncitorilor metalurgiști în jurul secției respective din cadrul Atelierele Nicolina, sub conducerea uneltor Direcțiunii, ceea ce i-ar fi dat posibilitatea imixțiunii directe în programul și activitatea breslei⁴⁵. Cu toate presiunile și manevrele de care s-a folosit, Direcțiunea n-a izbutit să-și pună în aplicare planul. Poziția fermă a muncitorilor de la Nicolina a dejucat în cele din urmă încercarea direcției. Aceștia au obținut dreptul de a se înscrie în

⁴¹ În luna septembrie 1938, prin sistarea aproape totală a comenzilor de mobilă, patronii au concediat aproape 50% din totalul de muncitori (Arh. St. Iași, Fond Prefect. dos. 4/1938, fila 29).

⁴² Arh. St. Iași, Fond. prefect., dos. 4/1938, fila 97.

⁴³ Ibidem, fila 76.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Într-o notă adresată Siguranței Iași, Direcțiunea At. C.F.R. Nicolina arată că: „poziția noastră față de breasla metalurgiștilor își are rostul său, fiind dictată de dorința de a nu lăsa pe muncitori la discreția comuniștilor... pentru ca cele petrecute în anii anteriori să nu se mai repete” (Arhiva Dir. Reg. C.F.R. Iași, dos. neinventariat, fila 22).

breasla muncitorilor metalurgiști, în a cărei conducere fuseseră alese unele elemente devotate clasei muncitoare⁴⁶.

În cursul lunii decembrie 1938, s-au constituit în bresle și muncitorii tipografi și muncitorii din industria lemnului⁴⁷. Tot spre sfârșitul anului 1938, se organizează primele bresle ale funcționarilor particulari din Iași, Bacău, Botoșani, Roman, iar în celelalte orașe din Moldova acțiunea de organizare s-a prelungit pînă în primele luni ale anului⁴⁸. Noua conducere a breslelor cuprindea pe mulți dintre conducătorii vechilor sindicate, clemente revoluționare care se remarcaseră cu prilejul luptelor purtate de muncitorimea ieșeană în anii anteriori⁴⁹. Acest fapt constituie o dovadă a încrederii de care se bucurau comuniștii în ochii maselor și reprezintă un prim succes al politicii P.C.R. de transformare a breslelor în organizații legale de luptă în slujba intereselor clasei muncitoare.

Folosindu-se de prevederea legii care stipula că breslele trebuie să fie unice pe unitatea administrativă numită „ținut”, Comisia locală a breslelor a avut ca preocupare permanentă realizarea unității muncitorești în întregul ținut Prut, care cuprindea o bună parte din județele Moldovei. Iașul a devenit un centru cu puternice legături în toate orașele ținutului, unde breslele aveau dreptul să înființeze secțiuni.

Începutul anului 1939 găsește muncitorimea din Iași și din celelalte localități ale ținutului Prut în plină luptă de organizare și consolidare a breslelor. La 10 ianuarie 1939 hotărâsc constituirea în breaslă muncitorii zidari, vopsitori și hornari⁵⁰. La aceeași dată muncitorii din industria de ape gazoase se constituie într-o secție afiliată breslei muncitorilor din alimentație⁵¹. În februarie 1939, delegații muncitorilor constructori, întruniți în adunarea generală, înființează breasla muncitorilor constructori⁵². Împotriva acestui curent de organizare, dar mai ales împotriva tendinței muncitorilor de a alege în conducerea breslelor pe conducătorii revoluționari din vechile sindicate, autoritățile încep să ridice tot mai multe piedici. La Camera de muncă se intenționa organizarea unor bresle separate, conduse de foști spărgători de grevă, instrumente ale patronilor⁵³. La uzina de tramvaie, unul din uneltele Direcțiunii publică în presa locală un atac calomnios la adresa conducerii breslei muncitorilor metalurgiști, uzind de vechea însinurare că breasla este condusă de comuniști și încercînd, totodată, să strângă adeziuni pentru un comitet condus de el. Încercarea lui însă a eșuat⁵⁴.

Unul din aspectele principale ale opoziției autorităților locale față de conducerea revoluționară a breslelor și de afluența extrem de mare a muncitorilor spre breslele constituite pe nucleele vechilor sindicate, a fost înființarea de bresle paralele. În martie 1939 existau, pe lângă Camera de Muncă din Iași, bresle paralele, tardiv înființate, însă numeroase: breasla metalurgiștilor, breasla textiliștilor, breasla constructorilor⁵⁵. Aceste bresle au întreprins o campanie de calomnii împotriva breslelor cu adevărat muncitorești și au adresat numeroase proteste Consiliului de Miniștri, Ministerului Muncii, rezidentului regal al ținutului Prut și Inspectoratului de

⁴⁶ Arh. St. Iași, Fond. Prefect., dos. 4/1938, fila 82.

⁴⁷ Ibidem, fila 75.

⁴⁸ Arh. St. Iași, fond. Inspect. Poliție al Ținut. Prut, dos. 6/1938, fila 37.

⁴⁹ În unele note informative ale Siguranței se menționează că „muncitorii au ales în conducerea breslelor fără discernămint, aceleași elemente compromise de stînga, care au figurat în cond. vechilor sindic.” fila 43.

⁵⁰ Arh. St. Iași, Fond. Rezidență Prut, dos. 1078, fila 9.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Arh. St. Iași, Fond. Rezidență Prut, dos. 1078, fila 16.

⁵³ Arh. St. Iași, Fond. Rezidență Prut, dos. 1087, fila 3.

⁵⁴ „Scinteia”, an IX (1939), nr. 15—16 (105—106) din 24 ianuarie 1939.

⁵⁵ A.C.I.L.P. dos. 6191—75, fila 6—7.

poliție Iași, cerind desființarea breslelor muncitorești, „...foste sindicate muncitorești, care peste noapte s-au transformat în bresle, având aceeași componentă și conducători”⁵⁶.

Campania dusă de breslele reacționare de la Camera de Muncă, pentru recunoașterea personalității lor juridice, n-a avut rezultat practic. De altfel, din punct de vedere numeric, raportul de forțe era net în favoarea breslelor revoluționare. Ele numărau peste 4 500 de membri în aprilie 1939, în timp ce grupul de la Camera de Muncă avea înscriși doar 700 de membri⁵⁷. Abia în iulie 1939, grupul de la Camera de Muncă a înțeles că activitatea sa fracționistă este lipsită de izbindă, s-a autodizolvat⁵⁸.

Constatănd succesele organizatorice obținute, ne putem da seama că dictatura regală n-a reușit să prefacă organizațiile profesionale ale muncitorimii în „organe ale armoniei claselor”, ci — așa după cum arăta presa de partid — „breslele și-au păstrat caracterul lor firesc de luptă de clasă”⁵⁹. Insușindu-și chemarea: „pătrunderea în bresle și transformarea lor în organe de luptă”, elementele cele mai revoluționare din sinul clasei muncitoare, în frunte cu comuniștii, au pornit o largă mișcare organizatorică, împletind organizarea în breaslă cu acțiunile pentru cîștigarea revendicărilor economice. În centrele importante a luat naștere un puternic curent de organizare a cărui explicație o găsim în faptul că muncitorimea era decisă să nu permită ca sindicatele transformate în bresle să devină unelte ale dictaturii regale⁶⁰.

Ca răspuns la politica guvernării carliste, pe lângă activitatea de luptă și organizare economică, breslele din crașul Iași la fel ca și celelalte din restul țării, au contribuit și la dezvoltarea spiritului antifascist, potrivit expansiunii Reichului fascist în economia și politica țării. O dovadă este și concreta manifestare de la 1 mai, cînd, în loc să se manifeste, așa cum doreau clasele conducătoare, „spiritul armoniei de clasă”, s-a manifestat împotriva pactului economic germano-român (încheiat la 23 martie 1939), împotriva lipsei de drepturi și pentru front popular⁶¹.

Începînd cu luna mai 1939, imixtiunea statului în conducerea și organizarea breslelor sporește. La Congresul breslelor, care s-a ținut la 1 mai, politica de mină

⁵⁶ A.C.I.I.P. dos. 6225—81, fila 23.

⁵⁷ Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a P.C.R., Ds. 6191—75, p. 192.

⁵⁸ La sfîrșitul lunii iunie 1939 Iașul avea 10 bresle cu personalitate juridică recunoscută, iar acestea la rîndul lor aveau secții în aproape toate orașele ținutului Prut. Ele erau:

- 1) Breasla muncitorilor metalurgiști și electricieni.
- 2) Breasla muncitorilor din industria textilă și îmbrăcăminte.
- 3) Breasla muncitorilor din industria lemnului.
- 4) Breasla muncitorilor în arte grafice.
- 5) Breasla muncitorilor din industria alimentară.
- 6) Breasla muncitorilor din industria pielărie și încălțăminte.
- 7) Breasla lucrătorilor salariați igienă.
- 8) Breasla muncitorilor din manufactură de tutun.
- 9) Breasla funcționarilor particulari.
- 10) Breasla voiajorilor comerciali.

În curs de recunoaștere:

- 1) Breasla lucrăt. ospătari și asimilați, C.A.C.I.I.P., ds. 6191—75.
- 2) Breslele meseriașilor patroni în număr de 8 existau separat.

⁵⁹ „Scînteia”, an. IX (1939), nr. 20 (110) din 1 iunie 1939, p. 3.

⁶⁰ „Lupta de clasă”, an. XX (1939), nr. 6 din august 1939, p. 23.

⁶¹ În acest sens, vezi „Scînteia”, nr. 20 (110) din 1 iunie 1939, articolul *Demonstrația antifascistă de 1 mai 1939*; De asemenea vezi amănunte în lucrarea lui A. Niri, *Istoricul unui tratat înrobitor*, Ed. științ. 1965, p. 268—274; *Momente din Istoria poporului român*, Ed. pol., 1965, p. 138—140.

forte dusă de guvern s-a manifestat în mod evident. După cum aprecia revista „Lupta de clasă”, „istoria mișcării muncitorești nu cunoaște un fapt identic, cînd un guvern să ia parte activă și conducătoare la un congres sindical, urmînd să impună voința marilor capitaluri⁶². După acest congres, în iunie, Uniunea Generală a breslelor, pe linia ofensivei antimuncitorești, făcea cunoscut breslelor din Iași că unii muncitori urmează să fie îndepărtați de la conducere pentru motivul că deși activează în organizații muncitorești cu programe noi, nu renunță totuși la acțiunea de îndrumare a muncitorilor în spiritul programului P.C.R., pe care au dus-o în fostele sindicate muncitorești⁶³.

Impotriva acestei hotărîri arbitrare, întreaga masă a muncitorimii ieșene, încadrată în bresle, a protestat hotărît, arătînd că nu se va admite cu nici un preț anularea alegerii făcute. Poziția fermă a muncitorilor a împiedicat înlocuirea plănuită de forurile conducătoare ale breslelor⁶⁴.

O altă măsură luată de guvern a fost aceea de a nu mai permite, începînd cu 1-ua septembrie 1939, adunări de breaslă fără prealabila autorizație a organelor militare și polițienesti din localitățile respective. Pentru a-și putea ține adunările, breslele din Iași trebuiau să capete autorizația Corpului IV Armată⁶⁵. Atitudinea dură a regimului față de o organizație creată din inițiativa sa proprie, probează falimentul politicii de subordonare a intereselor clasei muncitoare marelui capital, scoțînd totodată în relief justetea tacticii adoptată de P.C.R. și succesele obținute prin aplicarea ei.

Cu toate aceste greutăți, lupta desfășurată de muncitorimea ieșeană încadrată în bresle s-a menținut la un nivel ridicat. O activitate deosebit de rodnică a desfășurat breasla muncitorilor din industria textilă și îmbrăcăminte. Principalul mobil al revendicărilor economice susținute de această breaslă a fost salariul, 8 ore de lucru, condiții mai bune de muncă, săptămîna de lucru de 6 zile.

Și în 1939, producția întreprinderilor textile ieșene urmează o linie sinuoasă. În mai, la „Tintex”, se lucra doar 4—5 ore pe zi⁶⁶. La începutul lui septembrie, aproape toate întreprinderile lucrau un număr redus de ore. „Industria casnică” lucra 5 ore pe zi⁶⁷, „Text-Apret” și „Sortimentul” lucrau 6 ore pe zi⁶⁸, „Wagler”, „Anglo-Română”, „Moldova”, „Româno-Elvețiană” și „Țesătura ieșeană” lucrau între 4—8 ore pe zi, cinci zile pe săptămînă⁶⁹. „Perfecțiunea” redusese lucrul la 3 zile pe săptămînă⁷⁰. E lesne de înțeles că diminuarea producției a dus în chip nemijlocit la scăderea salariilor. Incertitudinea posibilității de a avea de lucru, de la o săptămînă la alta, de la o zi la alta, sporea nemulțumirile muncitorilor.

Sînt dese cazurile cînd muncitorii erau insultați și loviți. Amenzile împingeau scăderea salariilor pînă la 30—35 lei pe zi. Pentru a nu acorda concedii de odihnă, patronii unor fabrici ca „Saperstein”, „Concorda” ș.a. concediau muncitorii angajînd în locul lor muncitori din alte regiuni și fără vechime⁷¹.

Lupta pentru săptămîna de 6 zile lucrătoare, 8 ore pe zi și sporirea salariilor este dusă intens. La fabrica „Wexler”, succesul este de partea muncitorilor. La fabrica de tricoteje „Neustadth et Comp.”, la „Text-Apret”, la „Italia”, la „Manar” și la „Industria ieșeană”, lupta pentru mărirea salariilor era împletită cu lupta pen-

⁶² „Lupta de clasă”, an X (1939), nr. 6, aug. 1939, p. 9.

⁶³ Arh. St. Iași, Fond Rezidenței Prut, ds. 28/1939, p. 123.

⁶⁴ Arh. St. Iași, Fond Rezidenței Prut, ds. 28/1939, p. 89.

⁶⁵ Arh. St. Iași, Fond Rezidenței Prut, ds. 28/1939, p. 192.

⁶⁶ Arh. Centrală a Institutului de Ist. P.C.R., ds. 6191—75, p. 233.

⁶⁷ Arh. St. Iași, Fond Rezidenței Prut, ds. 28/1939 p.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Arh. St. Iași, Fond Rezidenței Prut, ds. 28/1939, p. 80.

tru asigurarea zilei de muncă de 8 ore și pentru încheierea contractelor colective de muncă⁷².

Amploarea luată de lupta muncitorilor organizați în bresle pentru cîștigarea revendicărilor este ilustrată și de faptul că, numai în cursul lunii iulie 1939, existau conflicte de muncă la un număr de 10 întreprinderi textile⁷³. Toate aceste conflicte s-au încheiat în favoarea muncitorilor, care au obținut sporirea salariilor și contracte colective de muncă⁷⁴. Nu puține au fost cazurile, însă, cînd muncitorii, neputînd obține rezolvarea conflictelor de muncă pe calea tratativelor, au declarat greve. Un astfel de exemplu ni-l oferă cele petrecute la fabrica „Textila”. În martie 1939, direcția fabricii luase hotărîrea de a reduce salariile muncitorilor cu 10%, sub pretext că materia primă s-a scumpit. Breasla muncitorilor textiliști a căutat să rezolve conflictul prin tratative. Acestea însă au eșuat. În fața acestei situații, cei aproape 1 000 de muncitori ai fabricii, au declarat grevă reușind să obțină anularea deciziei după 3 zile de luptă⁷⁵.

La 4 august, muncitorii fabricii de tricotaje „Neustadt et Comp” au intrat în grevă, determinați de refuzul categoric al patronilor de a le lua în considerație cererile legitime. Greva de la „Neustadt” constituie un exemplu ilustrativ al clarificării rolului breslelor ieșene în lupta economică a muncitorilor textiliști. Conflictul a început în momentul cînd breasla muncitorilor din Industria textilă și îmbrăcăminte, recunoscută ca persoană juridică, a înaintat direcției fabricii un memoriu prin care muncitorii cereau următoarele:

Spor de salariu 40 la sută.

Asigurarea unui minim de salariu pentru 8 ore de muncă între 60—80 lei.

Nimeni să nu fie concediat din cauza lipsei de lucru.

Lucrul se va împărți prin rotație.

Nimeni să nu fie concediat din cauza conflictelor de muncă.

Muncitorii noi angajați să fie primiți în aceleași condițiuni.

Acordarea concediilor de odihnă.

Respectarea demnității omenești.

Plata integrală a orelor suplimentare de lucru.

Abolirea sistemului amenzilor arbitrare.

Revizuirea salariilor din 3 în 3 luni.

Recunoașterea de către patroni a împuternicirilor acordate de muncitori reprezentanților lor la tratative⁷⁶.

Patronii au respins inițial memoriul. A urmat apoi greva care avea să dureze peste 2 săptămîni. La sediul breslelor s-a organizat ajutorarea greviștilor; muncitorii de la „Textila—Copou” au colectat 1300 lei, cei de la „Tex—Aprêt” și de la „Wexler” procedînd la fel⁷⁷. Începînd cu data de 10 august, greviștii au primit la sediul breslelor hrana necesară, iar cei care aveau familii și ajutoare bănești⁷⁸. Solidaritatea manifestată cu acest prilej este emoționantă. La rîndul lor, patronii, încurajați de autorități, au angajat noi muncitori încercînd să restabilească potențialul forței de muncă din întreprindere. Pe muncitorii greviști i-au concediat cu preaviz. Demn de remarcat este faptul că printre greviști nu s-a găsit nici unul care să consimtă la reluarea lucrului și la trădarea luptei⁷⁹. La începutul lunii septembrie, fabrica continua lucrul cu cîte 48 de muncitori noi angajați⁸⁰.

⁷² Ibidem, p. 113, 146 și 3242.

⁷³ Arhiva Centrală a Inst. de Istorie P.C.R., ds. 6191—75, p. 151.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Arh. St. Iași, Fond Rezidenței Prut, ds. 28/1939, p. 259.

⁷⁶ Arh. St. Iași, Fond Rezidenței Prut, ds. 28/1939, p. 151—153.

⁷⁷ Ibidem, p. 149.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Ibidem, p. 209.

În fața acestei situații, breasla textiliștilor a adoptat tactica de a atrage pe mulți angajați în grevă. Comuniștii din conducerea breslei au explicat cu răbdare muncitorilor noi angajați că lupta greviștilor este și trebuie să fie propria lor luptă; că sentimentul solidarității de clasă, conștiința lor de muncitori, trebuie să le dicteze încetarea lucrului și alăturarea de restul tovarășilor lor de muncă. Acțiunea aceasta a dat rezultate. După 4 zile de lucru, noii angajați s-au alăturat greviștilor⁸¹. Trebuie menționat faptul că majoritatea noilor angajați proveneau din rândurile șomerilor, fiind deci oameni care de multă vreme erau în căutare de lucru. De aceea, părăsirea lucrului și trecerea de partea greviștilor a constituit un succes politic remarcabil al greviștilor.

Puși în fața unei situații cu totul neprevăzută, patronii au fost siliți să accepte revendicările greviștilor⁸². Victoria muncitorilor de la „Neustadt et Comp.” în lupta cu patronii demonstrează că în rândul muncitorilor din Iași spiritul de combativitate revoluționară s-a menținut ridicat, cu toate presiunile exercitate de aparatul represiv al regimului dictaturii regale. Pe de altă parte, ea ilustrează o capacitatea organizatorică deosebită a breslei muncitorilor textiliști, în fruntea căreia se aflau comuniștii. Succesul muncitorilor de la „Neustadt et Comp.” a constituit un stimulent moral pentru muncitorii altor întreprinderi textile. La 23 august, muncitorii fiabricii „Industria casnică” au refuzat să intre la lucru pînă cînd patronii nu au acceptat să le mărească salariile și să încheie un contract colectiv de muncă⁸³. Poziția lor hotărîită le-a asigurat satisfacerea acestor revendicări⁸⁴.

Din cele 58 întreprinderi textile ieșene, număr în care, desigur, sînt cuprinse și întreprinderile foarte mici, în aproximativ o treime au existat — numai în lunile iulie și august — puternice mișcări revendicative, unele încheiate prin greve, care au dus, în majoritatea cazurilor, la satisfacerea cererilor formulate⁸⁵.

O activitate relativ intensă a avut breasla muncitorilor din industria de pielărie și încălțăminte. Principala revendicare a muncitorilor pielari era majorarea salariilor. Începînd cu protestele și terminînd cu grevele, muncitorii pielari au parcurs toate formele de luptă pentru cîștigarea drepturilor lor. Dintre acestea, în mod deosebit, se impune atenției greva de la tăbăcăria „Weinstoch et Comp.” izbucnită la 28 august 1939, ca urmare a nerespectării promisiunilor făcute de patroni de a majora salariile tuturor categoriilor de muncitori angajați în întreprindere⁸⁶. În timpul celor 6 zile de grevă, muncitorii de la „Weinstoch et Comp.” au primit sprijinul material al Comisiei locale a breslelor. La sediul breslelor li se dădea hrană rece dimineața și mîncare caldă la prînz, iar familiile lor au primit ajutoare bănești⁸⁷.

Deosebit de grea este situația muncitorilor din industria lemnului. Datorită rîspîndirii lor într-o sumedenie de ateliere foarte mici cu 2,3 și 4 muncitori, ei nu puteau beneficia de legea referitoare la fixarea salariilor minimale aceasta fiind aplicabilă numai în atelierele cu peste 5 muncitori⁸⁸. În unele ateliere orele de lucru se prelungeau pînă la 11 noaptea, iar repausul duminical, cu puține excepții,

⁸¹ Arh. St. Iași, Fond Rezidenței Prut, ds. 1070, p. 83.

⁸² Ibidem, p. 85.

⁸³ Arh. St. Iași, Fond Rezidenței Prut, ds. 28/1939, p. 155.

⁸⁴ Ibidem,

⁸⁵ Arh. St. Iași, Fond Rezidenței Prut, dos. 1070, p. 17.

⁸⁶ Arh. Centrală a Inst. de Ist. P.C.R., București, ds. 6225—81, p. 44.

⁸⁷ Arh. St. Iași, Fond Rezidenței Prut, ds. 28/1939, p. 345.

⁸⁸ Ibidem, p. 337.

nu era respectat⁸⁹. Slaba concentrare numerică, conjugată uneori cu lipsa de inițiativă a unor conducători, a făcut ca lupta revendicativă a breslei muncitorilor din industria lemnului din Iași să nu depășească forma protestelor scrise.

Pentru întregirea tabloului luptei muncitorimii ieșene din acel an, e nevoie să mai urmărim activitatea și situația muncitorilor de la C.F.R., care prezintă unele particularități. Încă din anii anteriori, Direcția Generală C.F.R. interzisese muncitorilor cefești să se înscrie și să activeze în organizațiile profesionale. În 1938 a fost dizolvată Federația Asociațiilor Profesionale C.F.R., care reunea asociațiile profesionale ale celorlalte categorii de salariați C.F.R., deși activitatea se menține tot timpul pe tărîm strict legal. Dintre acestea, doar „tracțiunile”, asociație a mecanicilor de locomotive, își continua activitatea pe plan local. Celelalte, ca „Cercul focarului”, a fochiștilor, „Depoul C.F.R.” locomotive, „Material rulant”, a personalului serviciilor de revizie, „Stația”, a personalului inferior de mișcare, „Nivel—metru” a personalului de întreținere, „Inginerii C.F.R.”, a inginerilor din serviciile C.F.R., „Titrații”, „Balans-metru”, „Desenatorii C.F.R.”, „Tele-bloc”, în urma persecuțiilor repetate, își întrerupseseră aproape complet orice fel de activitate⁹⁰.

Muncitorilor din ateliere li s-a interzis înscrierea în bresle⁹¹. O amănunțită relatare a situației de la Atelierele Nicolina făcea „Scînteia”⁹² în rubrica „Frontul muncii”. Durata zilei muncă varia între 9—10 ore pe zi. Condițiile de lucru erau imposibile. La secția a II-a vagonaj, „Iarna și vara se lucrează sub cerul liber. De aceea, munca este supusă la diferite întreruperi iar muncitorii... se îmbolnăvesc adeseori”. La secția a III-a turnătorie, „muncitorii se îmbolnăvesc de boli de plămîni, căci lipsesc cu totul ventilatoarele. Unii devin schilози din cauza accidentelor”. La strungărie se lucra în hale friguroase. Fierăria era numită „Iadul de la Nicolina”. Ea nu avea decît un singur ventilator. Fumul și căldura infernală, geamurile sparte, făceau ca cei de la fierărie să se îmbolnăvească de oftică, de ochi și de alte boli. La cazangerie, „lucrătorii își pierd auzul”.

În privința retribuției muncii, ea era de 14 lei pe oră la cazangerie, 13 lei la montaj, 10 lei la strungărie și 6 lei la ora de lucru a muncitorilor hamali, care — deși necalificați — efectuau cele mai grele operații. „La fiecare plată — scria „Scînteia” — administrația aplică impozite. În mod samavolnic ți se reține pentru bilete în folosul fanfarei, pentru societatea „Muncă și voie bună”, pentru mitinguri, baluri și pentru cîte și mai cîte. Reținerile sînt obligatorii. „Scînteia” sublinia faptul că în ateliere mai există și altă secție: secția teroare... „care se compune din jandarmi”. În afara jandarmilor, direcțiunea folosea ca unelte, pentru „menținerea ordinei”, pe unii maiștri, care „terorizează ca niște zbiri pe lucrători”.

În încheiere, articolul citat făcea următorul apel către muncitori: „Muncitori cefești de la Nicolina! E timpul să trecem la o serioasă organizare. Numai prin organizare și luptă solidară vom putea recuceri drepturile răpitate...”. Împotriva acestei linii, în mai 1939, Direcțiunea Generală C.F.R. înștiința Ministerul de Interne că s-a hotărît să nu se mai aprobe în anul curent nici o adunare generală, congres etc. ale asociațiilor profesionale C.F.R.”⁹³.

În iulie, printre cefești se agita chestiunea organizării lor în bresle. Ideea aparținea — după aprecierea Inspectoratului de poliție al ținutului Prut, — „conducerii breslei muncitorilor metalurgiști, conducere în care majoritatea este acapa-

⁸⁹ Ibidem, p. 343. Totodată, această situație mai este confirmată și de *Enciclopedia României*, vol. III, p. 82 și de „Anuarul statistic al României” 1939—1940, p. 333.

⁹⁰ Arh. Centrală a Inst. de Ist. P.C.R., ds. 5934, p. 177.

⁹¹ Arh. St. Iași, Fond Rezidenței Prut, ds. 28/1939, p. 1.

⁹² „Scînteia”, an IX (1939), nr. 15—16 (105—106) din 24.I.1939, p. 10.

⁹³ Arh. St. Iași, ds. 1173—85, vol. I/193,9 p. 132.

rată de elemente comuniste"⁹⁴. În ședința metalurgiștilor și electricienilor din 28 iulie 1939, s-a hotărât înscrierea muncitorilor de la Atelierele Nicolina în breasla metalurgistă⁹⁵.

De cele mai multe ori, problemele mișcării de organizare în atelierele Nicolina au fost discutate în comitetul de conducere a breslei muncitorilor metalurgiști și electricieni în ședințe secrete „pentru ca administrația să nu descopere acțiunea muncitorilor”⁹⁶.

Pentru a împiedica aflulul muncitorilor ceferiști spre breasla metalurgiștilor, direcțiunea a trecut la sancțiuni drastice. Astfel, în noiembrie, aflind că 3 muncitori din ateliere s-au înscris în breaslă i-a mutat disciplinar la Brașov, la Constanța și la Timișoara⁹⁷. Reușita încercărilor făcute de muncitorii ceferiști, de a se organiza, cu toate opreliștile puse în față de autorități, este o dovadă a consecvenței cu care muncitorimea ieșeană, îndrumată și condusă de organizațiile locale de partid, s-a străduit să-și rezolve sarcinile de cea mai stringentă actualitate.

Comisia locală a breslelor ieșene a avut o activitate corespunzătoare sarcinilor ce-i reveneau. „Scinteia” observa, pe drept cuvânt, că breslele muncitorești „au organizat și condus o serie de greve, obținând victorii parțiale, uneori satisfacerea integrală a revendicărilor muncitorești din fabrica respectivă, avind loc chiar și greve de solidaritate contra arestărilor și concedierilor”⁹⁸.

Cu toate greutățile ivite, rezultatele obținute dovedesc în chip netăgăduit influența politică a P.C.R. în rindul muncitorimii, atașamentul clasei muncitoare față de lupta partidului, victoriile obținute de P.C.R. pe linia organizării și conducerii la luptă a clasei muncitoare într-o perioadă de asalt neîntrerupt dat de burghezie și moșierime asupra drepturilor și libertăților clasei muncitoare.

Lupta susținută pe plan economic și politic, dusă de muncitorimea ieșeană în condițiile dictaturii carliste și influența ei asupra centrului Moldova constituie o pagină importantă din istoria noastră economică și politică din preajma celui de al II-lea război mondial, un exemplu viu al îndirjirii cu care a răspuns acest detașament organizat, la fel ca întreaga muncitorime din țară, ofensivei capitalului și politicii reacționare a guvernanților, proces a cărui importanță este menționată și cu prilejul aniversării a 45 de ani de la crearea Partidului Comunist Român⁹⁹.

⁹⁴ Arh. St. Iași, Fond Rezidenței Prut, ds. 28/1939, p. 126.

⁹⁵ Ibidem, p. 144.

⁹⁶ Ibidem, p. 191.

⁹⁷ Ibidem, p. 3.

⁹⁸ „Scinteia” an. IX 1939, nr. 20 (110) din 1 iunie 1939, p. 3.

⁹⁹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor muncitorești și socialiste din România* (9 mai 1966), p. 44—45.

НОВАЯ И НОВЕЙШАЯ ИСТОРИЯ, Академия Наук СССР, Институт Истории
 Москва, 1965, nr. 1—6, 1140 p.

Preocupările istoricilor sovietici privind istoria universală sînt cunoscute. Ele se reflectă, atît prin apariția, în ultimii ani, a unor lucrări de sinteză și monografii, cît și în coloanele revistelor de specialitate. Un exemplu în acest sens îl oferă revista „Новая и новейшая история”.

În anul 1965 revista a abordat, ca și în ceilalți ani, o serie de subiecte importante din istoria Europei și Americii Latine. La rezolvarea acestor probleme au contribuit, pe lîngă o serie de cunoscuți istorici sovietici și specialiști de peste hotare.

Pe linia unor preocupări mai vechi, colectivul redacțional al revistei a acordat atenție problemelor de istorie modernă și contemporană a țărilor din America Latină, publicînd o serie de articole care se impun atenției cercetătorilor. În această prezentare ne vom ocupa mai mult de cele referitoare la epoca modernă.

Una dintre problemele importante de care se ocupă revista este aceea a luptelor de eliberare națională din America Latină, a legăturilor lor cu evenimentele revoluționare din Europa, legături stabilite încă din secolul al XVIII-lea. În articolul *Marea Revoluție franceză din secolul al XVIII-lea și coloniile spaniole din America* (nr. 1, p. 26—40) M. S. Alperovici, după o succintă prezentare a situației economice, sociale și politice a unora din țările Americii Latine, analizează influența pe care a exercitat-o revoluția franceză asupra acestor țări.

Subliniind rolul cauzelor interne în declanșarea mișcărilor de eliberare națională și socială, autorul arată că un rol de seamă îl au, în același timp, și factorii externi. Cele mai importante evenimente care au avut o influență directă asupra Americii Latine au fost: războiul de independență din America de Nord și revoluția franceză.

N-a fost în intenția autorului să facă o analiză amănunțită a luptelor de eliberare națională din coloniile spaniole. Totuși el oferă numeroase date cu privire la aceste lupte. Faptele, prezentate pe baza unei serioase documentări, îi permit autorului să scoată în evidență influența evenimentelor revoluționare din Franța și mai ales a ideilor înaintate ale iluminiștilor asupra unei mari părți a populației coloniilor spaniole.

Un alt capitol important din istoria Americii Latine, pe care îl abordează revista, este mișcarea muncitorească. În legătură cu această problemă, menționăm articolul semnat de B. I. Koval, *Marele Octombrie și clasa muncitoare din Brazilia* (nr. 5, p. 10—21). Pe baza a numeroase documente, cele mai multe inedite, autorul aduce o contribuție de seamă, atît la cunoașterea situației clasei muncitoare din Brazilia la începutul secolului al XIX-lea, cît și a celor mai importante momente din istoria mișcării muncitorești braziliene, în perioada 1917—1922 care

culminează cu crearea partidului comunist. Alături de acestea, sint menționate acțiunile de solidaritate ale proletariatului brazilian cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Căutînd să cuprindă o tematică cît mai variată, referitoare la istoria țărilor din apusul Europei, la relațiile dintre acestea, revista a acordat atenție unor aspecte din istoria Franței, Angliei etc. De fapt, pe această linie se continuă tradiții de cercetare mai vechi ale istoricilor sovietici.

În cadrul materialelor consacrate istoriei relațiilor dintre statele europene (mai ales a relațiilor Franței cu principalele state în timpul lui Napoleon Bonaparte), se impune atenției cititorilor articolul lui A. G. Narocinițki, *Despre importanța istorică a blocadei continentale*¹ (nr. 6, p. 51—63). După ce face o prezentare a consecințelor economice ale blocadei continentale, autorul analizează în continuare relațiile economice și politice ale Franței cu Anglia și cu alte state europene, relații determinate de actul din 1806. Merită a fi subliniat faptul că autorul face și o deosebit de utilă trecere în revistă a literaturii existente, cu privire la blocadă, cît și a documentelor existente în arhivele sovietice.

O altă preocupare susținută a istoricilor sovietici este aceea a tratării diferitelor aspecte ale istoriei mișcării muncitorești din Europa și a legăturilor revoluționare dintre apus și răsărit.

Din prima categorie, menționăm, în primul rînd, articolul lui A. L. Molok, *Răscoala muncitorilor din Marsilia din 22—23 iunie 1848* (nr. 1, p. 73—86). Articolul este dedicat unuia din cele mai importante capitole ale mișcării muncitorești din Franța. Pe baza unei serioase documentări, autorul arată, contrar celor afirmate de istoriografia burgheză, că răscoala din iunie a proletariatului parizian nu a fost un fenomen izolat ci, a fost precedat de alte acțiuni revoluționare din marile orașe ale Franței.

Autorul analizează în mod deosebit evenimentele care au avut loc la Marsilia începînd cu grevele muncitorilor brutari din anii 1823—1826. Sint prezentate apoi acțiunile muncitorilor marseliezi în vederea sprijinirii luptelor din 22—23 iunie 1848, rolul pe care l-au avut în organizarea acestor sarcini, cluburile revoluționare.

Prezentînd un interesant document, redactat la 22 iunie 1848, autorul demască acele teorii ale unor istorici burghezi care susțineau că țărănimea franceză a fost străină de marea mișcare a muncitorilor din Paris.

Unele aspecte interesante privind mișcarea muncitorească din Germania sint cuprinse în articolul semnat de A. V. Uroeva, *Propagarea „Capitalului” lui Marx în Germania în deceniul al 7-lea al secolului al XIX-lea* (nr. 3, p. 91—94). Avînd la bază o bogată documentare, cele mai multe dintre documente fiind inedite, articolul prezintă un succint tablou al mișcării muncitorești germane din perioada amintită, subliniînd rolul pe care l-a avut *Capitalul* în clarificarea teoretică a problemelor vitale care stăteau în fața proletariatului german. Sint prezentate, de asemenea, acțiunile întreprinse de unii conducători ai muncitorilor germani în vederea răspîndirii și popularizării lucrării lui Marx.

Aspecte ale activității Internaționalei I și a Internaționalei a II-a sint tratate în cadrul revistei prin publicarea unui număr de cinci documente privind Internaționala I și a articolului *Congresul de la Londra al Internaționalei a II-a (1896)* (nr. 1, p. 87—102). Semnatarul articolului, V. E. Nevler, scoate în evidență, atît situația deosebită în care și-a desfășurat lucrările congresului de la Londra, cît și rolul său în dezvoltarea mișcării muncitorești internaționale.

După cum se știe, în anul 1965 s-au împlinit 20 de ani de la terminarea celui de-al doilea război mondial. Acestui eveniment revista îi consacră mai multe pagini, publicînd unele articole care se referă, atît la desfășurarea războiului în cursul

¹ Articolul a fost prezentat de delegația sovietică la al XII-lea congres mondial al istoricilor de la Viena — septembrie 1965 — sub titlul *De l'importance historiques du blocus continental*.

anului 1945, cît și la situația internă a unor țări participante la război. În acest sens, pot fi menționate următoarele materiale: *Capitularea Germaniei hitleriste* de V. I. Ciuikov (nr. 2, p. 3—25); *Eliberarea Pragăi în 1945* de V. P. Morozov (nr. 2, p. 26—42); *Procesul de la Nürnberg și lecțiile sale* de A. I. Poltorac (nr. 3, p. 3—19); *Ultimele zile ale lui Mussolini* de G. S. Filatov (nr. 2, p. 76—88 și nr. 3, p. 48—59) etc.

În cadrul materialelor dedicate mișcării de rezistență, se impun atenției cititorilor articolele semnate de H. Michel (Franța) *Mișcarea de rezistență din Franța* și M. A. Poltavski, *Despre trăsăturile mișcării de rezistență din Austria* (ambele în nr. 2). Articolele aduc date noi în legătură cu lupta dusă pe teritoriul Franței și al Austriei împotriva cotropitorilor fasciști.

În coloanele revistei sînt publicate, de asemenea, memorii ale unor ofițeri superiori sovietici participanți la cel de-al doilea război mondial. Dintre acestea, menționăm: *În numele libertății și frăției* de M. V. Zaharov (nr. 5, p. 48—68) și *Pagini neuitate de glorie militară* de P. A. Rotmistrov. Alături de alte materiale publicate în anii trecuți în coloanele revistei, aceste memorii aduc date interesante în legătură cu luptele duse de armatele sovietice în cursul anului 1945. M. V. Zaharov dă o serie de date privind luptele desfășurate pe teritoriul patriei noastre.

Pe lângă articole, studii și comunicări, revista are o bogată rubrică de critică și bibliografie la care se mai adaugă un mare număr de recenzii și informații științifice.

A. Filimon

VERIFICAT
2007

Historie Mal.

2

I. P. I. — cd. 107

PREȚUL 10 LEI

40554